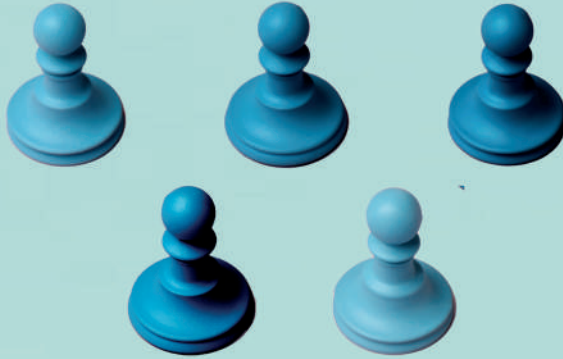

Türkiye’de Gençlerin Siyasal Değerleri

Mehmet Mazhar YILDIZ

Türkiye’de Gençlerin Siyasal Değerleri

Yazar:

Mehmet Mazhar Yıldız

TÜRKİYE'DE GENÇLERİN SİYASAL DEĞERLERİ

YAZAR

MEHMET MAZHAR YILDIZ

© Özgür Yayınları Tic. Ltd. Şti.

Bu kitabın Türkiye'deki her türlü yayın hakkı Özgür Yayınları Tic. Ltd. Şti'ne aittir, tüm hakları saklıdır. Kitabın tamamı veya bir kısmı 5846 sayılı yasanın hükümlerine göre, kitabı yayımlayan firmanın ve yazarlarının önceden izni olmadan elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemiyle çoğaltılamaz, yayımlanamaz, depolanamaz.

E-ISBN • 978-975-447-565-4

1. Baskı • Mart, Gaziantep 2023

Dizgi/Mizanpaj • Yeter YEŞİLYURT

Kapak Tasarımı • Meltem YILMAZ

Özgür Yayınları Tic. Ltd. Şti.

Yayıncı Sertifika No: 45503

📍 15 Temmuz Mah. 14888136. Sok. No:98 27560 Şehitkamil-
GAZİANTEP /TÜRKİYE

☎ 0.850 2260 09 97

🌐 www.ozgurayinlari.com

✉ info@ozgurayinlari.com

Meteksan Basım

Sertifika No: 46519

📍 Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

☎ 0 312 266 44 10

İçindekiler

Tablolar Listesi	I
Şekiller Listesi	VI
Kısaltmalar	VII
Özet	1
Abstract	3
Önsöz	5
Giriş	7

1. BÖLÜM

Değerler ve Gençlik	29
1.1. İşlevleri, Önemi ve Kaynakları Bakımından Değerler	30
1.2. Değer Araştırmaları ve Modelleri	42
1.2.1. Rokeach Değer Modeli	45
1.2.2. Schwartz Değer Modeli	48
1.2.3. Inglehart Değer Modeli	51
1.3. Siyaset Biliminde Değerlere Yaklaşım	55
1.3.1. Değer ve İdeoloji Ayrımı	59
1.3.2. Seçmen Davranışı Bağlamında Değerler	61
1.4. Gençlik ve Değerler	66

1.4.1. Gençliğe İlişkin Belli Başlı Yaklaşımlar ve Gençliğin Önemi	66
1.4.2. Türkiye’de Değerler Üzerinden Gençliğin Ayrışması	71

2. BÖLÜM

Gençlerde Kimlik ve Yaşam Biçimi	77
2.1. Siyasal Tercihler Bağlamında Değerler	77
2.1.1. Siyasal Kimlik	78
2.1.2. Parti Tercihi	88
2.2. Ayrımcılık Bağlamında Değerler	94
2.3. Dini Yaşam Bağlamında Değerler	103
2.4. Siyasal Katılım Bağlamında Değer	113
2.4.1. Siyasal İlgi Bağlamında Değerler	114
2.4.2. Siyasal Parti Üyeliği Bağlamında Değerler	117
2.4.3. Sivil Toplum Örgüt Üyeliği Bağlamında Değerler	122

3. BÖLÜM

Toplumsal Yaşama ve Kurumlara İlişkin Değerler	125
3.1. Din-Devlet İlişkisi Bağlamında Değerler	126
3.2. Kadın Hakları Bağlamında Değerler	128
3.3. Toplumsal Birliktelik Bağlamında Değerler	131
3.4. Hoşgörü Bağlamında Değerler	136
3.4.1. Komşu Tercihi Bağlamında Değerler	137
3.4.2. Farklı Kimlikten Biriyle ile Evlilik Bağlamında Değerler	149

3.5. Bayrağı Sahiplenme Bağlamında Değerler	155
3.6. Vatan İçin Savaşma Bağlamında Değerler	159
3.7. Askerlik Yapma Bakımından Değerler	163
3.8. Kişilere Güven Bağlamında Değerler	164

4. BÖLÜM

Türkiye'nin Sorunlarına Bakış Bağlamında Değerler	169
4.1. Ön Plana Çıkan Sorunlara İlişkin Algı ve Değerler	170
4.2. Kürt Sorunu Çözümüne İlişkin Algı ve Değerler	172
4.3. Anadilde Eğitime İlişkin Algı ve Değerler	186
4.4. Demokrasi ve İnsan Haklarına İlişkin Algı ve Değerler	191
4.5. Kurumlara Güvene İlişkin Algı ve Değerler	200
4.6. Mutluluğa İlişkin Algı ve Değerler	204
4.7. Geleceğe Güvene İlişkin Algı ve Değerler	208
Sonuç ve Değerlendirme	213
Ekler	227
Kaynakça	253

Tablolar Listesi

Tablo 1. Anket uygulanan iller	20
Tablo 2. Siz etnik kimliğinizi ne olarak görüyorsunuz?	21
Tablo 3. Örneklemin Demografik ve Etnik Profili	22
Tablo 4. Mülakat yapılan iller	24
Tablo 5. Değer Araştırmaları	44
Tablo 6: Rokeach Amaçsal Değerler Listesi	46
Tablo 7: Rokeach Araçsal Değerler Listesi	47
Tablo 8. Farklı kurumların gençliğe yönelik yaş sınırlamaları	69
Tablo 9. Aşağıdaki kimliklerden hangisini kendinize en yakın görüyorsunuz?	79
Tablo 10. Hangi siyasal kimliği kendinize en yakın görüyorsunuz? (Demografik özelliklere göre- Türk kökenliler için)	82
Tablo 11. Hangi siyasal kimliği kendinize en yakın görüyorsunuz? (Demografik özelliklere göre- Kürt kökenliler için)	84
Tablo 12. Hangi siyasal kimliği kendinize en yakın görüyorsunuz (İllere göre)	86
Tablo 13. 2018 Milletvekili seçiminde hangi partiye oy vermişsiniz?	88
Tablo 14. 2018 Milletvekili seçiminde hangi partiye oy verdiniz (Türk kökenliler için)	89
Tablo 15. 2018 Milletvekili seçiminde hangi partiye oy vermişsiniz? (Kürt kökenliler için)	91
Tablo 16. Katılımcıların 2018 genel seçimlerimde oy verdikleri partiyi tercih nedenleri	92

Tablo 17. Herhangi bir nedenden dolayı ayrımcılığa maruz kaldınız mı?	96
Tablo 18. Herhangi bir nedenden dolayı ayrımcılığa maruz kaldınız mı? (Evet diyenler-demografik özelliklere göre)	98
Tablo 19. Şimdiye kadar herhangi bir nedenden dolayı ayrımcılığa maruz kaldınız mı? (Sadece evet diyenler-Oy verilen partiye göre)	99
Tablo 20. Hangi konuda ayrımcılığa maruz kaldınız?	100
Tablo 21. Hangi konuda ayrımcılığa maruz kaldınız? (Demografik özelliklere göre)	101
Tablo 22. Hangi konuda ayrımcılığa maruz kaldınız? (Partilere göre)	102
Tablo 23. Kendinizi ne derece dindar bir kişi olarak görüyorsunuz?	104
Tablo 24. Kendinizi ne derece dindar görüyorsunuz? (Demografik özelliklere göre)	105
Tablo 25. Kendinizi ne derece dindar bir kişi olarak görüyorsunuz? (Oy verilen partilere göre)	107
Tablo 26. Gündelik yaşamda veya aldığınız kararlarda dini kurallara dikkat eder misiniz?	108
Tablo 27. Aşağıdakileri genel olarak hangi düzeyde yapıyorsunuz? (Türk kökenliler için)	108
Tablo 28. Aşağıdakileri genel olarak hangi düzeyde yapıyorsunuz? (Kürt kökenliler için)	109
Tablo 29. Din ve sosyal yaşam ilişkisi	110
Tablo 30. Sizin için herhangi bir dine mi yoksa herhangi bir etnik kimliğe mi mensup olmak önemlidir?	110
Tablo 31. Sizin için herhangi bir dine mi yoksa herhangi bir etnik kimliğe mi mensup olmak önemlidir? (Demografik özelliklere göre)	111
Tablo 32. Siyasete hangi düzeyde ilgi duyuyorsunuz?	114

Tablo 33. Siyasete hangi düzeyde ilgi duyuyorsunuz? (Demografik özelliklere göre)	115
Tablo 34. Siyasi Partilerin üye sayıları	118
Tablo 35. Herhangi bir siyasi partiye üye misiniz veya gönüllü olarak çalışıyor musunuz?	118
Tablo 36. Herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üye misiniz veya gönüllü olarak çalışıyor musunuz?	123
Tablo 37. Din ve devlet ilişkisiyle ilgili aşağıdaki önermelere hangi ölçüde katılırsınız? (Türk kökenliler için)	126
Tablo 38. Din ve devlet ilişkisiyle ilgili aşağıdaki önermelere ne ölçüde katılırsınız? (Kürt kökenliler için)	127
Tablo 39. Kadın haklarıyla ilgili aşağıdaki önermelere ne ölçüde katılırsınız? (Türk kökenliler için)	128
Tablo 40. Kadın haklarıyla ilgili aşağıdaki önermelere ne ölçüde katılırsınız? (Kürt kökenliler için)	129
Tablo 41. Sizce aşağıda verilen değerler insanları hangi düzeyde bir arada tutar? (Türk kökenliler için)	132
Tablo 42. Sizce aşağıda verilen değerler insanları hangi düzeyde bir arada tutar? (Kürt kökenliler için)	133
Tablo 43. İnsanları bir arada tutan değerler (Türk kökenliler için- Demografik özelliklere göre)	134
Tablo 44. İnsanları bir arada tutan değerler (Kürt kökenliler için- Demografik özelliklere göre)	135
Tablo 45. Aşağıda verilen grupların her biri için komşunuz olmasını isteyip istemeyeceğinizi söyler misiniz?	138
Tablo 46. Türk kökenli gençlerin en çok komşu olmak istemediği gruplar (Demografik özelliklere göre)	146
Tablo 47. Kürt kökenli gençlerin en çok komşu olmak istemediği gruplar (Demografik özelliklere göre)	147
Tablo 48. Siyasal kimliklerin farklı kimlikler ile komşuluk ilişkisindeki tutumları	148

Tablo 49. Ailenizden bir erkeğin farklı etnik köken veya dinden biri ile evlenmesini nasıl karşılırsınız?	149
Tablo 50. Ailenizden bir erkeğin farklı etnik köken veya dinden biriyle evliliğini nasıl karşılırsınız? (Demografik özelliklere göre)	151
Tablo 51. Ailenizden bir kadının farklı etnik köken veya dinden biriyle evliliğini nasıl karşılırsınız?	152
Tablo 52. Ailenizden bir kadının farklı etnik köken veya dindar biri ile evliliğini nasıl karşılırsınız? (Demografik özelliklere göre)	153
Tablo 53. Türkiye Cumhuriyeti bayrağının sizi temsil ettiğini düşünüyor musunuz?	156
Tablo 54. Türkiye Cumhuriyeti bayrağı sizi temsil ediyor mu? (Demografik özelliklere göre)	158
Tablo 55. Olası bir savaş çıkması durumunda savaşa katılmak ile ilgili ne düşünüyorsunuz?	160
Tablo 56. Olası bir savaş çıkması durumunda savaşa katılmak ile ilgili ne düşünüyorsunuz? (Demografik özelliklere göre)	162
Tablo 57. Askerlik hizmeti ile ilgili ne düşünüyorsunuz?	163
Tablo 58. Askerlik hizmeti gönüllük esasına göre olursa askere gider misiniz?	163
Tablo 59. Kişilere güven hususunda Dünya Değerler Araştırması Türkiye sonucu	165
Tablo 60. Sizce genel olarak insanlara güvenilebilir mi?	165
Tablo 61. Kişilere güven (Türk kökenliler için)	166
Tablo 62. Kişilere güven (Kürt kökenliler için)	167
Tablo 63. Sizce şu an Türkiye'nin en önemli sorunu nedir?	170
Tablo 64. Sizce şu an Türkiye'nin en önemli sorunu nedir? (Türk kökenliler için demografik özelliklere göre)	171
Tablo 65. Sizce şu an Türkiye'nin en önemli sorunu nedir? (Kürt kökenliler için demografik özelliklere göre)	172

Tablo 66. Sizce Kürt sorununun çözümünde askeri yöntem hangi ölçüde etkili olur?	173
Tablo 67. Kürt sorununun çözümünde askeri yönetime yaklaşım (oy verilen partilere göre)	175
Tablo 68. Kürt sorununun çözümünde askeri yönetime yaklaşım (Demografik özellikler)	176
Tablo 69. Sizce Kürt sorunun çözümünde siyasal yöntemler hangi ölçüde etkili olur?	177
Tablo 70. Kürt sorununun çözümünde siyasal yöntemlere yaklaşım (Demografik özelliklere göre)	178
Tablo 71. Sizce Kürt sorununun çözümünde kültürel-sosyal politikalar hangi ölçüde etkili olur?	179
Tablo 72. Kürt sorununun çözümünde kültürel-sosyal politikalara yaklaşım (Demografik özellikler)	180
Tablo 73. Sizce Kürt sorununun çözümünde anadilde eğitim hangi ölçüde etkili olur?	181
Tablo 74. Kürt sorununun çözümünde anadilde eğitime yaklaşım (oy verilen partilere göre)	182
Tablo 75. Kürt sorununun çözümünde anadilde eğitime yaklaşım (Demografik özellikler)	183
Tablo 76. Sizce Kürt sorunun çözümünde ekonomik çözümler hangi ölçüde etkili olur?	184
Tablo 77. Kürt sorununun çözümünde ekonomik çözümlere yaklaşım (Demografik özelliklere göre)	185
Tablo 78. Farklı etnik kimlikten vatandaşların anadillerinde eğitim almalarını nasıl karşılırsınız?	188
Tablo 79. Farklı etnik kimlikten vatandaşların anadillerinde eğitim almalarını nasıl karşılırsınız? (Demografik özellikler)	190
Tablo 80. Sizce demokratik bir ülkede yaşamak ne kadar önemlidir?	192
Tablo 81. Sizce demokratik bir ülkede yaşamak ne kadar önemlidir? (Demografik özellikler)	193

Tablo 82. Sizce Türkiye’de ifade özgürlüğü var mıdır?	195
Tablo 83. Sizce Türkiye’de ifade özgürlüğü var mıdır? (Demografik özellikler)	198
Tablo 84. Sizce Türkiye demokratik bir ülke midir?	198
Tablo 85. Sizce Türkiye demokratik bir ülke midir? (Demografik özellikler)	199
Tablo 86. Aşağıda verilen kurumlara ne ölçüde güvenirsiniz?	201
Tablo 87. Kendinizi hangi düzeyde mutlu hissediyorsunuz?	205
Tablo 88. Mutluluğa yaklaşım (Demografik özellikler)	207
Tablo 89. Sizce önünüzdeki beş yılda hayat şartlarınız daha iyi olacak mı?	208
Tablo 90. Sizce önünüzdeki beş yılda hayat şartlarınız daha iyi olacak mı? (Demografik özellikler)	211

Şekiller Listesi

Şekil 1. Değerler ve davranışlar arasındaki ilişki	34
Şekil 2: Değerlerin Kaynakları	36
Şekil 3: Schwartz’ın Çembersel Değer Modeli	50
Şekil 4: Siyasal değerlerin oluşum süreci	59

Kısaltmalar

AB	: Avrupa Birliği
AK PARTİ	: Adalet ve Kalkınma Partisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DDA	: Dünya Değerler Araştırması
HDP	: Halkların Demokratik Partisi
EU	: Avrupa Birliği
EVS	: European Values Study (Avrupa Değerler Araştırması)
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
İBB	: İstanbul Büyükşehir Belediyesi
OECD	: Organization for Economic Development and Cooperation (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)
PKK	: Partiya Karkerên Kurdistanê (Kürdistan İşçi Partisi)
SP	: Saadet Partisi
SODEV	: Sosyal Demokrasi Vakfı
TESEV	: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSEV	: Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı
vd.	: ve diğerleri
WVS	: World Value Survey (Dünya Değerler Araştırması)

Özet

Bu çalışmanın konusunu, gençlerin siyasal değerleri oluşturmaktadır. Çalışmada, Türk ve Kürt kökenli gençlerin sahip oldukları siyasal değerler ele alınmış ve kıyaslamalı olarak bu iki grup arasındaki farklılıklar ve benzerlikler irdelenmiştir. Türk ve Kürt kökenli gençlerin sahip oldukları siyasal değerler üç alan üzerinden analiz edilmiştir: Siyasal kimlik ve yaşam biçimi, toplumsal yaşama ve kurumlara ilişkin yaklaşım ve Türkiye'nin sorunlarına bakış.

Araştırma, İstanbul, Diyarbakır, Kayseri, Trabzon ve Van illerinde yaşayan 18-30 yaş aralığında 667 genç üzerinde yüz yüze anket ve bunlar içerisinde seçilen 26 genç ile mülakatlar yapılarak gerçekleştirilmiştir. Basit rastsal ve amaçsal yöntemlerle ulaşılan gençler, ilk önce etnik kimliklerine göre, sonrasında da yaş, cinsiyet ve eğitim düzeylerine göre ayrıştırılarak araştırmaya dâhil edilmiştir.

Araştırma bulgularına göre gençler arasında belirgin düzeyde siyasal değer farklılıkları mevcuttur. Bu farklılıkların bir kısmı, gençlerin etnik köken, eğitim ve cinsiyetleriyle, bir kısmı ise yaşadıkları illerin hâkim siyasal kültürleriyle ilişkili oluşmuştur. Yine araştırma bulgularına göre, gençler arasında demokrasiye güven noktasında belirgin düzeyde benzerlikler vardır.

Gençler arasında siyasal değerler alanında ortaya çıkan farklılıklar ve benzerlikler belirli bir zaman veya olay örgüsüne bağlı olmadan çoklu faktörlerin sonucunda oluşmuştur. Türkiye siyasal tarihine bu bağlamdan bakıldığında Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana gerek ideolojik, gerek mezhepsel ve gerekse etnik nedenler

olsun toplumsal ayrışmalara neden olan birçok gelişmenin vuku bulduğu görülecektir.

Anahtar Kelimeler: Gençlik, Etnik Kimlik, Siyasal Değerler, Toplumsal Ayrışma

Abstract

Political Values Of Youth In Turkey

The subject of this study is the values of the youth. In the study, the political values of young people of Turkish and Kurdish origin were discussed and the differences and similarities between these two groups were examined comparatively. The political values of young people of Turkish and Kurdish origin were analyzed in three areas: political identity and lifestyle, approach to social life and institutions, and perspective on Turkey's problems.

The research was conducted with a face-to-face survey on 667 young people between the ages of 18-30 living in the provinces of Istanbul, Diyarbakir, Kayseri, Trabzon, and Van, and interviews with 26 young people selected from among them. Young people, who were reached by simple random, and purposeful methods, were included in the research, first separated according to their ethnic identities and then according to age, gender, and education level.

According to the research findings; there are significant differences among young people in terms of political values. Some of these differences are related to the ethnic origin, education and gender of the youth, and some of them are related to the dominant political culture of the provinces they live in. Again, according to the research findings, there was a significant similarity among young people in terms of trust in democracy.

Differences and similarities in political values among young people have emerged as a result of multiple factors, regardless of a specific time or plot. When look at the political history of Turkey in this context, it will be seen that many developments causing social divisions have taken place since the establishment of the Republic: whether for ideological, sectarian or ethnic reasons.

Keywords: Youth, Ethnic identity, Political Values, Social Cleavage

Önsöz

Bireylerin sahip oldukları değerler onlar için yol göstericidir. Hele ki, konu gençlik olunca, onların sahip oldukları değerlerin, özellikle de siyasal değerlerin, bilinmesi neredeyse toplumun bilinmesiyle eş değerdir. Dahası, yarının önemli görev sahipleri gençlerin şimdiden çok iyi analiz edilip onları her türlü kutuplaşma ve çatışmalardan uzak tutacak politikaların geliştirilmesi çok mühim olacaktır.

Elinizdeki kitap Türk ve Kürt gençlerin sahip oldukları değer farklılaşmalarını ele alan kitapla aynı ismi taşıyan doktora tezimin gözden geçirilmiş halidir. Doktora tezi hazırlayan neredeyse her kişinin genel olarak kabul ettiği bir gerçek var: Doktora tez araştırma ve yazım süreci ve sonrasında bunun bir kitaba dönüştürülmesi meşakkatli bir süreçtir. Dolayısıyla bu sürecin başarılı bir şekilde nihayete ermesi başta tez danışmanları olmak üzere, tez izleme kurulu ve tez savunma jürisinde yer alarak tezin niteliğine yönelik önerilerini paylaşan öğretim üyelerinin, ayrıca bu süreç boyunca yardım, anlayış ve desteğini esirgemeyen aile ve arkadaş gibi çeşitli paydaşların destekleri ile mümkün olmaktadır.

Bu konuda kendimi şanslı kabul ederek bu süreçte bana destek olan başta tez danışmanlarım Prof. Dr. Ömer Faruk Gençkaya ve Prof. Dr. Ömer Çaha hocalarıma sonsuz teşekkürlerimi sunmak istiyorum. Uzun bir süre atıl duran tezi, kısa bir süre içerisinde toparlayıp sunmama büyük katkısı olan ve bunun kitap haline getiril-

mesi konusunda beni cesaretlendiren Prof. Dr. Ömer Çaha hocama ayrıca minnettirim. Tez jürimde olup tezin olgunlaşmasına katkı sağlayan sayın Doç. Dr. Ayşe Sıla Çehreli, Prof. Dr. Ahmet Kemal Bayram ve Prof. Dr. Âlim Yılmaz hocalarıma çok teşekkür ediyorum. Kitabın anket uygulama ve mülakat kısmında bana destek olan Diyarbakır, Van, Kayseri Trabzon ve İstanbul'daki araştırma ekiplerine teşekkür ediyorum. Akademik camianın içinde olmadıkları halde yazdığım tüm yazıları sabırla okuyup, geri dönüşler yaparak bu sürece katkı sunan başta Ahmet İzzet Tekin olmak üzere Adnan Bakır, Vedat Yılmaz'a ve adını sayamadığım diğer tüm arkadaşlarıma ve hocalarıma çok teşekkür ediyorum.

Son olarak, bu zorlu sürecin her dakikasında yanımda olup, hem tezin bir an önce bitmesi hem de bunun kitaba dönüştürülmesi adına sürekli ısrarcı olan, cümlelerimi sabırla dinleyip tezde maddi ve manevi katkısı olan sevgili eşim Nihal Kamar Yıldız'a ve dualarıyla bana güç veren annem ve babama çok teşekkür ediyorum. Aile başarının anahtarıdır...

Diyarbakır

Mart 2023

Giriş

Sosyal bilimler alanında insan davranışlarının kaynağı hep merak konusu olmuştur. Neden bazı insanlar ihtiyaç sahiplerine yardım ederken, diğerleri etmez? Neden bazı insanlar diğerlerinden daha dindar? İnsanların meslek tercihlerindeki farklılıklarının temelinde ne var? (Sagiv vd., 2017) Neden ebeveynler, çocuklarının kendi belirledikleri özelliklere sahip akranlarıyla ilişki kurmasını isterler? Neden insanlar farklı siyasal fikirlere sahipler?

20. yüzyıl sonlarına doğru sosyal psikoloji alanında yapılan çalışmalarda gözlemlenebilen karar/tercih/davranışları sorgulayan soruların -kısmi olarak- kişilerin sahip oldukları “değerler” ile ilişkili olduğu tezi ortaya atıldı (Spates, 1983). Sonraki dönemlerde ise değerler ve davranışlar arasında kurulan bu ilişki daha anlaşılır hale getirilerek, değerlerin kişilerin gözlemlenebilen davranış/eylem/tercihleri yönlendiren görünmez yönlendiriciler olduğu (Rokeach, 1973; Schwartz, 1992) ve neyin iyi veya kötü, doğru veya yanlış olduğu ile ilgili rehber görevi gördükleri ifade edildi (Gandal vd., 2004). Bu noktada değerler tüm davranış/karar/tercihleri belirleyen -kişilerin çocuklarına verdikleri adlardan (Altan, 2018) parti tercihlerine kadar- nedenlerin anlaşılması adına bir referans noktası oldu.

Ancak davranış/eylem/tercih sürecinde değerler doğrudan bir davranışa kaynaklık etmeyip, daha çok davranışın ortaya çıkmasında etkindirler. Diğer bir deyişle, kişilerin aldıkları kararların eyleme dönüşmeden önceki son safhasında etkili olarak eyleme son şekli-

ni verirler. Değerlerin bu yönüne dikkat çeken Rokeach'a (1973) göre değerler hesaba katılmadan sosyal bilim alanındaki yargılar yetersiz kalmaktadır

Kişilerin değer oluşumunda sosyal yaşamdan aileye, sosyal statüden politik yapıya, gelenek ve göreneklerden dini inanca kadar sayısız faktörün hem ayrı ayrı hem bir arada etkili olduğu ileri sürülmüştür (Fichter, 1971). Bununla birlikte insanları derinden sarsan olayların veya makro gelişmelerin de değerler üzerinde hatırı sayılır bir etki oluşturduğu ifade edilmiştir (van Deth ve Scarborough, 1995).

Değerlerin hem çok çeşitli kaynaklardan beslenerek varlık göstermesi hem de kişilerin geniş bir eylem alanı -siyasal yaşamdan ekonomiye, aileden sosyal çevreye- içerisinde olmalarından kaynaklı olarak her bir özel alanla ilişki olabilecek ayrı bir değer türünden söz edilmiştir. Bunlar: Ekonomik, siyasal, estetik, sosyal, bilimsel ve dini değerlerdir (Spranger, 1928, s. 26).

Siyaset bilimi literatüründe değer araştırmalarının mühim görülmesinin temelinde kişi veya grupların siyasal yaşamlarını nasıl sürdürdükleri ve siyasal eylemlerindeki referanslarını anlama çabası vardır. “Kişiler neden siyasal yelpazede kendilerini bir yere konumlandırırlar veya seçtikleri siyasal kimlikleri veya oy verdikleri partileri hangi şartlara göre belirlerler?” gibi sorulara bu bağlamda cevap aranır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında küresel anlamda siyasal davranış şekillerinin değişim göstermesi, değerlerin siyaset bilimi alanında sağlam bir yer edinmesi noktasında bir dönüm noktası olarak kabul edilir. Inglehart'ın, artan güvenlik ve refahın insanlara yeni değerler —özellikle siyasal alanda— kazandırdığı söylemi üzerine inşa ettiği *Silent Revolution* (Sessiz Devrim) tezi, toplumların siyasal tercih ve katılım şekillerini değer öncelikleri ile ilişkilendirmiştir. Gerekçe olarak da Batı Avrupa'da İkinci Dünya Savaşı'nı yaşamış kuşaklar ile savaş sonrasında dünyaya gelen kuşakların değer öncelikleri arasındaki farklılıklar gösterilmiştir. Savaş döneminde insanların temel ihtiyaçları güvenlik ve refah kaynaklı olurken savaş

sonrasındaki öncelikler, doğa, hayvan hakları, kadın hakları, kürtaj, eşcinsel hakları gibi post modern değerlere evrilmiş, bunun sonucunda da siyasal tercih ve katılım şekillerinde de değişimler yaşanmıştır (Inglehart, 1971 ve 1977).

Türkiye gibi kimlik çeşitliliğinin -siyasal, dini, etnik vb.- fazla olduğu toplumlarda, kişi veya gruplar arasında siyasal değerler temelinde anlamlı farklılıklar/ayrışmalar beklenebilir. Kalaycıoğlu bu noktada, “İnsanların toplumu ilgilendiren olguları ele alırken kaçınılmaz bir biçimde değerlerinden etkilendiğini” ifade etmiştir (Kalaycıoğlu, 1984). Ancak 1980 sonrasında Kürt sorunu üzerinden yaşanan çatışma süreçleri toplum içerisinde siyasal değer farklılıklarını başka bir yöne kaydırmış -etnik kimlik kaynaklı ayrışmalar- hem de bu farklılığın derinliğini artırarak bir ayrışma ve dahası kutuplaşma ortamına zemin hazırlamıştır.

Özellikle bu ayrışma ve kutuplaşma sürecinde gençlerin belirgin bir şekilde aktörlüklerinin olması gençler arasındaki değer farklılığının incelenmesi noktasında önemli bir referans olmuştur. 1960’lı yıllardan itibaren görünür şekilde siyasal eylemlerin içerisinde olan gençlerin -sağ-sol fark etmeksizin tüm gençlik hareketleri-1980 sonrası yapılan araştırmalarda siyasal konularda suskunlaştığı, siyasetle ilgilenmediği, siyasal kuramlara güvenmediği ve zenginleşme ile birlikte siyasal alanlardan uzaklaştığı ifade edilmiştir (Konrad Adenauer Vakfı, 1999). Ancak bu suskunluğun tüm gençliği kapsadığını söylemek yanlış olacaktır. Bu noktada 1980 sonrası gençliği, değişen siyasal değerler üzerinden üç gruba ayırmak gerekir. İlki, tamamıyla apolitikleşen gençliktir. İkincisi, Lüküslü’nün (2009) ifade ettiği, 80 sonrası dönemde siyasal ilgisizliği seçerek farklı bir siyasal tavır sergileyen gençlik tipidir. Üçüncüsü de, Kürt sorunu üzerinden siyasallaşan gençliktir.

Özellikle 1980 sonrasında PKK – Devlet arasındaki çatışmalarda kimi Kürt kökenli gençler PKK saflarına katılmıştır. Bununla birlikte yükselen milliyetçi -hem Türk hem Kürt milliyetçiliği- duyguların taşıyıcıları da çoğunlukla yine gençler olmuştur. Dolayısıyla gençler benimsedikleri değerlerle bu çatışma sürecinin doğrudan

içinde olmuşlardır. Böylelikle 80 sonrası dönem bir kısım gençliği apolitik hale getirmişse de Kürt sorunu üzerinden Türk ve Kürt kökenli gençlerin bir kısmını da siyasallaştırmış ve birbirlerinden farklı siyasal değerler benimsemelerine neden olmuştur.

Bununla birlikte çatışma sorununun ortaya çıktığı andan günümüze değin sorunun çözümü için girişilen arayışlar istenilen barış ortamını sağlayamadığından, bu süreç ulusal çapta insanların -özellikle de gençlerin- siyasal kimlik ve tercihlerinden, sosyo-ekonomik yaşam tarzlarına kadar birçok alana tesir ederek tahribatlar meydana getirmiş ve toplumsal ayrışma ve kutuplaşmaları beslemiştir.

Kitabın Konusu ve Sorunsalı

Bu kitabın konusu; Türk ve Kürt kökenli gençlerin siyasal değerler temelinde hangi düzeyde birbirlerinden farklılaştıklarıdır. Diğer bir deyişle, bu kitap çalışması, Türk ve Kürt kökenli gençlerin siyasal değerler bağlamında birbirinden ayrışıp ayrışmadığı, ayrışıyorsa hangi düzeyde ayrıştıkları üzerine inşa edilmiştir.

İnsanlar farklı coğrafyalarda farklı kültürlerden ve farklı yerel kaynaklardan beslenerek farklı değer yargılarına sahip olurlar. Farklı değer yargıları da kişilerin sosyal, siyasal veya diğer önemli konularda farklı tercih ve yönelimlerde bulunmalarında etkili olmuştur. Bu davranışların incelenmesiyle bireyler arasındaki değer farklılıklarının hangi düzeyde olduğu tespit edilir. Yapılan bir araştırmaya göre zaman içinde tek yumurta ikizlerinin bile farklı değerlere (siyasal anlamda) sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Weinschenk vd., 2021).

Türkiye gibi kimlik çeşitliliğinin —siyasal, dini, etnik vb.— olduğu ve insanları derinden etkileyen -sağ-sol çatışmaları, Alevi-Sünni meselesi ve Kürt sorunu, darbeler gibi- olayların yaşandığı toplumlarda kişilerin siyasal olarak farklı değer yargılarına sahip olmaları beklenen bir durumdur. Ancak bu farklılığın hangi düzeyde olduğu ise asıl önemli olandır.

Bu kitap çalışmasında, farklı değer kaynaklarından beslenen Türk ve Kürt kökenli gençlerin siyasal alan içerisinde ne ölçüde

benzer ve farklı değerlere sahip oldukları araştırılmıştır. Bu kapsamda İstanbul, Trabzon, Kayseri, Diyarbakır, Van illerinde yaşayan, 18-30 yaş aralığındaki gençlerin siyasal kimlik tercihleri, insan hakları- demokrasi, vatan-bayrak duyguları ve umut-mutluluk-güven konularında hangi düzeyde farklılaştıkları ve benzeştikleri incelenmiştir. Ayrıca Türk ve Kürt kökenli gençler arasındaki farklılaşma ve benzeşmenin eğitim ve yaş bağımsız değişkenlerine bağlı olarak nasıl bir değişim gösterdiği karşılaştırılmalı olarak analiz edilmiştir

Kitap çalışmasında etnik kimlikler arasındaki değer farklılıkları sorgulanırken aynı zamanda bunun cinsiyet rollerine göre nasıl değiştiği üzerinde de duruldu. Geleneksel aile yapısı ve geleneksel sorumluluklara sahip olan Kürt kadının, Kürt siyasal hareketi içerisinde özgürlüğün temsilcisi olarak resmedilerek, Kürt halkının bağımsızlığını elde etmesi ile Kürt kadının özgürlüğünü kazanması bir tutulmaktadır (Çağlayan, 2007). Dolayısıyla bu çalışma bir yönüyle Kürt kökenli gençlerin sahip olduğu siyasal değerleri araştırırken ayrıca Türk ve Kürt kökenli kadınların siyasallaşma durumları kıyaslamalı olarak incelenerek Kürt meselesi üzerinden Kürt kökenli kadınların siyasallaşma düzeylerinin hangi boyutta olduğu ortaya konulmaktadır.

Bu kitap çalışmasında genel olarak şu sorulara cevap aranmıştır:

1. Türk ve Kürt kökenli gençler arasında siyasal kimlik tercihleri, insan hakları-demokrasi, vatan-bayrak duygusu ve umut-mutluluk-güven konularında farklılık var mıdır; varsa bu farklılıkları tetikleyen kaynaklar nelerdir?
2. Türk ve Kürt kökenli gençler arasındaki siyasal değer farklılıkları Kürt sorunu ile ilişkilendirilebilir mi? Eğer bu yönde bir ilişkilendirme yapılabilirse Türk ve Kürt kökenli gençler arasındaki siyasal değer farklılığı bu sorundan ne ölçüde beslenmiştir?
3. Toplumsal cinsiyet, yaş ve eğitim gibi değişken değerler bağlamında gençler arasında bir farklılaşmaya yol açıyor

mu? Açılırsa bu farklılık istatistiksel olarak ne kadar anlamlıdır?

Kitap Konusunun Önemi ve Özgün Değeri

Değerler bireylerin yaşamlarına yol gösteren olgular olarak kabul edilmektedir. Ekonomik gelişmeler, demokratikleşme, din, cinsiyet eşitliği, sosyal sermaye, siyasal tercihler vb. konuların temel yapısı değerler aracılığıyla anlaşılabilir. Bununla birlikte toplumsal gelişim ve değişimlerin sağlıklı bir şekilde yerine oturabilmesi yine değerlerin bilinmesine bağlanmıştır (Inglehart, 1971, s. 991). Benzer başka bir görüşe göre de değerler, sosyal ve politik değişimleri yorumlamak için önemli bir araç görevi görmektedir (van Deth ve Scarbrouhg, 1995). Bu noktada Rokeach'a göre, değerlerin katkı sunmadığı davranış araştırmaları ile ilgili sağlıklı bir tahlil yapılamaz (Rokeach, 1973).

İkinci dünya savaşından sonra toplumsal istek ve taleplerin özgülük, eşitlik, doğa, hayvan, eşcinsel hakları gibi postmodern değerlere evrilmesi ve bunun sonucunda siyasal eylemlerin icra edilme şekilleri ile ilgi yaşanan değişimler siyaset bilimi alanında değerler konusunun ele alınmasını zorunlu kılmıştır. Ayrıca bu değişimlerin aktörlerinin gençler olması siyaset bilimi alanında gençlikle ilgili çalışmaların 1960 ve sonrasında hızlı bir artış göstermesinde etkili olmuştur (Yaman, 2013).

Türkiye'de gençler ile ilgili yapılan doktora tezlerine bakıldığında gençlerin sosyo-ekonomik durumu, siyasal tercihleri ve yaşam biçimleri, gençlik ve mekân ilişkisi, gençliğin dini değerleri, kuşaklar arası değişimler, gençliğin inşası ve siyasal parti teşkilatları, kamu ve farklı kuruluşların gençliğe yaklaşımlarının ele alındığı görülür. Bu çalışmaların bir kısmı teorik olarak kurgulanmış, bir kısmı da ampirik olarak farklı şehirlerde gençler üzerinde gerçekleştirilmiş olup bunların hiçbiri doğrudan bizim ele aldığımız konuya odaklanmamıştır.

Kitap konumuza yakın bir doktora tezi Gülmelek Doğanay tarafından Trabzon'da yaşayan gençler üzerine 2018 yılında ger-

çekleştirilmiştir. “Kentin Aidiyet ve Benlik Mekâmı Olarak İnşası: Gençlerin Trabzon Deneyimi ve Trabzonluluk” adlı çalışmasında Trabzonlu gençlerin siyasal değer edinim süreçlerini yaşanan mekân üzerinden irdeleyen Doğanay, mekânın gençlerin siyasal ve sosyal yaşamlarını nasıl etkilediğini araştırmıştır. Sonuç olarak araştırmaya katılan gençlerin büyük çoğunluğunun şehrin hâkim siyasal ve sosyal kültüründen etkilendiği ve hâkim kültürün paralelinde siyasal değerlerin (milliyetçi-muhafazakâr) benimsendiği sonucuna ulaşmıştır (Doğanay, 2018).

Kürt ve Türk kökenli gençleri ayrı ayrı veya bir arada ele alan çok sayıda yüksek lisans tez çalışması mevcuttur. Yüksek lisans düzeyinde yapılan çalışmalara bakıldığında genel olarak kimlik oluşumu, siyasal katılım, bir arada yaşama, toplumsal kutuplaşma, önyargı, ayrımcılık, evlilik, cinsiyet, aidiyet, ekonomik koşullar gibi konuların ele alındığı görülür. Yüksek lisans tezleri içinde Gülşah Savaş Çakmakçı'nın (2015) “Devlet ve PKK Çatışması Nedeniyle Yakınlarını Yitirmiş Kişilerin Algı ve Beklentileri” ve Erhat Yalçın'ın (2019), “Birlikte Yaşama Kültürü Bağlamında Kültürlerarası Etkileşimler: Konya Örneği” adlı yüksek lisan tez çalışmaları tez konumuzla ilgili olmuştur. Bununla birlikte Başer'in (2011) Diyarbakır gençlerini ve Onatlı'nın (2011) Batman gençlerini ele aldıkları Yüksek Lisans çalışmaları da tez konumuzla ilişkilidir.

Çakmakçı'nın yüksek lisans tezi, Kürt ve Türk kökenli gençlerin değer farklılıklarını -özellikle siyasal alanda- Kürt sorunu üzerinden irdeleyen çalışmalardan biri olmuştur. Bu çalışmada Diyarbakır, İstanbul ve Trabzon illerinde PKK ile devlet arasındaki çatışmalarda birinci derecede yakınlarını yitirmiş toplam 60 kişi ile mülakatlar yapılmış. Bu sayede Türk ve Kürt kökenli katılımcıların şehitliğe, PKK'ya, devlete, Kürt sorununa ve bunun çözümüne, Kürt ve Türk kökenlilerin birbirlerine yaklaşımları, demokratik açılım ve barışa yönelik görüş ve beklentileri ele alınmıştır. Araştırma bulguları açık bir şekilde kişilerin etkilendikleri olayların ve yaşadıkları makro gelişmelerin sahip oldukları değerler üzerinde etkili olduğu ortaya koymuştur.

Zeynep Başer, “Barışı ve Çatışmayı İmgelemek: Diyarbakır’da Kürt Çocuklar ve Gençler” adlı İngilizce yayımlanan yüksek lisans tezinde, Diyarbakırlı gençlerin politikleşme sürecini, değerler ve mekân arasındaki ilişki üzerinden ele almıştır. Başer, çalışmasında Diyarbakır’da yaşayan çocuk ve gençlerin doğrudan Kürt sorununun sonuçları ile muhatap olduklarını, buradan hareketle barış ve barışın kurulmasındaki kendi rollerine ilişkin tasavvurlarını sorgulamıştır (Başer, 2011).

Mesut Onatlı’nın “Taşların İdeolojisi: Kürt Çocuklarının Türkiye’de Politik Bir Aktör Olarak Güçlenmesi (*The Ideology of Stones: The empowerment of Kurdish children as political actors in Turkey*)” adlı yüksek lisans tezi de Kürt kökenli çocukların siyasallaşma süreçlerini konu edinen önemli çalışmalardan biridir. Onatlı çalışmasında, Devlet-PKK, Hizbullah-PKK çatışmalarının çocuklar üzerindeki siyasal ve sosyolojik etkilerini irdeleyerek coğrafyanın kişilerin yaşam şekilleri üzerinde oluşturduğu kalıcı değerleri gözler önüne sermiştir (Onatlı, 2011).

Bu sınırlılık içerisinde Neyzi ve Darıcı’nın Türk ve Türk kökenli gençlerin birbirlerine karşı algı ve deneyimlerini karşılaştırmalı olarak ele aldığı çalışmaları kıymete değerdir. Sözlü tarih yöntemiyle gerçekleştirilen bu çalışmalarda Neyzi ve Darıcı Diyarbakırlı ve Muğlalı 200 genç ile mülakatlar yapmış; bu sayede karşılıklı olarak Kürt ve Türk kökenli katılımcıların birbirlerini nasıl algıladıklarını sorgulamıştır. Bununla birlikte, farklı coğrafyaların kişilerin yaşamları üzerindeki etkisi sorgulanmış ve farklı etnik kimlikten katılımcıların küçük yaşlardan itibaren siyasal ve sosyolojik alanda farklı değerlere sahip olma süreçlerini ortaya konmuştur (Neyzi ve Darıcı, 2015).

Türk ve Kürt kökenli gençlerin birbirlerine karşı yaklaşımlarını ele alan önemli çalışmalardan biri de Sarıgil ve Karakoç (2017) tarafından ortaya konmuştur. Sarıgil ve Karakoç İstanbul, Ankara, Malatya, Mersin ve Diyarbakır illerinde 7103 katılımcı ile gerçekleştirdikleri çalışmalarında “evlilik”, “iş ortaklığı”, “evini kiraya verme” ve “komşuluk” konuları üzerinden Türk ve Kürt kökenli

vatandaşların farklı etnik kimliklere karşı hoşgörü düzeylerini ölçmüştür. Elde edilen bulgulara göre farklı etnik kimliklere karşı hoşgörü ortalaması Kürt kökenliler için yüzde 86,5 düzeyinde olurken, bu oran Türk kökenlilerde yüzde 66 civarında olmuştur. Yani farklı etnik kimliklere karşı Kürt kökenli vatandaşların Türk kökenli vatandaşlardan daha hoşgörülü olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bu çalışmadan elde edilen diğer bir sonuç da; ana dilde eğitim gibi Kürt kökenli vatandaşlar tarafından sıklıkla dile getirilen taleplerin, Türk kökenli katılımcılarda ülkenin parçalanma kaygısı oluşturması nedeniyle daha az kabul gördüğüdür. Burdan hareketle Kürt kökenli katılımcıların Türk kökenli katılımcılardan daha toleranslı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Üstelik bu çalışma 2013 yılında yani Kürt meselesiyle ilgili çözüm sürecinin devam ettiği dönemde yapılmış olmasına rağmen bu yönde bir sonuç elde edilmiştir. Sarıgül ve Karakoç'a göre bu çalışma 2015 sonrası yapılmış olsaydı Kürt ve Türkler arasındaki sosyal mesafe ölçeği daha yüksek oranda olabilirdi.

Gençlerin sahip oldukları değerleri ele alan çok sayıda saha araştırması yapılmıştır. Bunlardan biri de Ömer Çaha ve ekibi tarafından 2018 yılında gerçekleştirilmiştir. *TRA2 Bölgesi Gençlik Araştırması* adıyla yayınlanan bu araştırma, Ağrı, Ardahan, Iğdır ve Kars illerinde yaşayan 14-24 arasındaki gençler üzerinde yapılmıştır. Elde edilen bulgular farklı etnik kökenden gençlerin bayrak, aile, din, vatan gibi değerlerde benzeştiklerini ortaya koymuştur (Çaha vd., 2018).

Kürt kökenli kişilerin farklı alanlarda sahip oldukları değerler farklı araştırmalara konu olmuştur. Bu araştırmalardan biri Yeğen ve diğerleri (2015) tarafından nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin bir arada kullanıldığı karma modelde yapılmıştır. Kürt nüfusunun yoğun olduğu 12 ilde 1918 katılımcı ile gerçekleştirilen araştırmada Kürt kökenli vatandaşların hangi partilere oy verdikleri çok partili dönemden günümüze değin ele alınmıştır. Farklı mezhepler üzerinden Kürt kökenli vatandaşların siyasal anlamda nasıl ayrıştıkları, izledikleri TV programından Kürtçeyi hangi düzeyde konuş-

tuklarına kadar farklı şekillerde sahip oldukları tutum ve değerler ortaya konulmuştur. Araştırmanın bulgularına göre, araştırmanın dâhil edildiği illerde HDP ile AK PARTİ arasında dağılan oylar, dindarlık-sekülerlik değerleri ekseninde değil, etnik köken ve Kürt kimliğini sahiplenme ekseninde şekillendiği sonucuna ulaşılmıştır. Yani; elde edilen bulgulara göre Kürt kimliğini sahiplenen kişiler daha çok HDP lehine oy kullanırken bu kimliğe yabancılaşan Kürt kökenlilerin ise AK PARTİ'ye oy verdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Kürt ve Türk kökenli gençleri ele alan çalışmalarla karşılaştırıldığında elinizdeki çalışma alanında ilk olma özelliğine sahip olup bu yönüyle özgün bir değer taşımaktadır. Bu çalışmanın öznesini gençler, temasını da siyasal değerler oluşturmuştur. Gençlik; dün, bugün ve yarın arasındaki bağı temsil ettiğinden ve toplumların sahip olduğu tüm kültürel karakteristik kodlar gençler üzerinden bir sonraki kuşağa aktarıldığından gençlik üzerinden ele alınan değerler sayesinde toplumsal yapı içerisindeki değer farklılıkları tespit edilebileceği gibi bu noktada geleceğe dair varsayımlarda da bulunulabilmektedir. Demokratik değerleri kabul eden, insan hakları ve hukukun üstünlüğüne bağlı, karşılıklı hoşgörü ve saygıyı benimseyen gençlerin yarını inşa etmesi genel kabul gören bir kanaat olurken; farklılıkları dışlayan, kimlikler arası çatışmaların tarafı olan gençlerin ise gelecek adına endişe vereceği şüphesiz önemli bir gerçektir. Bunun hangi şekilde olacağı da bugünün konusudur. Bu amaçla, mevcut genç nüfusun sahip olduğu değerlerin -her alanda bilinmesi büyük önem arz etmektedir.

Bu çalışma Kürt meselesinin neden olduğu makro gelişme kapsamında Türk ve Kürt kökenli gençler arasındaki değer farklılıkları bağlamında demokrasi, insan hakları, dini değerler gibi konularda bireylerin hangi düzeyde birbirlerinden ayrıştığını araştırmaktadır. Dolayısıyla önemi bakımından bu çalışma öncelikle farklı etnik kökenden gençler arasındaki siyasal değer farklılığının resmini çekmiştir.

Şüphesiz farklı kimlikler arasındaki değer farklılıklarının düzeyi ile demokratik değerler, insan hakları ve özgürlükler gibi toplu-

mu bir arada tutan mekanizmalar arasında bir ilişki vardır. Bu kitap çalışmamızda bu farklılaşmanın hangi konuları kapsadığı ve ne düzeyde olduğu ile ilgili bir saptamayı ortaya koyarak toplumu bir arada tutan mekanizmaların sağlamlığı da test edilmektedir. Böylelikle aslında etnik kimlikler arasındaki farklılıklar üzerinden bir demokrasi testi yapılmıştır. Bu yönüyle bu çalışma başta Kürt meselesi olmak üzere, Türkiye’deki kimlikler üzerinden kutuplaşmalardan demokrasiye, değerler konusundan gençliğe birçok alana katkı sunacak potansiyele sahiptir.

Kitabın Araştırma Yöntemi ve Sınırlılıklar

Araştırma, dört aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk olarak, konuya teorik ve kavramsal bir çerçeve oluşturmak üzere kapsamlı bir literatür analizi yapılmıştır. Literatür analizinde “değer” ve “gençlik” ile ilgili çalışmalara ve tartışmalara yer verilmiştir. Hem “değer” hem de “gençlik” terimlerinin sahip olduğu anlamsal zenginlik göz önünde bulundurulmuş; bu nedenle de bu terimleri açıklamaya yönelik yeni tanımlar oluşturma gibi bir amaç taşınmamıştır. Konunun kavramsal çerçevesi “siyasal değerler” ile sınırlı bırakılmış böylelikle anlamsal karmaşaların en aza indirilmesi amaçlanmıştır.

“Gençlik” terimi de sosyal bilimler alanına sonradan kazandırıldığından, gençlik ile ilgili bir sınırlama yapılması zorunlu görülmüştür. Gençlik ile ilgili çalışmalarda genel olarak üniversite gençliği, gecekondü gençliği veya liseli gençlik şeklinde gruplandırılmalar yapılmıştır. Ancak bu çalışmada gençlik ile ilgili sosyoekonomik niteliğe göre bir gruplama yerine yaş üzerinden bir sınır belirlenmiş ve 18-30 yaş aralığındaki tüm kişiler “genç” kabul edilmiştir.

Araştırmada ikinci olarak, araştırma modeli, araştırma evreni ve örneklem sayısı belirlenmiştir. Değer kavramının sahip olduğu anlamsal zenginlik nedeniyle değer araştırmaları ile ilgili referans alınabilecek bir metodun olup olmadığı araştırılmış ve değer araştırmalarının iki kategoriye ayrıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bunlardan ilki, bireysel değerler (*individual values*)- (Spranger 1928; Allport 1955; Kluckhohn 1951; Morris 1956; Rokeach 1973; Schwartz ve Bilsky, 1987; Schwartz, 1992)- ikincisi de kültürel değerler (*cul-*

tural values)-) -Hofstede, 1980; Inglehart, 1997; Schwartz, 1999; Weber, 1958; Williams, 1958- olmuştur. Bireysel değer araştırmaları sosyal psikoloji ve sosyoloji alanında sıklıkla gerçekleştirilirken, kültürel değer araştırmaları (*cultural values*) hem sosyoloji hem de siyaset biliminde kullanılmaktadır. Siyaset bilimi alanında Inglehart'ın öncülüğünü yaptığı Dünya Değer Araştırması (*World Value Survey, WVS*), insanların değerlerini, inancalarını, sahip oldukları siyasal özellikleri ve bunların zaman içerisindeki değişimine odaklanması bakımında siyaset bilimi alanındaki değer araştırmaları için bir referans noktası olmuştur. Bu tezde de katılımcıların sahip oldukları siyasal değerlerin tespit edilmesi için Dünya Değerler Araştırması model alınmıştır. Ayrıca katılımcılara sorulan soruların bazıları da doğrudan bu araştırmadan seçilmiştir.

Referans alınan araştırma modelinin nicel olmasının yanında katılımcıların sahip oldukları değerlerin saptama bilmesi ve katılımcıların bu değerlere sahip olma süreçlerini anlayabilmek adına da ayrıca nitel yöntem de kullanıldı. Buradan hareketle gençlerin siyasal değerlerinin tespiti için nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin bir arada kullanıldığı karma model tercih edilmiştir. Bu kapsamda 667 kişi üzerinde yüz yüze bir anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların sahip oldukları değer farklılıklarının ve benzerliklerinin en iyi şekilde tespit edilebilmesi amacıyla Kürt ve Türk kökenli gençler için aynı sorulardan oluşan kapsamlı bir anket formu hazırlanmıştır. Değerlerin tespiti ile ilgili zorluklar göz önünde bulundurularak anket formundaki soruların bir kısmı ile katılımcılara değerlerini doğrudan ifade etme olanağı sunulurken geri kalan sorular ile bu cevapların pekiştirilmesi amaçlanmıştır. Örneğin; demokrasi konusunda ilk önce katılımcılara demokrasiyi hangi düzeyde önemsedikleri sorulmuş; arkasından da bu önemsemeyi teyit eden diğer sorulara geçilmiştir. Ancak unutulmamalıdır ki, değerler değişime açık ve varsayımsal özelliklere sahiptirler. Dolayısıyla bu tür araştırmalar, alınan cevapların tamamıyla doğru veya yanlış olabileceği ile ilgili herhangi bir kaygı taşımadan yapılmıştır.

Araştırmada elde edilen bulguların, uluslararası araştırma sonuçları ile kıyaslanabilmesi amacıyla anket formundaki soruların bir kısmı, Dünya Değerler Araştırması (DDA) ile Avrupa Değerle-

ri Araştırması'ndan (EVS) esinlenerek belirlenmiş ve siyasal değerler ile bağlantılı olacak şekilde üç kısma ayrılmıştır. Birinci kısımda, katılımcıların “siyasal kimlikler” inin tespitine odaklanılmıştır. Bu kapsamda katılımcıların hangi siyasal partilere oy verdikleri, hangi siyasal kimlikleri kendilerine en yakın buldukları, herhangi bir ayrımcılığa uğrayıp uğramadıkları ve dini konulara yaklaşımları sorgulanmıştır.

Anketin ikinci kısımda “toplumsal yaşama ve kurumlara ilişkin değerler” ele alınmıştır. Bu kapsamda katılımcılar farklı etnik, dini, siyasal ve sosyal değerlere sahip kişilere karşı yaklaşımları, komşu olmak isteme veya istememe durumları ve ailelerinden kadın veya erkek herhangi birinin farklı değerlere sahip birileri ile evlilik kararları üzerinden incelenmiştir. Katılımcıların askerlik hizmeti, bayrağa karşı tutumları ve son olarak olası bir savaş durumunda savaşa katılıp katılmama tercihleri üzerinden de toplumsal değerlere yaklaşımları araştırılmıştır.

Anketin üçüncü kısımda “Türkiye'nin sorunlarına bakış bağlamında değerler” incelenmiştir. Bu kapsamda katılımcılara Türkiye'nin en önemli sorununun ne olduğu sorusu yöneltilerek gençlerin bu konudaki düşünceleri tespit edilmiştir. Bununla beraber, Kürt sorunu ile ilgili kendilerine sunulan çözüm yöntemlerinin hangi düzeyde etkili olabileceği ile ilgili yaklaşımları incelenmiştir. Devamında da katılımcıların kurumlara hangi düzeyde güvindikleri ve Türkiye'nin siyasal, sosyal ve ekonomik durumu göz önünde bulundurulduğunda kendilerini hangi düzeyde mutlu hissettikleri ve geleceğe dair duydukları ümit ve endişeler dikkatle irdelenmiştir.

Araştırmada gençlerin mutluluk düzeyleri World Happiness Index (Dünya Mutluluk İndeksi) referans alınarak sadece gelir üzerinden sorgulanmamıştır. Katılımcılardan yaşamı -gelir, özgürlük, adalet, yaşanılan şehir, toplumsal konular vb.- tüm yönleriyle değerlendirip hangi düzeyde mutlu olduklarını ifade etmeleri istenmiştir. Böylelikle elde edilen bulguların ekonomik refah dışındaki mutluluğu etkileyen konuları da kapsamı sağlanmıştır.

Araştırma, Türk ve Kürt kökenli gençlerin siyasal değer farklılıklarını kapsadığından araştırmanın çalışma evreni şehirlerin et-

nik ve siyasal kimlikleri göz önünde bulundurularak belirlenmiştir. Diyarbakır ve Van illeri etnik olarak Kürt ve siyasal tercihleri itibariyle; Kürt milliyetçisi olmalarından dolayı araştırmaya dâhil edilirken, Kayseri ve Trabzon illeri de etnik olarak Türk ve siyasal tercihleri itibariyle Türk milliyetçisi olmalarından dolayı tercih edilmiştir. Son olarak İstanbul ili de her iki etnik ve siyasal kimliğin bir arada olmasından dolayı tercih edilmiştir. Anketler Diyarbakır, Van, Kayseri ve Trabzon illerindeki il merkezlerinde, İstanbul'da ise alfabetik sıraya göre Beşiktaş, Fatih, Gaziosmanpaşa, Kadıköy, Kartal, Küçükçekmece, Mecidiyeköy, Ümraniye, Üsküdar ve Zeytinburnu ilçelerinde gerçekleştirilmiştir.

Tablo 1. Anket uygulanan iller

Şehirler	Anket Sayısı
Diyarbakır	121
Kayseri	114
Trabzon	117
Van	111
İstanbul	204
Toplam	667

Araştırma evreninin ardından araştırmanın örneklem sayısı kesinleştirilmiştir. Bu konudaki araştırmalara bakıldığında evren büyüklüğünün yüz binden fazla olduğu durumlarda 384 kişi ile yapılacak çalışmanın evrenin özelliklerini yansıtacağı varsayılmıştır (Sekaran, 2003, s. 294). Ancak bu çalışmada örneklemin belirlenmesinde istatistiki hesaplama yerine eldeki mevcut imkân ve sınırlılıklar göz önünde bulundurularak Diyarbakır, Van, Kayseri ve Trabzon illerinde 120'şer, İstanbul'da da 200 katılımcıyla gerçekleştirilecek anketin illerdeki gençliğin değerleri ile ilgili resmi yansıtacağı varsayılmıştır. Ancak sahadan toplanan veriler üzerinde yapılan gerekli incelemelerden sonra araştırmaya dâhil edilen anket sayısı söz konusu referans sayısından az veya çok olabilmektedir.

Araştırmada cevabı aranan sorulardan biri de bireyin siyasal değer oluşumunda yaşanan ilin/mekânın bireyin siyasal değerlerini ne ölçüde belirlediği ve katılımcıların yaşadığı mekânın hâkim siya-

sal kültürünü ne derece yansıttığı olmuştur. Bireyin siyasal değerlerinin/kimliğinin oluşum sürecini ele alan çalışmalara bakıldığında kent/mekân-birey ilişkisi oldukça önemli görülmektedir. Mekân, bireylerin toplumsallaşmasına ve nihayetinde siyasallaşmasına aracılık eden faktörlerden biri olmuştur (Doğanay, 2018). Birey yaşadığı mekânın siyasal kültürüyle ilişkili olarak bir siyasal eylem bütünü içerisinde olur. Bireyin mekânla ilişkisinin pekişmesinin belirli bir zaman aralığına göre tarif etmek güç olmakla birlikte mekândaki yaşam süresi ile bu mekânın kültürünü yansıtmalarının doğru orantılı olacağı söylenebilir.

Bu noktada, araştırma evreni ve örneklemin belirlenmesinden sonra dikkat edilen önemli hususlardan biri de katılımcıların buldukları ilin siyasal kültürünü ne derece yansıttığı olmuştur. Diğer bir deyişle araştırmaya katılan katılımcıların araştırmaya dâhil oldukları il ile aralarında organik bir bağ var mıdır yoksa araştırmanın yapıldığı esnada tesadüfi olarak o ilde mi bulunmaktaydılar. Bu durum -doğum yeri¹, katılımcının buldukları illerdeki yaşam süreleri² ve katılımcıların kendilerini nereli hissettikleri³- üç aşamada sorgulanarak katılımcıların araştırmaya katıldıkları il ile aralarındaki organik bağ saptanmaya çalışılmıştır.

Tablo 2. Siz etnik kimliğinizi ne olarak görüyorsunuz?

	Sayı	Yüzde
Türk	314	47,1
Kürt	254	38,1
Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı	24	3,6
Diğer	54	8,1
Cevapsız	21	3,1
Toplam	667	100

Araştırmanın örneklemini oluşturan gençler içerisinde eşit sayıda Türk ve Kürt kökenli katılımcıya ulaşılmaması hedeflenmiştir. Ancak hem “etnik kimlik” kavramının farklı şekillerde ifade ediliyor olması (Isajiw, 1992) hem kişilerin kendilerini herhangi bir etnik

1 Ek 1: İllere göre katılımcıların doğdukları iller

2 Ek 2: İllere göre katılımcıların buldukları illerdeki yaşam süreleri

3 Ek 3: İllere göre katılımcıların kendilerini nereli hissettikleri

veya farklı bir gruba ait hissedip hissetmemeleri ayrı bir tartışma konusu olduğundan araştırma süresince katılımcıların bu konudaki düşüncelerini doğrudan ifade edebilmelerine özen gösterilmiştir. Bu doğrultuda katılımcılara herhangi bir şık sunulmadan “Siz etnik kimliğinizi ne olarak görüyorsunuz?” sorusu yöneltilmiştir⁴.

Kişilerin sahip oldukları kimlikleri “objektif” ve “sübjektif” şeklinde gruplandırılan Baskın Oran’a göre “objektif” kişi nerde doğmuşsa oralıdır. Bu değiştirilemez. Oysa diğeri, kişinin isteği doğrultusunda değiştirilebilir (Oran, 2022). Bu bilgiden hareketle araştırma kapsamında etnik kimliklerle ilgili elde edilen verilerin araştırmanın amacına uygun şekillerde kullanılabilmesi için gerekli kontroller sonrası etnik kimliklerini “Türk” veya “Kürt” dışında “sübjektif” terimlerle tanımlayan katılımcıların (99 tane) anketleri araştırmaya dâhil edilmemiştir⁵. Araştırmaya dâhil edilen toplam anket sayısı böylece 568 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 3. Örneklemenin Demografik ve Etnik Profili

		Türk kökenli	Kürt kökenli
ETNİK KÖKEN		55,3	44,7
YAŞ	18-20	16,6	24,4
	21-23	24,8	25,6
	24-26	18,8	20,5
	27-29	23,6	18,5
	30	16,2	11
EĞİTİM	Okur-yazar değil	0,3	1,2
	Diplomasız okuryazar	1	4,3
	İlkokul	22,6	14,6
	Ortaokul	15,3	19,7
	Lise	26,1	30,7
Üniversite ve üstü	34,7	29,5	
CİNSİYET	Kadın	58	40,2
	Erkek	42	59,8

4 Ek 4: Katılımcıların etnik kimlik sorusuna verdikleri cevaplar. İlgili tabloya bakıldığında “etnik kimlik” ibaresinin katılımcılara çağrıştırdığı şey de “objektif” kimlikle ilgili olmuştur

5 Etnik kimliklerini “Zaza” ve “Kürt/Alevî” şeklinde ifade edenler Kürt, “Türk/Müslüman” ve “Türk vatandaşı” şeklinde ifade edenlerde Türk kabul edildi.

Araştırma anketi, “Türk” ve “Kürt” katılımcılar için yaş, eğitim düzeyi ve cinsiyet bağımsız değişkenleri üzerinden belirlenen kotalar dikkate alınarak 18-30 yaş aralığındaki gençler ile yüz yüze anket yoluyla uygulanmıştır. Araştırmanın güvenilirliğinin sağlanması amacıyla, anketler “basit rastsal ve amaçsal” örneklem yöntemi ile sayılan il ve ilçelerdeki sokaklarda ve iş yerlerinde uygulanmış ve her bir değişken grubu içindeki alt değişkenlerin sayısal olarak birbirlerine yakın olmasına dikkat edilmiştir. Tablo 3’e bakıldığında her iki etnik kimlik için oluşturulan yaş kategorilerindeki katılımcı sayılarının birbirine yakın olduğu görülmektedir.

Eğitim seviyesindeki artış veya azalışın değerler üzerinde nasıl bir etki oluşturacağı merak konusu olduğu için tüm eğitim seviyelerinden katılımcıların araştırmaya dâhil edilmesi amaçlanmıştır. Ancak araştırma sonrası elde edilen sonuçlara bakıldığında her etnik kimlikten gençler arasında okuma-yazma bilmeyen ve diplomasız okur-yazar toplam oranının çok düşük olduğu görülmektedir. Bu sonuç TÜİK’in ilköğretimde okullaşma araştırma sonucuyla -yüzde 96- benzer olmuştur (TÜİK, 2020). Cinsiyete göre örneklemin yüzde 40’ının kadınlar, yüzde 60’ının ise erkeklerden oluşturulması hedeflenmiştir. Tablo 4’de görüldüğü gibi Türk ve Kürt kökenli gençler arasında örneklem dağılımı hedeflenen oranlara yakın düzeyde olmuştur.

Araştırmada üçüncü olarak, anketlerin analizleri yapılmıştır. Anket üzerinden elde edilen veriler SPSS programı ile analiz edilerek ilerleyen bölümlerde görülen tablolara dönüştürülmüştür. SPSS programında anketler iki yöntem üzerinden analize tabi tutulmuştur. Birincisi tanımlayıcı analizlerdir. Burada araştırma verileriyle ilgili basit frekans dağılımı yapılarak hem Türk hem de Kürt kökenli katılımcılar içerisinde her bir soruya kaç kişinin (sayı ve yüzdelik olarak) cevap verdiği tespit edilmiştir. İkinci kısımda ise çıkarımcı analizler gerçekleştirilmiştir. Burada da, t-testi, Anova, ki-kare ve korelasyon testleri uygulanmıştır. Beşli likert tarzında sorulan bazı sorularda iki bağımsız değişken arasında anlamlı bir farklılığın olup olmadığının saptanabilmesi için t-testi, bağımsız değişkenlerin ikiden fazla olma durumunda ise Anova testi uygulanır. Araştırmada analize tabi tutulan dört değişkenden üçü iki gru-

ba sahip olduğu için t-testine, biri ise ikiden fazla alt gruba sahip olduğu için varyans analizine tabi tutulmuştur. Etnik kimlik, yaş ve cinsiyet değişkeninde t-testi, eğitim değişkeninde ise varyans analizi uygulanmıştır. Ayrıca çalışmada bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiyi test etmek için korelasyon analizine başvurulmuştur.

Çapraz tablolarda etnik kimlik bağımsız değişkeni üst değişken olarak kabul edilmiş olup “Kürt kökenli” ve “Türk kökenli” şeklinde ikili tasnife tabi tutulmuş ve çapraz analizler bu tasnifler üzerinden yapılmıştır. Yaş değişkeni “18-23” ve “24-30” olmak üzere iki kategoriye ayrılmıştır. Yaş kategorisinin bu şekilde tasnif edilmesinde, öncelikle üzerinde uzlaşmış bir yaş kategorisi olmaması, bununla birlikte zaten genç olarak kabul edilen örneklemin yaşa göre daha fazla ayrıştırılmasının bir fayda sağlamayacağı görüşü hâkim olmuştur. Diğer bir ikili tasnif de cinsiyet için yapılmıştır. İki değişken olan cinsiyette “kadın” ve “erkek” şeklinde ikili tasnife tabi tutulmuş ve çapraz analizler bu tasnifler üzerinden yapılmıştır. Son olarak araştırmanın tek üçlü tasnifi eğitim için yapılmıştır. Okuma yazması olmayan, okuryazar ama okula gitmemiş olan ve ilkökul eğitimine sahip olanlar “düşük”, ortaokul ve lise eğitimine sahip olanlar “orta”, iki yıllık meslek yüksekokulu dâhil olmak üzere üniversite, yüksek lisans ve doktora denklikleri ise “yüksek” eğitim olarak tanımlanmıştır.

Sorgulanan her konu öncelikle etnik kimlik üst bağımsız değişkeni üzerinden hesaplanmış, sonrasında ise etnik kimliğe göre oluşan anlamlı bir farkın olması veya olmaması durumuna göre yaş, eğitim ve cinsiyet alt bağımsız değişkenlerine göre çaprazlanarak incelenmiştir.

Tablo 4. Mülakat yapılan iller

Şehir	Mülakat
Diyarbakır	4
Kayseri	5
Trabzon	6
Van	5
İstanbul	6
Toplam	26

Araştırmada dördüncü olarak, belirli sayıda katılımcıyla derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Etnik köken, eğitim, cinsiyet ve yaş değişkenleri göz önünde bulundurularak mülakatların her il için 6 katılımcıyla yapılmasının örneklemin değerlerini yansıtacağı varsayılmıştır. Ancak sahadan toplanan veriler üzerinde yapılan gerekli incelemelerden sonra araştırmaya dâhil edilen mülakat sayısı söz konusu referans sayıdan az veya tam olabilmektedir. Mülakatlar anketlerin yapıldığı illerde etnik kimlik, cinsiyet, eğitim ve yaş kotalarına bağlı olarak anket uygulanan kişilerle yarı-biçimsel yöntemle birebir ve yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Görüşme esnasında katılımcının izniyle ses kaydı alınmış, elde edilen veriler öncelikle deşifre edilmiş, ardından da “basit söylem analizi” yöntemiyle tematik analize tabi tutulmuştur.

Görüşmenin içeriği genel olarak anket analizlerinden sonra Türk ve Kürt kökenli katılımcılar arasında anlamlı farklılığın saptandığı sorular/konular ile ilgili olmuştur. Böylelikle bu anlamlı farklılığın kaynakları, nedenleri ve etkileri ile ilgili detaylara ulaşılması hedeflenmiştir. Bununla birlikte mülakatlarda gençlerin siyasal kimlik tercihleri ve tercihlerinde etkili olan faktörler, farklı kimlikler ile komşuluk ve akrabalık ile ilgili yaklaşımları, sahip oldukları etnik ve siyasal kimliklerinden dolayı karşılaştıkları ayrımcılıklar sorgulanmıştır. Türkiye’nin en önemli sorunlarına karşı yaklaşımları, kurumlara ve kişilere olan güven düzeyleri, geleceğe dair umutları, dini yaşam pratikleri ve aidiyet bağları içeren bayrak, askerlik ve savaşa katılma konularına ilişkin tutumlar gibi konular ayrıntılı sorularla test edilmeye çalışılmıştır.

Kitabın Düzeni ve Tasarımı

Kitap çalışması, giriş ve sonuç bölümleri hariç olmak üzere, toplam dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, dört alt başlıktan oluşan tezin teorik çerçevesine yer verilmiştir. İlk başlıkta tezin ana unsurunu oluşturan “değerler” konusu üzerinde durulmuştur. Değerler kendi başına karmaşık bir yapıya sahip olduğu için bu başlık altında öncelikle değerlerin ne anlama geldiği farklı araştırmacıların tanımları üzerinden ele alınmış; sonrasında de-

ğerlerin ortak işlevleri ile tanımlardan hareketle kavramın anlaşılır olması sağlanmıştır. Değerler konusu sahip olduğu karmaşık yapının yanında aynı zamanda farklı disiplinlerin de çalışma konusu olmuştur. Bu nedenle teorik çerçevenin ikinci başlığında konu siyasal değerler ile sınırlandırılarak değer konusu ile ilgili bir sınır belirlenmiştir. Üçüncü başlıkta literatürde öne çıkan değer araştırmalarına ve bunların uygulama yöntemlerine yer verilmiştir. Son olarak dördüncü başlıkta teorik çerçevenin diğer bir ana unsurunu oluşturan “gençlik” konusu ele alınmıştır. Gençlik, sahip olduğu toplumsal önemden dolayı birçok araştırmanın tartışma konusu olmuştur. Bu nedenle bu başlıkta gençlik kavramının ne anlama geldiği ile ilgili tanımlara değindikten sonra gençliğin siyasal, sosyal ve ekonomik açıdan önemine değinilmiştir. Bu bölümün sonunda gençlik ve değerler konusunun birbirine bağlanması planlanmış ve bu bağlamda gençliğin Türkiye siyasal tarihine damga vuran ideolojik (sağ-sol), mezhepsel ve etnik değerler üzerinden ayrışma süreçlerine değinilmiştir.

İkinci bölümde araştırma bulguları üzerinden gençlerin siyasal alan içerisinde sahip oldukları kimlikler sorgulanmıştır. Bu bölümde bireylerin siyasal kimlikleri benimsedikleri siyasal kimlikler, oy verdikleri partiler, dini ritüellere uyma şekilleri ve herhangi bir ayrımcılığa uğrayıp uğramama durumları üzerinden sorgulanmıştır. Böylelikle Türk ve Kürt kökenli gençler arasında bu konudaki farklılıklar saptanmıştır.

Üçüncü bölümde, gençlerin sahip oldukları değerler tespit edilmiştir. Araştırmanın bu bölümünde ilk olarak, katılımcıların din ve devlet ilişkisi ve kadın haklarına yaklaşımları bağlamında sahip oldukları değerler ele alınmıştır. Devamında da toplumsal birlik-telik alanlarının işlendiği ikinci başlıkta, katılımcıların insanları bir arada tutan değerlere yaklaşımları irdelenmiştir. Bu bölümün üçüncü başlığını oluşturan hoşgörü bağlamında değerler kısmında, katılımcıların komşu tercihleri ve farklı kimlikler ile evlilik konusundaki yaklaşımları araştırılmıştır. Son olarak dördüncü başlıkta katılımcıların aidiyetler bağlamında değerleri sorgulanmıştır. Bununla birlikte katılımcıların askerlik, bayrak, ülkeleri için herhan-

gi bir savaşa katılmak isteyip istememe ve demokrasi nöbetleri konusundaki düşünceleri irdelenmiş; son olarak da katılımcıların güven bağlamında değerleri incelenerek katılımcıların aile, komşu ve yakın çevreden insanlara ne ölçüde güvenip güvenmedikleri soruşturulmuştur.

Dördüncü bölümde, gençlerin Türkiye'nin sorunlarına bakışları analiz edilmiştir. Bu bölümde ilk olarak katılımcılar için Türkiye'nin en önemli sorununun ne olduğu irdelenmiş ve bu konuda verilen cevaplar ana başlıklar altında toplanarak öne çıkan sorunlar tespit edilmiştir. Sonrasında Türkiye'nin en önemli sorunlarından biri olan Kürt sorunu ele alınarak katılımcıların bu konuda kendilerine sunulan çözüm yöntemlerine yaklaşımları incelenmiştir. Devamında Kürt sorununun kaynaklarından biri olarak görülen demokrasi ve insan hakları konusuna değinilerek bu konuda Türkiye'nin mevcut durumu incelenmiştir. Daha sonra, katılımcıların anadilde eğitim meselesine yaklaşımları ele alınmıştır. Son olarak katılımcıların kurumlara olan güven durumları, kendilerini hangi düzeyde mutlu gördükleri ve geleceğe dair umutları sorgulanarak bir bütün halinde Türkiye'deki sorunlarla ilgili bir resim çekilmiştir.

Değerler ve Gençlik

Bu bölümde “değer” ve “gençlik” konularını farklı boyutlarıyla ele almaya çalışacağız. Bu iki ana konuya odaklanacak olan bölüm kendi içinde işlevleri, önemi ve kaynakları bakımından değerler, değer araştırmaları ve modelleri, siyaset biliminde değerlere yaklaşım, gençlik ve değerler olmak üzere dört ana başlıktan oluşmaktadır. İşlevleri, önemi ve kaynakları bakımından değerler başlığı altında ilk olarak, değerlerin ne anlam geldiği, kaynağının ne olduğu ve değerlerin ne tür işlevlere sahip oldukları ile ilgili sorulara cevap verilecektir. Bununla birlikte sosyal bilimlerde kullanılan değerlerin kavramsallaştırılmasıyla ilgili bazı zorlukları tartışacağız. Devamında sosyal bilimler alanında değerler konusunun önemli bir çalışma alanı olması ile ilgili süreç incelenecektir. Değer terimini açıklayan çok sayıda açıklama mevcut olduğundan bu alanlarda geniş literatürü özetlemeye veya değer kavramıyla ilgili tartışmaları her yönüyle ele almaya çalışmıyoruz. Bunun yerine, amaçlarımız için benimsenebilecek veya uyarlanabilecek değerlerin bir tanımını verebileceğini tahmin ettiğimiz birkaç yaklaşımı gözden geçirerek başlayacağız. İkinci alt başlık olan değer araştırmaları ve modelleri başlığı altında değer araştırmalarının tarihsel sürecine değinilecek devamında da bu alanda sıklıkla kullanılan değer araştırma modellerine yer verilecektir. Üçüncü alt başlık olan siyaset biliminde değerlere yaklaşım başlığı altında değerler konusu siyaset bilimi sınırları içerisinde incelenecek ve seçmen davranışları ve değerler

arasındaki ilişkiye değinilecektir. Bunumla birlikte “değer” ve “ideoloji” kavramları arasındaki ilişkiye üzerinde durulacaktır. Dördüncü alt başlık olan gençlik ve değerler başlığı altında ilk önce gençlik konusu ile ilgili teorik bir çerçeve çizilecek devamında da Türkiye ile sınırlı olacak şekilde gençler arasında değer farklılıklarını oluşturan temel hususlar üzerinde durulacaktır.

1.1. İşlevleri, Önemi ve Kaynakları Bakımından Değerler

Felsefe kökenli olan değer kavramı Latin etimolojide “değmek” anlamında kullanılır (Spates, 1983, s. 28). En basit haliyle de istekler, ihtiyaçlar, tercihler, arzular, vazife, ahlaki yükümlülükler ve diğer birçok tercihsel ve seçici yönelim bildiren anlamlara karşılık gelir (Pepper, 1970, s. 7). Yapılan çalışmalarda değer terimini karşılayan çok sayıda tanım var olması nedeniyle terime atanan ve araştırmacılar için tatmin edici ortak bir tanım bulmanın imkânsız olabileceği savunulmuştur (Albert, 1968, s. 288).

Bu haliyle anlaşılması güç ve soyut yapıdaki değer teriminin günümüzde daha anlaşılır ve önem arz eden bir konu haline gelmesi 20 yy. başlarından itibaren olmuştur. Bu süreçte değer terimi, Thomas ve Znaniecki tarafından yapılan ilk sosyolojik tanım ve verilen ilk somut örneklerle ilk kez sosyal bilimlere kazandırılmıştır. Sonrasında Talcott Parsons’un değerler ve insan davranışları arasında kurduğu ilişki (Spates, 1983, s. 27-30) güncel literatür için bir başlangıç noktası ve sonraki araştırmacılar için de bir beslenme kaynağı olmuştur

Parsons, kendisinden önceki çalışmalarda toplumsal düzenin evrimsel şekilde sağlandığı tezinin aksine davranışların ve toplumsal düzenin normatif anlaşmalar ile birbirine bağlı olduğunu ve bu normatif anlaşmalardan en önemlisinin de değerler olduğunu ifade etmiştir. Buradan hareketle değerler, insanların nihai eylem gerekçeleri için başvurdukları ahlaki inançlar, bireylerin tercihlerinde etkili olan unsurlar olduğunu ve değerlerin objeler ile açıklanamayacağını çünkü değerlerin fikirler (ideas) ve bireylerin tercihle-

rini etkileyen arzu edilen şeyler olduğunu öne sürmüştür (Spates, 1983, s. 27-30).

Parsons'un bu düşüncesini açıklayan ilk sistematik tanım Kluckhohn'a ait olmuştur. Bu tanım sosyoloji alanında yönlendirici ve referans alınan ilk tanımdır. Değerler; bir grubun niteliğini—sağcı, iyi, yardımsever, dindar vb.—ya da bir bireyin özelliğini—otoriter, bencil, dürüst, başarılı vb.—örtülü ya da açık olarak belirten, eylemin (davranış) tarzları, araçları ve amaçları arasından tercih yapmayı etkileyen, amaç bildiren kavramlardır (Kluckhohn, 1951, s. 395). Bu tanımdan hareketle kişilerin yerlere çöp atma veya atmama davranışı arasında verdiği karar veya herhangi bir makam sahibinin görevini kötüye kullanıp kullanmama tercihi kişilerin sahip oldukları değerler ile ilişkili olmaktadır.

Kluckhohn'un bu tanımdan hareketle değerlerin nasıl tanımlandığı veya ne tür anlamlara sahip olduğundan ziyade daha çok sahip olduğu işlevler üzerinde durulmuştur (Halman, 2009, s. 6). Dolayısıyla buradan itibaren değerler ile ilgili tanımları sıralamak gereksiz olacağından ne tür işlevlere sahip olduğu üzerinde ilerlemek konunun anlaşılması bakımından daha faydalı olmaktadır.

Değerler; devam eden faaliyetlere rehberlik eden standartlar, çatışmaları çözmek ve karar vermek için kullanılan genel planlar olarak düşünülmektedir. Yaşam içinde gelişen olaylara karşı alacağımız kararlara rehberlik ederler; siyasal, dini veya ideolojik görüşümüzün belirlenmesinde etkili olurlar (Rokeach, 1973, s. 13). Bununla birlikte değerler neyin iyi veya kötü, doğru veya yanlış olduğu ile ilgili rehber görevi görürler (Gandal vd., 2004). Higgins bir şeyin nasıl veya niçin “önemli olduğu” ve “istenildiği” ile ilgili temel mananın insanların sahip olduğu değerler ile ilişkili olduğunu savunmuştur (Higgins, 2016, s. 43). Benzer şekilde Allport'a göre de, değer önceliği kişilerin hayatında egemen güç konumdadır ve kişinin tüm eylemlerinin amacı bu değeri gerçekleştirmeye yönelik olmuştur (Allport, 1961, s. 543).

Değerler, insanlar için yol göstericidirler. Değerler, insanların iyi veya kötü, doğru veya yanlış seçeneklerinden birini seçmeleri ile

ilgili olmuştur (Hitlin ve Piliavin, 2004; Schwartz, 1992). Ancak değer-davranış ilişkisinde dikkat edilmesi gereken nokta; değerler doğrudan herhangi bir eylemin kaynağı veya icracısı değildir, neyin olması gerektiğini belirtirler. Diğer bir deyişle herhangi bir fikir veya düşünce eyleme geçirilmeden önce değerlerin yönlendirilmesine veya onayına sunulur. Gerçekleşip gerçekleşmeyeceği bu süreçten sonra belli olur. Örneğin; alkol satılan bir marketten alışveriş yapıp yapmama, insan, hayvan ve çevre haklarına karşı duyarlı olup olmama vb. eylemlerin arka planındaki önemli aktörlerden biri sahip olunan değerlerdir.

Kişinin değerleri, “değerlendirmelerin yapıldığı kriterler veya standartlar” olarak hizmet eder. En açık ve tam olarak kavramsallaştırıldığında, değerler yargı, tercih ve seçim için ölçüt haline gelirler (Williams, 1968, s. 283). Diğer bir deyişle değerler istenilen, mutlu eden, iyiyi içeren şeye karşı bir yönelme ve iyiyi, mutluluğu içermeyen şeyden ise uzaklaşma aracıdır (Higgins, 2006, s. 439). Bu yöntem kişinin karar alma veya herhangi bir tercihte bulunma süreci olarak da açıklanabilir.

Değerler, belirli eylemleri, normları ve görüşleri yönlendiren ya da açıklayan ya da en azından bir bölümünü doğrudan yönlendiren köklü motivasyonlar ya da yönlendiricilerdir ve belirli bir değere bağlı kalmak, belirli bir şekilde hareket etme eğilimi veya bir eğilimin kendisini oluşturur (Halman, 2009, s. 6). Buradan hareketle adalet değerine inanan kişilerde adaletli olma eğilimi, dini değerlere bağlı kişilerde ise dini gerekliliklere uyma eğiliminin olduğu söylenebilir. Benzer başka bir tanıma göre de değerler, doğru ve yanlış bağlamında tercihlere rehberlik eden içselleştirilmiş bilişsel (zihinsel) yapılarıdır, olaylar ve kişiler ile ilgili hükümlerimizi ve hüküm kategorilerimizi açıklamak için de kullanılır (Rohan, 2000, s. 258). Öteki kimliklere karşı tavırlarımız değerlerimizin yönlendirilmesi ile gelişir.

Değerlerin önemli bir özelliği de değişebilmeleridir. Değerlerin bu özelliğine değinen Rokeach’a göre, “değerler tam manasıyla sabit olsalardı, bireysel ve sosyal değişim mümkün olmazdı. Diğer

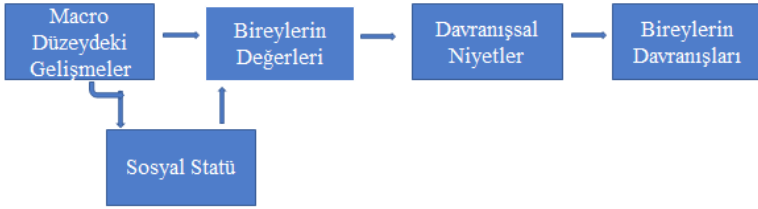

tarafтан; değerler tamamıyla değişken olsalardı, insan kişiliğinin ve toplumun sürekliliği imkânsız olurdu” (Rokeach, 1973, s. 5-6). Bireyler sürekli bir değer edinim süreci içerisinde oldukları için değer sistemleri zaman içinde toplum, kültür ve kişisel deneyimler sonucunda değişebilmektedir (Rokeach, 1973, s. 11). Bunların dışında değer oluşum sürecine kaynaklık eden tüm faktörlerin zaman içinde insanların değer değişimine de kaynaklık ettiği söylenebilir. Bir değer öğrenildikten sonra bu durum değer önceliklerinde değişimler meydana getirebilir (Towfigh, 2007, s. 457). Bu süreç aynı zamanda değer farklılaşmasını ya da benzeşmesini meydana getirir. Buna bağlı olarak değerler, önem sırası değişebilen, arzu edilen ve insanların hayatlarında rehber ilkeler veya hedefler olarak tanımlanır (Schwartz, 1992). Benzer başka bir açıklamaya göre, değerler, yol gösterici ilkeler olarak öznel önemlerine göre hiyerarşiler içinde sıralanırlar. Her insanın kişisel bir değer öncelik hiyerarşisi vardır: bazı değerler son derece önemlidir, bazıları orta derecede önemlidir veya daha az önemlidir. Çoğu insanın değer hiyerarşileri benzer olabilmektedir (Sagiv vd., 2017, s. 1). Örneğin; dürüstlük, insanlara saygı, sağ siyasal değerlere inanma hayat içerisinde bir öncelik sırasına sahiptir. Karşılaşılan durum veya olaylarda hangisinin öncelikli olduğu bizim yaşam deneyimlerimize göre belirlenir. Kimileri için sağ görüşlü olmak dürüst olmaktan veya dindar olmak laik olmaktan daha öncelikli tutulabilir. Bir insan zengin olmayı öncelikli değer olarak görebilirken bir başkası insanlara yardım etmenin daha öncelikli bir değer olduğunu savunabilir.

Değer değişimleri hem bireyler hem de toplumlar nezdinde irdelenen bir konu olmuştur. Bu noktada, Inglehart (1989), Inglehart ve Baker (2000), Inglehart ve Welzel (2005) toplumdaki değer değişikliği ile ilgili önemli veriler sunmuşlardır. Bununla birlikte eğitim, yaş ve cinsiyet, sosyal çevre gibi değişkenlerin bireylerdeki değer değişimi üzerindeki etkisini değerlendiren birkaç çalışma yapılmıştır (Çileli, 2000; Topçuoğlu ve Aksan, 2019). Çileli 1989’dan 1995’e kadar gençlerin sahip oldukları değerlerin nasıl değiştiğini araştırmış ve sonuç olarak değerlerin toplumun yaşadığı değişikliklere uyacak şekilde değiştiği sonucuna ulaşmıştır.

Topçuoğlu ve Aksan (2019) tarafından yapılan araştırmada da cinsiyetin ve yaşın değer değişiminde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Neyzi ve Darıcı (2015) tarafından yapılan araştırmada, çatışma sürecinde meydana gelen sosyo-kültürel ve politik olayların kişilerin değer önceliklerini şekillendirdiği kişilerin küçük yaşlarda yaşadığı travmaların, sonraki yıllarda karar ve tercihlerini şekillendirdiği sonucuna ulaşılmıştır (Neyzi ve Darıcı, 2015).

Şekil 1. Değerler ve davranışlar arasındaki ilişki

Kaynak: Jan W. van Deth ve Elinor Scarborough “ The Impact Of Values”, 1995, s.6

Van Deth ve Scarborough, oluşturdukları şema üzerinden, değer ve davranış arasındaki ilişki daha anlaşılır olmasını sağladılar. Van Deth ve Scarborough’a göre, davranış ve değerler arasındaki ilişki sürecini anlatan $E \rightarrow P \rightarrow R$ (Environment $\rightarrow$ Predisposition $\rightarrow$ Response) modeli uzun zamandır sosyal araştırmalarda bir başlangıç noktası olarak kullanılmaktadır. İki varsayıma dayandırılarak hazırlanan bu şemanın ilk varsayımına göre, birey davranışlarının belirlenmesinin ilk aşamasında makro gelişmeler etkili olmaktadır. Makro gelişmelerin etkilediği bireysel değerler bu gelişmelerin etkisiyle bir niyet/karar sürecine girer ve bu sürecin sonunda da davranış son şeklini alır. Yalnız bu son şekil doğrudan bir eylem olmayabilir. Bir karar alma veya tercihte bulunmada bir davranış olarak kabul edilebilir.

İkinci varsayımda ise insanların sahip oldukları değerlerin sosyal çevreden ve kişinin o çevredeki sosyal konumlarından oldukça etkilendiği ile sürülmüştür. Örneğin olası bir savaş durumunda

toplumun çoğunluğu otoriter eğilimli liderleri tercih ederken yüksek eğitim seviyesindekilerin tersi yönde hareket edebileceği ifade edilmiştir (Van Deth ve Scarborough, 1995, s. 6).

Değerlerin ne tür işlevlere sahip oldukları ile ilgili farklı açıklamalar uzunca bir liste oluşturmaktadır. Bu nedenle Rokeach genel olarak değerlerin sahip oldukları işlevleri şu şekilde sıralamıştır; 1) Değerler, davranışı çeşitli şekillerde yönlendiren çok yönlü standartlardır. 2) Değerler, insanları sosyal konularda belirli bir pozisyon almaya yönlendirirler ve belirli bir politik veya dini ideolojiyi diğerine tercih etmeye yatkın hale getirirler. 3) Değerler, benliğin sunumlarını başkalarına yönlendirmek, değerlendirmek ve yargılamak, övgü toplamak ve kendimizi ve başkalarını suçlamak için kullanılan standartlardır. 4) Değerler, karşılaştırma çalışmalarının merkezinde yer alır. 5) Değerler, diğerleri gibi ahlaklı ve yetkin olup olmadığımız ile ilgili ölçütlerdir. 6) Değerler, diğerlerini ikna etmek ve etkilemek için kullanılan standartlardır. 7) Değerler bize başkalarının hangi inanç, tutum, değer ve eylemlerinin meydan okumaya, protesto etmeye ve tartışmaya değer olduğunu söylemek veya etkilemeye veya değiştirmeye değer olduğunu gösteren ölçütlerdir (Rokeach, 1973, s. 13).

Değerler ile ilgili ortak bir tanımın zorluğundan hareketle Schwartz ve Bilsky (1987, s. 551) değer terimini daha açık bir şekilde ifade edebilmek amacıyla terimi açıklayan tanımlar içerisinde ki ortak özellikleri bir araya getirmiştir. (a) Değerler, inançlardır. (b) Değerler, bireyin amaçlarıyla (eşitlik gibi) ve bu amaçlara ulaşmada etkili olan davranış biçimleriyle (hak bilirlilik, yardımseverlik) ilgilidir. (c) Değerler, özgül eylem ve durumların üzerindedir. (d) Değerler, davranışların ve olayların seçilmesini ya da değişmesini yönlendiren standartlar olarak işlev görürler. (e) Değerler, sahip oldukları öneme göre kendi aralarında sıralanırlar.

Değerlerin işlevleri ile ilgili yukarıda verilen tüm tanımlamalar, değerlerin insan davranışlarını yönlendirdiği söylemi üzerine inşa edilmiştir. Peki, bu süreç nasıl gerçekleşir? Yani kişinin A ve B arasında bir tercih yapması durumunda kişiyi A'yı veya B'yi tercih

etmeye yönlendiren değerlerin referansları nelerdir? Değerler nasıl meydana gelir ve kaynağını nereden veya nelerden alırlar?

Şekil 2: Değerlerin Kaynakları

Değerlerin nasıl meydana geldiği ile ilgili açıklamalara bakıldığında; Rokeach'a göre değerlerin geçmişi (antecedents) kültür, toplum, toplumun kurumları ve kişiliğe kadar izlenebilir (Rokeach, 1973, s. 3). Inglehart'a göre de değerler, ulusal kültürün ve dinin etkisi altında gelişir (Inglehart, 1977, s. 90). Bazen de değerlerin aktif bir şekilde varlık gösteren deneyimler bütünü (Rohan, 2000) olduğu varsayımına dayandırılarak onların sonradan kazanıldığı ifade edilmiştir. Başka bir açıklamada ise değerlerin biyolojik organizmadan veya sosyal alandan bağımsız olamayacağı öne sürülmüştür (McLaughlin, 1965, s. 266). Durkheim ise bireylerin değerlerinin oluşmasında temel faktörün toplum olduğunu belirtmiş, toplumsal faktörlerin bireylere dışarıdan geldiğini ve bireyi belli davranışlar sergilemeye ittiğini ifade etmiştir." (Öztürk, 2020, s. 398)

Bu konudaki diğer açıklamalara baktığımızda, değerlerin genetik mirasın bir kombinasyonu olmakla birlikte aile, eğitim sistemi, din sosyal çevre, kültür ve toplumsal gelişmeler gibi birden çok sosyal olguya maruz kalmanın etkisiyle oluştuğu ifade edilmiştir (Sagiv, vd. s. 3). Bunlar içerisinde aile ve din olgularının daha ön planda olduğu söylenebilir. Değer aktarım aşamasının ilk halkasını oluşturan ebeveynler ve diğer bakıcılar, doğrudan veya dolaylı olarak değerlerin ana aktarıcıları olmuştur (Schönplflug, 2001). Muhakeme duyuları henüz gelişmeyen çocuklar ilk yaşlardan itibaren ailenin kendilerine öğrettiği değerleri kabul ederler (Hitlin ve Piliavin, 2004).

Din, kültür ve toplumun hemen her alanına dokunan ve şekillendiren en önde gelen ve en geniş kapsamlı sosyal kurumlardan biridir (Ives ve Kidwell, 2019, s. 1355). Kendisi de bir değer olarak kabul edilen din olgusu, bireylerin referans noktasıdır. Bu noktada değer oluşumunda dinin etkisini ortaya koyan araştırmalarda, düzenli dini katılımın geleneksel değerlere bağlılığı pekiştirdiği sonucuna ulaşılmıştır (Inglehart, 1977, s. 90). Bu görüşü destekleyen açıklamalara bakıldığında örneğin; Karl Marx'a göre dindar insanlar alçakgönüllülüğe ve itaate değer verme eğiliminde olurken bağımsızlık ve gücü küçümseme eğilimindedir. Bu nedenle dinin, toplumu değiştirme motivasyonunu zayıflattığını ileri sürmüştür. Dinin bireylerin değerleri üzerindeki etkisine değinen Max Weber'e göre Kalvinist Protestanlık inancının, inananların zenginlik, hoşgörü, başarı, hırs ve azim konusunda etkileyerek Batı Avrupa'daki sanayileşmeyi teşvik etmiştir (Schwartz ve Huisman, 1995, s. 88). İslam dininin bu konudaki misyonuna baktığımızda adalet ve yardımlaşma ile ilgili uygulamaların olduğu görülmüştür.

Sonuç olarak gelinen noktada değerler tek başına bir şeyin değil, çoklu bileşenlerin sonucunda meydana geldiği söylenebilir. Dahası bu bileşenlerin kendisi de —aile, din vb.—birey değer olabilmektedir (Fichter, 1971). Değer kazanım sürecinde hangi faktörün ne türden bir değer oluşturduğunu belirlemek zordur. Ancak bu süreçte aile, biyolojik yapı, etnik köken, cinsiyet, yaş, sosyal çevre, sosyal sınıf (ekonomik açıdan) ve eğitim bireyin değerlerinin

oluşumuna etki eden temel etkenlerdendir. Bunlarla birlikte coğrafi yerleşim, mekân, siyasal hayat, önemli yaşam olayları (ölüm, boşanma, iş kaybı, büyük kaza ve travma, büyük sağlık sorunları, önemli mali kayıplar vb.), din, müzik, sosyal medya, kültür ve önemli tarihi olaylar (dünya savaşları, ekonomik bunalımlar vb.) şeklinde liste uzatılabilir. Örneğin; kişilerin “ülke bayrağını” veya “özgürlük duygusunu” bir değer olarak kabul etmeleri dini, siyasi ve ailesel olmak üzere çok sayıda föktör neticesinde gelişir. Yani bu durum anlık bir gelişmey meydana gelmez.

Değerlerin ne tür işleve sahip olduğu ve nasıl oluştuğu ile ilgili açıklamalar yapıldıktan sonra şimdi değinilmesi gereken şey; değerlerin niçin önemli olduğudur.

Değer araştırmalarının kaynağı doğrudan insanın kendisidir. İnsanlar niçin sağ, sol siyasal kimlikler etrafında birleşirler veya bu gruptaki partilerden birini desteklerler? Niçin sosyalleşme sürecinde bir grubun üyesi olurlar? Benimsedikleri yaşam tarzlarının referans noktası nedir? İnsanlar serbest piyasa ekonomik modeli ile devletçi ekonomik model arasındaki tercihini neye göre yaparlar? Onların bu tercihlerinde etkili olan şeyler nelerdir? Kişilerin özgür olma istekleri veya devlet baskısından kaçınma istekleri ile bu ekonomik modeller arasında bir ilişki var mı yoksa devletin varlığını kutsamak daha iyi bir tercih olabilir mi? İnsanlar neden bir şeyi iyi olarak kabul ederken başka bir şeyi kötü olarak kabul etmektedirler? Bu soruların cevapları doğrudan kişilerin sahip oldukları değerler ile ilişkili olduğundan sosyal bilimlerin alanında insan davranışlarının yorumlanabilmesi adına önemli bir araç görevi görmektedir (Rokeach, 1973).

Rokeach’a göre; “İnsani değerlerin sonuçları, sosyal bilimcilerin araştırmaya ve anlamaya değer olduğunu düşünebilecekleri hemen hemen tüm fenomenlerde (olay) ortaya çıkacaktır ve değerler ile bağlantılıdır ve değerler hesaba katılmadan davranışların nedenleri ile ilgili açıklamalar noksanlık içermektedir” (Rokeach, 1973, s. 3). Değer öğeleri, tüm önemli araştırma alanlarında analiz

edilecek değişkenler olduğundan potansiyel olarak önemlidir (Williams, 1968, s. 286).

Kuşdil ve Kağıtçıbaşı (2000, s. 60) değerler konusunun niçin önemli olduğunu aşağıdaki ifadelerle dile getirmektedirler:

Değerler konusu kurumsal yönden olduğu kadar bızla değişen dünya içinde yerini arayan toplumumuzu yakından ilgilendirmesi açısından da önem taşımaktadır. Sosyoekonomik gelişmelerin kaçınılmaz sonucu olarak ortaya çıkan yeni toplumsal düzenlemelerin sağlıklı işleyebilmesi bireylerin sahip olduğu değerlerin bu türden düzenlemelerle uyumlu olmasıyla yakından ilişkilidir.

Değerler aracılığıyla ekonomik gelişmeler, demokratikleşme, din, cinsiyet eşitliği, sosyal sermaye, siyasal tercihler vb. konuların temel yapısının anlaşılabilir ve toplumsal gelişim ve değişimlerin sağlıklı bir şekilde yerine oturtulabilir (Inglehart, 1971, s. 991). Benzer başka bir görüşe göre değerler sosyal ve politik değişimlerin yorumlana bilmesi için önemli bir referans noktasıdır (van Deth ve Scarbrouhg, 1995).

İnsanlar sahip oldukları değerler aracılığıyla nesnelere, objelere ve insanları herhangi bir bilişsel çaba sarf etmeden değerlendirdikleri ifade edilmiştir (Feather, 1995). Buradan hareketle, geçmiş yıllarda farklı etnik kimlik veya dinden birileri ile komşuluk yapmış kişilerin bu gruplara karşı tutumu ile bu gruplar ile bir arada yaşama konusunda hiçbir deneyimi olmayan kişilerin bu gruplara yaklaşmaları farklı olacağı söylenebilir.

Sahip olduğu çeşitli önemlerinden dolayı değerlerin, deneysel algı psikolojisinden siyasal ideolojik çalışmalara, ekonomideki bütçe çalışmalarından estetik kurama, dil felsefesinden edebiyat ve hatta ırkçılık isyanlarına kadar çok farklı uzmanlık araştırmasını birbirine bağlayabilen bir köprü görevi görmektedir (Kluckhohn, 1951, s. 389).

Bireysel düzeyde değer öncelikleri, neyin arzu edildiğini belirleyerek kişinin inançlarının, tutumlarının ve davranışlarının anah-

tarıdır. Kültürel düzeyde, farklı kültürel grupların değer sistemleri kişinin belirli kültürün veya alt kültürün niteliklerini-özelliklerini anlamasını sağlar (Aygün ve İmamoğlu, 2002). Bununla birlikte özellikle toplumsal düzenin korunabilmesi ve sürdürülebilmesi bakımından ortak değerler önemli bir işleve sahiptir (Topçuoğlu ve Aksan, 2019, s. 2247). Bu sebeple değerler sosyal ve politik değişimi yorumlamak için çok önemli görünmektedir (van Deth ve Scarborough, 1995, s. 6). Bu özelliğiyle değerler, sosyal bilimlerde kullanıldığı ilk günden beri merkezi bir yerde (Sekaran, 2012, s. 3) ve Rokeach'un (1973) ifadesiyle, kullanılması gereken bir konudur. Ancak sadece tüm olayı değerler üzerinden yorumlamak yanıltıcı olabilir. Onun için değer araştırmalarında yaşanılan zaman, mekân, kültür vb. faktörleri göz önünde bulundurmak gerekir.

Son olarak değerler, tüm önem noktaları bir arada değerlendirildiğinde öncelikle bireylerin ve toplumların bilinmelerine aracılık ederler. Yani toplumun ne tür siyasal veya sosyal yönere sahip olduğu bununla birlikte insanların davranışlarına kaynaklık eden şeylerin neler olduğu ile ilgili fikirler değerler aracılığıyla elde edilir. Dolayısıyla değerler iki türlü bir öneme sahiptir. Birincisi bireyi ve toplumu tanıma bilme, ikincisi ise bu bilme üzerine politikalar inşa etme.

Konunun başında da ifade edildiği gibi değerler, hem soyut bir özelliğe sahip olması hem de farklı alanların çalışma sahasında yer almasından dolayı anlamsal zenginliğe sahiptir. bu nedenle tanımlanması zor ve ampirik olarak temel alınan bir teoriden yoksun bir konudur. Sonuç spekülatif teorik yaklaşım olarak adlandırılabilir (Halman, 1995, s. 3). Değerlerin en belirgin işlevi bireyin davranışlarında yol gösterici olmasıdır. Fakat bireylerin davranışlarının meydana gelmesi veya şekillenmesi sadece değerler ile açıklanabilecek bir durum değildir. Çünkü değerler davranışın oluşmasında sadece bir basamak görevini görür, tüm işi üstlenmezler. Dolayısıyla değerlerin kendisi ile yakından ilgili terimlerden ve teorik bir nitelik taşıyan kavramlardan daha açıklanabilir ve anlaşılabilir olması için ayırt edilmesine yönelik teorik çabanın olmadığı ifade edilmiştir (Halman, 2009, s. 6).

Rokeach'a göre, herhangi bir kavramın temel insan değerleriyle ilgili olabilmesi için bilimsel olarak verimli, belirli kriterlere bağlı, sezgisel olarak birçok anlam içerse de işlevsel tanımlara sahip olmalıdır. Bununla birlikte kendisinin yerine kullanılabilecek veya aynı anlamlar içeren tutum, toplumsal norm ve ihtiyaç-amaç gibi kavramlardan ayrılmalıdır. Diğer taraftan sistematik olarak da bu kavramlar ile ilişkili olmalıdır. Değerler ile tanımlar, birbirini tekrar eden, aynı anlamı veren veya ucu açık "olabilir" ifadedeli ve sadece amaç bildiren cümlelerden uzak olmalıdır (Rokeach, 1973, s. 3). Rokeach bu tanımından hareketle değerleri kendisiyle benzer anlamlar içeren; tutumlar, inançlar, normlar ve özellikler(karakter) ve ilgi kavramların birbirinden ayırt etmek gerekir.

Bu teorik kavramlar arasında ayırım yapmak için net bir ölçüt olmadığından, değerler ve tutum, inanç, norm, karakter ve ideoloji gibi ilgili kavramların farklı işlevleri olduğu bilirse de zaman zaman birbirinin yerine kullanıldığı söylenebilir. Hepsi teorik kavramlardır ve bu nedenle doğrudan gözlemlenemezler. Bununla birlikte, genel olarak, değerler, bu kavramlardan daha temel yönelimler ve daha az spesifik olarak kabul edilir. Değerler; tutumlarda, fikirlerde ve normlarda ortaya çıkar (Halman, 1995). Çoğu sosyal bilimci, değerlerin köklü motivasyonlar veya yol gösterici yönelimler olduğunu veya insan eylemini az veya çok yönlendiren belirli tutumları, normları ve inançları açıkladığını kabul eder (Halman, 2009, s. 6).

Değerler, sayılan bu kavramlardan daha soyuttur. Tutum terimi ile bir nesneyi olumlu veya olumsuz olarak değerlendirme eğilimlerini kastediyoruz. Değerler ise, bu eğilimin oluşmasına kaynaklık eden hissiyatlardır. İnsanlar çevrelerindeki herhangi bir somut nesneye (ör, süt ve pizza) veya soyut bir konuya (ör, kürtaj ve sansür) karşı tutumlara sahip olabilirler. Aksine, değerler tamamen özgürlük, yardımseverlik ve eşitlik gibi soyut ideallere odaklanır (Maio vd., 2006).

Değer ile karıştırılan diğer bir kavram ise karakterdir (*traits*). Karakterler kişiliğin sabit vechesi olarak kavramsallaştırılır. Kişisel özellik temelli davranış ile değer temelli davranış sürekli karıştırılsa

da ikisi arasındaki fark önemlidir. Çünkü değer temelli davranış kişinin eylemleri üzerinde daha bilişsel bir kontrol ifade eder. Karakter olumlu veya olumsuz özelliklere sahip olabilir fakat değerler genelde öncelikli olarak olumludur. Diğer bir deyişle, herkes dürüst olmayabilir ama dürüst olmamak bir değer olamaz. Bu nedenle, karakter kalıcı eğilimlerdir. Son olarak, değerler bireylerin kendilerini ve başkalarının davranışını değerlendiren standartlar olarak hizmet ederler (Roccas vd., 2002, s. 790; Hitlin ve Piliavin, 2004, s. 361).

Karakterden sonra değerler ile karıştırılan diğer bir kavram normlardır. Değerler, neyin iyi neyin kötü olduğuna karar veren genel standartlardır. Normlar, insanların çeşitli sosyal durumlarda nasıl davranıp davranmaması gerektiğini belirten kural ve beklentilerdir. Değerler evrensellik özelliğine sahiptir. Aksine bir sosyal norm, belirli bir durumda, belirli bir şekilde olması için emir veya yasaklamadır (Hitlin ve Piliavin, 2004, s. 362).

1.2. Değer Araştırmaları ve Modelleri

Değer çalışmalarının sosyal bilimlerde merkezi bir yer edinmesinde araştırmacıların insan davranışlarını anlama ve toplumsal değişimlerin kaynağını açıklama kaygısının yattığı söylenebilir. Süreç içerisinde —özellikle geçtiğimiz yüzyılda— bu amaçla hazırlanan birçok değer çalışması tasarlanmış ve ampirik olarak desteklenmiştir (Hanel vd., 2018). Ancak değerlerin, diğer sosyal psikoloji ile bağlantılı — norm, inanç, düşünce vb.— kavramlar ile karıştırılması, arzu veya istek bildiren ahlaki söyleme sahip geniş tanımlar içermesi, neyin değer olarak kabul edildiğinin kişilere göre değişebilmesi, soyut ve varsayma dayanan bir yönünün olması nedeniyle ampirik olarak araştırılmayacağı ileri sürülmüştür (van Deth ve Scarborough, 1995, s. 22). Bununla birlikte hem teorik hem de ampirik değer çalışmalarının belirli bir yönteminin olmaması nedeniyle yapılan ölçümlerin kusurlu bir yönünün olabileceği ifade edilmiştir.

Bir şeyin (soyut veya somut) insanlar için değer ifade edip etmediği iki şekilde öğrenilebilir. İlk olarak, sahip oldukları değerleri

tespit etmek için kendilerine bu yönde doğrudan sorular sorulabilir. Bu şekilde bir neticeye ulaşılabilir. Ya da kişilerin karar/davranış/tercihlerinin gözlemlenip yorumlanmasıyla sahip olunan değerler ile ilgili—tam anlamıyla olmasa dahi— bir fikir yürütülebilir veya bir varsayımda bulunulabilir. (Hechter, 1993). Diğer bir deyişle, insanların siyasal konulardaki söylemlerinden ya da adalet, gelir, insan hakları vb. konulardaki tutumlarından hareketle hangi değerlere sahip oldukları ile ilgili varsayımlarda bulunulabilir (Halman, 2009, s. 6). Buradan hareketle sağ partilere oy veren kişilerin muhafazakâr ve milliyetçi değerlere sahip olabileceği varsayımı yapılabilir (McClosky ve Chong, 1985).

Bu muammalı alanda süreç içerisinde yapılan araştırmaların yöntemsel olarak iki modelden oluştuğu söylenebilir. Bunlardan biri Bireysel Değer Modeli (*Individual Value Models*) diğeri ise Kültürel Değer Modelidir (*Cultural Value Models*). Bireysel değer modeli, değer araştırmaları içerisinde ilk kullanılan modeldir. Bu konuda yapılan araştırmalarda amaçlanan şey; kişilerin bireysel düzeyde hangi değerlere sahip olduklarının tespitidir. Bireysel Değer Modelinin tarihsel süreci şu şekilde özetlenebilir: Münsterberg (1908) ile başlayan bireysel değer araştırmaları sonrasında da Spranger'ın (1921) Vernon ve Allport (1931) ve Allport (1960), Rokeach'ın (1973) Schwartz (1992 ve ark, 2012) ve Gouveia'nın (2013) Fonksiyonel Değerler Teorisi olarak devam etmiştir. Genel olarak ilk teorisyenler bireylerin evrensel sayılabilecek farklı özellikleri üzerinden sahip oldukları değerlere odaklanmışlardır. Bu noktada Eduard Spranger çalışmasında bireylerin altı farklı değer türüne sahip olduğunu ifade etmiştir. Bunlar; ekonomik, siyasal, estetik, sosyal, bilimsel ve dini değerlerdir (Spranger, 1928). Rokeach (1973) ve diğer birçok araştırmacı için değerler eylemlerin, olayların ve insanların iyi veya kötü olduğunu değerlendirmek için standartlar görevi gören geniş, arzu edilen hedefleri temsil ettiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda Schwartz'a göre bireysel değerler, insan olmanın ne anlama geldiğinden kaynaklanan hedeflerdir (Schwartz S. , 2012, s. 2).

Tablo 5. Değer Araştırmaları

Tarih	Değer Araştırma Modelleri
2012	Shalom H. Schwartz—Refined value theory (Bireysel)
2003	Vadiney Gouveia— Functional Theory of values (Bireysel)
1999	Shalom H. Schwartz—Central Value Orientations (Kültürel)
1997	Paul van Lange— Social value orientations (Bireysel)
1992	Shalom H. Schwartz—Universals in values (Bireysel)
1980	Geert Hofstede—Cultural value dimentions (Kültürel)
1977	Ronald Inglehart—The Silent Revolution (Kültürel)
1973	Milton Rokeach— Nature of human values (Bireysel)
1960	Gordon Allport—Study of values (Bireysel)
1921	Eduard Spranger—Types of human (Bireysel)
1908	Hugo Münsterberg—Early 2x4 value model (Bireysel)

Kaynak: Paul H. P. Hanel, Lukas F. Litzellachner, Gregory R. Maio “An Empirical Comparison of Human Value Models”, *Frontiers in Psychology*, 2018

Şimdiye kadar açıklanan değer teorileri, bireysel düzeydeki değerlere odaklanmıştır. Bununla birlikte, Kluckhohn’un (1951) belirttiği gibi, değerler kültürel düzeyde de tanımlanabilir. Kültürel değerler, bir toplumda neyin iyi, doğru ve arzu edilir olduğuna dair örtük veya açıkça paylaşılan, soyut fikirleri temsil eder (Williams, 1968). Kültürel Değer Araştırma Modelinde yapılan çalışmalar, çok sayıda toplumda gerçekleştirilir ve Bireysel Değer Modelinden farklı olarak toplumların sahip oldukları değerleri tespit etmeyi ve açıklamayı amaçlar. Güncel literatürde kültürel değerler alanında Schwartz (1999) ve Inglehart’ın (1977) çalışmaları temel kaynaklardır. Schwartz’ın çalışması farklı toplumlar içinde ortak bireysel değerleri belirleme gayreti taşır. Inglehart’ın çalışmaları ise farklı toplumların kültürel değerleri üzerinden inşa edilmiştir.

1.2.1. Rokeach Değer Modeli

Rokeach (1973) Allport ve arkadaşlarının (1960) değer ölçümünü, “olması gereken” karaktere sahip idealize edilmiş standartlar yerine tutumları ölçtüğü için eleştirmiş (Maio, 2010) ve bunun üzerine yeni bir değer ölçüm modeli geliştirmiştir. Bu modelde Rokeach, değerleri kişinin hayatında yol gösterici ilkeler olarak önemlerine göre sıralanması gereken 36 madde ve iki tip değer listesiyle sınırlamayı önermiştir. İlk listede, hedefler veya amaçsal (*terminal*) değerler, ikincisi de araçsal (*instrumental*) değerler listelenmektedir. Amaçsal değerler, “rahat bir hayat (müreffeh bir hayat)” ve “kendine saygı (benlik saygısı)” gibi yaşamın temel amaçlarını, araçsal değerler ise, açık fikirli, bağışlayıcı (başkalarını affetmeye istekli) ve faydalı (başkalarının refahı için çalışma) gibi amaçlara ulaşmada benimsenen davranış tarzlarını ifade eder (Rokeach, 1973, s. 28).

Rokeach’ın 36 maddelik değer listesinin oluşumu çoklu kriterlere dayanıyordu. Amaçsal değerler kişi ve toplum merkezli olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. “Dünya barışı” ve “eşitlik” gibi amaçsal değerler ideal toplum ile ilgili olurken, “aile güvenliği” ve “mutluluk” gibi değerler ise kişinin hayatta başarmayı önemli gördüğü şeyleri kapsamıştır. Amaçsal değerlerin oluşturulmasında Rokeach, konu ile ilgili derlediği yüzlerce çalışmadan, kendi tecrübelerinden, yaklaşık 100 Amerikan vatandaşı ve birçok lisansüstü öğrencinin katıldığı bir çalışmadan elde edilen verilerden yararlanmıştı. Bu şekilde sayısı yüzleri bulan bir değer listesi sonrasında bu liste içerisinde belirli kriterlere bağlı olarak elemeler yapılmıştır. Örneğin; aynı anlama gelen veya az çok birbiriyle eş anlamlı olduğuna karar verilen değerler (halkların, insanların kardeşliği ve eşitlik gibi, özgürlük ve hürriyet gibi ve huzur ve iç uyum gibi) listeden çıkartılmış (Rokeach, 1973, s. 28).

Tablo 6: Rokeach Amaçsal Değerler Listesi

Amaçsal Değerler	
Toplumsal Yönelimler	Bireysel Yönelimler
Dünya Barışı	Rahat bir hayat (müreffeh bir hayat)
	Heyecan verici bir yaşam (uyarıcı, aktif bir hayat)
Güzellikler Dünyası (doğa ve sanat)	Başarı duygusu (kalıcı katkı)
	Aile güvenliği (sevdiklerinize bakmak)
Eşitlik (kardeşlik, herkes için eşit fırsat)	Zevk (keyifli bir hayat)
	Mutluluk (memnuniyet)
Özgürlük (bağımsızlık, özgür seçim)	İç huzur
	Olgun Sevgi (cinsel ve manevi samimiyet)
Ulusal güvenlik (saldırıdan korunma)	Ahret selameti (kurtarılmış, sonsuz yaşam)
	Kendine saygı (benlik saygısı)
	Sosyal Onay (saygı, hayranlık),
	Gerçek arkadaşlık (yakın arkadaşlık)
	Bilgelik (hayatın olgun bir anlayışı)

Kaynak: Milton Rokeach (1973)

18 amaçsal değer seçilmesinde ise farklı bir prosedür izlenmiştir. Bu sefer hareket noktası, Anderson'un (1968) olumlu ve olumsuz değerlendirme derecelendirmelerini yeniden düzenlediği 555 kişilik özelliklerini yansıtan kelime listesiydi. Anderson, bu listeyi orijinal olarak Allport ve Odbert (1936) tarafından derlenen yaklaşık 18000 kişilik özelliğini barındıran listeden türetmiştir. Anderson bu listeyi yalnızca “yararlı olması muhtemel” özellik adlarını koruyarak ve aşırı kelimeleri ve nispeten tanıdık olmayan kelimeleri eleyerek elde etmiştir. Esas olarak bu liste içerisinde olumlu anlamlar taşıyan kelimeler seçildiği için liste hızlıca 200'e indirilmiş, eş anlamlı veya yakın eş anlamlı sözcükler—(yardımsever, kibar, iyi kalpli, düşünceli, düşünceli, arkadaş canlısı, bencil olmayan—gru-

bundan yalnızca biri seçilmiştir. Ayrıca Amerikan toplumunu en üst düzeyde temsil edecek, tüm toplumlarda anlamlı karşılığı olabilen, sosyal statü, cinsiyet, ırk, yaş, din, politika vb. açısından azami derecede farklı anlamlar içermeyecek şekilde seçimler yapılmıştır (Rokeach, 1973, s. 28).

Bu şekilde elde edilen değerler ile ilgili kısa tanımlar verilerek bir liste hazırlanmıştır. Değer testinin belirlenme aşamasında katılımcılara hangisi sizin için daha önemlidir sorusuyla kendileri için önemli olan değerleri belirlemeleri istenmiştir. Yanıt verenler daha sonra değer sözcüklerinin listesini, üzerlerine yerleştirdikleri göreceli önem açısından sıralamışlardır. 18 nihai ve 18 araçsal değeri nasıl sıralanacağı ile ilgili katılımcılara herhangi bir bilgi verilmenden sadece kendi içselleştirilmiş değerlerin ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Böylelikle her bir katılımcı için bir değer listesi oluşturulmuştur. (Rokeach, 1973, s. 29).

Tablo 7: Rokeach Araçsal Değerler Listesi

Araçsal Değerler	
Yetkinlik Değerleri	Ahlaki Değerler
Hırslı (çalışkan, hevesli)	Açık fikirli
Yetenekli (yetkili, etkili)	Neşeli (hafif yürekli, neşeli)
Temiz olmak	Cesaretli olmak
Yaratıcı (cesur, yaratıcı)	Bağışlayıcı-Affedicci olmak
Mantıksal (tutarlı, rasyonel)	Yardımsever olmak
	Dürüstlük (samimi, doğru)
	Bağımsızlık (kendine güvenen, kendine yeterli)
	Sevgi dolu (sevgi, ihale)
	İtaatkâr (hürmetkâr, saygılı)
	Kibar (nazik, iyi huylu)
	Sorumlu olmak (güvenilir)
	Kendini kontrol edebilmek

Kaynak: Milton Rokeach (1973)

Rokeach (1973), kendi ölçme aracını savunurken, son 36 maddenin en önemli insani değerlerin “makul ölçüde” kapsadığını ifade etmiş ve değerlerin “birbirleriyle ihmal edilebilir bir şekilde ilişkili

olduğunu ileri sürmüştür (Rokeach, 1973, s. 43). Ancak Rokeach bu belirli değerler kümesinin nasıl seçildiğini tam anlamıyla açıklamasa da geniş bir yelpazeyi kapsadığı iddiasındadır. Araştırmada, amaçsal ve araçsal değerler arasında ayırım yaparken, değerlerin bu iki kategoriye nasıl ayrıldığına dair prosedür verilmemiştir.

Gelişiminden bu yana, Rokeach Değer Araştırması belki de değer önceliklerini ölçmenin en popüler metodu olmuştur. Ne yazık ki, temel değer sistem yapısı ile ilgili bir teori önerilmemiştir ve bu nedenle, Rokeach Değer Araştırması, esasen bağlantısız değer sözcüklerinin bir listesi olmuştur. Buradan hareketle değer sistemi ilgili bir temel dayanak olmadan değer öncelikleri arasındaki farkı anlamının imkânsız olduğu ifade edilmiştir. Değer önceliklerinin belirlenmesi için hazırlanan araştırmada tek bir değer önceliğinin sonuçlarına dikkat edilmesi, ilk bakışta ilgisiz görünecek olan tepki kalıplarının anlaşılmasında kritik öneme sahip olmuştur.

1.2.2. Schwartz Değer Modeli

Schwartz Değer Modeli sosyal bilim alanında bireysel ve kültürel değer türlerini kapsayan bir araştırma modelidir. 1992,1996 ve 2012 yılları olmak üzere üç aşamalı bir gelişim dönemine sahiptir. Bu süreçte yetişkinler için Schwartz Değer Anketi (SDA; Schwartz Value Survey) ve 11-14 yaş için de Portre Değerler Anketi (PDA; Portrait Values Questionnaire) geliştirilmiştir.

Schwartz ve Bilsky (1987, 1990) Rokeach değer modelinde değerlerin sıralanmasıyla ilgili noksanlıkları göz önünde bulundurularak yeni bir model inşa etmiştir (Demirutku ve Sümer, 2010). Schwartz ve Bilsky Rokeach'ın değer listesinde bazı değer alanlarının yeterince temsil edilmediği ve sıralama yönteminin (örneğin, değerlere eşit sıraların atanamaması gibi) sorunlu olduğu ifade ederek yeni modelde değerler arasındaki farklılıkları inceleyen teorik bir bakış açısı geliştirmiş ve değerlerin sonuç değişkenlerini yordama gücünü arttırabilmek için, sıralama yerine derecelendir-

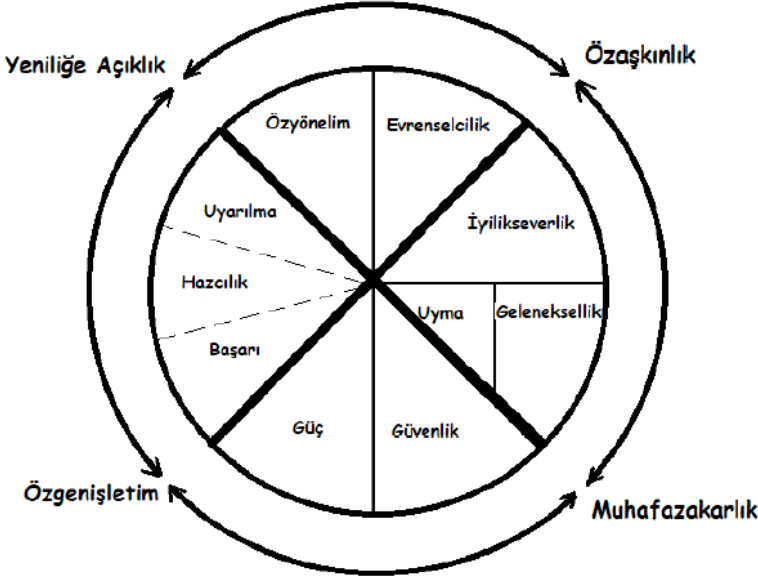

me yoluyla ölçmenin daha işlevsel bir yöntem olduğu dile getirilmiştir (Demirutku ve Sümer, 2010)

Nihayetinde Schwartz ve Bilsky insanın üç evrensel gereksiniminden (biyolojik organizmalar olarak bireysel ihtiyaçları, düzenli sosyal etkileşim zorunlulukları ve grupların hayatta kalma ve refah ihtiyaçları) hareketle birbirine benzer veya farklı güdüsel altyapıdaki değerleri içeren ve dinamik bir yapı içinde birbirleriyle ilişkili bir süreklilik gösteren on değer tipi kurgulanmıştır (Schwartz, 2012, s. 4). Gdüsel altyapısı uyumlu olan değer tipleri birbirlerine komşu alanlar halinde dizilirken, güdüsel altyapısı çatışmalı olan değer tipleri, birbirlerine zıt kutuplardaki alanlar olarak konumlanmaktadır. Bütün uyumluluklar ve zıtlıklara göre konumlanan on değer tipi çembersel (circumplex) bir dizilim oluşturmaktadır. (Demirutku ve Sümer, 2010).

İnsanların olayları, insanları, politikaları ve eylemleri değerlendirmesine ve seçmesine rehberlik eden bu on temel değer; güç, başarı, hazcılık, teşvik, öz-yönelim, evrenselcilik, iyilikseverlik, geleneksellik, uyum ve güvenlik olarak sıralanmaktadır. Bu on temel değer belirlenirken dünyadaki farklı kültürler tarafından tanınan ana değerleri içermesine dikkat edilmiştir. Bu çerçevede farklı ülkelerde araştırmalar yapılmıştır. Ölçeğin geliştirilmesi aşamasında araştırma yapılan 44 ülkeden biri de Türkiye olmuştur (Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000). Bu değerler ayrıca önceki değer teorilerinde bulunan farklı içerik kategorilerini, farklı kültürlerdeki değer anketlerini, dinlerdeki ve felsefedeki değer tartışmalarını içerecek şekilde belirlenmiştir. Tüm bu nedenlerden dolayı bu çalışmada on temel kişisel değeri tanımlayan ve bu değerler arasındaki çelişkili ilişkileri ve uyumlu yapıyı belirten Schwartz'ın temel değer teorisi benimsenmiştir.

Şekil 3: Schwartz'ın Çembersel Değer Modeli

Kaynak: Kürşad Demirutku ve Nebi Sümer “Temel Değerlerin Ölçümü: Portre Değerler Anketinin Türkçe Uyarlaması”, 2010, s.19

Schwartz' a (2012) göre, kişi kendi değerlerinin ne olduğunu kendisi için neyin önemli olduğundan anlayabilir. Tüm insanlar farklı derecelerde önemli olan çok sayıda değere (örneğin başarı, güvenlik, yardımseverlik) sahiptir. Belirli bir değer biri için çok önemliyken diğeri için aynı öneme sahip olmayabilir. Rokeach listesi temel alınmak üzere psikoloji yazının yanı sıra felsefi ve dinsel terimlerden de yararlanan Schwartz belirlediği 56 değerleri güdüsel yönden farklı on temel tipe ayırmıştır ve aralarında Türkiye'nin de olduğu 54 ülkeden büyük çoğunluğu öğretmenler ve üniversite öğrencilerinin oluşturduğu yaklaşık 44.000 kişiden veri toplanmıştır. Öğretmenlerin araştırmaya dahil edilmesindeki temel amaç onların toplumsallaşma süreci içinde değer aktarıcı rollerinin bulunmasıdır. Schwartz topladığı verileri bireysel ve kültürel olmak üzere iki düzeyde incelemiştir (Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000, s.60). Bireysel değerler başarı, güç, hazcılık, uyarılma ve öz yönelim de-

ğlerinden oluşmaktadır. Toplumsal değerler ise güvenlik, uyma, geleneksellik, evrensellik ve iyilikseverlik değerlerinden oluşmaktadır

Şekil 3'te görüldüğü gibi, aralarında uyum olan değerler birbirine yakın, aralarında uyum olmayan değerler ise zıt yönlerde konumlandırılmıştır. Demirutku ve Sümer (2010, s. 19) Schwartz Değer Modelini şu şekilde açıklamışlardır:

On değer tipi iki temel güdüsel çatışma ekseninde yer almaktadır. Birinci eksenin bir kutbunda bireysel yenilik arayışı, bağımsız düşünme ve davranma yönelimini içeren Uyarılım ve Özyönelim değer tipleri konumlanmıştır. Karşı kutupta ise bireysel isteklerin toplumsal normlara ve geleneklere göre sınırlandırılması, bireysel ve toplumsal istikrarın korunması yönelimini içeren Uyma, Geleneksellik ve Güvenlik değerleri yer almaktadır. Bu iki kutup, Yeniliğe Açıklık- Muhafazacılık boyutunu tanımlamaktadır. İkinci eksen ise, bireysel başarı ve baskınlık güdüsünü yönlendiren Güç ve Başarı değerlerinin, yakın olunan başkaları, dış gruptaki kişiler ile doğanın esenliği yönelimini ifade eden Evrenselcilik ve İyilikseverlik değerlerinin çatışması üzerine kurulan Özgenişletim-Özaşkınlık boyutudur. Hazcılık değerlerinin ise hem Yeniliğe Açıklık hem de Özgenişletim kutuplarındaki değer tipleri ile ortak güdüleri temsil ettiği ve her iki değer tipi grubuyla da ilişkili olduğu öngörülmüştür.

1.2.3. Inglehart Değer Modeli

Inglehart'ın değer modelinin iki ana hattan oluştuğunu söyleyebiliriz. Birincisi, insanların temel ihtiyaçlarında meydana gelen değişim, ikincisi de bu değişimin kaynaklık ettiği yeni siyasal katılım modellerinin ve taleplerin ortaya çıkışıdır. Birinci durum, Maslow'un (1943) insanların temel ve üst sıradaki ihtiyaçlara sahip olduğu teorisine esinlenerek oluşturulmuştur. Inglehart tarafından "Kıtlık Hipotezi" olarak ifade edilen bu yöntemle göre, insanlar öncelikli ihtiyaçlarını giderdikleri müddetçe ellerinde olmayana veya yeni ihtiyaç duydukları şey(ler)e daha çok önem verir. Inglehart

(1971, s. 991) bu hipotezini çölde kaybolan bir adam üzerinden açıklar:

Su ihtiyacı öncelikli olan kişi öncelikle tüm dikkatini onu aramaya verebilir. Çölde kaybolan bu adam bir su kaynağını bulduğu zaman diğer bir öncelikli ihtiyacı olan (biyolojik ihtiyaçlar içerisinde) yiyeceğe yönelecektir. Gıda ihtiyacı doyum seviyesine ulaştığında kişi ekonomik anlamda rahat bir hayat sürmek için çabalamaya devam edecektir. Sonrasında kendi çevresindekilerden daha yüksek bir ekonomik zenginliğe ulaşmak için çabalamaya başlar. Sonuç olarak, bir anlamda, kişinin refah/zenginlik sembollerinin peşinde koşması, rızık arayışından türetilmiş olarak kabul edilebilir.

Bu örnek özellikle II. Dünya Savaşı sonrası Batı Avrupa’da ortaya çıkıp geniş bir alana yayılan kuşaklar arası, sosyo-kültürel ve siyasal değer değişimlerinin temel referans noktasıdır. Inglehart’ın, insanların sahip olduğu değerlerin bu değişikliği yansıtabileceği düşüncesinden hareketle yaptığı araştırmalar ekonomik refah ve güvenlikteki artışın, gelişmiş sanayi toplumlarında benzeri görülmemiş bir değer değişimine neden olduğunu ifade etmiştir (Inglehart 1971 ve 1977).

Bu değişimler insanlarda ekonomik ve fiziksel güvenlik gibi “materyalist” ihtiyaçlara yönelik endişenin azalmasına bununun yerine özgürlük, kendini ifade etme ve yaşam kalitesini artırma gibi “post-materyalist” ihtiyaçlara yönelik talebin ise artmasına neden olmuştur. Kısaca kendiliğinden gelişen şartlar —ki Inglehart’a göre bunun tam bir açıklaması yoktur— bireylerin acil ihtiyaçlarında değişimler meydana getirmiştir. Bunun sonucunda ise, bireylerin sosyo-kültürel ve siyasal yaşam şekillerinde bir değişim meydana gelmiştir (Inglehart 1971 ve 1977). Kendiliğinden ve diğer devrimler gibi kanlı mücadelelerin ürünü olmaması nedeniyle “Sessiz Devrim” olarak adlandırılan bu değişim süreci “post materyalizm” in yayılması, siyasal katılım biçimlerinin ve düzeylerinin değişmesine ve yeni siyasal çatışma biçimlerine yol açmıştır (van Deth ve Scarbrouhg, 1995).

Ancak bu değer değişiminin doğal olması için Inglehart'a göre, fiziksel güvenlik, ekonomik büyümenin yanında, eğitim ve bilgiye daha fazla erişim olanaklarının da gelişmesi gerekmektedir. Bu yapısal değişikliklerin, halkın değerlerini değiştirdiği varsayılmaktadır. Bunların içerisinde de en önemli olanın sosyo ekonomik gelişmeler olduğunu düşünmektedir (Inglehart, 1977, s. 8).

Kuşaklar arası değer değişiminin ilk ampirik kanıtı, 1970 yılında altı Batı Avrupa toplumunda varsayımsal değer değişimini test etmek için yapılan araştırmalardan geldi. Yapılan ilk araştırmalarda katılımcılardan kendilerine sunulan altı materyal ve altı post materyal toplam on iki değeri önem sırasına göre sıralamalarını istendi. Sıralamanın ilk iki sırası hangi değer türünden oluşuyorsa kişilerin bu değerleri önemseydiği varsayımından hareketle bireylerin değer öncelikleri tespit edildi (Inglehart, 1977, s. 40-42). Elde edilen sonuçlar, Inglehart'ın öngördüğü gibi, II. Dünya Savaşı'ndan önce doğanların materyal, savaştan sonra doğanların da daha çok post materyal değerlere önem verdiklerini ortaya koydu. Ayrıca, beklendiği gibi, post materyal değerleri üst düzeyde tutan kişiler, kadınlar için istihdam eşitliği ve insan hakları gibi birçok sosyal odaklı programa daha elverişli oldukları anlaşıldı (Maio vd., 2006, s. 286)

Sonraki yıllarda bireylerin sahip oldukları değer değişimlerinin ve bu değişimlerin sonuçlarının nedenleri geniş bir alanda izlenmesi kararlaştırılmış bu amaçla *World Value Survey* (Dünya Değerler Araştırması) projesi geliştirilmiştir. Bu araştırma “bir toplumun zihnin yapısıyla kültürel değerleriyle siyaseti, ekonomisi, hukuku vb. arasında güçlü bir etkileşiminin bulunduğu” tezi üzerine inşa edilmiştir (Esmer, 2012). Diğer bir deyişle, insanların dünya görüşlerinin dünyayı nasıl etkilediğini analiz etmek için geliştirilmiş bir projeydi. Örneğin Müslüman ve Hristiyan toplumlarda insanların birbirlerine olan güven düzeyleri ile inandıkları dinler arasında bir ilişki var mıdır? Toplamların sahip oldukları toplumsal değerler ile siyasal katılım biçimleri arasında herhangi bir ilişki var mıdır? Gibi soruların cevabı bu araştırma serilerinden elde edilen bulgularda aranmaktadır.

İlk olarak 1981 yılında 25 ülke de başlayan proje 1990 yılında 43 ülkenin katılımıyla yapıldı. 43 toplumdan toplanan ulusal düzeydeki veriler analiz edilerek, kültürler arası büyük ve tutarlı farklılıklar bulundu. Dünya Değerler Araştırması sonuçlarına göre, toplumların kültürel değer değişimlerinin iki ana hat üzerinden gerçekleştiği ifade edilmiştir. İlk geleneksel değerlerden laik-seküler değere doğru bir değişim. İkincisi de hayatı idame etme değerlerinden bireyin kendisini ifade etme değerlerine geçiştir. Bu ana hatlar üzerinde belirlenen bir harita ile toplumların değişim boyutlarına göre hangi eksenlerde yer aldıkları saptanmış ve zaman serisi araştırmalarıyla yaşanan değişimler ortaya konmuştur (Inglehart ve Welzel, 2005).

Belirli aralıklarla bu araştırmalar kapsamlı anketler yoluyla şu ana kadar otoriter sistemlerde ve liberal demokrasilere, zengin ülkelerden fakir ülkelere çok farklı kültürel özelliklere sahip yaklaşık 120 ülkede uygulandı ve dünya nüfusunun yaklaşık yüzde 94,5'ini temsil etmektedir. Bu şekilde geçen 39 yıllık süre içerisinde elde edilen veriler sayesinde Dünya Değerler Araştırması, ilgililere sabit ve değişen kültürel değerler hakkında muazzam veri hazinesi elde edilmiştir. Bu sayede insanların değerleri, inançları ve normları karşılaştırmalı bir çapraz ulus ve zaman perspektifinde analiz edilmektedir ve bu sayede siyasi kültür ve demokratik kurumlar arasındaki bağlantıların istatistiksel olarak anlamlı analizlerini yapmak mümkün olmaktadır.

Bu araştırmalarda edilen sonuçlarla İstikrarlı demokrasi gibi makro düzeydeki özellikler ile güven, hoşgörü, Post materyal değerler arasında dikkate değer derecede güçlü bağlantılar saptanmıştır (Inglehart, 1997). Bununla birlikte, dinin toplumsal yapı üzerindeki etkisi ortaya çıkarılmış, kişilerin sahip oldukları kültürel değerler ile siyasal katılım biçimleri arasında (Inglehart, 1977) ve kişiler arası güven ile toplum karakteristiği arasındaki ilişki gözler önüne serilmiştir (Inglehart, 1999).

1.3. Siyaset Biliminde Değerlere Yaklaşım

Rokeach değerlerin belirli alanlarda sınıflandırılabileceğini savunmuştur Rokeach (1973, 24-25). Bu alana geçildiğinde değerler artık bu alanlardaki işlevleri üzerinden, ifade edilirler. Bu alanlardan biri de siyaset bilimidir ve burada değerler, “siyasal değerler olarak” daha dar ve özgün olarak ele alınmaktadır. Ancak bilinmelidir ki insanların bu alanlardaki değerleri sahip oldukları bireysel değerlerden bağımsız değildir. Temel kişisel değerler, temel siyasi değerleri düzenler ve bunlara tutarlılık kazandırır. Bu yönüyle temel değerler, insanları toplumsal bağlamda kendilerine faydalı olabilecek ideolojileri veya politikaları tercih etmeye yönlendirir. Yapılan araştırmalarda, güvenlik ve güç değerlerine yüksek öncelik atfeden bireylerin, milliyetçi politikaları tercih etme eğiliminde olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Schwartz, Caprara ve Vecchione, 2010, s. 6).

Değer ve değer araştırmalarının günümüzde, siyaset bilimi alanında sağlam bir yer edinmesi iki aşamalı olmuştur. İlk aşama, siyasal davranış araştırmalarının hız kazanmasıdır. Bu yöndeki ilk süreç siyasal kültür üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Almond ve Verba'nın (1963) *Civic Culture* adlı çalışması bu alandaki öncü çalışmalardan biridir ve ampirik değer araştırmalarının siyaset bilimi alanında hızlıca yer edinmesinde bir mihenk taşı olmuştur. Bu çalışmalardan önce siyasal sistem ve kurumların kamu politikaları üzerindeki etkisi tartışılırken bireylerin siyasal yönelim ve davranışlarını inceleyen araştırmalar ile birey faktörünün siyasal sistem üzerindeki etkisi ortaya çıkarılmış oldu.

Almond ve Verba bu çalışmalarında çeşitli siyasal sistemleri anlamak için siyasal kültür kavramının bilinmesi gerektiğini ve siyasal sistemin anayasal ve kurumsal yapısına ek olarak siyasal sistemi oluşturan bireylerin siyasal yönelimleriyle ilişkili olduğunu savunmuşlardır (Halman, 2009). Çalışmalarında siyasal sistemler ve siyasal kültür arasında bir bağ kuran Almond ve Verba, siyasal sistemleri oluşturan bireylerin tutumları ve motivasyonları ile siyasal sistemlerin karakteri ve performansı arasındaki bu ilişkinin siyasal

kültür kavramları aracılığıyla sistematik olarak keşfedilebileceğini öne sürmüşlerdir (Almond ve Verba, 1963).

Değer araştırmalarının, siyaset bilimi alanında sağlam yer edinmesinde etkili olan ikinci gelişme ise, ikinci dünya savaşı sonrasında siyasal tutum ve davranışlarda yaşanan değişimlerdir. Savaş sırasında özellikle Batı Avrupa’da öncelikli görülen ekonomik ve güvenlik konularındaki ihtiyaçların yerini cinsiyet eşitliği, çevre hakları iklim değişikliği gibi daha bireysel ihtiyaçlara bırakmasına bağlı olarak siyasal davranış ve tutumlarda meydana gelen değişim toplumlari siyasal değişimlere zorlamıştır. Dolayısıyla değer öncelikleri arasında yaşanan bu değişim değer konusunun siyaset bilimi alanındaki popülerliğini de artırmıştır. Inglehart’ın “Sessiz Devrim” olarak tanımladığı bu değişim süreci, yapılan zaman serisi araştırmalarla ayrıca ampirik olarak ölçülmüştür (Inglehart, 1971).

Bu aşamalardan sonra günümüzde değerler ve değer araştırmalarının siyaset biliminde büyükçe bir endüstri dalı haline geldiği söylenebilir. İnsanlar niçin muhafazakâr veya Marksist görüşleri tercih ederler? Neden geleneksel katılım modelleri yerine geleneksel olmayan katılım modellerine yönelirler? Neden “A” partisine değil de “B” partisine oy verirler veya hiç oy kullanmazlar? Siyasal kurumlara hangi düzeyde güvenirler? Gibi ve benzer soruların cevapları bireylerin sahip olduğu siyasal değerler ile açıklanmaktadır.

Modern demokrasilerdeki temel siyasal değerlerin sayısı ve içeriği konusunda tam bir fikir birliği olmadığı gibi, siyasi değerler evrenini tanımlamaya yardımcı olacak bir teori de mevcut değildir (Schwartz, vd. 2010, s. 6). Siyaset kavramı ile ilgili çokça açıklamanın olması bu yönden bir tanımın yapılması en başından engellemektedir. Diğer bir deyişle, bu türden bir belirsizlik siyaset biliminin doğasından kaynaklanmaktadır. Ancak siyasal değerlerden kastın tam olarak ne olduğu netleşmemişse de bu yönde bazı tanımlamalar mevcuttur.

Değerlerin siyasal alandaki rolüne ilişkin geçmiş araştırmalar esas olarak iki özel değere— özgürlük ve eşitlik— odaklanmıştır (Rokeach, 1973). Bu değerler, Rokeach tarafından en önemli siya-

sal değerler olarak seçilse de, kendisi ve diğer araştırmacılar, diğer değerlerin de siyasi öneme sahip olabileceğini belirtmiştir (Barnea ve Schwartz, 1998).

“Değerler, ortaya çıkması gereken veya olması gereken ahlaki ilkeler veya ideallere atıfta bulunur. Siyasi değerlerin örnekleri arasında ‘adalet’, ‘özgürlük’, ‘insan hakları’, ‘eşitlik’ ve ‘hoşgörü’ yer alır” (Heywood, 2004, s. 4). “Siyaset bilimciler büyük ölçüde, eşitlikçilik, insan hakları, ırkçılık ve sınırlı hükümet gibi ‘temel siyasi değerler’ olarak adlandırdıkları siyasal alandaki tutumlara odaklanırlar.” (Schwartz vd., 2010, s. 4). Diğer bir görüşe göre de, seçimlerin özgür ortamda yapılması, ifade özgürlüğü ve demokrasinin devamlılığı gibi üzerinde uzlaşmış siyasal değerler mevcut olsa da genel olarak tüm bunları sıralamak mümkün değildir

Siyasal değerler, bireylerin gündelik yaşamlarında aldıkları kararların belirlenmesinde etkili olan yönlendiricilerin siyasal konulardaki işlevleri ile ilgilidirler. Yani genel bir çerçeve çizecek olursak seçmen davranışı, siyasi katılım, parti rekabeti, politika tercihleri, parti üyeliğine gibi deneysel yönelimli alt alanların tümü, değerlerin olayları anlama veya tahmin etme fikrinden etkilenerek ele alınmaktadır (van Deth ve Scarborough, 1995, s. 6).

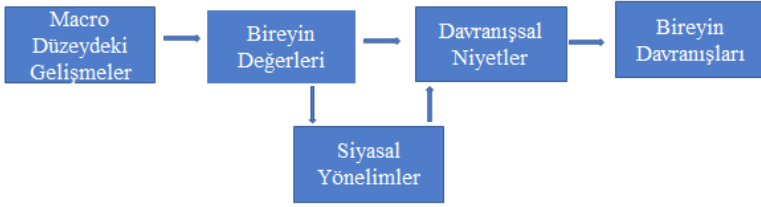
Türkiye’de temel siyasi değerlerin tanımlanmasına ilişkin gerçekleştirilen bir araştırmaya göre, temel siyasi değerler; “sistem”, “insan hakları”, “dini yaşam” ve “ekonomik politikalar” ile ilgili değerler olmak üzere dört kategori üzerinden ifade edilmiştir (Çaha, 2008, s. 9-12). Başka bir çalışmada ise hukuk ve düzen, geleneksel ahlak, eşitlik ve serbest girişim, bireysel özgürlükler, katı vatanseverlik gibi terimlerin siyasal değerlerin bir parçası olduğu ifade edilmiştir (Schwartz vd., 2010, s. 6).

Değerler, benlik kavramının temel bir yönüdür (Hitlin, 2003). Bu nedenle, insanların kişisel ve sosyal kimlikleri ile ilgilidir ve bunlara yansır (Sagiv vd. 2017, s. 3). Dolayısıyla siyasal değerler de bireylerin siyasal yönleri ile ilişkilidir. Seçimlerde, seçmenlerin hangi yönde oy kullanacağı kişinin parti kimliği ve adayın imajı ile ilgiliyken, belirli politikalarla ilgili ideoloji, değerler veya görüşler

farkında olmadan bireylerin siyasal yönelimlerinde rol oynamaktadır (Evans ve Neundorf, 2018, s. 1). Başka bir tanıma göre ise, siyasal değerler, siyaset ve toplum hakkında geniş ölçüde uygulanabilir ve kalıcı hedefler olarak tanımlanmaktadır. Bunlar bireysel değerler gibi önem derecelerine göre her bireyde farklılık gösterir (Rose ve McAllister, 1990, s. 92). Tüm bu tanımlar bir arada düşünüldüğünde “siyasal değerler, bireyin siyasal yaşamı anlamlandırırken sahip olduğu kanaat, tutum, düşünce ve izlenimin tümü” olarak açıklanabilir (Çaha, 2008)

Siyasal değerler ile ilgili kavramsal çerçeve çizildikten sonra şimdi değinilmesi gereken siyasal değer ve davranış arasındaki ilişkinin kendisidir. Bireylerin herhangi bir siyasal katılımında bulunması temelde iki aşamalı olmaktadır. Birincisi katılıp katılma yönünde bir karar verme, ikincisi de herhangi bir katılım gerçekleştirilecekse şayet bunun hangi yönde olacağı ile ilgilidir (Milbrath, 1981). En sade haliyle bireylerin sahip oldukları değerler bu şekilde düzenlenen siyasal eylem türlerinin her iki aşamasında da etkili olan unsurlardır. Örneğin oy verme davranışı üzerinden bakıldığında kişi öncelikle oy kullanıp kullanmayacağına karar verir. Bu ilk aşamada bireyin sahip olduğu değerler bireyi oy kullanmaya veya kullanmama yönlendirirler. Sonrasında ise oy kullanılacaksa şayet bunun hangi parti veya adayın lehine olacağına karar verilir. Bu ikinci aşamada da değerler yine etkili olup, bireyi çoklu tercihler içerisinde birine yönelmesini sağlarlar. Sonuç olarak oy verme davranışında olduğu gibi diğer tüm siyasal katılım veya tercih süreçlerinin bu şekilde işlediğini söyleyebiliriz (Caprara vd. 2006).

Peki, bireyin bu iki aşamalı süreçte kararları nasıl şekillenir? Yani bireyin önce siyasal katılımında bulunup bulunmama sonrasında da siyasal katılım yönü ile ilgili verdiği kararlar nasıl oluşur?

Şekil 4: Siyasal değerlerin oluşum süreci

Kaynak: Jan W. van Deth ve Elinor Scarborough “ The Impact Of Values”, 1995, s.6.

Şekil 1’e ilave edilen siyasal yönelim zinciriyle bireysel davranış ve değerler arasındaki ilişkiye paralel olarak siyasal davranış ve değerler arasındaki ilişki süreci de açık hale getirilerek şekil 4’te verilmiştir. Bu şekilde oluşan yeni şemaya göre, meydana gelen makro gelişmeler bireylerin sahip olduğu değerleri, bunlarda kişilerin siyasal yönelimlerini etkilemekte sonuç olarak da ortaya önce siyasal davranışsal niyetler ve sonrasında da siyasal davranışın kendisi çıkmaktadır (Van Deth ve Scarborough, 1995, s. 6). Bu şekilde tüm siyasal katılım süreçleri bu şemaya göre açıklanabilir. Örneğin, seçmen davranışı üzerinde yapılan bir araştırmaya göre, korku ortamının hâkim olduğu durumlarda seçmenler daha çok dominant liderleri tercih etmiştir (Petersen ve Laustsen, 2020). Yani toplumsal korkuya sebep olan makro gelişmeler ile birlikte bireylerin değer önceliklerinde bazı değişimler meydana gelir buna bağlı olarak da bireyin siyasal tutum ve niyeti bu değerlere göre şekillenerek ortaya çıkar.

1.3.1. Değer ve İdeoloji Ayrımı

Siyasal değerlerin bireylerin siyasal yönelimlerindeki etkisinin anlaşılabilmesi için öncelikle kendisinin yerine kullanılan ve sıklıkla birbiriyle karıştırılan siyasal değer ve ideoloji (Maio, vd. 2006) kavramları arasındaki farklı bilinmesi gerekmektedir.

Değer ve ideoloji bireylerin siyasal tercihlerinde etkili olan subjektif özellikli iki ana unsurdur. Ancak bu faktörlerin davranış

üzerindeki rolleri tartışma konusudur. Örneğin kişiler liberal oldukları için mi bireysel haklara önem verirler yoksa bireysel hakları önemsedikleri için mi liberal kimliği benimserler? Buradan hareketle değer ve ideoloji arasındaki fark ya da ilişkiyi ifade eden araştırmacılar, kişisel değerlerin —gelenek, yardımseverlik, hedonizm gibi— insanların yaşamlarında yol gösterici ilkeler olarak işlev gördüklerini ve aynı zamanda seçmen tercihleri üzerine yapılan araştırmalarda siyasi değer ve tutumların temelini oluşturduklarını ifade etmiştir. Bu sebeple bireysel değerleri ideolojinin temeli olarak görmüşlerdir (Schwartz, vd. 2010)

Değer ve ideolojinin davranış ile ilişkisi kıyaslandığında değerler, süreklilik içerisinde kesin etkilere sahiptirler. Diğer tarafta ideoloji ve davranış arasında süreklilik arz eden bir ilişkiden bahsedilemeyebilir. Yani; bireyler kültürel anlamda milliyetçi duygulara sahip olabilir, vatan, millet kavramları onlar için öncelikli değerler arasında olabilir. Ancak bu onların siyasal anlamda da milliyetçi kimliğini benimsedikleri anlamına gelmez. Benzer şekilde, liberal siyasal kimliği benimseyenlerin ne derece bireysel hakları savunduğu ayrı bir tartışma konusudur. Bu yönüyle ideolojiler bir değer bileşeni olarak karşımıza çıkar.

Siyasal yönelim ile ilgili araştırmalarda, sosyal bilimciler ve siyaset teorisyenlerinin uzun zamandır politik yönelimdeki değişimlerin —liberalizm, muhafazakârlık, sol-sağ— tek bir süreklilik boyunca düzenlendiğini düşünmüşlerdir. Yani birey ya sağcı olur ya da solcu ya muhafazakâr ya da liberal olur düşüncesi hâkimdi. Ancak Rokeach, bireyin siyasal kimliğinin liberal, muhafazakâr veya diğer ifadeler ile açıklanamayacağını, çünkü bu kavramların tanımlanmasının her yerde aynı anlamı vermediğini ifade etmiştir. Diğer bir deyişle, Türkiye'deki muhafazakâr kimlik ile İngiltere'deki muhafazakâr kimlik aynı anlamları taşıyor olabilir. Bu nedenle bu yönde bir kıyaslama yerine bireylerin siyasal yönelimlerinin değerler üzerinden incelenmesini önermiştir. Bu bağlamda faşizm, komünizm, sosyalizm ve kapitalizm ideolojilerinin sağ veya sol olarak nerede durdukları değil de bu dört ideolojinin eşitlik ve özgürlük değerlerini hangi düzeyde barındırdıkları incelenmiştir. Sonuç-

ta, söylemsel olarak bu değerlerin yüksek oranda benimsenmesine rağmen aslında her bir ideolojinin bu değerleri farklı düzeylerde benimsediği tespit edilmiştir (Rokeach, 1973, s. 166-180).

1.3.2. Seçmen Davranışı Bağlamında Değerler

Yaşam içerisinde bireylerin siyasal davranışları çok çeşitli olmaktadır—siyasal ilgi (Gabriel ve van Deth, 1995), parti tercihi (Knutsen, 1995) ve siyasal katılım (Borg, 1995)— ve bunlarla ilgili genişçe bir literatür oluşmuştur. Ancak modern demokrasilerde oy kullanma davranışı, hem siyasal eğilimin en düzenli ve en sık görülen şekli hem de sonuçları bakımından oy veren ve vermeyen tüm vatandaşları etkilediğinden (Verba , Nie ve Kim, 1978, s. 310) seçmen davranışı daha çok seçmenin oy verme davranışı üzerinden ele alınmıştır. Dahası çoğu vatandaş için siyasal tercihlerini ifade etmenin en işlevsel yönü oy kullanma olmuştur. Üstelik oy kullanma için üstün bir yetenek veya siyasal konularda herhangi bir uzmanlık şartı da aranmamıştır (Borg, 1995, s. 442).

Oy kullanma davranışı değer araştırmalarında bireylerin siyasal değerlerinin kaynaklarının bilinmesi bakımından da diğer katılım türlerine göre daha işlevsel olarak ele alınmıştır. Diğer bir deyişle, bireyin seçim tercihini etkileyen veya belirleyen değerler daha çok seçmenin oy kullanma davranışları üzerinden analiz edilmiştir (Barnea ve Schwartz, 1998; Caprara vd., 2006).

Seçmenin oy verme davranışının nasıl oluştuğu siyaset bilimi alanında süre gelen bir tartışmadır. Bununla birlikte seçmenin oy verme davranışını etkileyen çokça faktörün olması sebebiyle bu konuda tek bir teoriden söz edilememektedir. Bunun yerine daha çok ele alınan seçmen profili üzerinden oy verme davranışını etkileyen faktörler açıklanmıştır. Bu konuda öncü çalışmalardan biri olarak kabul edilen Campbell ve diğerleri (1960) Amerikan vatandaşlarının oy verme davranışlarını partizanlık ve sosyal faktörler üzerinden açıklamışlardır. Mardin (1973) Osmanlı'dan başlayarak Türkiye'deki seçmen davranışını merkez-çevre ilişkisi üzerinden açıklamıştır. Osmanlı döneminde daha eğitimli daha elit ve saraya yakın (şehirli) ahalinin oluşturduğu grubu merkez, buna karşın

daha dindar ve ekonomik ve eğitim seviyesi daha düşük statüden oluşan grubu ise çevre olarak tanımlamıştır. Günümüze uyarlandığında siyasal yelpazenin sağında kalanlar çevre, solunda kalanlar ise merkez olarak ifade edilmiştir.

Değer ve seçmen davranışı, özellikle oy verme davranışı arasındaki ilişkinin siyaset biliminde özel bir yer edinmesi iki kaynaktan beslenir. Birincisi, Barnea ve Schwartz (1988) çalışmalarında değindikleri gibi bireyin oy verme davranışı bireyin sahip olduğu bireysel değerler ile ilişkilidir. Yani, daha liberal bir konumu benimseyen partilere verilen destek, bireysel özerkliği ve kendini gerçekleştirmeyi, açıklığı, hoşgörüyü ve farklı veya olağandışı insanları ve yaşam tarzlarını kabul etmeyi teşvik eden değerlere önem atfetmeye dayanmalıdır.

İkincisi, daha çok Dünya Değerler Araştırması ile mümkün olmuştur. Bu araştırmalar ile kültürel değerleri belirlenen toplumların oy verme davranışları daha kanıtlanabilir gerekçeler üzerinden açıklanmıştır (Inglehart R. , 1977 ve 1971). Araştırmalar sonucunda her toplumun kendine özgü kültürel değerleri ve toplumsal farklılıkları olduğu için seçmen davranışı ile ilgili farkı değerler ön plana çıkmıştır. Elde edilen bulgulardan yol çıkılarak Protestan toplumların, kadınlara oy kullanma hakkının verilmesi Katolik toplumlardan çok önce gerçekleşmesi kültürel değerler ile ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Inglehart, 2018). Oy verme aynı zamanda siyasal parti tercihi ve değer arasındaki ilişkiyi de açıklamaktadır (Husted, 2018; Flesken ve Hartl, 2017; Goren, 2005). Daha açık bir ifade ile oy kullanma davranışı bireyin sahip olduğu değerler bağlamındaki niyetlerinin eyleme dönüşmesidir. Bu açıdan bakıldığında, bireyler sahip oldukları değerlere bağlı olarak siyasal partileri destekler ve onlar lehine oy kullanırlar. Liberal partilere verilen destek bu desteği veren kişilerin liberal değerlere kısmen veya tamamen sahip olduğu varsayımını açık hale getirir. Yine aynı şekilde milliyetçi veya otoriter eğilimli partilere yönelim bu kişilerin de bu değerleri doğrudan veya dolaylı olarak benimsedikleri anlamına gelebilir.

Bu sürecin Türkiye ayağında seçme davranışı daha çok dini siyasal ve etnik değerler üzerinden ele alınmıştır (Çarkoğlu ve Toprak, 2006; Çarkoğlu ve Hinich, 2006; Çarkoğlu, 2007; Esmer ve Pettersson, 2009; Kalaycıoğlu, 2007; Çarkoğlu ve Kalaycıoğlu, 2009; Kalaycıoğlu, 2014; Yeğen, 2015; Çaha ve Guida, 2011).

Değerler ile oy verme davranışı arasındaki ilişki şekil 4'deki süreç ile ilgili olmuştur. Bu şemada genel anlamda siyasal değerlerin etkisiyle meydana gelen siyasal davranış sürecini açıklamıştır. Bireylerin oy verme durumları veya seçmen davranışı da aynı süreç ile bağlantılı olarak oluşur. Buradan hareketle, dürüstlük değerine sahip seçmen, destekçisi olduğu partide ortaya çıkan yolsuzluk iddialarına karşı bu partiye oy vermekten vazgeçebilir. Dolayısıyla oy verme ve değerler arasında kuvvetli bir ilişki olduğu söylenebilir. Ancak oy verme davranışı çoklu faktörlerin etkisi ile şekillendiği için değerler bu süreçten bir kısmını açıklamada faydalı olabilmektedir. Yolsuzluk yapan bir aday veya parti mensuplarına oy vermeye devam eden seçmenin bu konuda sahip olduğu hangi değerlerin etkili olduğunu açıklamak zor bir durumdur.

Oy verme davranışı ile siyasal partiler arasındaki ilişkinin açıklandığı diğer bir yol ise partizandık meselesidir. Partiler ve oy verme davranışı üzerinden yapılan araştırmalar, partizanlık konusunun seçmenin oy verme davranışını etkilediğini ifade etmiştir. Ancak İngiltere'de bu konuda yapılan bir araştırmada bireylerin sahip oldukları değerlerin partizanlıkta daha yüksek düzeyde seçmenin oy verme davranışını etkilediği sonucuna ulaşılmıştır (Evans ve Neundorf, 2018).

Rokeach (1973) değer değişimlerinin mümkün olduğunu ancak bunun kalıcılığa göre daha zayıf kaldığını ifade etmiştir. Buradan hareketle liberal değerlere sahip seçmenin milliyetçi değerlere veya muhafazakâr siyasal değerleri benimseyen sol siyasal değerleri benimseyen aday veya partilere yönelmesi pek beklenen bir durum olmadığı ifade etmiştir. Bu yönde bir gelişmenin olabilmesi için değerlerin etkileneceği büyük olayların meydana gelmesi gerekmektedir. Seçmen davranışı araştıran araştırmalar da bu tezi destek-

lemektedir. Aileler ve çocuklarının parti tercihlerinin sorgulandığı çalışmalarda büyük çoğunlukla çocukların, ebeveynlerinin benimsedikleri siyasal kimlik ve partilere yöneldikleri sonucu ulaşılmıştır (Uysal ve Toprak, 2010; Gidengil, Wass ve Valaste, 2016).

2019 yılında gerçekleşen İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) seçimlerinde de benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Siyasal anlamda benzer değerleri sahip olmaları Saadet Partisi ve AK PARTİ arasında seçmen geçişlerini mümkün kılmaktadır. 31 Mart'ta yapılan seçimlerin iptal edilmesi üzerine birçok parti 23 Haziran'daki seçimlere katılmama kararı alırken istatistik olarak kazanma şansı olmayan Saadet Partisi, olası bir partiler arası seçmen kaymasını önlemek amacıyla bu seçime katılacağını açıklamıştır.

Değerler pek değişmese de olağanüstü durumların bu konuda istisnalara yol açtığı söylenebilir. 23 Haziran 2019'da tekrarı yapılan İstanbul Büyükşehir Belediyesi seçimlerinde sağ siyasal partilerin sol parti adayına oy vermeleri bu istisnalardan biri olarak kabul edilebilir. Ortada bir mağduriyet/haksızlık olduğuna inanan seçmen normal şartlarda oy vermeyeceği partilere yönelmiştir. Seçim öncesi yapılan araştırmalarda 31 Mart seçimlerinde “başka parti adaylarına oy vermiş ya da seçime katılmamış/geçersiz oy kullanmış aynı sayıda merkez (sağ) seçmen” 23 Haziran seçimlerinde CHP adayı için oy kullanacağını ifade etmiştir (Erdoğan vd., 2019). Buradan hareketli partilerin benzer siyasal değerlere sahip olması partiler arası seçmen geçişine olanak sağladığı gibi gelişen olağanüstü durumların da, seçmenin değer önceliğinde değişime neden olabilmektedir.

Ancak burada iki istisnai duruma da değinmek gerekir. Birincisi, bireylerin ekonomik ihtiyaçları onların değer yargılarını da etkilemektedir. Aynı anda hem yolsuzluk yapan hem de fakir kesimlere sosyal yardımlarda bulunan bir iktidar erkinin fakir seçmenin oyunu alması, bu seçmenin dürüstlük, etik veya ahlaki değerlerden uzak olduğu anlamına gelmeyebilir. Çünkü buradaki seçmenin önceliği geçim derdi olduğu için onun bu ihtiyaçlarını karşılayabilecek aday veya partilere yönelmesi normal bir durumdur. İkincisi,

seçmenin eğitim düzeyi onların değer yargılarını etkiler. Eğitim düzeyinin düşük olması aynı anda ekonomik yoksunluğunda kaynağıdır. Ancak eğitim düzeyinin düşük olması bireylerin olayları anlama, muhakeme etme ve karar verme durumlarını da etkiler. Buda bireyin kararlarının—özellikle siyasal kararlarının geleneksel değerlerin etkisi altında işlenmesine neden olmaktadır.

Toplumsal çeşitliliğin fazla ve geleneksel değerlerin yoğun yaşadığı toplumlarda—özellikle Türkiye’de oy verme eyleminin yönü çoklu nedenlerin sonucunda belirlenir. Dolayısıyla Türkiye’de seçme davranışı ve değerler arasındaki ilişki bu bağlamda incelendiğinde; yapılan araştırmalar, Türkiye vatandaşlarının kendileri has bir oy verme davranışı içerisinde olduğunu göstermektedir. Diğer bir deyişle vatandaşların sahip olduğu siyasal değerler ekonomik gelişmeler, demokrasi ile ilgili sorunlar veya toplumsal konulardan bağımsız olarak şekillenilmektedir. Sonuç olarak bir tür kalıplaşmış seçmen profilini ortaya çıkarmaktadır. Bu seçmen kitlesi, oy verme davranışını demokrasi ve ekonomi ile kıyasla daha çok kültürel, dini ve etnik değerler üzerinden kurgular. Örneğin; 2002 seçimleri öncesi yapılan araştırmalarda seçmenin parti tercihlerinde etkili olan öncü faktör din olmuştur (Çarkoğlu ve Hinich, 2006, s. 374).

Dinin seçmen davranışı üzerindeki etkisini açıklayan Esmer ve Pettersson (2009) Dünya Değerler Araştırması ve Avrupa Değerler Araştırması sonuçlarını ele aldıkları çalışmalarında din ve siyasetin hangisinin daha önemli olduğu soru karşısında katılımcıların yüzde 55’inin dinin siyasetten daha önemli olduğunu ifade etmişler. 2005 yılında Mahmud Ahmedinejad’ın İran Cumhurbaşkanı seçilmesi, Hamas’ın Filistin’de zafer kazanmasını ve uzun bir laik gelenekten sonra Türkiye’de dini değerleri savunan bir partinin seçimi kazanmasını dindarlığın İslam dünyasında oy verme davranışı etkileyen önemli bir faktör olarak açıklanmıştır (Esmer ve Pettersson, 2009),

Din ile beraber seçmen davranışını etkileyen diğer bir faktör ise siyasal ve etnik kimliklerdir. AK PARTİ’nin muhafazakâr, CHP’nin laik-Atatürkçü, HDP’nin etnik-milliyetçi ve MHP’nin de milliyetçi

kimlikler ile ön plana çıkması, partiler ve seçmen arasındaki bağın vaatler veya seçim propagandalarının aksine büyük ölçüde dini, etnik, milliyetçi ve Atatürkçü değerlerden beslendiğini ortaya koymaktadır. Bu durum aynı zamanda laiklik söylemlerinin yoğunlaştığı dönemde seçmenlerin siyasal İslamcı partilere, Kürt milliyetçiliğinin yükseldiği dönem de Türk milliyetçiliğini benimseyen partilere veya tersi durumda Türk milliyetçi söylemlerin başat olduğu dönemlerde Kürt siyasal hareketine katılımının artmasına olanak sağlamaktadır. Yapılan araştırmalarda Kürt kökenli seçmen hiçbir şekilde milliyetçi partilere oy vermeyi düşünmezken, milliyetçi seçmen de Kürt siyasal hareketleri ile bağlantılı partilere oy vermek istememektedir (Yıldız, 2014, s. 85; Yeğen, 2015, s. 27).

1.4. Gençlik ve Değerler

Gençliklerin sahip oldukları değerlerin el alındığı bu bölümde öncelikle “gençlik” terimini ele alan belli başlı yaklaşımlara değinildi. Bu yapılırken hem uluslararası kurumların gençliği tanımlama şekillerine hem de gençlik literatür içerisinde gençliğin nasıl ele alındığı üzerinde duruldu. Devamında da özellikle Türkiye’de gençlerin sahip oldukları siyasal değerler üzerinden siyasallaştıkları ve bu siyasallaşma sürecinde ise nasıl farklılaştıklarına ve bu farklılaşmaların öne çıktığı başlıkların neler olduğu üzerinde kısa bir değerlendirmede bulunuldu.

1.4.1. Gençliğe İlişkin Belli Başlı Yaklaşımlar ve Gençliğin Önemi

Avrupa modernleşmesine bağlı olarak ortaya çıkan gençlik (Neyzi, 2011) toplumsal yaşamdaki rollerinden dolayı araştırmacıların ilgi duyduğu bir konu haline gelmiştir. Sosyolojik olarak sonradan türetilen gençlik terimi zaman içinde endüstri, eğitim, kitle iletişim araçları, medya vb. etkenlerinden dolayı farklı şekillerde tanımlanmıştır. Bu nedenle gençlik, daha çok yer aldığı alanlarda

esnek (Kışlalı, 1976, s. 16) tanımlar üzerinden ve ele alındığı çalışma alanıyla ilintili⁶ bir şekilde ifade edilmiştir.

Baran'a (2013) göre gençlik, bir geçiş dönemidir. Yani çocukluk ve yetişkinlik arasında veya çocukluk ve olgun yaş arası bir dönem olarak kabul edilmiştir. Gençlik ile ilgili açıklamalarda biyoloji ile ilgili terimlerin kullanıldığı tanımlar olmuşsa da (Gökçe, 1984), gençliğin aslında tek başına bir anlam taşımadığı ve gençliğin içinde bulunduğu toplum ve çevre ile ilişkisine göre bir anlam ifade edebileceği dile getirilmiştir (Gökçe, 1971).

Çalışmasında gençliği üç farklı yaklaşımla -biyolojik, psikolojik ve sosyolojik- ele alan Esra Burcu'ya göre, biyolojik yaklaşımda, bireyin fiziki yapısında yaşanan değişim üzerinde durulmuştur. Bu yaklaşıma göre gençlik dönemi, genç bir insanın buluş çağına ermesi ile başlar ve kemik gelişiminin tamamlanması ile sona erer. Bu süreç içerisinde cinsel gelişim başlamış olur ve fiziksel büyüme optimum seviyeye ulaşır. Psikolojik yaklaşımda ise bireyin duygu ve düşüncelerinde meydana gelen değişiklikler konu edinmiştir. Bu yaklaşımda, bireyin gençlik dönemini bir çeşit "kriz dönemi" olarak tanımlamış ve bu dönem içerisinde gencin davranışlarında ve hislerinde sürekli çatışmalar meydana geldiği ve bireylerin gençlik dönemi içerisindeki kararlarda istikrarsızlıkların görüldüğü ifade edilmiştir. Doğru olarak kabul edilenler bir anda yanlış ve kabul edilemez olabilmekte veya saygı duyulan otoriteye-kışıye karşı bir başkaldırı gerçekleştirebilmektedir. Sosyolojik yaklaşım çerçevesinde ise özellikle sosyal çevrenin önemi üzerinden toplum ve genç arasındaki ilişkiye değinilmiştir (Burcu, 1998).

Gençlerin bu yaklaşımlar dışında tanımlandığı diğer bir faktör ise "yaş" olmuştur. Ancak yaş üzerinden yapılan tasnifler içerisinde de bir bütünlük olmadığı görülmüştür. Hangi yaş kategorisindeki kişilerin genç olarak kabul edildiği hem bireysel hem de kurumsal

6 Örneğin; Gecekondu Gençliği (Gökçe, 1971) gençlerin yaşadıkları mekân ile olan ilişkileri üzerine, (Lüküslü, Türkiye'de Gençlik Miti 1980 Sonrası Türkiye Gençliği, 2009) Gençlik Miti, çalışmasıyla da gençlerin toplumsal alanda varlık göstermesi ve siyasal yaşamdaki ilişkileri üzerinden incelenmiştir. Doğanay da çalışmasında mekân-Gençlik ilişkisinden doğan Trabzonlu gençliği konu edinmiştir (Doğanay, 2018).

olarak farklılık göstermektedir. Diğer bir deyişle yaş kategorisine göre kişileri genç veya orta yaş veya yaşlı kabul etmek tamamen subjektif bir durum olmuştur. Fakat süregelen gençlik çalışmalarında 18-30, 18-29, 15-29, 14-24 yaş aralığındaki kişilerin genel olarak genç kabul edildiği yaygın bir durum haline gelmiştir. Bu durum subjektif genç tanımının yanında gençliğin ele alındığı çalışma alan/konu ile de ilgili olmuştur. Örneğin, Doğu Anadolu Bölgesinde yapılan gençlik araştırmasındaki yaş kategorisi, eğitim düzeyine bağlı olarak sınırlandırılmış ve 14-24 yaş aralığındaki kişiler genç olarak kabul edilmiştir (Çaha vd. 2018). Birsen Gökçe de gecekondü gençliğini ele aldığı çalışmasında 18-30 yaş aralığındakileri genç olarak kabul etmiştir (Gökçe, 1971).

Gençliği tanımlamanın yaş ile sınırlı olamayacağına değinen Michel de Saint-Pierre'ye göre, gençlik, bir yaş değil bir haldir. (Kışlalı, 1974). Bu bağlamdan hareketle kişilerin genç olup olmadıklarını belirlemek için oluşturulan yaş faktörlerinin subjektif olduğuna değinen bir araştırmaya göre, gençliğin 29 yaşına kadar sürdüğü ve 30 yaşına gelen kişilerin artık genç olarak kabul görmediği saptanmıştır. Araştırmada hangi yaştakilerin kendilerini genç olarak gördükleri sorgulanmış ve elde edilen bulgulara göre, 18-29 yaş grubundakilerin büyük bir kısmı (%75-94) ve 30-34 yaş grubundakilerin de yarısının (%50) kendilerini genç kabul ettikleri tespit edilmiştir. Yaşın artmasıyla birlikte kendini genç olarak kabul edenlerin oranında da düşüş yaşanmış, 35-39 yaş grubundakilerin %33'ü kendilerini orta yaşlı kabul ederken sadece %32'si kendilerini hâlâ genç hissettikleri ifade edilmiştir (Smith, 2018).

Gençliğin yaş tasnifinde uluslararası kuruluşların yaklaşımlarına bakıldığında burada da farklı yaş aralıklarının kullanıldığı görülmüştür. Örneğin, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 1. maddesine göre 18 yaşına kadar olan herkes çocuk sayılırken, diğer taraftan BM, bölgeler arasındaki istatistiksel tutarlılık için, "gençliği", üye devletlerin diğer tanımlarına hâle getirmeksizin, 15 ila 24 yaş arasındaki kişiler olarak tanımlar.

Farklı uluslararası kurumlar için yaşa göre farklılık gösteren gençlik sınırları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 8. Farklı kurumların gençliğe yönelik yaş sınırlamaları

KURUM	YAŞ
BM SEKTERERLİĞİ	15-24
UNESCO	15-24
Uluslararası Çalışma Örgütü	15-24
BM Habitat (Gençlik Fonu)	15-32
Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF)	Ergen: 10-19, Genç, 15-24
Dünya Sağlık Örgütü (WHO)	Ergen: 10-19, Genç, 15-24
Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA)	Ergen: 10-19, Genç, 15-24
Çocuk Haklarına Dair Sözleşme	18 Yaşına kadar çocuk
Afrika Gençlik Beyannamesi	15-35
Global Youth Development Index	15-29

Gençlik ile ilgili farklı tanımların olmasında siyasal, sosyal ve ekonomik gelişmelerin etkisinin olduğu açıkça söylenebilir. Diğer bir deyişle gençlik ile ilgili tanımların veya yaş kategorilerinin subjektif olmasında etkili olan önemli bir neden de genç olarak kabul edilen kişilerin içinde bulunduğu yaşam şartları olmuştur. 15-24 yaş grubunda ve eğitim, sağlık haklarından tamimiyle faydalanan, bununla birlikte herhangi bir geçim sıkıntısı yaşamayan kişilerin genç olarak kabul edilmesi olağan bir durum olabilir. Ancak diğer tarafta bu yaş aralığında olup eğitim ve sağlık hizmetleri gibi ihtiyaçları bırakın, temel ihtiyaçlarını dahi karşılayamadıkları için yetişkinlerin sorumluluklarını üstlenen kişilerin kendilerini genç olarak görmesi zor durumdur. Bununla birlikte savaş veya olağanüstü şartların yaşandığı yerlerde çocuk yaştaki kişilerin en az yetişkinler kadar sorumluluk üstlenmek zorunda kalmaları nedeniyle gençlik ile ilgili bir tanım veya bir yaş sınırı oluşturmak anlamlı olmayabilir. Benzer nedenlerden hareketle Neyzi ve Darıcı Diyarbakırlı ve Muğlalı gençleri kapsayan sözlü tarih çalışmalarında, Muğlalı gençlerin şimdiki zamana ve geleceğe endeksli yaşamaları nede-

niyle Diyarbakırlı gençlerden daha genç olduklarını ifade etmiştir (Neyzi ve Darıcı, 2015, s. 58).

Her ne kadar gencin kim olduğu ilgili net bir sınır çizilememiş olsa da siyasal, toplumsal ve iktisadi rolleri göz önünde bulundurulduğunda gençliğin aslında önemli bir figür olduğu genel kabul görmüştür. Bu yönüyle, neredeyse insan yaşamında gençlik kadar ilgi duyulan başka bir yaş grubu olmamıştır. Örneğin, toplumsal yönüyle gençlik, geçmiş ve gelecek arasında bir köprü işlevi görmektedir. Toplumların kültürel özelliklerinin, gelenek ve göreneklerinin, bilim, sanat, daha pek çok alandaki karakter ve değerlerin gelecek nesillere aktarılmasında aracı konumundadır. Bu haliyle gençlerin toplumların var olma kaynağı olduğu söylenebilir.

Siyasal yönüyle gençlik hem nitel hem nicel olarak etkin bir siyasal güce sahiptir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında meydana gelen değer değişimlerinin ana aktörlerinin gençler olması, ebeveynlerinin aksine savaş şartlarının zorunlu kıldığı otorite ve güvenlik kavramlarına yabancılaşan ve bu suretle demokratik değerleri daha çok benimseyen gençlerin aktörlüğünde dünyada geçmişte örneği olmayan bir gençlik hareketi meydana gelmiştir.

Bireysel hak ve özgürlük amacının başat olduğu bununla birlikte kendi iç dinamiklerinin tetiklemesiyle bir araya gelen gençlerin başını çektiği eylemler küresel anlamda bir değişim hareketi meydana getirmiştir. Bu bağlamda gençliği kapsayan uluslararası araştırmalarda gençliğin siyasal katılımı üzerinde durulmakta ve gençliği bu konuda heveslendirici uygulamalar hayata geçirilmektedir. Bu uygulamaların işlevsellik kazanması adına İngiltere’de oy kullanma yaşının 16’ya çekilerek gençlerin daha etkin bir şekilde siyasal yaşamın içerisinde yer almaları amaçlanmıştır (Henn, Oldfield ve Hart, 2017).

Türkiye üzerinden gençlerin siyasal önemine bakıldığında, Osmanlı’dan günümüze gelen süreçte siyasal olayların öncüleri ve insan kaynağı genel olarak gençler olmuştur. İkinci meşruiyet sürecinde siyasal konuların içerisinde medreseli/üniversiteli gençler yer almıştır (Aktar, 1999). İttihat ve Terakki komutası genç subay-

lardan oluşmaktaydı. Atatürk'ün cumhuriyetin bekçileri olarak işaret ettiği kişiler yine gençlerdi. 68 hareketinin öncüleri gençlerdi. Türkiye'de ortaya çıktığı ilk günden beri toplumsal kutuplaşmayı tetikleyen PKK'nın geniş ölçüde katılımcıları gençlerdi. Buradan hareketle gençlerin hem bugününün hem de yarının siyasal aktörleri olduğu gibi bir gerçek ile karşı karşıyayız. Dolayısıyla gençlerin bugün için benimsedikleri siyasal değerler geleceğin siyasal politikalarının belirlenmesinde etkili olacaktır.

Gençliğin sahip olduğu nüfus da başlı başına siyasal bir önem arz etmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu 2020 verilerine göre Türkiye nüfusunun yüzde 19,5'i 18-30 yaş aralığındaki kişilerden oluşmuştur (TUİK,2020). Bu oran bile Türkiye seçim sistemi içerisinde bir partinin kendi başına seçim barajını aşması için yeterlidir. Buradan hareketle siyasal partilerin ve adayların seçimlerde başarılı olabilmeleri için hatırı sayılır bir genç nüfus desteğine ihtiyaç duydukları söylenebilir. Dolayısıyla bu ihtiyacın farkında olan siyasal partiler veya adaylar işçi, emekli, işsiz, memur ve diğer gruplar için geliştirdikleri politikaların yanında sadece gençleri ilgilendiren politikalar geliştirmektedirler.

1.4.2. Türkiye'de Değerler Üzerinden Gençliğin Ayrışması

Değerler, diğer alanlarda olduğu gibi siyaset bilminde de doğru ve yanlış arasında tercihler yapmamızı sağlar. Ancak değer edinim süreçleri her bireyde aynı şekilde gerçekleşmediğinden ve siyaset bilmindeki doğru bazen subjektif olabileceğinden bireylerin politikleşme süreç ve düzeyleri de farklı olmuştur.⁷ Sonuç olarak farklı siyasal özellikteki ben kişisi ve ben kişisine göre farklı olan öteki siyasal kişi ortaya çıkmıştır. Özellikle kimlik (siyasal, etnik, dini) çeşitliliğin fazla olduğu toplumlarda siyasal alandaki bu farklılıklar daha belirgin olabilmektedir.

Kişi veya gruplar arasındaki siyasal değer farklılıkları iç ve dış gelişmelere bağlı olarak bazen kalıcı bazen de genel geçer bir hal

7 Leyla Neyzi, "Özgürüm Ama Mecburiyet Var"(2013) çalışmasında Diyarbakırlı ve Muğlalı gençlerin siyasallaşma farklılıklarını bu illerde yaşayan gençlerle yaptığı mülakatlarla ortaya koymuştur.

almıştır. Türkiye özelinden bakıldığında siyasal parti taraftarlığı üzerinden ortaya çıkan değer farklılıklarının ittifaklar neticesinde ayrışmalara/kutuplaşmalara dönüşmesi engellenmiş veya bu farklılıklar en aza indirilmiştir. Ancak belirli dönemlerde kişi veya gruplar arasındaki farklılıklar derin ayrışmalara ve hatta çatışmalara evrilmiş, bunun sonucunda da bu farklılıklar kalıcı hale gelerek toplumsal bir soruna dönüşmüştür. Dolayısıyla burada asıl önemli olan, bireylerin sahip oldukları siyasal değer temelli farklılıkların ne ölçüde bir ayrışmaya neden olduğudur.

Türkiye siyasal tarihi bu bağlamdan incelendiğinde 1960'lı yıllardan günümüze değin toplumun, özellikle de gençlerin, siyasal alanda başlıca üç değer üzerinden ayrıştıkları söylenebilir: İdeolojik (sağ- sol), mezhepsel ve etnik değerler.

Gerek Osmanlı'nın son dönemleri gerekse Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan beri ideolojik (sağ-sol) değer üzerinden ayrışmalar hep var olmuştur. Ancak ekonomik ve sosyal statüden bağımsız olarak gençlerin de bu değerleri benimsemesi, bu değerler üzerinden meydana gelen ayrışmaların gençleri şiddetli çatışmalara itmesi ve bunun toplumsal kutuplaşmaya dönüşmesi (Mardin, 1978, s. 232) bu yönde bir tasnif yapılmasını zorunlu kılmıştır.

Osmanlıdan Cumhuriyete devam edegelen süre içerisinde iktidar ve muhalefet arasındaki ayrışma merkez-kenar ilişkisi bağlamında ele alınmıştır (Mardin, 1973). Çok partili sisteme geçiş ile birlikte merkez Cumhuriyet Halk Partisi, kenar ise Demokrat Parti üzerinden temsil edilmiştir. Bu yönüyle toplum içerisindeki siyasal değer kaynaklı ayrışmaların ilk olarak siyasal parti taraftarlığı üzerinden vuku bulduğu söylenebilir. Ancak 60 Darbesi sonrasında gençler arasındaki ayrışmaların derinleştiği bir atmosferde yürürlüğe giren 1961 Anayasa'sının sunduğu özgürlükçü ortam insanlara, özellikle de gençlere topyekûn bir siyasallaşma imkânı sunmuştur.

Yeni kurulan partilerin siyasal yelpazedeki yerlerini açıklamaları ile birlikte parti taraftarlığı üzerinden gerçekleşen değer farklılıkları ideolojik farklılaşmaya evrilmiştir. Hal böyle iken artan eğitim seviyesi ve köyden kentlere doğru yaşanan yoğun göçün etkisiyle

ideolojik ayrışmalar daha belirgin bir hal almıştır. Sağda yer alan partiler milliyetçi ve dindar söylemleri benimserken soldakiler de Türkiye'nin sosyal sistemini yalnızca şiddetli bir devrimin değiştirebileceği gibi radikal sol söylemleri benimsemiştir (Mardin, 1978, s. 234).

Siyasal partilerin yanında bu dönemde başta öğrenci dernekleri olmak üzere birçok sivil toplum örgütü farklı ideolojilerin sözcülüğünü üstlenerek siyasal fikirlerin geniş çevrelere ulaştırılmasında etkin rol oynamıştır. Bu dernekler içerisinde Milliyetçi İşçi Sendikaları, Komünizmle Mücadele Derneği ve Milli Türk Talebe Birliği (MTTB), Ülkü Ocakları sağ siyasal değerlerin temsilcileri olurken, sol fraksiyonda ise Devrimci Gençlik (Dev-Genç), Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO), Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (THKP-C) gibi kuruluşlar yer almıştır.

Gelinen süreçte “sağ” “sol” ideolojik ayrımların yerini post değerler üzerinden farklılaşmaların aldığı söylenebilir. Özellikle 1698 hareketi ile dünyaya açılmaya başlayan farklı siyasal değerler ekseninde artık kadın, çevre, hayvan hakları ve lezbiyen ve gey hakları ile ilgili söylemler gelişmiştir. Ancak bu değişimin Türkiye siyasetine uğraması hayli zaman almıştır. Özellikle küresel anlamda bu değişimlerin yaşandığı sırada Türkiye’de gençler arasında sağ ve sol ideolojik değerler üzerinde yaşanan ayrışmalar çatışmalara dönüşmüş ve gündemin ilk sırasını oluşturmuştur.

Gençler arasında dikkat çeken diğer bir ayrışma da mezhepsel değerler üzerinden gerçekleşmiştir. Kamuoyunda daha çok Alevisünni meselesi olarak bilinen mezhepsel değerler üzerinden yaşanan ayrışmaların esas itibarıyla siyasal (ideolojik) hem dini ve etnik değer farklılıklarının bir sonucu olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Ancak hem sosyal hem de politik olarak daha zayıf olan Alevi kimliğinin daha çok mezhepsel değerleri üzerinden tartışma içine dâhil edilmiş olması bu yönde bir tasnife kapı açmıştır.

1970’lı yılların sonlarına doğru bu şekilde ortaya çıkan değer farklılaşmaları kutuplaşmalara ve çatışmalara dönüşmüştür. Kahramanmaraş (1978), Çorum (1980), Sivas (1993) ve İstanbul Gazi

Mahallesinde (1995) yaşanan olaylar bu değer farklılıkları nedeniyle ortaya çıkan belirgin olaylardır. Günümüzde ise sık olmasa da ara ara yaşanan olaylar bireyler arasında Alevi-Sünni değer farklılıkları nedeniyle oluşan ayrışmaların henüz son bulmadığını göstermektedir.

Gençler arasında ayrışmaların yaşandığı diğer bir alan da etnik değerlerdir. Güncel adıyla Kürt sorunu olan bu ayrışmanın temelleri ile ilgili kesin cümleler kurulamasa da yakın tarihte PKK'nın kuruluşu, Seksen Darbesinin sonuçları, demokrasi-özgürlükler bağlamındaki teknik sorunlar, uluslararası müdahaleler, etnik değer temelli ayrışmaları kalıcı hale getiren ilk akla gelen gelişmelerdir.

Etnik değerler üzerinden yaşanan ayrışmaların uzun bir geçmişe dayanması ve çoklu faktörlerin bu süreçte etkili olması sebebiyle burada üç hususa dikkat etmek gerekiyor. Birincisi, PKK'nın kuruluşu gençler arasında etnik değer temelli ayrışmaların ortaya çıkışı bağlamında bir dönüm noktası olmuştur. Altmışlı ve yetmişli yıllarda sol siyasal hareketlere eklemli olarak (Bozarslan, 2002, s. 853-854) Kürt meselesi ile ilgili düşüncelerini dile getiren Kürt kökenli vatandaşlar görünürde Türk kökenli vatandaşlar ile siyasal değerler bağlamında bir ayrışma -bazen de silahlı çatışma- içerisinde olmuştur⁸. Ancak 1978 tarihinde PKK'nın Kürt kökenli vatandaşların yoğunluklu yaşadığı bölgeleri sömürge ve Kürt halkının temel amacını da "ulusal kurtuluş" olarak tanımlayarak (Bozarslan, 2002, s. 359) silahlı mücadele seçeneğiyle sahneye çıkması, kısmı bir Kürt gençliğinin doğrudan şiddete kayış sürecini başlatmıştır.

İkincisi, 1980 Darbesinin sonuçlarıyla ilgilidir. Kürt kökenli vatandaşların Seksen Darbesinden sonra cezaevlerinde milliyetçi söylem ve uygulamalar eşliğinde maruz kaldıkları işkenceler (Kısacık, 2011) bir yandan Kürt kökenli vatandaşları ötekileştirirken (Er-

8 Alevi-Sünni değerler üzerinden yaşanan olaylar yukarıda değinildiği için artık burada onlardan bahsedilmiyor. Özellikle yetmişlerin yarısından itibaren meydana gelen ölümlü olaylardan bahsedilmektedir.

doğan ve Coşkun, 2008) diğer taraftan Akyol'un ifadesiyle "PKK için ideal bir adam devşirme zemini hazırladı." (Tan, 2009, s. 381).

Adım, Felat Cemiloğlu, 1928 Diyarbakır doğumluyum, 1982 yılında Diyarbakır E Tipi Askerî Cezaevi'nin 33 Nolu koğuşunda yaşadıklarım cehennemdi. Hapishaneden çıktıktan sonra ilk işim dışçiyeye gidip takma diş yaptırmak oldu. Sekiz ay yattım, Diyarbakır E Tipi Askerî Cezaevi 33 Nolu koğuşta. Elli beş yaşındaydım. Sekiz ayda on sekiz kilo verdim. İğne iplik kaldım. Çıktığımda kimse tanımadı beni. Hasan Bey, hapishaneden kurtulduğum zaman genç olsaydım dağa çıkardım (Cemal, 2021).

Üçüncüsü de, Türk ve Kürt kökenli gençlerin etnik değerler üzerinden ayrışma süreçleri ile ilgidir. Kürt meselesi temelinde Türk ve Kürt kökenli gençlerin politize olma ve ayrışmalarına neden olan durumları ve bunu yaşama yoğunlukları birbirinden farklı olmuştur. PKK'nın kuruluşu ile birlikte Türkiye'nin doğu bölgeleri⁹ neredeyse bir savaş meydanına dönüşmüştür. Bölge nüfusunun çoğunlukla Kürtlerden oluştuğu göz önünde bulundurulduğunda Kürtlerin bu savaş ortamından erken yaşlardan itibaren kadın-erkek fark etmeksizin Kürt meselesi özelinde¹⁰ politikleşmesini kaçınılmaz kılmıştır. Bölge halkı, özellikle de gençler, bir yandan PKK'nın baskılarına ve katılım çağrılarına muhatap olurken diğer tarafta askerlerin potansiyel terörist gördükleri bir gençlik süreci¹¹ yaşadılar (Neyzi ve Darıcı, 2015).

9 PKK'nın hem doğu hem de batı illerinde bombalama olayları çatışmaların batı illerine kaymasına kısmı olarak neden olmuştur.

10 Buradaki anlam Kürtlerin PKK'yı veya Kürt siyasal hareketlerini destekledikleri anlamına gelmemektedir. Bölgede halkın oy verdikleri siyasal partiler için bknz; Mesut Yeğen, Kürt Seçmenin oy verme dinamikleri (2015)

11 Leyla Neyzi bu süreç ile ilgili yaşanmışlıkları doğrudan Diyarbakır'da yaşayan gençler ile yaptığı mülakatlar ile aktararak geçmişe ışık tutmuştur.

Gençlerde Kimlik ve Yaşam Biçimi

İnsanın nasıl bir kimse olduğunu belirten kimlik, “dini aidiyetlerinden etnik aidiyetlere, toplumsal cinsiyet rollerinden politik görüşe kadar, kişinin kendisini tanımlarken ve günlük yaşantı içerisindeki yerini konumlandırırken kullandığı her türlü benzeşme ve farklılaşma alanıdır” (Çaha, Çaha ve Okur Gümrükçüoğlu, 2018). Bu kimlik türlerinin bazıları doğuştan gelirken bazıları da sonradan belirli gelişimlere bağlı olarak kazanılabilir. Bu kimliklerin hepsi bulunduğu alanlarda kişinin kendisini nasıl tanımladığıyla ilgilidir.

Kılıçbay’a göre, kimlik tanımına yönelik kullanılan genel geçer tanımlar bu konu ile ilgili herhangi bir sınırın çizilmesini zorlaştırmaktadır (Kılıçbay, 2003). Ancak en basit ve temel işleviyle kimlik, “Ben kimim?” ve “Siz kimsiniz?” sorusunun yaşamın tüm alanlarındaki karşılığıdır. Bu alanlarda kişinin kendisini tanımlaması veya kendini bir kimlik ile özdeşirmesi genel olarak öteki üzerinden işlemektedir. Hâsılı kişinin siyasal anlamda kabul ettiği siyasal kimlik onun diğer veya öteki kişilerden farklı bir düşünceye sahip olduğunu açıklamaktadır.

2.1. Siyasal Tercihler Bağlamında Değerler

Bireyler için sonradan edinilen birçok kimlik içerisinde siyasal kimlik veya ideoloji kişinin yaşam biçimini etkiliyor olması bakımından önemlidir. Bu kimliğin nasıl ve ne şekilde kazanıldığı farklı şekillerde gerçekleştiğinden herkes için ortak bir süreçten bahsedil-

lemez. Aile, sosyal çevre, eğitim vb. birçok faktör siyasal tercihler noktasında belirleyici olabilmektedir. Yapılan bir araştırmada, ailenin çocukların siyasal tercihlerinde belirgin bir etkisi olduğu ve çocukların genel olarak ailelerinin tercih ettikleri siyasal partilere oy verdikleri anlaşılmıştır (Gidengil, Wass ve Valaste, 2016).

Tarık Ziya Ekinci kendisinde muhalefet olma kimliğinin ortaya çıkışını şu şekilde anlatmıştır (Cemal, 2021):

İstanbul Tıp Fakültesi'nde ilk defa milliyetçilik düşüncesiyle tanıştım. Nihal Atsız'ın makaleleri kürsüden yüksek sesle okunurdu. Dinlemeyen birini gördükleri vakit, 'Hal işte bak bir komünist!' derlerdi. Anlamıyordum ne olduğunu... Diyarbakır'da lisede okurken, gazete nedir bilmezdim. Hiç görmedim o kadar yıl. Hatırlıyorum, edebiyat öğretmenimiz, 'Bir de gazete var' diye bir lafetmişti. Bir gün, tıp öğrencisi Niyazi bir sobbette bağırmişti, 'Türkçe bilmeyen Türk değildir, bu ülkede onların yeri yoktur!' diye... Ben de 'Sen ne diyorsun yahu?' diye bağırardım, 'Benim halalarım Türkçe bilmiyor. Öyleyse onlar da, biz de Türk değiliz, yerimiz yok.' Niyazi'den 'Bana göre öyle' cevabını alınca, bu benim benliğimde yara açtı. Yarım yüzyıl geçti hâlâ unutamadım o sahneyi.

2.1.1. Siyasal Kimlik

Türkiye'de toplum içerisindeki hâkim siyasal kimlikler sağ veya merkez sağ ile ilişkilidir. Zaten siyasal kimlikler ile ilgili araştırma sonuçları da bu durumu kanıtlamaktadır. Dünya Değerler Araştırması-2012 sonuçlarına göre Türkiye araştırmaya katılan ülkeler arasında en sağda yer almaktadır (Esmer, 2012). Bunun dışında bu konudaki en güvenilir referans seçim sonuçlarıdır. 2018 genel seçiminde seçmenin yaklaşık yüzde 60'a yakını¹² sağ ve sağa yakın merkez partiler lehine oy kullanmıştır. Diğer bir deyişle mevcut siyasal alanda bireylerin yüzde 60'ı birbirine yakın görüşleri be-

12 2018 genel seçimlerine AK PARTİ, MHP, CHP, İYİ Parti, HDP, Hüdapar, Vatan Partisi, SP katıldı. Bu partiler içerisinde kendilerini muhafazakâr ve/veya sağ olarak tanımlayan AK PARTİ, MHP, İYİ Parti, Hüdapar, Saadet Partisi'nin aldıkları oy toplamı 31.751.368'dir. Seçmen sayısı da 56.322.632 idi. <https://ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/24Haziran2018/KesinSecimSonuclari/2018MV-96A.pdf>

nimserken geri kalan yüzde 40 oranındaki kesim ise başta merkez sol olmak üzere diğer ideolojiler ile bağlantılı partilere yönelmiştir.

Tablo 9'da araştırmaya katılan gençlerin, hangi siyasal kimlikleri kendilerine en yakın hissettikleri gösterilmiştir. Bu sonuçlara göre, toplumun büyük çoğunluğunun benimsediği siyasal kimliklerin gençler tarafından-özellikle Türk kökenli gençler tarafından da kabul edildiği anlaşılmaktadır. Türk kökenli gençlerin kendilerini en yakın hissettikleri siyasal kimlikler sırasıyla yüzde 44 oranında milliyetçi-vatansever, yüzde 22 oranında Atatürkçü-laik ve yüzde 21 oranında da dindar-muhafazakârdır.

Tablo 9. Aşağıdaki kimliklerden hangisini kendinize en yakın görüyorsunuz?

Siyasal Kimlikler	Türk kökenli	Kürt kökenli
Milliyetçi- Vatansever	44,2	6,0
Atatürkçü-Laik	22,1	4,0
Dindar- Muhafazakâr	20,8	24,6
Liberal- Özgürlükçü	5,5	29,0
Demokrat- Sosyal Demokrat	2,6	15,7
Marksist- Sosyalist	,6	6,5
Fikrim yok	4,2	14,1
Toplam	100	100

Diğer tarafta Kürt kökenli gençlerin kendilerini en yakın hissettikleri siyasal kimlikler sırasıyla; yüzde 29 oranında liberal-özgürlükçü, yüzde 25 oranında dindar-muhafazakâr ve yüzde 16 oranında da demokrat-sosyal demokrattır. Buradan hareketle Türk kökenli gençlerin siyasal yelpazenin sağında kaldığını, buna karşın Kürt kökenli gençlerin ise daha çok solda yer aldığı çıkarımı yapılabilir. Türk kökenli gençler yüzde 65 oranında merkez ve sağ kimlikleri benimserken Kürt kökenli gençler yüzde 55,2 oranda liberal ve sol görüşleri benimsemiştir. Sonuç olarak, elde edilen bulgular bizlere Kürt ve Türk kökenli gençlerin siyasal kimlik bağlamında birbirinden farklı değerleri benimsediğini göstermektedir.

Ancak burada dikkat edilmesi gereken şey, değerler göz önünde bulundurulduğunda “siyasal kimlik” kavramının geniş bir anlam

ifade etmesidir. Yani bu kimliklerin savundukları değerleri birbirinden ayıran keskin sınırlardan söz etmek neredeyse mümkün olmamaktadır. Verilen kimliklerden hangisinin özgürlük, eşitlik ve adalet değerlerini yok saydığı söylenebilir? Milliyetçi kimlikleri benimseyenlerin, birey özgürlüğünü tümünden yok saydığı veya sosyal demokratların devlet, vatan ve millet kavramlarına tamamen karşı durdukları gibi bir çıkarımda bulunmak çok güç bir durum.

Siyasa kimlikler arasındaki sınırsızlığı Türk sağını ele alarak açıklayan Bora (2015) Türkiye’de sağ siyasal kimlikleri arasında bir geçiş olduğunu ve bunu maddenin üç haline benzettiğini şu şekilde açıklamıştır:

Fizikteki “maddenin halleri” gibi: Katı, sıvı, gaz... Milliyetçiliği, muhafazakârlığı, İslamcılığı, Türk sağının birbirine dönüşebilir oluş biçimleri olarak yorumlamaya çalışıyorum. Bunlardan birine veya ötekine Türk Sağının “maddesini” görmek istiyorsak o maddenin bir bileşeni veya kanadıyla falan değil bir haliyle karşı karşıya olduğumuzu hesap edersek durumu daha iyi anlarız, diye düşünüyorum.

Kürt kökenli gençlerin liberal-özgürlükçü kimliklerini benimsemeleri ayrı bir tartışma konusudur. Çünkü “Liberalizm hem değerleri hem sistematığı ile Türkiye sathında bilinen fakat detaylarına çok da fazla vakıf olunmayan bir siyasi görüştür.” (Çaha, Çaha, ve Okur Gümürkçüoğlu, 2018). Diğer bir deyişle, liberal siyasal kimliğin devlet, özgürlük ve çoğulculuk değerlerine karşı nasıl bir yaklaşım içerisinde olduğu Kürt kökenli gençler tarafından ne düzeyde bilindiği ayrıca sorgulanması gereken bir husustur.

Gençlerin benimsedikleri siyasal kimlikler mahiyetiyle farklı araştırma sonuçlarına bakıldığında araştırmamızla paralel sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Örneğin, Çaha ve ekibinin 2017-2018 yıllarında Doğu Anadolu Bölgesinde yaptıkları araştırma sonuçlarına göre, kendilerini milliyetçi-vatansever olarak tanımlayanların oranı (%26,3) diğer siyasal kimliklere göre daha fazla olmuştur (Çaha vd., 2018). Mesut Yeğen ve ekibinin 2014 yılında Diyarbakır ve Van illerinin de dâhil olduğu Kürt nüfusunun yoğun olduğu 12 ilde gerçekleştirdikleri TÜBİTAK destekli araştırma sonucuna

göre, katılımcıların kendilerine en uzak hissettikleri siyasal kimlik milliyetçilik olmuştur (Yeğen, 2015).

Din olgusu kendi başına bir değer olmasının yanında aynı zamanda bireylerin davranışlarını etkileyen değerlere de kaynaklık eder. İlgili tabloya bakıldığında elde edilen bulgular, Türk ve Kürt kökenli gençlerin birbirlerine yakın oranda din ile bağlantılı bir siyasal kimliği benimsediğini göstermektedir. Her ne kadar burada belirli bir din üzerinde hareket edilmemişse de toplumun büyük çoğunluğunun belirli bir din ile ilişkili olduğu hesaba katıldığında katılımcıların dini değerlerinin siyasal yaşamları üzerinden muhtemel bir etkisi olduğu söylenebilir.

Siyasal kimliklerin varlıklarını ve etkinliklerini devam ettirebilmesi için siyasal temsiliyet alanlarının ve bu kimliği benimseyen taraftarların olması gerekir. Diğer türlü değişime açık olan siyasal değerler zaman, mekân, toplumsal yapı ve siyasal kültür ile ilişkili olarak ya varlıklarını devam ettirirler veyahut önemlerini kaybederler. Örneğin Marx'la başlayan işçi sınıfının mücadelesini temel alan siyasal görüş günümüz siyasal yaşamında etkinliğini neredeyse kaybetmiş durumdadır¹³. Türk ve Kürt kökenli gençler tarafından neredeyse hiç kabul görmeyen bu kimliğin Türk kökenli gençler arasında tercih oranı yok düzeyinde olurken, Kürtler arasında da milliyetçi-vatanseverlikten sonra en az tercih edilen siyasal kimlik olmuştur.

Hangi siyasal kimliği kendine yakın gördüğü konusunda herhangi bir fikir beyan etmeyen Kürt kökenli katılımcıların oranı Türk kökenlilerin üç katından fazladır (%14,1). Bu orandaki bir farkın ortaya çıkmasındaki tüm detayları bilmek zor görünse de bu konu ile ilgili birkaç varsayımda bulunulabilir. Öncelikle, gerçekten siyasal kimlik konusunda fikirleri olmadığını iddia eden katılımcıların -özellikle Kürt kökenlilerin- siyasal bilgi noktasında yetersiz olduğu varsayımında bulunulabilir veyahut bu kesim siyasal kimliklerinin bilinmesi konusunda çekinceli bir tutum içerisinde olmuş olabilirler. Nitekim Oxford Üniversitesi Reuters Enstitüsü'nün 37

13 Siyasal var olmanın en büyük işaretlerinden biri seçimlere girmektir. 2019 yerel seçimlerinde bu görüşe yakın sayılabilecek siyasal parti Türkiye Komünist Partisidir. Bu partinin 2019 yerel seçiminde aldığı oy oranı 0,19 olmuştur.

ülkede yaptığı araştırmada “İnternette Siyasi Görüşünü Açıklamaktan Çekinen Ülkeler” sıralamasında Türkiye ilk sırada yer almıştır (Yanatma, 2018). Yani insanlar sosyal medya ortamlarında siyasi görüşlerini açıklamaktan çekinmektedirler. Dolayısıyla internet ortamında çekince oluşturan bir durumun yüz yüze yapılan anket görüşmelerinde de geçerli olacağı kabul edilebilir bir durumdur.

Diğer bir varsayım da kişiler arası güven üzerinden yapılabilir. Dünya Değerler Araştırması 2012 sonuçlarına göre, katılımcı ülkeler arasında Türkiye, kişiler arası güven düzeyinin en düşük olduğu ülkelerden biridir (Esmer Y. , 2012). Bölgeler arası duruma bakıldığında güven seviyesi en düşük, Batı Anadolu ve Trakya (%7) iken, en yüksek Orta Anadolu'dur (%16). Dolayısıyla güven düzeyinin düşük olması nedeniyle katılımcıların siyasal görüşleri hakkında çekimser kaldıkları da söylenebilir. Son olarak siyasal ilgisizliğin de katılımcıları bu yönde bir tutuma sevk ettiği söylenebilir. Çünkü Lüküslü'ye göre gençler artık siyasal olaylara ilgi duymayarak yeni bir siyasal yaşam tarzı benimsediler (Lüküslü, 2009). Benzer başka bir görüşe göre de insanların değişen ekonomik ve toplumsal ihtiyaçlar ile birlikte siyasal katılım ve yaşam biçimleri de değişime uğramıştır. İnsanlar sağ-sol görüşlü olmak yerine kadın hareketi, tek taraflı silahsızlanma, nükleer enerjiye muhalefet, insan ve doğa hakları gibi değerler etrafında bir araya gelmektedirler (Inglehart ve Flanagan, 1987).

Tablo 10. Hangi siyasal kimliği kendinize en yakın görüyorsunuz?
(Demografik özelliklere göre- Türk kökenliler için.)

		Atatürkçü-Laik	Dindar-Muhafazakâr	Milliyetçi-Vatansever
CİNSİYET	Kadın	23,2	26,5	34,3
	Erkek	19,8	12,2	56,5
EĞİTİM	Düşük	17,3	24,0	50,7
	Orta	21,5	18,5	40,8
	Yüksek	25,2	20,6	42,1
YAŞ	18-23	24,6	16,2	43,1
	24-30	19,8	23,6	44,0

Türk kökenli katılımcıların en çok benimsedikleri üç siyasal siyasal kimlik tercihlerinin cinsiyet, eğitim ve yaş özelliklerine göre elde edilen bulgular Tablo 10'da verilmektedir. Öncelikle cinsiyet rolleri üzerinden incelendiğinde, Türk kökenli kadın ve erkekler için öncelikli kimliğin milliyetçi-vatanseverlik olduğu görülmektedir. Diğer bir deyişle Türk kökenliler içerisinde başat kimlik ile ilgili cinsiyet üzerinden bir değişiklik olmamıştır. Yalnız bu konuda erkeklerin lehine yüzde 22 oranında bir fark mevcuttur. Diğer ideolojiler için Türk kökenli katılımcıların cinsiyet rollerine göre farklı yönelimler oluşmuştur. Dindar-muhafazakârlık kimliğe yaklaşımda kadınların lehine yüzde 14 ve Atatürkçü-laik kimlik içinde yine kadınların lehine yüzde 4 oranında bir fark oluşmuştur.

Etnik köken içerisinde siyasal kimliklere yönelik herhangi bir farkın oluşup oluşmadığının sorgulandığı diğer bir değişken eğitimidir. Bu değişken üzerinden incelendiğinde cinsiyet rollerinde olduğu gibi eğitimin de tüm alt gruplarında Türk kökenli katılımcıların kendilerine en yakın buldukları siyasal kimlik milliyet-vatanseverliktir. Ancak eğitim seviyesinin artmasına bağlı olarak Türk kökenli gençler içerisinde Atatürkçü-laik kimliğe olan ilgi artmıştır. Diğer bir deyişle eğitim geleneksel siyasal anlayışlara karşı yaklaşımları etkilemiştir.

Yaş değişkeni üzerinden Türk kökenli katılımcıların siyasal yönelimleri incelendiğinde eğitim ve cinsiyette görüldüğü gibi yaş değişkeninin de tüm alt gruplarında öncelikli kimlik milliyetçi-vatanseverliktir.

Tablo 11. Hangi siyasal kimliği kendinize en yakın görüyorsunuz?
(Demografik özelliklere göre- Kürt kökenliler için)

		Dindar- Muhafazakâr	Liberal- Özgürlükçü	Demokrat- Sosyal Demokrat	Fikrim yok
CİNSİYET	Kadın	21,8	34,7	15,8	11,9
	Erkek	25,8	24,5	15,2	15,2
EĞİTİM	Düşük	28,0	22,0	10,0	24,0
	Orta	25,2	32,3	12,6	12,6
	Yüksek	20,0	26,7	24,0	9,3
YAŞ	18-23	22,4	32,8	13,6	12,8
	24-30	26,0	24,4	17,3	15,0

Kürt kökenli katılımcıların en çok benimsedikleri üç siyasal kimlik tercihlerinin cinsiyet, eğitim ve yaş özelliklerine göre elde edilen bulgular Tablo 11’de verilmektedir. Tabloya bakıldığında iki şey dikkat çekmektedir. Birincisi, Kürtler içerisinde Türk kökenli gençlerde olduğu gibi başat kimliğin erkekler tarafından daha yüksek oranda tercih edilmesi gibi bir durum söz konusu olmamıştır. Aksine Kürt kökenli gençler arasında en çok tercih edilen liberal özgürlükçü kimlik cinsiyet rolleri üzerinden incelendiğinde kadınlar tarafından daha yüksek oranda tercih edilmiştir. Bu konuda kadınların lehine yüzde 10’a yakın bir fark mevcuttur. Sağ ve sol siyasal eğilimler üzerinden bakıldığında Türk kökenli erkekler Türk kökenli kadınlardan daha sağda yer alırken diğer tarafta Kürt kökenli kadınlar Kürt kökenli erkeklere oranla liberal-özgürlükçü kimliği daha çok benimsemiştir.

Kürt kökenli kadınların Kürt kökenli erkeklerden daha sola yakın ve liberal-özgürlükçü görüşü benimsemeleri hem sosyolojik hem de siyasal olarak ayrıca incelenmesi gereken bir durumdur. Bu noktada PKK ile birlikte Kürt siyasal hareketleri içerisinde kadınların da aktif rol alması ve bu siyasal hareket içerisinde kadınlara biçilen rol şüphesiz bu yönde bir tablonun ortaya çıkmasında etkili olmaktadır.

Kürt kökenli kadınlar ile ilgili çalışmalarıyla tanınan Çağlayan (2007, s. 87) bir aktör olarak Kürt siyasal hareketinin kadına yaklaşımını şu şekilde açıklamıştır:

Erken dönem Kürt milliyetçiliğinin aristokratik, dinsel ve aşiretsel doğasında “halk” kategorisine yer yoktu. Oysa temel gücünü işçi-köylü ittifakı olarak tanımlayan yeni hareket, politik hedefine, halkı seferber ederek ulaşma yolunu benimsemişti. “Halk” ise yarısını kadınların oluşturduğu bir kategoriydi. Bu durum kadınları bir kez daha politik Kürt elitlerinin ilgi odağı haline getiriyordu. Fakat bu kez sadece semboller olarak değil aktör olarak da. Kürt toplumunda, onları bağlayan ataerkil bağların çokluğu oranında kadınları harekete geçirmek için daha fazla çaba harcamak gerekiyordu. Böylece başta geleneksel Kürt ailesi olmak üzere, kadınları kapatan, denetim altında tutan ataerkil kurumlar şiddetle eleştirilmeye başlandı. Bunda hareketin ideolojik çerçevesindeki “demokratik devrim” ilkesinin yanı sıra esas olarak kadınları harekete geçirmeyi gerektiren mobilizasyon stratejisi de etkili oldu.

İlgili tabloda ikinci dikkat çeken nokta, Kürt kökenli gençler için eğitim ve yaş değişkenlerinin tüm alt gruplarında Türk kökenlilerde olduğu gibi tek bir siyasal kimlik hâkimiyeti mevcut değildir. Eğitim değişkeni üzerinden incelendiğinde, düşük eğitimli seviyesinin yükselmesi ile birlikte siyasal bilgiye ihtiyaç duyulan liberal-özgürlükçü ve demokrat-sol demokrat kimliklere karşı bir yönelimin olduğu görülmektedir. Yaş değişkeni üzerinden de bakıldığında daha genç yaş grubundakiler liberal-özgürlükçü, daha olgun yaş grubundakiler ise dindar-muhafazakâr kimliğe daha yüksek oranda ilgi duymuşlardır.

Tablo 12. Hangi siyasal kimliği kendinize en yakın görüyorsunuz (İllere göre)

Siyasal Kimlikler	Trabzon	Kayseri	Diyarbakır	Van	İstanbul
Milliyetçi- Vatansever	58,2	46,4	8,0	7,4	22,0
Atatürkçü-Laik	17,6	22,7	0,8	1,1	22,6
Dindar- Muhafazakâr	13,2	18,6	24,8	31,6	22,0
Liberal- Özgürlükçü	4,4	5,2	38,9	20,0	10,1
Marksist- Sosyalist	1,1	0,0	4,4	3,2	5,4
Demokrat- Sosyal Demokrat	0,0	5,2	12,4	23,2	3,6
Diğer	2,2	0,0	2,7	1,1	1,2
Fikrim yok	3,3	2,1	8,0	12,6	13,1
Toplam	100	100	100	100	100

Şüphesiz, siyasal kimlikler noktasında Türk ve Kürt kökenli gençler arasında oluşan farkın yaşanılan iller ile ilişkili olduğu söylenebilir. Özellikle bu araştırma kapsamında seçilen illerin bireylerin siyasal tercihlerini etkilediği yapılan araştırmalar ile test edilmiştir. Tablo 12'ye bakıldığında Trabzon'daki gençlerin yarısından fazlası ve Kayseri'deki gençlerin de yaklaşık yarısı milliyetçi-vatansever kimliği kendilerine yakın bulmuşlardır. Elde edilen bulgular seçilen illerin siyasal kimliği ile ilgili yapılan varsayımı doğrulamıştır.

Doğanay (2018, s.203-211) kent kimliği ile ilgili Trabzon ilinde yaptığı doktora tez araştırmasında mekânın kişilerin siyasal yaşamını nasıl etkilediğini şu şekilde açıklamıştır:

Trabzon Türkiye için bir kale olarak nitelendirilmektedir. Tıpkı tarihsel süreçte İstanbul'un fethinin Trabzon'un fethi ile tamamlandığını kurgulayan mitte olduğu gibi, Trabzon bu anlamda da mitselleştirilmekte ve Türkiye'nin kalbi, son kalesi olarak tanımlanmaktadır. Trabzon düşerse Türkiye'nin parçalanacağı inancı yaratılmaktadır. Çoğu Trabzonludan duyulabilecek bu sözler, aslında onların milliyetçi tutumlarının da göstergesidir. Söz konusu milliyetçilik hem şehir hem de ülke milliyetçiliğidir. İnanca dönüşmüş bu mitsel anlatı bir Trabzonlunun kendisini

ortak duyguyu paylaştığı grupla ve o grubun mekân ile özdeşleşmesini sağlamaktadır.

Trabzon'da neredeyse bütün üst geçitlerde şehit isimlerini görmek mümkündür. Şehit isimleri ile donatılan söz konusu geçitler, tüneller ve anma etkinlikleri sürekli olarak şehitleri hatırlatmakta ve Trabzonlularda milliyetçi duygunun canlı kalmasını sağlamaktadır.

Mekân ve siyasal yönelim üzerine gençler ile ilgili yapılan mülakatlar, şehrin siyasal tercihler noktasında etkili olduğunu göstermektedir. Trabzon'dan araştırmaya katılan Ali (2019) benimsediği siyasal kimliğin oluşum sürecini şu şekilde açıklamaktadır:

Ben Milliyetçi-Vatanseverim. Çünkü vatanımı çok seviyorum. Bu kimliği benimsememde ailemin ve çevremın büyük etkisi var. Okulda, mahallede ve sosyal hayatımın diğer bölümlerinde ben sürekli bu siyasal kimliği görerek, yaşayarak büyüdüm. Diğer görüşler ile ilgili tek bildiğim bunların devletin her yaptığına muhalif olmalarıdır. Bunun dışında diğerleri ile ilgili pek bir bilgim yok.

Özgürlükçü-liberal kimliği kendisine yakın bulan Diyarbakır'dan Ömer'e (2020) göre, kişinin yaşadığı yer ile siyasal tercihleri arasında belirgin bir ilişki var. Bu konudaki yaklaşımını şu şekilde ifade etmektedir:

Öncelikle Diyarbakır siyasal kimlikler bakımından çok zengin bir yer. Her ne kadar sol ideolojiler burada yaygın olsa da dindarından milliyetçisine kadar farklı kimlikler ile karşılaşabiliyoruz. Nedendir bilmiyorum ama bu şehir insanı hep solcu olmaya itiyor. Buradaki güvenlik görevlilerinin insanlara karşı yaklaşımı, Kürt meselesinin yaşattığı derin acılar, belediyelere atanan kayyumlar gibi daha birçok neden benim siyasal tercihimde etkili olmuştur. Bunların dışında sosyal çevre de bu konuda etkili olmuştur. Örneğin düşünlerimizde sürekli Kürtçe şarkılar çalınır ve bunların bir kısmı doğrudan Kürt sorunu ile ilgilidir. Bu tür müzikleri dinleyince zaten başka bir siyasal kimliği tercih etmek de zor oluyor.

Elde edilen bulgular ve derinlemesine görüşmeler açık bir şekilde katılımcıların siyasal kimlik seçiminde çevre faktörünün etkili olduğunu göstermektedir. Diğer bir deyişle kişilerin, siyasal konularda bir yere ait olma tercihleri çoklu faktörlerin etkisinde gelişmektedir.

2.1.2. Parti Tercihi

Siyasal değerler siyasal eylemler arasında tercih yapılması noktasında insanlar için yol göstericidirler. Demokrasinin temel değerlerinden biri olan oy kullanma da diğer bir yönüyle insanların siyasal değerlerinin en belirgin yansımasıdır. Bireyin oy verme davranışları sayısız neden ile açıklanabilir. Örneğin Trabzon'da yaşayan ve sürekli bu ilin hâkim siyasal kültürü içinde yetişmiş bir kişinin tersi yönde tercihler yapması hâkim siyasal kültür göz önünde bulundurulduğunda düşük bir ihtimaldir. Aynı durum kent ve siyasal kültürün harmanlandığı diğer yerler için de geçerlidir.

Tablo 13'e yansıyan sonuçlar katılımcıların 2018 seçimlerinde hangi partilere oy verdiklerini göstermektedir. İlgili tablo hem Kürt hem de Türk kökenli gençlerin siyasal kimliklerini temsil eden siyasal partilere yöneldiğini ifade etmektedir. İlgili tabloda görüldüğü gibi Türk kökenli gençlerin büyük çoğunluğu sağ partilere oy verirken Kürt kökenli gençler ise solda kalmayı tercih etmiştir.

Tablo 13. 2018 Milletvekili seçiminde hangi partiye oy vermişsiniz?

Siyasal Partiler	Türk kökenli	Kürt kökenli
AK PARTİ	47,7	9,6
CHP	18,4	4,8
MHP	15,8	1,6
İYİ Parti	5,9	0,4
HDP	0,7	62,2
Diğer	2,6	4,4
Kullanmadım	8,9	17,1
Toplam	100	100

Not: Verilen partilerin kısa adları kendi tüzüüklerinde yazıldığı şekilde kullanılmıştır.

Türk kökenli gençlerin en yüksek oranda tercih ettiği parti AK PARTİ olurken kalan yüzde 22 oranındaki sağ seçmenin ise MHP ve İYİ Parti seçmeni olduğu görülmektedir. Diğer tarafta Kürt kökenli gençler de büyük oranda HDP'yi tercih etmiştir.

Katılımcıların siyasal kimlik ve oy verdikleri partiler göz önünde bulundurulduğunda kendilerini dindar-muhafazakâr siyasal kimliğe yakın hisseden Kürt kökenli gençlerin büyük çoğunlukla HDP'ye oy verdiği anlaşılmaktadır. Bu durum HDP'nin çoğunlukla seküler Kürtlerden oy aldığı iddiasını da çürütmektedir.

Kürt kökenli katılımcıların çoğunlukla Kürt milliyetçisi değerler barındıran HDP'ye ve Türk kökenli katılımcıların Türk milliyetçi değerler barındıran AK PARTİ ve MHP yönelmelerinde sayısız değer faktörünün etkili olduğu söylenebilir. Bunlardan biri de toplumsal kutuplaşmalardır. Kimlikler üzerinde işleyen siyaset mekanizması veya herhangi bir bireye, gruba veya kimliğe uygulanan şiddet veya baskılar ve bu sürecin derinleşmesi toplumsal kutuplaşmalara sebebiyet verir. Bunun sonucunda da seçmenler politikalar arasında mukayese yapmak yerine kendine en yakın olan kimlik veya grup lehine mücadele eder, oy kullanırlar. Bu türden bir ortamın oluşması durumunda Türkiye'de laikler, muhafazakârlar, Kürtler, Aleviler, Sünniler vs. çeşitli kimliklerden vatandaşlar sadece kendilerine yakın gördükleri parti veya adaylara oy vermeye başlarlar (Esmer, 2019).

Tablo 14. 2018 Milletvekili seçiminde hangi partiye oy verdiniz (Türk kökenliler için)

		AK PARTİ	CHP	HDP	MHP	İYİ Parti
CİNSİYET	Kadın	51,1	18,4	1,1	13,8	5,7
	Erkek	43,1	18,5	0,0	18,5	6,2
EĞİTİM	Düşük	58,1	4,1	1,4	20,3	2,7
	Orta	50,8	22,3	,8	11,5	5,4
	Yüksek	36,0	24,0	0,0	18,0	9,0
YAŞ	18-23	38,1	21,4	,8	17,5	7,9
	24-30	54,5	16,3	,6	14,6	4,5

Türk kökenli gençlerin cinsiyet, eğitim ve yaş özellikleri ile oy verdikleri parti arasındaki ilişki Tablo 14’te verilmiştir. Öncelikle cinsiyet rollerine göre bakıldığında son seçimde kadın ve erkeklerin çoğunlukla tercih ettikleri parti AK PARTİ olmuştur. Bu konuda kadınların lehine yüzde 8 oranında bir fark görülmektedir. Diğer tarafta CHP’ye oy veren kadın ve erkeklerin oranı birbirine eşit (%18) olurken MHP’ye oy veren kitle içerisinde ise erkeklerin oranı kadınlardan daha yüksek olmuştur. Sonuç olarak, elde edilen bulgular seçmen kitlesi içerisinde AK PARTİ’nin daha çok kadın seçmenden oy aldığını göstermektedir. Cinsiyet rolleri üzerinden sorgulanan seçmen davranışı ile ilgili araştırmalarda da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Örneğin; KONDA’nın Hayat Tarzları Araştırma raporuna göre 2018 seçimleri için AK PARTİ’ye oy vereceğini söyleyen erkeklerin oranı yüzde 34 iken, bu oran kadınlarda yüzde 37 olmuştur. Özellikle ev kadınları arasında AK PARTİ’ye oy vereceğini belirtenlerin oranı yüzde 46 olmuştur (KONDA, 2019).

Seçmen davranışını etkileyen önemli unsurlardan olan eğitim değişkeni üzerinden Türk kökenli gençlerin oy verdikleri partilere baktığımızda düşük eğitimlilerin çoğunlukla AK PARTİ ve MHP seçmeni olduğu görülmektedir. Eğitim seviyesinin artmasıyla CHP’ye oy verdiğini açıklayanların oranında bir artış olurken MHP ve AK PARTİ’de tersi bir durum gerçekleşmiştir. Bu durum Ahmet Taner Kışlalı’nın (2010, s. 229) seçmenin oy verme davranışı üzerine yaptığı açıklamayı desteklemektedir. Kışlalı’ya göre, çıkar ilişkileri dışında seçmeni etkileyen dört unsur vardır: Güvenlik isteği, saygınlık isteği, duygusal bağlılık, dinsel ve siyasal inançlar. Eğitim seviyesinin düşmesi gelir seviyesini de etkilediği için düşük eğitimlilerin siyasal partiler ile yüksek eğitimlilere kıyasla daha yüksek oranda çıkar ilişkisi içinde olması beklenen bir durumdur. Dolayısıyla çıkar ilişkisi seçmeni hâkim güç olan iktidar partisine yönlendirmektedir. Bunun sonucunda da geleneksel siyasal değerler (milliyetçilik-muhafazakârlık) ile eğitim değişkeni arasında ters yönlü bir ilişki ortaya çıkmaktadır.

Yaş özelliği ile oy verilen parti arasındaki ilişkiye bakıldığında, 18-23 yaş grubunun en çok destek verdiği parti CHP olurken, 24-30 yaş grubunun tercihi AK PARTİ lehine olmuştur. Araştırmaya dâhil edilen gençliğin yaş sınırlarına (18-30) bakıldığında bu kitlenin tüm siyasal hayatında AK PARTİ iktidarı olmuştur. Dolayısıyla farklı yaş grupları arasında ki farklı parti tercihleri katılımcıların farklı değerlere sahip olduğunu göstermektedir.

Tablo 15. 2018 Milletvekili seçiminde hangi partiye oy vermişsiniz? (Kürt kökenliler için)

		AK PARTİ	CHP	HDP	MHP	İYİ Parti
CİNSİYET	Kadın	12,9	1,0	63,4	2,0	1,0
	Erkek	7,3	7,3	61,3	1,3	0,0
EĞİTİM	Düşük	9,8	3,9	70,6	0,0	0,0
	Orta	11,1	3,2	56,3	1,6	,8
	Yüksek	6,8	8,1	66,2	2,7	0,0
YAŞ	18-23	3,2	5,6	58,4	1,6	,8
	24-30	15,9	4,0	65,9	1,6	0,0

Kürt kökenli gençlerin cinsiyet, eğitim ve yaş özelliğine göre oy verdikleri partilere bakıldığında Tablo 15'e yansıyan sonuçlar, tüm bağımsız alt değişken gruplarında HDP'ye olan desteğin yüksek oranda olduğunu göstermektedir. Cinsiyet rolleri üzerinden incelendiğinde Kürt kökenli gençler arasında bu konuda dikkate değer bir farkın olmadığı görülmektedir. Neredeyse her üç kadın veya erkeğin ikisi HDP lehine oy kullanmıştır. AK PARTİ'ye oy veren Kürt kökenli seçmen, cinsiyet rolleri bakımından kıyaslandığında kadınların lehine yaklaşık yüzde 6 oranında bir fark görülmektedir. Bu sonuç AK PARTİ'nin bir kadın destekli parti olduğu söylemini desteklemektedir. Türk kökenli gençler için nasıl ki AK PARTİ bir klik parti özelliğini taşıyorsa aynı durum Kürt kökenli gençlerin desteklediği HDP için de söylenebilir. Her iki parti seçmenin ortak özelliği eğitim seviyelerinin yükselmesi ile birlikte bu partilere verdikleri desteğin azalmasıdır. Bu oran AK PARTİ seçmeninde daha dikkat çekici olurken HDP seçmeninde de belirgin bir düşüş olduğu sonucuna varılabilir.

Araştırmaya Diyarbakır'dan katılan Mustafa (2020) HDP'ye oy verme nedenini şu şekilde açıklamaktadır:

Öncelikle benim sahip olduğum siyasal değerler beni bu partiye oy vermeye itmektedir. Ben işçi birisiyim. Bugün çalışıyorum ama yarın ne olacağım belli değil. Meclisteki partiler içerisinde işçi hakları adaletsizlikleri ile en çok uğraşan parti bence HDP'dir. Bununla birlikte Kürt-Türk meselesinde barış diyor, diyalog diyor. Bunlar için ben de bu partiye oy veriyorum. Olur da sonraki zamanlarda bu parti vadettiği şeylerden kaçarsa ben de o zaman başka bir partiye oy veririm. Yani Kürt olduğum için daima HDP'ye oy verecek değilim.

Kürt kökenli seçmenler içerisinde de genç olanların daha olgun yaştakilerden farklı bir yaklaşım içerisinde olduğu görülmektedir. 18-23 yaş grubunun HDP'ye verdikleri destek 24-30 yaş grubundakilerden daha düşük düzeydedir. Bu durum Türk kökenli gençlerde de benzerdir.

Tablo 16. Katılımcıların 2018 genel seçimlerimde oy verdikleri partiyi tercih nedenleri

	Türk Kökenli				Kürt Kökenli	
	AK PARTİ	CHP	MHP	İYİ Parti	AK PARTİ	HDP
Partinin Lideri	45,5	7,4	11,4	18,8	47,6	14,9
Partinin Kadrosu	1,5	9,3	2,3	0,0	0,0	6,1
Partinin Programı	6,0	1,9	9,1	0,0	0,0	8,1
Partinin İcraatları	32,1	13,0	25,0	12,5	28,6	8,8
Partinin İdeolojisi	3,0	42,6	36,4	62,5	14,3	51,4
Duygusal Sebepler	11,2	24,1	11,4	6,3	9,5	10,1

Türk ve Kürt kökenli gençler 2018 yılında oy verdikleri partileri neye göre belirlediler? Bu sorunun cevabı Tablo 16'ya yansıyan değerler üzerinden verilebilir. İlgili tabloya göre etnik kimlik fark etmeksizin katılımcıların oy verdikleri partileri tercih nedenleri lider ve ideoloji temelli olmuştur. Partinin programı ve kadrosu gibi rasyonel tercih biçimini etkileyen seçenekler katılımcılar tarafından neredeyse hiç önemli bulunmazken, rasyonel tercihi etkileyen di-

ğer bir etken olan partinin icraatları ise ikinci sırada yer almıştır. Dolayısıyla elde edilen bulgular bizlere katılımcıların oy verme tercihlerinde sahip oldukları değerlerin doğrudan etkili olduğunu göstermektedir.

Seçmen davranışını ele alan araştırmalar değişmez bir şekilde, insanların neden oy verdiklerini ve aldıkları kararlara nasıl ulaştıklarına odaklanır. Sosyologlar, sınıf, meslek, etnik köken, cinsiyet, yaş ve oy arasındaki ilişkileri gözlemleyerek siyasi partilere verilen desteğin sosyo-ekonomik belirleyicilerine bakma eğilimindedir. Siyaset bilimciler ise, siyasi programlar, seçim kampanyaları ve parti liderlerinin popüleritesi gibi siyasi faktörlerin oy verme davranışı üzerindeki etkisine odaklanmışlardır (Harrop ve L. Miller, 1987). Sayılan etkilerden hangisi veya hangilerinin etkili olduğu ele alınan toplumun öz yapısı ile ilişkili olmuştur.

Tez çalışması kapsamında elde edilen bulgular, katılımcıların oy verme nedenlerinin siyasal pozisyonlarına göre değiştiğini göstermiştir. Diğer bir deyişle merkez, sağ ve sol siyasal kimliğe göre kişilerin siyasal partilere oy verme nedenleri farklılık göstermiştir. Elde edilen bulguların yansıtıldığı tablo 15'e bakıldığında Türk kökenli katılımcılar arasında AK PARTİ'ye oy verenlerin nedenleri arasında ilk sırada parti lideri, ikinci sırada partinin icraatları yer almıştır. MHP'ye oy veren katılımcıların bu partiyi destekleme nedenleri öncelikli olarak ideoloji ve partinin icraatlardır. MHP gibi İYİ Parti'nin de öncelikli desteklenme nedeni ideoloji olmuştur. Türk kökenli katılımcıları CHP'ye iten neden de yine yüksek oranda (%42) ideoloji olmuştur.

Katılımcılar ile yapılan derinlemesine görüşmelerde tercih ettikleri partilerin onlar için neredeyse değişmez olduğu anlaşılmıştır. Kayseri'den araştırmaya katılan Kübra (2019) bu konudaki düşüncelerini şu şekilde ifade etmektedir:

Ben çocukluğumdan beri ailemin sağ partilere oy verdiğini gördüm. Ben de oy kullanmaya başladığım beri hep sağ partileri destekledim. Hiçbir zaman sol bir partinin ne vadettiği ile ilgilenmedim. Örneğin sol bir partinin bana iş vereceğini, ekonomi

ile ilgili sorunları çözeceğini bilsem veyahut Türkiye’de her şeyin sol partiler eliyle iyi olacağına herkes inansa bile ben yine de sol partilere oy vermem.

İlgili tablodan hareketle Kürt kökenli katılımcıların oy verdikleri partileri nasıl belirlediklerine bakıldığında AK PARTİ’ye oy verenler, Türk kökenlilerde olduğu gibi parti lideri ve partinin icraatlarına bakarak bir tercihte buldukları anlaşılmaktadır. Diğer tarafta HDP’ye oy verdiğini ifade eden Kürt kökenli katılımcıların yarısından fazlasını da bu partiye yönelten neden ideoloji olmuştur. Elde edilen bulgulardan hareketle katılımcıların merkez siyasi partileri tercih etmesinde parti lideri ve partinin icraatları etkili olurken sol ve sağ (milliyetçi) partilerin tercih nedenleri öncelikli olarak ideolojiye dayandırılmıştır. Bu bağlamda yapılan araştırmalarda da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Yapılan bir araştırmaya göre katılımcıların merkez ve sağ partilere oy vermelerinde parti lideri ve partinin icraatları etkili olurken, sol partilere oy verme nedenleri arasında ideoloji ilk sırada yer almıştır (Çaha, 2012).

2.2. Ayrımcılık Bağlamında Değerler

Bireylerin değer yargılarının oluşma sürecini etkileyen sayısız faktör olduğuna kuramsal çerçevede değinmiştik. Bu faktörlerden biri de ayrımcılıktır. Cinsiyetlere karşı yapılan ayrımcılıktan etnik ayrımcılığa, siyasal ayrımcılıktan dini ayrımcılığa, ekonomik ayrımcılıktan hemşehri ayrımcılığına kadar ayrımcılığın pek çok çeşidi¹⁴ olması sebebiyle ayrımcılığın ne olduğu çeşitli şekillerde tanımlanabilir. Türkkey Ataöv’e göre, “Ayrımcılık bir devletin ya da toplumun bazı üyelerinin, ötekilere sağlanan belli hak ve/veya ayrıcalıklardan yoksun bırakılmasıdır” (Ataöv, 1996). Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri tarafından 1949’da yayımlanan “Ayrımcılığın Başlıca Türleri ve Nedenleri” başlıklı raporda tek bir tanıma bağlı olmamakla birlikte ayrımcılık; toplumdaki belirli gruplara ait ol-

14 Detaylı bilgi için Sabancı Vakfının hazırladığı ayrımcılık raporuna ve Uluslararası Af Örgütü’nün sitesine bakılabilir.

https://www.sabancivakfi.org/i/content/4824_2_Ayrimcilik_ve_Engelli_Haklari.pdf

<https://www.amnesty.org.tr/raporlar>

dukları için belirli kişilere diğer bireylerle eşit muameleyi reddeden davranış olarak kabul edilmiştir¹⁵. Bu tanımların dışında bireylerin de karşılaştıkları davranışları ayrımcılık olarak algıladıkları veya kabul ettikleri durumlar mevcuttur. Mesela; COVID-19 Pandemisi döneminde Türkiye’de 65 yaş ve üstü kişilere uygulanan belirli saatler dışında sokağa çıkma yasağı kimilerince bir ayrımcılık olarak görülmüştür.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara geçmeden önce bu konuda daha önce yapılmış bir kaç araştırmaya değinmek faydalı olacaktır. İlk olarak Konrad Adenauer Vakfı (1998) tarafından 2200 genç ile yapılan araştırma sonucuna göre, “Siyasal kimlikleşme ekseninde birbirinin karşısında yer alan solcu ve milliyetçi gençler birbirlerini yaklaşık aynı kararlılıkla dışlamaktadır. Her iki kesimin de üçte ikisi, diğerinin “iyisi olmayacağı” ya da “çoğunun kötü olduğu” kanısındadır.”

İkinci olarak, Türkiye’de Ayrımcılık Algısı Araştırması sonuçlarına göre katılımcıların yüzde 23’ü Türkiye’de ayrımcılığın çok yaygın biçimde yaşandığını, yüzde 30’u ayrımcılığın yaygın olmadığını ya da az yaygın olduğunu ve son olarak yüzde 46,8’lik bir kesim de ayrımcılığın kısmen yaygın olduğunu düşündüğünü belirtmiştir (Özatalay ve Doğuç, 2018).

Üçüncü olarak, Toplum ve Hukuk Araştırmaları Vakfı (TOHAV) ve Eşit Haklar İçin İzleme Derneği’nin (ESHİD) “Türkiye’de Ayrımcılık Algısı ve Hak Arama Mekanizmalarına Başvuru Sürecinde Karşılaşılan Engeller” başlıklı raporuna göre, katılımcılara gelecekte herhangi bir ayrımcılıkla karşılaşıp karşılaşmayacaklarına yönelik düşüncelerinin sorulduğu soruya katılımcıların yüzde 70’i “Evet, karşılaşacağım.” yanıtını vermiştir. “Hayır, karşılaşacağımı düşünmüyorum.” diyenlerin oranı yüzde 10 olmuştur. Ayrımcılığa uğrayacağını düşünenlerin yüzde 50,6’sı siyasi görüşüne, yüzde 37,9’u dini inancına, yüzde 33,3’ü de etnik kökenine

15 https://digitallibrary.un.org/record/1638125/files/E_CN-4_Sub-2_40_Rev-1-EN.pdf

yönelik ayrımcılık ile karşılaşabileceğini söylemiştir (Coşkun ve Şen, 2020).

Verilen sonuçlar değerlendirildiğinde Türkiye’de ayrımcılık konusunda ciddi sorunların olduğu görülmektedir. Ayrımcılığın toplumsal kutuplaşmaları derinleştiren bir yönü olduğu da göz önünde bulundurulduğunda mevcut sonuçların, Türkiye toplumunda derin kutuplaşmaların olduğuna işaret ettiğini söyleyebiliriz.

Araştırmamıza katılan gençlerin ayrımcılık konusundaki yaklaşımlarına baktığımızda, katılımcıların, “Herhangi bir ayrımcılığa maruz kaldınız mı?” sorusuna verdikleri cevapların yukarıdaki araştırma sonuçları ile örtüştüğü görülmektedir. Katılımcıların ayrımcılığa uğrayıp uğramama durumunun yansıtıldığı Tablo 17’ye bakıldığında Kürt kökenli gençlerin yaklaşık üçte ikisinin ve Türk kökenli gençlerin ise üçte birinin ayrımcılığa maruz kaldığı görülmektedir. İlgili tabloya göre ayrımcılığa maruz kalan Kürt kökenli gençlerin oranı, aynı durumdaki Türk kökenli gençlerin iki katından fazladır.

Tablo 17. Herhangi bir nedenden dolayı ayrımcılığa maruz kaldınız mı?

	Türk kökenli	Kürt kökenli
Evet	32,9	69,7
Hayır	67,1	30,3
Toplam	100	100

Kürt kökenli gençlerin ayrımcılığa maruz kalma oranlarının bu denli yüksek olması birçok açıdan araştırılması gereken bir durumdur. Şüphesiz 80’li yıllarda başlayan çatışma ortamı ile birlikte Kürt kökenli vatandaşların terörist olarak algılanması, çatışmaların sebep olduğu ölümler, göçler ve bunların sosyolojik sonuçları bu konudaki ayrımcılığın nedenleri olarak sayılabilir. Türkiye’de ayrımcılık mağdurlarının başvurabileceği bir ayrımcılıkla mücadele yasası veya eşitlik komisyonu bulunmadığı için ayrımcılık sorunu ile ilgili sorunlar ile etkin bir mücadele imkânı oluşmamaktadır.

Bununla birlikte insan haklarının üstün tutulması ve eşitlik ilkesi ile ilgili yapılan düzenlemelerin de yeterli olmadığı söylenebilir.

Ayrımcılık konusunda fikirlerine başvurduğumuz katılımcılar içerisinde ayrımcılığa doğrudan maruz kalanlar da var; böyle bir olaya şahit olanlar da. Bununla birlikte Türkiye’de kesinlikle etnik kimliklere karşı herhangi bir ayrımcılığın olmadığına inan da. Diyarbakır’dan Ömer (2020) herhangi bir ayrımcılığa uğramamış ama buna şahit olmuş birisi olarak bu konudaki düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

Ben şu ana kadar herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmadım ama başımdan geçen komik bir olay var. İstanbul’da yaşarken yoldan geçen yaşlı bir amca ile sohbet ettik. O sırada bana nerele olduğumu sordu. Ben de Diyarbakırlı olduğumu söyledim. Amcanın verdiği cevap beni çok şaşırttı. Ben “Diyarbakırlıyım.” deyince o da bir an şaşırmış gibi oldu ve sonra, “Olsun.” dedi. Yani, üzülme, yapacak bir şey yok anlamında “olsun”. Bu cevap bana Kürt olduğumu hatırlattı. Hâlbuki bu türden olaylar olmadığı müddetçe etnik kimliğim hiç aklıma gelmiyor. İnsanlarda oluşan algı doğal olarak bizleri öteki olarak görmelerine neden olmaktadır.

Ayrımcılık konusunda Diyarbakırlı Ömer ile aynı fikirde olmayan Kayseri’den araştırmaya katılan Murat’a (2019) göre Türkiye’de herhangi bir etnik kimliğe karşı bir ayrımcılıktan söz edilemez. Murat bu konudaki düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

Bu ülkede Kürtlere, Alevilere, Lazlara, Çerkezlere hiçbir şekilde ayrımcılık yapılmıyor. Bizim Türkiye’imizde ayrımcılık yoktur. Sadece Suriyeliler konusunda bu türden ayrımcılıklar var. Bence de olması da gerekir. Çünkü Suriyeliler ucuz iş gücü görüldükleri için bizim yapmamız gereken işler onlara veriliyor. Diğer tarafta Kürtlerin ayrımcılığa uğradığı ile ilgili bazı söylemler var. Ben kesinlikle Türkiye’de Kürtlerin ayrımcılığa uğradığını düşünmüyorum.

**Tablo 18. Herhangi bir nedenden dolayı ayrımcılığa maruz kaldınız mı?
(Evet diyenler-demografik özelliklere göre)**

		Türk	Kürt
CİNSİYET	Kadın	34,8	65,7
	Erkek	30,3	72,4
EĞİTİM	Düşük	34,7	70,6
	Orta	33,1	68
	Yüksek	31,5	72
YAŞ	18-23	36,2	65,4
	24-30	30,6	74

Araştırmaya katılan gençlerin yaş, eğitim ve cinsiyet özelliklerine göre ayrımcılığa maruz kalma oranları Tablo 18’de verilmektedir. Öncelikle cinsiyet rolleri üzerinden bakıldığında elde edilen bulgular Kürt ve Türk kökenli gençler arasında farklılıklar olduğunu göstermektedir. İlgili tabloya göre Türk kökenli gençler arasında kadınlar, Kürt kökenli gençler arasında da erkekler daha yüksek oranda ayrımcılığa maruz kalmıştır. Türk kökenli gençler arasında bu konuda kadınlar lehine yüzde 5, Kürt kökenli gençler arasında ise erkekler lehine yaklaşık yüzde 7 oranında bir fark vardır. Ancak burada asıl dikkat çeken şey, Kürt kökenli erkeklerin Türk kökenli erkeklerden, Kürt kökenli kadınların da Türk kökenli kadınlardan daha yüksek düzeyde ayrımcılığa maruz kalmış olmasıdır. Dahası ayrımcılığa maruz kalan Kürt kökenli kadınların oranı ayrımcılığa maruz kalan Türk kökenli kadın ve erkeklerin toplamından daha fazla olmasıdır.

Türk ve Kürt kökenli gençlerin ayrımcılığa uğrama durumları eğitim düzeyleri üzerinden incelendiğinde Türk kökenli gençler arasında eğitim seviyesinin yükselmesi ile ayrımcılığa uğrama oranında az da olsa bir düşüş görülmekteyken diğer tarafta Kürt kökenli gençler için tersi bir durum söz konusudur. Kürt kökenli gençlerde eğitim düzeyinin artması ile ayrımcılığa maruz kalma oranında biraz artış olmuştur. Bu durum eğitim düzeyinin artması ile birlikte siyasal yönelimlerin artması ve derinleşmesi ile bağlantılı olabilmektedir. Çünkü Kürt kökenli gençlerde eğitim düzeyinin yükselmesiyle birlikte siyasal bilgi gerektiren ideolojilere yönelim

arttığı yönündeki bulgular önceki bölümlerde ifade edilmiştir. Bununla beraber yüksek eğitim için farklı şehirlere giden Kürt kökenli gençlerin bu süreçte ayrımcılığa maruz kaldığı söylenebilir.

Yaş grubuna göre gençlerin ayrımcılığa maruz kalma düzeylerine bakıldığında, öncelikle tüm yaş gruplarında ayrımcılığa maruz kalan Kürt kökenli gençlerin oranı Türk kökenli gençlerden daha yüksektir. Şekilsel olarak bakıldığında Kürt kökenli gençler içerisinde daha olgun yaş grubundakilerin ayrımcılığa maruz kalma oranı daha genç olanlara göre daha yüksektir. Türk kökenliler için ise tersi bir durum söz konusudur.

Tablo 19. Şimdiye kadar herhangi bir nedenden dolayı ayrımcılığa maruz kaldınız mı? (Sadece evet diyenler-Oy verilen partiye göre)

	Türk kökenli	Kürt kökenli
AK PARTİ	46,5	7,4
CHP	21,2	5,1
MHP	15,2	1,7
İYİ Parti	6,1	0,6
HDP	0	66,3
Diğer	4	5,7
Kullanmadım	7,1	13,1
Toplam	100	100

Ayrımcılığa maruz kalan gençlerin hangi parti seçmeni olduğuna baktığımızda Tablo 19'a yansıyan sonuçlara göre, Türk kökenli gençler arasında en çok AK PARTİ seçmeninin ayrımcılığa maruz kaldığı görülmektedir. İkinci sırada ise CHP seçmeni gelmektedir. Diğer tarafta Kürt kökenli gençler arasında HDP seçmenin üçte ikisinin ayrımcılığa maruz kaldığı görülür. Buradan hareketle Türk kökenli gençler arasında partiler üzerinden değerlendirildiğinde AK PARTİ seçmeni öteki olurken, Kürtler kökenli gençler arasında HDP seçmeni öteki olarak kabul edilmektedir.

Tablo 20. Hangi konuda ayrımcılığa maruz kaldınız?

	Türk kökenli	Kürt kökenli
Fikirlerimden Dolayı	48,7	32,8
Cinsiyetimden Dolayı	24,8	11,7
İnancımдан Dolayı	16,8	6,1
Etnik Kimliğimden Dolayı	9,7	49,4
Toplam	100	100

Gençlerin hangi konuda ayrımcılığa maruz kaldıkları ile ilgili bulgular Tablo 20’de verilmektedir. İlgili tabloya göre, Türk kökenli gençler en çok fikirlerinden dolayı ayrımcılığa maruz kalırken, her dört kişiden biri de aynı durumu cinsiyetinden dolayı yaşamıştır. İnancından dolayı ayrımcılığa maruz kalanların oranı ise yaklaşık yüzde 17’dir. Diğer tarafta Kürt kökenli gençlerin en çok etnik kimliklerinden dolayı ayrımcılığa maruz kaldığı anlaşılmaktadır. Etnik kökenler arasında bir kıyaslama yapacak olursak Türk kökenli gençlerin en az oranda ayrımcılığa maruz kaldığı konuda Kürt kökenli gençler en yüksek düzeyde ayrımcılığa maruz kalmıştır. Kürt kökenli gençler, etnik kimlikleri ile de ilişkili olduğu varsayımı ile ayrımcılığa uğradıkları diğer bir alan ise fikirleridir.

Etnik kimliğe ve fikirlere karşı uygulanan ayrımcılıklar genel olarak siyasal kaynaklıdır. Bu çerçeveden bakıldığında Kürtlerin yüzde 82,4’ü, Türklerin ise yüzde 58,4’ü siyasal sebeplerden dolayı ayrımcılığa maruz kalmıştır. Buradan hareketle Kürt kökenli gençler için Kürt olmanın ayrımcılığa uğramalarına neden olan bir durum olduğu söylenebilir. Şüphesiz bu durum daha önce de ifade edildiği gibi çoklu faktörlerin neticesi olmakla birlikte yakın tarihte özellikle seksen sonrası süreçte yaşanan sorunlar bu türden bir tablonun oluşmasında etkili olduğu söylenebilir.

**Tablo 21. Hangi konuda ayrımcılığa maruz kaldınız?
(Demografik özelliklere göre)**

		Türk kökenli				Kürt kökenli			
		Fikir	Cinsiyet	İnanç	Etnik	Fikir	Cinsiyet	İnanç	Etnik
CİNSİYET	Kadın	38,0	36,6	19,7	5,6	33,3	30,4	5,8	30,4
	Erkek	66,7	4,8	11,9	16,7	32,4	0,0	6,3	61,3
EĞİTİM	Düşük	53,6	17,9	17,9	10,7	27,8	13,9	8,3	50,0
	Orta	46,7	31,1	15,6	6,7	32,6	15,7	4,5	47,2
	Yüksek	47,5	22,5	17,5	12,5	36,4	3,6	7,3	52,7
YAŞ	18-23	53,7	25,9	14,8	5,6	34,5	7,1	6,0	52,4
	24-30	44,1	23,7	18,6	13,6	31,3	15,6	6,3	46,9

Gençlerin, cinsiyet, eğitim ve yaş özelliklerine göre hangi konularda ayrımcılığa maruz kaldıkları ile ilgili bulgular Tablo 21'e sunulmuştur. Öncelikle cinsiyet rolleri üzerinden incelendiğinde, Türk kökenli erkeklerin daha çok fikirlerinden dolayı ayrımcılığa maruz kaldıkları anlaşılırken, Türk kökenli kadınların ayrımcılığa maruz kalma nedeni ise daha çok cinsiyet temelli olmuştur. Diğer tarafta Kürt kökenli gençler arasında erkekler daha çok fikirlerinden ve etnik kimliklerinden dolayı ayrımcılığa maruz kalırken kadınlar hem fikirlerinden hem etnik kimliklerinden hem de cinsiyetlerinden dolayı ayrımcılığa maruz kaldıkları anlaşılmaktadır. Elde edilen bulgular, Kürt kökenli kadınların cinsiyetlerinden dolayı yaşadıkları ayrımcılıkların yanında siyasal değerleri ile de buna çokça maruz kaldıklarını göstermektedir.

Ayrımcılığa uğrama nedenleri üzerinden hem Türk hem Kürt kökenli gençler ile yapılan derinlemesine görüşmelerde anket so-

Ayrımcılığa maruz kalma nedenleri üzerinden oy verilen partilere bakıldığında, Tablo 22'e göre, Türk kökenli gençler arasında fikirlerinden, inançlarından ve etnik kimliklerin dolayı ayrımcılığa uğrayan gençlerin çoğunluğu AK PARTİ seçmenidir. Diğer tarafta Kürt kökenli gençler arasında fikirlerinden ve etnik kimliklerinden dolayı ayrımcılığa maruz kalanlar da büyük çoğunlukla HDP seçmenidir.

Sonuç olarak, elde edilen bulgular ayrımcılık konusunda Kürt kökenli gençlerin HDP ile özdeşleştiğini göstermektedir. Örneğin bu bağlamda Türkiye'nin belirli merkezlerindeki Kürt kökenli gençleri kapsayan araştırmaya göre, araştırmaya katılan gençlerin yüzde 72'si kimliğinden dolayı ayrımcılığa maruz kaldığını söylerken, sadece yüzde 28'i hiç ayrımcılığa uğramadığını belirtiyor. Hiç ayrımcılığa uğramadığını söyleyen gençlerin yüzde 53'ü AK PARTİ ve yüzde 14'ü ise HDP seçmenidir (Rawest Araştırma, 2020).

2.3. Dini Yaşam Bağlamında Değerler

Din, kültürün ve toplumun hemen her alanına dokunan ve şekillendiren en önde gelen ve en geniş kapsamlı sosyal kurumlardan biridir (Ives ve Kidwell, 2019). Pew Araştırma Merkezi'ne göre, dünya nüfusunun yaklaşık %84'ü bir dine bağlıdır (Pew Research Center, 2017). Önceki bölümlerde ifade edildiği gibi din hem kendi başına bir değer hem de bir yönüyle değerlerin yaşam kaynağıdır. Dolayısıyla siyasal yaşamda dini referanslardan uzak bir tercih söz konusu olmayabilmektedir. Diğer bir deyişle: "Hepimiz dinin tüm toplumlarda siyasal ve oy verme davranışı üzerinde bir etkisi olduğunun farkındayız ve etkinin büyüklüğünün oldukça değişken olduğunu biliyoruz" (Esmer ve Pettersson, 2009).

Dünya Değerler Araştırması'nın (2017-2020) sonuçlarına göre, "Din hayatınızda ne ölçüde önemlidir?" sorusuna Türkiye'deki katılımcıların yüzde 88,4'ü "Önemlidir." cevabını vermiştir. Benzer başka bir araştırmaya göre, "Allah'a olan inançlarını çok küçük yaşta edindiklerini ve bunun hiç değişmeksizin devam ettiğini" ifade edenlerin oranı yüzde 95 civarındadır (Çarkoğlu ve Kalaycıoğlu, 2009). Türkiye Eğilimleri Araştırması sonucuna göre de, kendini

dindar görmeyen katılımcıların oranı yüzde 7 civarında olmuştur (Aydın vd., 2020). Bu durum din olgusunun Türkiye toplumunun büyük bir kesimi tarafından benimsendiği ve vatandaşların çoğunluğu için ortak bir değer olduğu gerçeğini göstermektedir. Bu araştırmalar dışında dinin siyasal alanı etkilediği kurumsal durumlar da mevcuttur. Örneğin, Amerika Anayasası'nda kongre ve din arasındaki ilişki kanunla belirlenmiştir (Esmer ve Pettersson, 2009, s. 3).

Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara geçmeden önce gençleri dini yaşamını sorgulayan araştırma sonuçlarına bakıldığında gençlerin genel olarak din olgusu ile ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin; KONDA'nın, 15-29 yaş arası gençlerin hayata bakışlarında ve yaşam şekillerinde son 10 yılda nelerin değiştiğine dair yayınladığı raporda kendini dindar olarak görenlerin sayısı 2008'de %55 iken 2018'de bu sayı %51'e gerilemiştir. "İnançlı" olduğunu söyleyenlerin oranı yüzde 31'den 34'e çıkarken, ateist (%3) ve inançsızların (%2) oranı yüzde 1 oranında artmıştır (KONDA, 2018). Konrad Adenauer Vakfı tarafından yapılan araştırmada da gençlerin yaklaşık yüzde 90'ı İslami anlamda dinsel inanç sahibi olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Vakfi, 1999).

Tablo 23. Kendinizi ne derece dindar bir kişi olarak görüyorsunuz?

	Türk kökenli	Kürt kökenli
Hiç dindar değil	3,5	6,8
Dindar değil	9,9	18,3
Ne dindar ne değil	21,5	17,1
Biraz dindar	46,5	40,2
Son derece dindar	18,6	17,5
Toplam	100	100

Gençlerin kendilerini hangi düzeyde dindar gördükleri ile ilgili elde edilen bulgular Tablo 23'de verilmiştir. İlgili tabloya göre, Türk ve Kürt kökenli gençler arasında kendilerini ne derece dindar gördükleri ile ilgili istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır ($p=0.013$).¹⁶ Dindar olmadığını ifade eden Türk kökenli gençlerin

16 Ek 5 T-test (Etnik kimlik)

oranı yüzde 13 civarındayken, Kürt kökenli gençler de bu oran yüzde 25'tir. Yani her dört Kürt kökenli katılımcıdan biri dindar olmadığını ifade etmiştir. Dindar olma durumu kıyaslandığında ise, Türk kökenli gençler yüzde 65 oranında kendilerini dindar olarak görürken bu oran Kürt kökenli gençlerde yüzde 58'dir.

**Tablo 24. Kendinizi ne derece dindar görüyorsunuz?
(Demografik özelliklere göre)**

		Türk Kökenli			Kürt Kökenli		
		Dindar Değil	Orta	Dindar	Dindar Değil	Orta	Dindar
CİNSİYET	Kadın	12,3	22,3	65,4	35,6	20,8	43,6
	Erkek	15,2	19,7	65,2	17,4	14,8	67,8
EĞİTİM	Düşük	15,1	17,8	67,1	22,0	8,0	70,0
	Orta	13,1	22,3	64,6	21,3	17,3	61,4
	Yüksek	13,0	22,2	64,8	32,9	23,3	43,8
YAŞ	18-23	12,3	26,2	61,5	21,6	22,4	56,0
	24-30	14,4	17,7	68,0	28,0	12,0	60,0

Katılımcıların kendilerini ne derece dindar olarak gördükleri cinsiyet rollerine göre nasıl değişmektedir? Öncelikle Tablo 24'e bakıldığında Türk kökenli gençler arasında kendilerini dindar olarak gören kadın ve erkeklerin oranı aynıdır. Her iki cinsiyet grubundakilerin üçte ikisi de kendilerini dindar olarak tanımlamaktadır. Diğer tarafta Kürt kökenli gençler arasında cinsiyet rolleri bakımından kendilerini dindar görme düzeylerinin birbirinden farklı olduğu görülür. Bu konuda erkeklerin lehine yüzde 24 oranında bir fark mevcuttur. İlgili tabloya yansıyan sonuçlara göre kendilerini dindar olarak gören Kürt kökenli erkeklerin oranı yüzde 68 iken, kadınların oranı yüzde 44'tür.

Türkiye toplumunun ataerkil özelliklere sahip olmasına rağmen Kürt kökenli kadınların Türk kökenli kadınlardan daha az dindar olması, onların siyasal yaşamları ile bağlantılı olabilmektedir. Öncelikle Kürt kökenli kadınlar, Türk kökenli kadınlara kıyasla geleneksel siyasal değerlerden daha uzak olup bunun yerine sol ve liberal siyasal değerleri benimseyen hareketlere daha yakındırlar.

Bireysel siyasal değerlerin dini değerler ile mesafeli duruşu doğal olarak bu hareketi benimseyen Kürt kökenli kadınların dine yaklaşımını etkilemektedir. Bununla beraber Kürt siyasal hareketinin seküler bir söylem üzerine hareket etmesi ve kadını özgürlüğün sembolü olarak görmesi genel anlamda Kürt kökenli kadınların dini değerlerden uzaklaşmasına neden olmaktadır.

Bu konuda düşüncelerini ifade etmesini istediğimiz Diyarbakır'dan araştırmaya katılan Pınar'a (2020) göre din kişinin özgürlüğünü sınırlandırmamalı. Pınar, görüşmenin devamında bu konu hakkındaki düşüncelerini şu şekilde ifade etmektedir:

Ben kendimi biraz dindar olarak görüyorum ama dinin hayatımı sınırlamasına da izin vermiyorum. Dindarlığın ne olduğunu veya dindarların ne yapması gerektiğini biliyorum ama bunu hayatımın merkezine koyamam. Bu düşünceye sahip olmama da eskiden kadınların kapalı toplumda yaşamaları ve sonrasında elde edilen haklar ile bireyselleşmeye yönelmesinin benim dini ikinci planda tutmamda etkili olmuştur.

Dini pratikleri ailesinden görerek öğrenen İstanbul'da yaşayan Kürt kökenli Nisanur (2020) bu konuya yaklaşımı şu şekilde olmaktadır:

Kendimi son derece dindar olarak göremesem de biraz dindar olarak görebilirim. Sonuçta yetiştiğim aile ortamı benim bu kimliği benimsememde etkili oldu. Ancak bu durum benim özgürlükler konusunda farklı bir tavır almama engel değil. Ben siyasal kimliğim ile dini kimliğimi birbirine karıştırmıyorum. Ancak genel olarak bulunduğum ortamda kapalı biri olarak HDP'ye oy vermiş olmam arkadaşlarıma garip geliyor. Onlara göre dindar biri sol partilere oy veremez.

Konu gençlerin eğitim düzeyleri üzerinden incelendiğinde görülmektedir ki, Türk kökenli gençler arasında eğitim düzeyi üzerinden dindarlık konusunda pek bir fark oluşmazken, Kürt kökenli gençlerde eğitim düzeyinin yükselmesi ile birlikte kendilerini dindar görenlerin oranında düşüş yaşanmıştır. Düşük eğitilmiş Kürt kökenli gençlerin yüzde 70'i kendilerini dindar olarak görürken bu oran yüksek eğitimlilerde yüzde 49'dur. Şüphesiz bu durumun

eğitim düzeyine bağlı olarak değişen sosyal çevre ve daha eleştirel düşünceye sahip olmaktan kaynaklandığı söylenebilir. Bununla birlikte özellikle Kürt kökenli gençlerin yüksek eğitimde siyasallaşma yönünün değişmesinin de bu yönde bir sonuç ile ilişkili olduğu söylenebilir.

Yaş gruplarının dindarlık düzeylerine bakıldığında hem Kürt hem de Türk kökenli gençler arasında 24-30 yaş grubundakilerin 18-23 yaş grubu ile kıyaslandığında daha dindar oldukları görülmektedir. Bu durum yaşın ilerlemesi ile birlikte geleneksel değerlere olan ilginin artmasından kaynaklı olabilmektedir

Tablo 25. Kendinizi ne derece dindar bir kişi olarak görüyorsunuz? (Oy verilen partilere göre)

	Türk kökenli		Kürt kökenli	
	Dindar Değil	Dindar	Dindar Değil	Dindar
AK PARTİ	31,0	58,2	0,0	14,6
CHP	42,9	9,2	3,2	4,2
HDP	0,0	1,0	80,6	54,2
MHP	2,4	18,4	0,0	1,4
İYİ Parti	7,1	4,6	1,6	0,0

Katılımcıların kendilerini dindar görme düzeylerinin oy verdikleri partiler üzerinden incelenmesi ile geleneksel değerleri benimseyen seçmenin daha dindar, bunun yerine bireysel ve “eleştirel düşünceye sahip” seçmenlerin ise daha seküler olduğu görülmektedir. Tablo 25’e yansıyan sonuçlara göre, dindar olduğunu ifade eden Türk kökenli seçmenin yöneldiği siyasal eğilim sağ ve muhafazakâr görüş olurken, dindar olmayanların çoğunluğunun CHP seçmeni olduğu anlaşılmaktadır.

Dindar olsun-olmasın Kürt kökenli gençlerin çoğunlukla HDP seçmeni olmasına rağmen kendilerini dindar görmeyen gençlerin dindar olanlardan daha yüksek oranda HDP’ye oy vermesi dinin siyasal eğilimleri etkilediği tezini doğrulamaktadır. Kendilerini dindar olarak görmeyen Kürt kökenli gençlerin yüzde 81’i son genel seçimde HDP’ye oy verdiğini söylerken, kendilerini dindar olarak

gören Kürt kökenli gençlerin ise yüzde 54'ü son genel seçimde HDP'ye oy vermiştir.

Tablo 26. Gündelik yaşamda veya aldığınız kararlarda dini kurallara dikkat eder misiniz?

	Türk kökenli	Kürt kökenli
Kesinlikle hayır	4,1	8,3
Hayır	7,6	13,8
Ne evet ne hayır	13,1	10,3
Evet	48,7	32
Kesinlikle evet	26,4	35,6
Toplam	100	100

Türk ve Kürt kökenli gençler arasında “gündelik yaşamda veya aldıkları kararlarda dini kurallara dikkat etme noktasında anlamlı bir fark var mıdır? Yapılan anlamlılık test sonucunda bu konuda Türk ve Kürt kökenli gençler arasında anlamlı bir farklılığın olduğunu ortaya konmuştur ($p=0.005$).¹⁷ İlgili bulguların yansıtıldığı Tablo 26’a bakıldığında, Türk kökenli gençlerin bu konuda Kürt kökenli gençlerden daha yüksek oranda dini kurallara uyduğu görülmektedir. Türk kökenli gençlerin yüzde 75’i gündelik yaşamlarında dini kurallara dikkat ettiğini ifade ederken bu oran Kürt kökenli gençlerde yüzde 68’dir.

Tablo 27. Aşağıdakileri genel olarak hangi düzeyde yapıyorsunuz? (Türk kökenliler için)

	Cuma namazı	Ramazanda oruç	İçki	Beş vakit namaz
Hiç yapmam	11,5	5,4	68,8	28,1
Fazla değil	3,8	2,6	9,6	13,7
Ne yaparım ne yapmam	3,1	3,2	5,1	8
Ara sıra	20,6	10,2	13,5	25,6
Düzenli	61,1	78,6	2,9	24,6
Toplam	100	100	100	100

*Cuma namazına katılım kadın katılımcılar için hesaplanmamıştır.

Tablo 28. Aşağıdakileri genel olarak hangi düzeyde yapıyorsunuz? (Kürt kökenliler için)

	Cuma namazı	Ramazanda oruç	İçki	Beş vakit namaz
Hiç yapmam	12,6	5,9	68	21,3
Fazla değil	11,9	6,3	5,9	17,4
Ne yaparım ne yapmam	4,6	3,6	7,1	7,9
Ara sıra	26,5	15,4	15	23,3
Düzenli	44,4	68,8	4	30
Toplam	100	100	100	100

**Cuma namazına kadın katılımcıların cevapları dâhil edilmemiştir

Yapılan anlamlılık testlerinde tabloda verilen pratiklerle ilgili Türk ve Kürt kökenli gençler arasında Cuma namazı dışında anlamlı bir farklılığın oluşmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Cuma namazı için ($p=0.043$), ramazanda oruç için ($p=0.086$), içki için ($p=0.276$), beş vakit namaz için ($p=0.434$).

Aynı konu ile ilgili Kürt kökenli gençlerin dini pratiklerine baktığında, Tablo 27'e yansıyan sonuçlara göre, Kürt kökenli gençlerin yaklaşık yüzde 74'ü içki içmediğini ifade ederken, ramazan ayında oruç tutanların oranı yüzde 84, cuma namazına gidenlerin oranı da yüzde 71'dir. Ancak belirli aralıklar ile yapılan bu pratiklere nazaran düzenli bir ibadet olan beş vakit namaz Türk kökenli gençlerde olduğu gibi Kürt kökenli gençlerde de diğer pratiklere oranla daha düşük düzeyde yapılmaktadır. İlgili tabloya baktığımızda Kürt kökenli gençlerin yüzde 30'u düzenli, 53'ü de genel olarak (düzenli ve ara sıra) beş vakit namaz kıldığını ifade etmiştir.

Tablo 29. Din ve sosyal yaşam ilişkisi

		Türk kökenli		Kürt kökenli	
		Dindar değil	Dindar	Dindar değil	Dindar
Sinema	Yapmam	31,0	31,5	27,4	43,4
	Orta	2,4	11,8	12,9	4,8
	Yaparım	66,7	56,7	59,7	51,7
Tiyatro	Yapmam	57,1	70,8	66,1	69,0
	Orta	16,7	8,9	8,1	9,7
	Yaparım	26,2	20,3	25,8	21,4

Dini yaşam ve sosyal yaşam arasındaki ilişkinin incelendiği Tablo 29'a göre, kendilerini dindar olarak tanımlayan Türk ve Kürt kökenli gençlerin sinema ve tiyatro gibi sosyal aktivitelere katılımı kendilerini dindar olarak görmeyenlere kıyasla daha düşük düzey olmuştur.

Tablo 30. Sizin için herhangi bir dine mi yoksa herhangi bir etnik kimliğe mi mensup olmak önemlidir?

	Türk kökenli	Kürt kökenli
Etnik kimlik	11,8	15,9
Din	51,9	44,4
Hiçbiri	29,6	35,3
Diğer	6,7	4,4
Toplam	100	100

Toplumsal çeşitliliklerin fazla olduğu toplumlarda sahip olunan ortak değerler toplumsal birlikliğin sağlanması adına önemli görevler görür. Alevi, Sünni, Laz, Türk, Kürt, Ermeni, sağcı, solcu, liberal vb. farklı kimlikler ile bir arada yaşayan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları için nüfusun büyük çoğunluğunun Müslüman olmasından dolayı din ortak bir değer olabilmektedir.

Bu bakımdan gençler arasında bu iki kimlik/değerden hangisinin daha çok tercih edildiği önemlidir. Tablo 30'a yansıyan sonuçlara göre öncelikle, her iki etnik kökenden gençler, hemfikir halde dini kimliğin kendileri için daha öncelikli olduğunu belirterek dinin ortak bir değer olduğunu teyit etmişlerdir. Türk kökenli genç-

lerin yarısından fazlası (%51,9) Kürt kökenli gençlerin ise yüzde 44'ü dini aidiyeti öncelikli tutmuştur. Benzer sonuçların çıktığı başka bir araştırmada Türk ve Kürt kökenli vatandaşların kendilerini tanımlarken aynı ve en yüksek oranda önem verdiği kimlik din/mezhep olmuştur (KONDA, 2011).

İlgili tabloya bakıldığında dikkat çekici diğer bir nokta ne dini ne de etnik kimliğin kendileri için öncelikli olmadığını ifade edenlerin durumudur. Türkiye siyasal tarihinde bazen karşıt cephele bazen de ortak değer olarak ifade edilen dini ve etnik kimlik, Türk kökenli gençlerin yaklaşık yüzde 30'u ve Kürt kökenli gençlerin ise yüzde 35'i tarafından öncelikli bulunmamıştır. Diğer taraftan etnik yapıyı önemseyen Türklerin oranı yüzde 12 iken bu oran Kürt kökenli gençlerde yüzde 16'dır.

Tablo 31. Sizin için herhangi bir dine mi yoksa herhangi bir etnik kimliğe mi mensup olmak önemlidir? (Demografik özelliklere göre)

		Türk kökenli			Kürt kökenli		
		Etnik kimlik	Din	Hiçbiri	Etnik kimlik	Din	Hiçbiri
CİNSİYET	Kadın	11,1	54,4	34,5	16,0	41,0	43,0
	Erkek	14,8	57,4	27,9	17,0	50,4	32,6
EĞİTİM	Düşük	11,9	74,6	13,4	19,6	56,5	23,9
	Orta	11,3	56,5	32,3	18,0	52,5	29,5
	Yüksek	14,7	42,2	43,1	12,3	30,1	57,5
YAŞ	18-23	10,5	49,2	40,3	16,8	48,7	34,5
	24-30	14,2	60,4	25,4	16,4	44,3	39,3

Gençler arasında dinin mi yoksa etnik kimliğin mi öncelikli bulunduğu örneklemin alt grupları açısından bakıldığında ilginç örüntülerle karşılaşmaktayız. Tablo 31'e yansıyan sonuçlara göre dini öncelikli tutan Türk kökenli gençler içerisinde kadın ve erkekler arasında bu konuda fikir birliği görülmektedir. Her iki cinsiyetin dini öncelikli görme oranı yüzde 50'nin üstündedir. Diğer tarafta Kürt kökenli gençler arasında cinsiyetlere göre farklılık görülmektedir. Kürt kökenli erkeklerin kadınlardan daha yüksek oranda

dini öncelikli tuttuğu görülmektedir. Bu konuda erkeklerin lehine yaklaşık yüzde 9 oranında bir fark görülmektedir. Hiçbir kimliği öncelikli tutmayan Kürt kökenli kadınların durumu diğer bir ilginç sonuçtur. Kürt kökenli kadınların yüzde 43'ü ne dini ne de etnik kimliği önemli bulmamıştır.

Din ve etnik kimlikten hangisinin öncelikli bulunduğu eğitim üzerinden incelendiğinde, Türk kökenli gençler arasında düşük eğitimliler yüzde 75,6 oranında ve orta eğitimliler yüzde 56,5 oranında dini aidiyeti öncelikli tutarken bu oran yüksek eğitimlilerde yüzde 42'dir. Yüksek eğitimliler yüzde 43,1 oranıyla ne dini ne de etnik aidiyeti önemsememektedir. İlgili tabloya bakıldığında eğitim düzeyinin artması Türk kökenli gençlerin her iki kimliği önemsememe oranını artırmıştır.

Kürt kökenli gençler arasındaki duruma bakıldığında da benzer bir sonuç ile karşılaşılmaktadır. Eğitim düzeyinin yükselmesi ile birlikte her iki kimliği de önemli görmeyenlerin oranında artış olmuştur. Bu oran düşük eğitimlilerde yüzde 24 iken yüksek eğitimlilerde yüzde 57,5 olmuştur. Eğitim düzeyinin artması ile birlikte dini ve etnik aidiyetleri öncelik tutma düzeyinde meydana gelen azalma kişilerin eğitimle bireyleşme ve kendi benliğini arama sürecine girdiği, bundan dolayı sosyolojik anlamdaki kimliklerden kaçınmasıyla izah edilebilir bir durumdur.

TESEV'in 2006 çalışmasında, "Sorulduğunda kendinizi öncelikle Türk olarak mı, Müslüman olarak mı, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak mı, Kürt ya da Alevi olarak mı tanımladınız?" sorusuna katılımcılar yüzde 19,4 oranında Türk, yüzde 44,6 oranında Müslüman, yüzde 29,9 oranında Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı, yüzde 2,7 oranında Kürt olarak cevaplamıştır. Bu sonuçlara göre dini kimlik diğer kimliklere göre başat bir rol oynamıştır (Çarkoğlu ve Toprak, 2006).

Yaş değişkeni üzerinden gençlerin dini aidiyeti mi yoksa etnik kimliği mi öncelikli tuttuğuna baktığımızda, Kürt ve Türk kökenli gençler arasında dikkat çekici bir farklılık görülmektedir. 18-23 yaş grubundaki Türk kökenli gençler için dini aidiyet diğer kimlikler-

den önde durmaktadır. Bu yaş grubundaki Türk kökenli gençlerin yüzde 49,2 oranında dini aidiyeti öncelikli tuttuğu görülmektedir. Dahası yaş ilerledikçe bu yaş grubunda dini aidiyeti öncelikli tutanların oranı yüzde 11 civarında bir artış ile yüzde 60,2'ye ulaşırken, etnik ve dini aidiyeti önemsemeyenlerin oranında yüzde 15'lik bir düşüş görülmektedir. Artan yaşa bağlı olarak Türk kökenli gençler arasında etnik kimlik bilincinin yüzde 4 civarında arttığı görülmektedir. Kürt kökenli gençlerde artan yaşa bağlı olarak etnik kimliğe öncelik verenlerin oranında değişme olmazken dini aidiyete önem verenlerin oranında yüzde 4,3'lük bir azalma, bununla birlikte dini ve etnik kimliği öncelikli görmeyenlerin oranında ise yüzde 4,8'lik bir artış görülmektedir. Türk kökenli gençler artan yaşa bağlı olarak dini aidiyeti daha çok benimserken Kürt kökenli gençlerde sosyolojik olarak etnik ve dini kimliklerden uzaklaşma görülmektedir.

2.4. Siyasal Katılım Bağlamında Değer

İnsanlar doğrudan veya dolaylı olarak siyaset ile ilişkili olabilecek -devlet, siyasal tercihler, hukuk vb.- konularda iyi, kötü, doğru veya yanlış ayrımını yapmaya başladıkları andan itibaren siyasal yaşamın içerisinde yer alırlar. Aile, gelenek, eğitim, yaş, ülke politikaları, uluslararası gelişmeler, ekonomik durum gibi birçok faktörde iç içe harmanlanarak kişilerin siyasal değerlerini oluşturur. İnsanların, hangi adaya/partiye oy verip vermeyeceği, okunan gazeteden izlenen TV programına, miting ve toplantılara katılma durumundan sakal bıyık şekillerine kadar etkili olan siyasal değerler, bu şekliyle siyasal eylem ve kararların ne yönde olacağını belirleyerek insanlarda siyasal bir kimliği benimsemesine kaynaklık ederler.

Bireyin siyasal katılımında bulunmaları öncesinden de söylediği üzere çoklu faktörlerin etkisi ile gerçekleşir. Öncelikle, bireylerin siyasal bir eylemde yer alması için bu konuda onları motive eden bir durumun gerçekleşmesi gerekir. Ekonomik refaha ulaşmış birey ile yoksulluk içerisindeki bireyin siyasal katılım düzeyi aynı olmayabilir veya hayatının bir yerinde ayrımcılığa, ötekileştirilmeye maruz kalan kişi ile bu durumları hiçbir şekilde yaşamamış kişilerin siyasal katılım motivasyonları da farklı olabilir. Bu noktada Klander-

mans (2004) bireyleri siyasal katılıma iten motivasyonları üç gruba ayırmıştır; Araçsal, kimlik ve ideoloji. Araçsallık, sosyal ve politik çevreyi etkileme girişimi olarak eyleme katılımı ifade eder. Kimlik; bir grupla özdeşleşmenin bir tezahürü olarak eyleme katılımı ifade eder. Yani kolektif kimlik duygusuyla ilişkilidir. Son olarak ideoloji; bir anlam arayışı ve kişinin görüşlerinin bir ifadesi olarak siyasal olaylara katılımı ifade eder.

2.4.1. Siyasal İlgi Bağlamında Değerler

Elde edilen bulguların sergilendiği Tablo 32'e bakıldığında, öncelikle hem Türk hem de Kürt kökenli gençlerin genel olarak siyasete ilgi duyduğu görülmektedir. Ancak bu konuda Kürt kökenli katılımcılar lehine yüzde 10 civarında bir fark vardır. Bununla birlikte istatistiksel olarak gençler arasında bu konu üzerinden anlamlı farklılık oluşup oluşmadığına bakıldığında anlamlı bir farklılığın oluştuğu sonucuna ulaşılmıştır ($p=0,033$).¹⁸

Tablo 32. Siyasete hangi düzeyde ilgi duyuyorsunuz?

	Türk kökenli	Kürt kökenli
Hiç ilgili değilim	10,3	9,2
Fazla ilgili değilim	19,2	14,8
Ne ilgiliyim ne ilgisizim	26,6	22,0
Biraz ilgiliyim	35,3	41,2
Çok ilgiliyim	8,7	12,8
Toplam	100	100

Bu konuda yapılan farklı araştırmalar incelendiğinde elde edilen sonuçların diğer araştırmalar ile örtüştüğü söylenebilir. Örneğin, Toplum Gönüllüleri Vakfı tarafından yapılan araştırma kapsamında katılımcılara sorulan “Türkiye’deki genç insanlar apolitik mi yoksa politik mi?” sorusuna verdikleri yanıtlar birbirlerine oldukça yakındır. “Genç insanlar apolitiktir.” önermesine gençler %44,33 oranında hem katılıyorum hem katılmıyorum cevabını vermiştir. Benzer bir şekilde, “Genç insanlar politiktir.” önermesine hem katılıyorum hem katılmıyorum cevabı %47,19 oranındadır (TOG, 2017).

¹⁸ Ek 5 T-test (Etnik kimlik)

Yücekök'e (1987, s. 26) göre etnik çatışmalar ne kadar büyük ise siyasal katılımlar da o derece büyük olur. Buradan hareketle siyasete ilgi konusundaki Türk ve Kürt kökenli gençler arasındaki bu oransal farklılık etnik kimlik üzerinden incelendiğinde, Kürt bölgelerinde ortaya çıkan çatışmaların Kürt kökenli gençler üzerinde toplumsal, siyasal ve ekonomik etkileri olduğu söylenebilir. PKK'nın kuruluşu ile birlikte bölgede yaşayan gençlerin hem devlet hem ebeveynleri tarafından potansiyel PKK'lı olarak görülmeye başlanması (Neyzi ve Darıcı, 2015) ve bir tarafta askerlerin basıncı diğer taraftan PKK'nın gençleri kendi saflarına çekmek için yaptığı propaganda Kürtlerin genç yaşta itibaren siyasal olayların içerisinde yer almasına neden olmuştur. Dahası çatışma süreci ile birlikte Kürt nüfusunun yoğun olduğu bölgelerde köylerin yakılması, insanların zorunlu göçe tabi tutulması, Kürt kimliğinin terör ile eşdeğer görülmesi, Kürtlerin desteklediği partilerin kapatılması ve milletvekillerinin tutuklanması, mevsimlik tarım ve inşaat işçilerinin uğradığı ayrımcılıklar gibi olayların Kürtleri diğer gruplara oranla daha fazla siyasallaşmaya ittiği söylenebilir.

Tablo 33. Siyasete hangi düzeyde ilgi duyuyorsunuz? (Demografik özelliklere göre)

		Türk kökenli			Kürt kökenli		
		İlgili Değilim	Orta	İlgiliyim	İlgili Değilim	Orta	İlgiliyim
CİNSİYET	Kadın	33,0	26,9	40,1	24,8	25,7	49,5
	Erkek	24,6	26,2	49,2	23,5	19,5	57,0
EĞİTİM	Düşük	32,0	33,3	34,7	46,0	12,0	42,0
	Orta	28,1	27,3	44,5	17,5	27,0	55,6
	Yüksek	29,4	21,1	49,5	20,3	20,3	59,5
YAŞ	18-23	27,1	28,7	44,2	24,4	23,6	52,0
	24-30	31,1	25,1	43,7	23,6	20,5	55,9

Cinsiyet rolleri üzerinden bakıldığında bireylerin siyasete ilgileri hangi düzeydedir? Bu konuda elde edilen bulguların istatistiksel sonuçlarının verildiği Tablo 33'e bakıldığında hem Türk hem Kürt kökenli gençler arasında erkeklerin kadınlara oranla siyasete ilgi düzeyinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu konuda Türk

kökenli gençler arasında erkeklerin lehine yüzde 9, Kürt kökenli gençler içerisinde ise erkeklerin lehine yüzde 7 oranında bir fark mevcuttur. Cinsiyetler arasında siyasete ilgi konusunda elde edilen veriler genel olarak kadınların bu konuda daha dezavantajlı olduğu hususunda hem fikirdirler (Çaha, Çaha, ve Okur Gümrükçüoğlu, 2018). Ancak bu araştırmada elde edilen bulgular bireyleri siyasal katılıma motive eden durumların cinsiyet rollerine göre daha etkili olabileceğini göstermektedir. İlgili tabloya bakıldığında Kürt ve Türk kökenli kadınlar siyasete ilgi duyma konusunda erkeklerden daha düşük oranlara sahip olmalarına rağmen Kürt kökenli kadınların, Türk kökenli erkekler ile aynı oranda, Türk kökenli kadınlardan ise yüzde 8 daha yüksek oranda siyasete ilgi duydukları görülmektedir.

Dolayısıyla bu konu cinsiyete bağlı nedenler ile açıklanabileceği gibi bireyi siyasete iten motivasyonlar üzerinden de incelenebilir. Örneğin, TBMM'deki kadın milletvekili sayısı ve kadınların siyasal alandaki işlevselliği siyasal partiler üzerinden incelendiğinde, Kürt siyasal hareketinin temsilcisi sayılan HDP'nin diğer siyasal partilerden farklı bir tutum içerisinde olduğu söylenebilir. 2018 genel seçimi sonrası kadın milletvekili sayısı en yüksek olan parti HDP, en düşük olan ise İYİ Parti ve MHP'dir. HDP diğerlerinden farklı olarak mecliste eş başkanlık sistemini uygulayan ve oransal olarak (%41) en çok kadın milletvekiline sahip olan partidir.

Eğitim düzeyi ve siyasete ilgi duyma ilişkisine bakıldığında hem Türk hem Kürt kökenli gençler arasında yüksek eğitimlilerin düşük eğitimlilere oranla siyasete daha fazla ilgi duyduğu görülmektedir. Yüksek eğitimli Türk kökenli gençlerin yarısı siyasete ilgi duyarken bu oran Kürt kökenli gençlerde yüzde 60 civarında olmuştur. Yüksek eğitimlilerin düşük eğitimlilere göre siyasete daha fazla ilgi duyması geçmişten günümüze devam edegelen bir durumdur. Osmanlı dönemi ve sonrası dönemlerde de meydana gelen öğrenci hareketlerinin öncülüğünü öncelikle yüksek tahsilli öğrenciler yapmıştır (Aktar, 1999; Kabacalı, 2007).

Gençler arasında siyasete ilgi duyma durumu yaş grupları üzerinden incelendiğinde, ilgi tabloya göre, Türk kökenli gençler arasında farklı yaş grupları arasında bu konuda ciddi bir fark görülmezken Kürt kökenli gençler içerisinde 24-30 yaş grubunun siyasal ilgi düzeyinin daha yüksek olduğu görülmektedir

2.4.2. Siyasal Parti Üyeliği Bağlamında Değerler

Parti üyeliği, aktif siyasal katılım türlerinden biridir. Bu haliyle siyasal parti üyeliğinin hem partilere hem de üyelere bakan iki yönü olduğu söylenebilir. Öncelikle partilere bakan yönüyle üyelikler, siyasal partilerin varlıklarını ve etkinliklerini sürdürebilmeleri için elzemdir. İnsanların tevaccüh, ilgi ve yakınlaşmasına ihtiyaç duyan siyasal partiler, üyelerinin aktif ve sayıca fazla olmasıyla halk ile ilişkilerde etkin, toplumun nabzını tutma ve yeni üye kazanma konusunda başarılı olabilirler. Dahası güçlü üyelik organizasyonları, partilerin seçim sürecinde seçmenlerle bağlantıda kalmasına ve seçim kazanmasına yardımcı olur (Scarrow, 2017). Bununla birlikte aktif bir siyasal hayatı olmayan kişilerin siyasal katılımı sağlanarak parti üyesi olmalarında etkilidirler.

Üyelere bakan ve siyasal değerler ile ilişkili yönüyle parti üyeliği, insanların aktif katılımının (Milbrath, 1981, s. 206), siyasal olayların içine karışmanın (Baykal, 1970) ve iradi olarak siyasal kimlikliğin yansımasıdır. Yani insanlar parti üyesi olarak, üye olunan siyasal partinin siyasal değerlerini benimseme, siyasal yaşam şekli ve aidiyetleri ile tanımlanmış siyasal kimliğini asgari veya azami düzeyde kabul ederek böylelikle kendileri de bir siyasal kimlik kazanmış olurlar.

Kişilerin nasıl ve ne şekilde parti üyesi olabileceği ülkelerin siyasi parti kanunlarına ve partilerin kendi kurallarına göre değişmektedir. Örneğin, İngiltere’de Muhafazakâr Parti üyeliği için 26 yaşından küçükler yıllık 5 pound ödeyerek sadece parti üyesi olabilirken, yaş sınır olmadan yıllık 25 pound ödeyenler parti kongrelerine de katılabiliyorlar (Conservatives, 2020).

Tablo 34. Siyasi Partilerin üye sayıları

	Toplam
AK PARTİ	11.049.956
CHP	1.252.905
MHP	492.994
İYİ Parti	316.319
SP	217.309
HDP	40.519
Toplam	13.370.002

Kaynak: <https://www.yargitaycb.gov.tr/kategori/116/e-hizmetler> Erişim tarihi 11.11.2020

Kasım 2020 itibariyle mecliste temsil edilen siyasi partilerin üye sayıları Tablo 34’te verilmektedir. İlgili tabloya göre bu partilerin toplam 13.370.002 üyesi vardır. Bu haliyle 2018 genel seçimindeki seçmen sayısı ile kıyaslandığında her dört seçmenden birinin parti üyesi olduğu görülmektedir.

Her toplumun kendi siyasi katılım kültürü olması onların siyasi katılım şekillerini de etkilemektedir. Örneğin, Türkiye’deki parti üyesi kişi sayısı Avrupa ülkeleriyle kıyaslandığında daha yüksek olduğu ifade edilmektedir.¹⁹ Dünya Değerler Araştırması’nın 2010-2014 yılları arasında yaptığı araştırmaya göre araştırmaya dâhil edilen ülkelerin siyasi parti üyelik oranı yaklaşık yüzde 5 civarındadır. İstanbul Bilgi Üniversitesi tarafından gerçekleştirilen Türkiye’de Gönüllülük Araştırması 2019 sonuçlarına göre de insanların gönüllü olarak çalıştıkları alanların başında yüzde 64,8 oranıyla eğitim gelirken, siyasi alandaki gönüllük yüzde 7,6 oranındadır (İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2019).

Tablo 35. Herhangi bir siyasi partiye üye misiniz veya gönüllü olarak çalışıyor musunuz?

	Türk kökenli	Kürt kökenli
Evet	14,3	12,6
Hayır	85,7	87,4
Toplam	100	100

¹⁹ <https://twitter.com/tanjutosun1> 30 Mayıs 2020 paylaşımı

Araştırmaya katılan gençlere, “Herhangi bir siyasi partiye üye misiniz veya gönüllü olarak çalışıyor musunuz?” sorusu yöneltil-di. Verilen cevapların yansıtıldığı Tablo 35’e bakıldığında, Türk kökenli gençlerin yüzde 14, Kürt kökenli gençlerin ise yüzde 13 oranında herhangi bir siyasi partiye üye oldukları veya gönüllü olarak çalıştıkları görülmektedir. Diğer bir deyişle katılımcılar büyük ölçüde herhangi bir parti üyesi olmadığını veya herhangi bir parti için gönüllü olarak çalışmadıklarını ifade etmiştir.

Bu konudaki farklı araştırmalara bakıldığında benzer sonuçların alındığı görülmektedir. Örneğin, KONDA Araştırma Şirketinin 2014 yılında 18-24 yaş grubunda ki 2.508 gençle yaptığı araştırma sonucuna göre, katılımcıların sadece yüzde 9’u herhangi bir siyasi parti üyesi olduğunu ifade etmiştir. Bu oran kadınlarda yüzde 5,5, erkeklerde yüzde 12 olmuştur (KONDA, 2014).

Siyasal katılım türününün bir örneği olan siyasal parti üyeliğinin gençler arasında bu oranlara sahip olması çoklu nedenlerle açıklanabilir. Örneğin, gençlerin siyaset konusunda duyarsız olabileceği şeklinde yorumlanabileceği gibi aynı zamanda bu siyasal bir tutum olarak da açıklanabilir. Araştırma kapsamında yapılan odak görüşmelerinde gençlerin parti üyeliği konusunda kararsız/isteksiz olmalarında etkili olan öncelikli nedenin kariyer endişesi olduğu gözlenmiştir. Gençler, kendi siyasal kimliklerinin bilinmesinin sosyal hayatlarını etkileyebileceği düşüncesindedir. Bu konuda özellikle muhalefet parti seçmenleri daha temkinli davranmaktadır. Örneğin, Türk kökenli gençlere oranla siyasete daha fazla ilgi duyan Kürt kökenli gençlerin siyasal parti üyelik oranlarının Türk kökenli gençlerden daha düşük olması, Kürt kökenli gençlerin yoğun ilgi gösterdikleri HDP’ye üyeliğinin günümüz siyasal ortamında terör ile bağlantılanması Kürt kökenli gençlerin bu konuda temkinli davranmasına neden olmaktadır.

Siyasal parti üyeliği ile ilgili yapılan derinlemesine görüşmelerde katılımcıların bu konuda farklı yaklaşımları olmuştur. Murat (2019) bu konudaki düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

Siyasi partiler olmazsa olmazdır. Çünkü rekabet ülkenin faydasıdır. Benim üyeliğim küçüklikten gelen bir başlıktan kaynaklanmaktadır. Siyasi partiye üye olmamak kişilerden herhangi bir şey eksiltmez ama üyelik sosyalleştirir. Örneğin benim üyesi olduğum parti hem okul derslerinde hem de dini konularda üyelerine yardımcı olur.

Araştırmaya Van'dan katılan Cabbar'a (2019) göre, siyasi partilere bağlı kalmanın bir faydası oluşmaz. Cabbar bu konudaki düşüncelerini şu şekilde ifade etmektedir:

Günümüzde siyasi parti üyeliği bence pek mantıklı değil. Çünkü ben sadece bir partiye bağlı kalmanın bir fayda sağlamaya çağın düşünüyorum. Bugün icraatlarını beğendiğim bir parti yarın benim isteklerim dışında hareket ederse ben o partiye oy vermem. Durum böyle olunca sadece bir partinin mensubu olmak anlamsız geliyor. Kişi tüm partilere eşit yaklaşmalı, onları topluma vaat ettikleri şeyler üzerinden kıyaslamalı ve kendisine uygun olan partiye oy vermeli. Bu yıllar içerisinde değişebilir.

Siyasal parti üyelik noktasında öncelikli durum bireylerin kendi değerlerine uygun siyasi partilere yöneldiği şeklindedir. Ancak bu konuda farklı yaklaşımlar söz konusudur. Örneğin Trabzon'da yaşayan Arzu (2019) kendisine uygun bir siyasi parti bulamadığını ifade etmiştir. Bu konu ile ilgili düşüncelerini şu şekilde ifade etmektedir:

Kendime uygun bir parti bulamıyorum. Partilerin gençlik politikası beni mutlu etmiyor. Siyasal konularda yaşlılar daha etkin. Gençler siyasi partilerin politikalarında etkili olmadıkları için herhangi bir partiye üye değilim. Parti gençlik kollarının da etkin bir şekilde çalıştığına inanamıyorum. Bazen gençlik kolları bana göstermelik geliyor.

Siyasal parti üyeliğini engelleyen faktörlerden biri olan fişlenme korkusu gençler arasında da yaygındır. Örneğin, Trabzon'da yaşa-

yan Begüm'e (2019) göre bu dönemde kişiler siyasal kimliklerinin bilinmesini istemiyorlar. Begüm (2019) bu konudaki düşüncelerini şu şekilde ifade etmektedir:

Siyasete ilgim var. Gündemi takip ederim. Seçim döneminde oyuumu kullanırım. Ancak herhangi bir amaç için organize edilen ve katılımcıların bilgilerinin veya imzalarının istendiği türden şeylere katılmam. Çünkü siyasal görüşümün bilinmesini istemiyorum. Bu ülkede yarının ne getireceği bilinmez. Örneğin, olası bir iktidar değişiminde şimdi muhalefet olan partiler bu partinin üyelerine iş vermeyebilirler veya şu an muhalefet partilerinden birine üye olmak işe alım sırasındaki mülakatlara olumsuz yansiyabilir.

Araştırmaya Van'dan katılan Asalet (2019) bir parti üyesi olduğunu ve kişilerin partilerle ilişkilerinin gönüllükten ziyade menfaat ilişkisi üzerinden yürüdüğünü ifade etmektedir:

Ben bir parti üyesiyim. Benim üye olduğum partiye karşı bir gönüllülüğüm mevcut ama bence genel olarak parti üyelerinin yüzde 90'ını partilerden bir menfaat elde etmek için bu içindeler. İnsanların bir kısmı birilerinden yardım almak için, kimisi bir kadro veya iş elde etmek için partilere üye oluyorlar. Bu işlerin safiyane, gönüllük üzerinden yürüdüğüne inanmıyorum.

Gençlerin artık siyasal yaşamda eskisi kadar görünür olmak istememeleri, fişlenme korkusu, kurumlara olan güven eksikliği (Lüküslü, 2009) ve insanların artık partisiz bir siyasal yaşam sürdürebilmeleri, bir partiye üyelik oranlarının düşük olmasındaki diğer nedenlerdir. Yani insanlar artık sadece belirli bir partinin söylemlerine göre hareket etmek yerine karşılaştırma yaparak hangi partinin kendisi için faydalı olabileceğini karar verirse seçim dönemlerinde onu destekler. Bu da dönemsel olarak değişebilmektedir.

Siyasal parti üyelik düzeyini etkileyen diğer bir durum da sivil toplum örgütlerinin varlığıdır. Parti üyeliği normal şartlarda insanlar için siyaset yapma ve üretme alanı açmasına rağmen 60'lı yıllardan beri bireyin siyasal hayata katılımı siyasi partiler yerine dernek, örgütler gibi sivil toplum kuruluşları aracılığı ile olmuştur

(Lüküslü, 2009). Günümüzde de aynı durum devam etmektedir. Örneğin iktidar partisinin gençlerin siyasal yaşama dâhili için parti gençlik kollarının yanında özellikle eğitim işleri ile ilgili dernekler aracılığı ile hem 18 yaş altı hem de üniversite okuyan gençler için bir siyasal yaşam alanı oluşturmuştur. Aynı durum HDP için de geçerlidir. Parti üye sayısı az olmasına rağmen gençler bu parti ile eş siyasal fikri benimseyen dernekler -Özgür Kadın Hareketi (TJA) gibi- aracılığıyla siyasal katılım gerçekleştirirler.

2.4.3. Sivil Toplum Örgüt Üyeliği Bağlamında Değerler

Sivil toplum örgütleri, insan ve doğanın ihtiyaç duyduğu gereksinimlerin temin edilmesi amacı ile gönüllülük esasına göre bir araya gelen bireyler tarafından kurulan dernek, vakıf vb. kuruluşlardır. Çevreyi korumadan engellilere desteğe, ayrımcılıklar ile mücadeleden yoksulluğun azaltılmasına, insan hakları ihlallerinin engellenmesinden kültür ve sanat faaliyetlerine kadar birçok alanda faaliyet gösteren STK'lar özellikle devlet elinin ulaşmadığı yerlerde varlık göstererek toplumsal fayda sağlarlar.

Hem üyelerin hem de hedef kitlenin faydasını gözeten sivil toplum örgütlerine katılımın genel olarak düşük seviyede olduğunu söyleyebiliriz. Türkiye’de STK'lara üyelik üzerine yapılan araştırmalar bu konuda farklı sayılara işaret etmiştir. Dünya Değerler Araştırması'nın 2017-2020 arasında gerçekleştirilen araştırma sonucuna göre Türkiye’de araştırmaya katılan 2415 katılımcının sadece yüzde 4’ü herhangi bir STK’nın aktif üyesi ve yüzde 1’i de pasif üyesidir (World Value Survey, 2020). Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV) tarafından 2.502 kişi ile gerçekleştirilen “Türkiye’de Bireysel Bağışçılık ve Hayırseverlik Araştırması” sonucuna göre ise katılımcıların sadece yüzde 7’si herhangi bir STK’ya üyesidir. Üye olmadan sadece gönüllü olarak çalışanların sayısı üye oranı ile aynıdır (Aytaç ve Çarkoğlu, 2019).

Tablo 36. Herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üye misiniz veya gönüllü olarak çalışıyor musunuz?

	Türk kökenli	Kürt kökenli
Evet	10,2	3,9
Hayır	89,8	96,1
Toplam	100	100

Kürt ve Türk kökenli gençlerin sivil toplum kuruluşuna üye veya gönüllük durumunun irdelendiği Tablo 36'a yansıyan sonuçlar diğer araştırma sonuçları ile örtüşmektedir. Ancak etnik kimlikler üzerinden incelendiğinde bu konuda Türk kökenli gençlerin Kürt kökenli gençlerden daha aktif olduğu görülmektedir. Türk kökenli gençlerde bu konudaki oranı yüzde 10 olurken Kürt kökenli gençlerin ancak yüzde 4'ü bu konuda aktif bir katılım içerisindedir.

Bu konuda da bireylerin katılımını etkileyen çoklu nedenlerden söz edilebilir. Örneğin, Türkiye'de Bireysel Bağışçılık ve Hayırseverlik Araştırması sonucuna göre, katılımcıların yaklaşık yüzde 50'si STK'ların mahalle, ilçe da köylerindeki yaşama etkisini olumsuz bulmuştur (Aytaç ve Çarkoğlu, 2019).

STK'lara karşı güven problemini dile getiren Ömer (2020) konu ile ilgili düşüncelerini şu şekilde ifade etmektedir:

Ben STK'ların toplumsal sorunlar ile etkin bir şekilde mücadele ettiklerine birkaç sebepten dolayı inanmıyorum. Öncelikle birçok STK'nın sadece tabela STK'sı olduğunu düşünüyorum. Bunların toplumsal faydadan ziyade devlet desteğinden yararlanma veya toplum içerisinde itibar edinmek için kurulduğu kanaatindeyim. Bunun dışında STK'lar üzerinde siyasal baskıların olduğunu düşünüyorum. Bugünün şartlarında iktidar ile fikirsel birlikteliği olanlar ve olmayanlar şeklinde iki tür STK ile karşılaşmaktayız.

Araştırmaya Van'dan katılan Cabbar (2019) STK'lara karşı yaklaşımını şu şekilde ifade etmektedir:

Ben şahsen bir herhangi bir STK üyesi değilim. Çünkü ben bir kısım STK'ları samimiyetsiz buluyorum. Bazılarına güvене-

medim. Bazılarını kalıcı ve etkin göremedim. Bence işin içinde bir çıkar ilişkisi var. Bireysel kimliklerin pek önemli olmadığı dönemlerde STK'lar devlet kurumlarıyla ve siyaset ile yakınlaşıp kendi menfaatleri doğrultusunda çalışmalar yapıyorlar. Halbuki STK'ların toplum yararını gözetiyor olması lazım.

Elde edilen bulgular ve derinlemesine görüşmelerde katılımcıların aktardığı bilgilerden yola çıkarak Türkiye için sivil toplum kuruluşlarının bir güven, liyakat ve amaç sorunu yaşadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Özellikle güven konusu katılımcılar ile sivil toplum örgütleri arasında görünmez bir duvar örmüştür.

Toplumsal Yaşama ve Kurumlara İlişkin Değerler

Bu bölümde gençlerin “toplumsal yaşam” ve “kurumlara” ilişkin değerlerini sorgulayacağız. Sekiz başlıktan oluşan bu bölümde öncelikle katılımcıların din-devlet ilişkilerine yaklaşımları sorgulanmış ve Türk ve Kürt kökenli gençler arasında bu konuda anlamlı bir farklılığın olup olmadığı sorgulanacaktır. İkinci başlıkta katılımcıların kadın hakları ile ilgili değerleri tespit edilecek ve ilk başlıkta olduğu gibi burada da Türk ve Kürt kökenli gençler arasında anlamlı bir farklılığın olup olmadığına bakılacaktır. Üçüncü başlıkta, katılımcıların toplumsal birliktelik alanları Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olma, aynı vatanda yaşama, aynı dinden olma vb.-üzerinden katılımcıların arasındaki farklılık düzeyi incelenecektir. Dördüncü başlıkta, Türk ve Kürt kökenli gençlerin farklı kimlikler ile “komşuluk” ve “evlilik” ilişkileri üzerinden hoşgörü değerine mesafeleri irdelenecektir. Sonraki başlıklarda, bayrağa bağlılık, askerlik hizmeti ve vatan için savaşma pratikleri üzerinden katılımcıların ulusal aidiyetler bağlamında değerleri tespit edilecektir. Son başlık olan kurumlara güven kısmında ise katılımcıların kurumlara olan güven düzeyleri tespit edilmeye çalışılacak ve devamında da Türk ve Kürt kökenli gençler arasında bu konu üzerinden bir karşılaştırma yapılacaktır.

3.1. Din-Devlet İlişkisi Bağlamında Değerler

Katılımcıların din ve devlet arasındaki ilişkiye yaklaşımları, onların sahip oldukları siyasal, dini ve sosyolojik birçok değeri yansıtmaları bakımından önemli bir sorgu alanıdır. Buradan hareketle katılımcılara din ve devlet arasındaki ilişki ile ilgili iki önerme sunulmuş ve bunlara ne ölçüde katılıp katılmadıkları sorgulanmıştır.

Türk kökenli gençlerin din ve devlet arasındaki ilişkinin biçimine yönelik tutumlarının istatistiki sonuçlarının yansıtıldığı Tablo 37'ye bakıldığında, Türk kökenli gençlerin büyük çoğunlukla (%82) din ve devlet ilişkilerinin birbirinden ayrı olması gerektiği fikrini benimsediği görülür. Bununla birlikte Türk kökenli gençlerin üçte biri de devletin dini kurallara göre yöneltmesi gerektiği ifade etmiştir.

Tablo 37. Din ve devlet ilişkisiyle ilgili aşağıdaki önermelere hangi ölçüde katılırsınız? (Türk kökenliler için)

	Kesinlikle hayır	Hayır	Ne evet ne hayır	Evett	Kesinlikle evet
Din ve devlet işleri birbirinden ayrı olmalıdır.	8,6	4,5	4,8	13,1	69,1
Devlet dini kurallara göre yönetilmelidir.	29,5	14,1	21,2	18,6	16,7
Her inançtan vatandaşın ibadet yeri devlet tarafından tanınmalıdır.	10,9	4,2	17,6	15,4	51,9

Son olarak, devletin sadece tek bir dininin uygulayıcı aktörü olması yerine diğer dinlerin de ihtiyaçlarını karşılaması gerekliliğini savunanların oranı da yüzde 67'dir. Buradan hareketle Türk kökenli gençlerin genel olarak din ve devlet işlerinin iç içe geçmesine ve devletin sadece belirli bir dini ayrıcalıklı tutmasına karşı mesafeli oldukları anlaşılmaktadır.

Tablo 38. Din ve devlet ilişkisiyle ilgili aşağıdaki önermelere ne ölçüde katılırsınız? (Kürt kökenliler için)

	Kesinlikle hayır	Hayır	Ne evet ne hayır	Evet	Kesinlikle evet
Din ve devlet işleri birbirinden ayrı olmalıdır.	10,7	5,1	6,7	11,5	66,0
Devlet dini kurallara göre yönetilmelidir.	34	13,4	14,6	14,2	23,7
Her inançtan vatandaşın ibadet yeri devlet tarafından tanınmalıdır.	8,3	4,3	10,3	11,9	65,2

Kürt kökenli gençlerin bu konudaki yaklaşımlarının istatistiksel sonuçlarının yansıtıldığı Tablo 38'e bakıldığında Kürt kökenli gençlerin de büyük ölçüde laiklik fikrine sıcak baktığı görülür. Ancak Türk kökenli gençler ile kıyaslandığında Kürt kökenli gençlerin bu konudaki dini değerlerinin biraz daha baskın olduğu anlaşılmaktadır. Din ve devlet işlerinin birbirinden ayrı olması gerektiğini düşünenlerin oranı yüzde 78 civarında olurken, tersi bir düşünceye sahip olanların oranı ise yüzde 38 civarında olmuştur. Bununla birlikte Kürt kökenli gençlerin yüzde 77'si "Her dinden vatandaşın ibadet yeri devlet tarafından tanınmalıdır." önermesine karşı olumlu bir tutum içerisinde olmuştur.

Türk ve Kürt kökenli gençler arasında din-devlet ilişkisi bağlamında anlamlı bir farklılık var mıdır? Bu soruya yapılan farklılık testiyle bir cevap aranmış ve elde edilen bulgular ışığında bu konuda iki grup arasında anlamlı bir farkın olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Türk ve Kürt kökenli için ayrı ayrı istatistiksel olarak hazırlanan tablo 36 ve 38'e bakıldığında iki grubun yakın oranlarda benzer tutumlara sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Elde dilen bulguların farklı bu bağlamda yapılan diğer araştırma sonuçlarıyla kıyaslandığında benzer sonuçların alındığı anlaşılmıştır. Bu araştırmalar içerisinde SODEV’in yaptığı araştırma bizim sonuçlarımızla örtüşmektedir. Araştırma sonucuna göre katılımcıların yaklaşık yüzde 70’i din ve devlet işlerinin birbirinden ayrı olmasının laiklik anlamına geldiğini ve yaklaşık yüzde 53’ü de Diyanet’in devlet işlerinde etkili olmaması gerektiğini ifade etmiştir (SODEV, 2020).

3.2. Kadın Hakları Bağlamında Değerler

Bireylerin din ve devlet ilişkisine yaklaşımları nasıl ki onların sahip oldukları değerler ile ilişkiliyse aynı şekilde kadın haklarına yaklaşımları da sahip oldukları değerleri yansıtır. Türk kökenli gençlerin kadın haklarına yaklaşımları ile ilgili bulguları Tablo 39’da verilmektedir. İlgili tabloya göre, sıklıkla tartışma mevzusu olan kadın ve erkek eşitliği meselesi ile ilgili Türk kökenli gençlerin herhangi bir ikilemde kalmadığı görülür. Türk kökenli gençler “Kadın ve erkeklerin eşit haklara sahip olmalıdır.” önermesine yüzde 89 oranında katılmaktadırlar. Ancak kılık, kıyafet meselesine karşı Türk kökenli gençlerin biraz mesafeli olduğu anlaşılmaktadır Türk kökenli gençlerin yaklaşık yüzde 70’i “Herkes istediği kıyafetle her yerde çalışabilmelidir.” önermesine katılırken yaklaşık yüzde 20’si ise bu önermeye katılmadığını ifade etmiştir.

Tablo 39. Kadın haklarıyla ilgili aşağıdaki önermelere ne ölçüde katılırsınız? (Türk kökenliler için)

	Kesinlikle hayır	Hayır	Ne evet ne hayır	Evet	Kesinlikle evet
Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahip olmalıdır.	4,1	3,5	3,5	9,6	79,3
Herkes istediği kıyafetle her yerde çalışabilmelidir.	10,8	7,6	12,4	18,8	50,3

Türk ve Kürt kökenli gençler arasında kadın hakları bağlamında anlamlı bir farklılığın olup olmadığı sorgulanmış; yapılan testler sonucunda iki grup arasında bu konuda herhangi bir farklılığın oluşmadığı sonucuna ulaşılmıştır. “Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahip olmalı mıdır?” sorusu için ($p=0,287$)²⁰ ve “Herkes istediği kıyafetle her yerde çalışabilmelidir.” sorusu için ($p=0,224$)²¹. Diğer bir deyişle, eldeki verilerle konuda Türk ve Kürt kökenli gençlerin kadın hakları konusunda benzer ve yüksek oranda olumlu bir tutum sergiledikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 40. Kadın haklarıyla ilgili aşağıdaki önermelere ne ölçüde katılırsınız? (Kürt kökenliler için)

	Kesinlikle hayır	Hayır	Ne evet ne hayır	Evet	Kesinlikle evet
Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahip olmalıdır.	2,4	2	3,6	12,6	79,4
Herkes istediği kıyafetle her yerde çalışabilmelidir	7,9	7,9	11,1	18,6	54,5

Kürt kökenli gençlerin bu konudaki tutumlarının sorgulandığı Tablo 40'a bakıldığında, Türk kökenliler ile kıyaslandığında Kürt kökenli gençlerin “Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahip olmalıdır.” önermesine daha yüksek oranda katıldıkları görülür. Kürt kökenli gençler yüzde 92 oranında bu konuda olumlu bir tutum sergilemiştir. Diğer tarafta kıyafet konusunda da Türk kökenlilerde olduğu gibi Kürt kökenli gençlerin de temkinli bir tutuma sahip olduğu söylenebilir. “Herkes istediği kıyafetle her yerde çalışabilmelidir.” önermesine Kürt kökenli gençlerin yüzde 73’ü olumlu yaklaşmıştır.

Din ve devlet ilişkisi ve kadın hakları ile ilgili derinlemesine görüşmelere katılan katılımcılar arasında tam bir fikir birliği ol-

20 Ek 5 T-test (Etnik kimlik)

21 Ek 5 T-test (Etnik kimlik)

mamasına karşı farklı şehirlerde ve etnik kökenden katılımcıların bu konularda benzer değerlere sahip olduğu gözlemlenmiştir. Bu konudaki düşüncelerini Ömer (2020) şu şekilde ifade etmektedir:

Türkiye toplumu inanç bağlamında çok çeşitli kimliklerden oluşmaktadır. Dolayısıyla devlet ve din işlerinin birbirinden ayrı olması tüm farklı inanç ve dinlerin eşit şekilde korunması anlamına gelmektedir. Devletin bir din ile ilişkili olması ve onu öncelikli tutması esas olarak dini değerleri zayıflatacağı gibi diğer dinlerin de ikinci plana itilmesine neden olacaktır. Kadın hakları da çokça tartışıldı. Bence bunun hiçbir faydası yok. Kadınlar farklı, erkekler farklı bir fizyolojik yapıya sahip. Dolayısıyla, “Kadın ve erkek eşittir.” cümlesi bence eksik kalmaktadır. Çünkü öncelikle bu sözler her yöne çekilebilir. Örneğin, “Kadın ve erkek eşittir.” denildiğinde bazıları, “Erkekler inşaatlarda çalışıyor. Kadınlar da inşaatlarda çalışsın.” gibi bir görüş belirtiyor. Bundan dolayı eşitlikten katsın ne olduğu açıklanmalı. Örneğini, cinsiyet ayrımı olmadan insanlar istedikleri işlerde çalışabilmeli; kadın ve erkekler iş bulma konusunda eşit haklara sahip olmalıdır.

Ömer ile benzer görüşlere sahip olan Kübra (2019) da din ve devlet ayrımı konusunda, devletin belirli bir dini ayrıcalıklı tutmaması gerektiğini, kadın hakları ile ilgili bu tür tatmıslara girmemek gerektiğini belirtiyor:

Günümüzde kadın ve erkeklerin hâlâ eşit olup olmadığını tartışmak bana çok gereksiz geliyor. Tamam, kadın ve erkekler her alanda eşit olamazlar. Örneğin, fiziksel güce çokça ihtiyaç duyulan işlerde kadınlar erkekler gibi çalışmazlar ama bu durum genellenmemeli. Bence kadınlara iş hayatında pozitif ayrımcılıklar sağlanmalı. Çünkü zaten toplumsal algı kadınları birçok alanda eksilerden başlamaya itiyor. Dolayısıyla pozitif ayrımcılıklar ile bu algular da kırılabilir. Bir de kadınları gerçekten koruyacak yasalara ihtiyaç var. Erkekler kavgaya veya benzer olaylarda kendilerini bir şekilde koruyabiliyorlar ama kadınlarda durum farklı. Bu nedenle kadınların doğrudan yasalar tarafından korunması gerekiyor.

34 ülkede yapılan araştırma sonuçlarına göre, çoğu insan kendi ülkesinde kadınların erkeklerle aynı haklara sahip olmasının önemli olduğu konusunda hemfikirdir. Örneğin; İsveç, Hollanda, Fransa, ABD, Kanada, Almanya, Yunanistan, İspanya, Avustralya, Arjantin, Birleşik Krallık ve Macaristan'ın neredeyse tamamı bu görüşe katılırken, Türkiye'de ise katılımcıların ancak yüzde 74'ü bu konuda olumlu bir tutum içerisinde olmuştur (Pew Research Center , 2020).

Bireylerin sahip olduğu değerler Rokeach'a (1973) göre kısmı olarak değişebilmekle beraber büyük ölçüde kalıcıdır. Örneğin, laiklik değerini benimseyen bireylerin laiklik ile ilişkili farklı konulardaki yaklaşımlarının bu tez üzerinden incelendiğinde bir tutarlılık içinde olması beklenen bir durumdur. Yukarıda verilen kadın hakları ve din ve devlet ilişkisi ile ilgili önermeler de bu bağlam üzerinden incelendiğinde bunların birbiriyle ilişkili olduğu anlaşılmıştır. Örneğin, "Din ve devlet işleri birbirinden ayrı olmalıdır." önermesi ile "Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahip olmalıdır." önermesi arasında pozitif ve orta kuvvette bir ilişki vardır($r=0,358$).

3.3. Toplumsal Birliktelik Bağlamında Değerler

Kimlik çeşitliliğin (siyasal, sosyal, etnik) olduğu toplumlarda birlik, beraberlik ve toplumsal uzlaşımın sağlanabilmesi adına insanları bir arada tutan ortak değerlere ihtiyaç vardır. Bu değerlerin hangi ölçüde etkili olduğu veya olmadığını bilmek toplum yapısının anlaşılması bakımından önemlidir. Zaten sosyal bilim alanında, toplumdaki değerler arasındaki geniş mutabakatın sosyal uyum ve toplumsal birliktelik bağlamında etkili olacağı tezi sıklıkla dile getirilmiştir.

Tablo 41. Sizce aşağıda verilen değerler insanları hangi düzeyde bir arada tutar? (Türk kökenliler için)

	Hiç tutmaz	Fazla tutmaz	Orta	Biraz tutar	Çok tutar
T.C. vatandaşı olmak	1	3,5	9,9	21,7	64
Aynı vatanı yaşamak	1,3	3,9	14,5	25,8	54,5
Aynı dinden olmak	3,5	3,8	15,1	26	51,6
Aynı dili konuşmak	1,3	4,5	14,7	27,9	51,6
Aynı geleneklere ve göreneklere sahip olmak	2,2	7,1	16	26,3	48,4
Aynı etnik kimlikten olmak	6,4	7,4	20,2	25,3	40,7

Araştırma kapsamında Türk ve Kürt kökenli gençlere bazı değerler sunularak bunların “insanları bir arada tutma” konusunda hangi ölçüde etkili olabileceği sorulmuş ve alınan cevaplar istatistiki olarak Tablo 41 ve 42’de verilmiştir. Yapılan istatistiki analizler sonucunda, Türk ve Kürt kökenli gençler arasında yukarıda verilen altı birliktelik alanından beşi için -aynı gelenek ve görenek hariç- anlamlı bir farklılığın olduğu sonucuna ulaşılmıştır. T.C vatandaşı olmak ($p=0,000$)²², Aynı dinden olmak ($p=0,005$)²³, Aynı vatanı yaşamak ($p=0,000$)²⁴, Aynı dili konuşmak ($p=0,000$)²⁵, Aynı etnik kimlikten olmak ($p=0,000$)²⁶. Diğer bir deyişle, elde edilen bulgular ışığında tabloda verilen toplumsal birliktelik alanlarının Türk ve Kürt kökenli katılımcılar için aynı değeri ifade etmediği sonucuna ulaşılmıştır.

Her iki grup için ayrı tablolara yansıtılan sonuçlar incelendiğinde, öncelikle Türk kökenli gençler için verilen tüm toplumsal birliktelik alanlarının insanları bir arada tutma hususunda yüksek bir öneme sahip olduğu görülmektedir. Bu alanlar içerisinde en çok önemsenen değerler sırasıyla, yüzde 86 oranında “Türkiye

22 Ek 5: T-testi (Etnik kimlik)

23 Ek 5: T-testi (Etnik kimlik)

24 Ek 5: T-testi (Etnik kimlik)

25 Ek 5: T-testi (Etnik kimlik)

26 Ek 5: T-testi (Etnik kimlik)

Cumhuriyeti Vatandaşı olmak” ve yüzde 80 oranında “aynı vatan-da yaşamak”tır. En az ilgi gören ise yüzde 66 oranıyla “aynı etnik kimlikten olmak” seçeneği olmuştur.

Tablo 42. Sizce aşağıda verilen değerler insanları hangi düzeyde bir arada tutar? (Kürt kökenliler için)

	Hiç tutmaz	Fazla tutmaz	Ne tutar ne tutmaz	Biraz tutar	Çok tutar
Aynı dinden olmak	8,3	7,1	12,6	30,3	41,7
Aynı vatan-da yaşamak	5,2	9,5	15,1	31	39,3
Aynı geleneklere ve göreneklere sahip olmak	8,7	7,1	11,9	33,6	38,7
Aynı dili konuşmak	8,7	13,4	9,4	32,3	36,2
Aynı etnik kimlikten olmak	17,5	10,7	14,7	25	32,1
T.C. vatandaşı olmak	11,8	15,7	15,4	29,1	28

Tablo 42’e bakıldığında, Kürt kökenli gençler verilen tüm toplumsal birliktelik alanlarının insanları bir arada tutacağına Türk kökenli gençlere kıyasla daha az inandıkları anlaşılmaktadır. Kürt kökenli gençlerin en az yüzde 57’si ve en çok da yüzde 72’si bu değerlerin insanları bir arada tutacağına inanmaktadır. Kürt kökenli gençlerin insanları bir arada tutacağına en yüksek oranda inandığı toplumsal birliktelik alanı “aynı gelenek ve göreneklere sahip olma” değeri olurken, en az inandıkları ise” aynı etnik kimlikten olmak” ve “T.C. vatandaşı olmak” değerleridir. Buradan hareketle Türk ve Kürt kökenli gençlerin genel olarak toplumsal uzlaşıda ve birlikteliği sağlama konusunda etnik kimliğin diğer toplumsal birliktelik alanları kadar etkili olmayacağı konusunda hemfikir oldukları anlaşılmaktadır.

Türk ve Kürt kökenli gençler arasında ortaya çıkan bu anlamlı farklılığın milliyetçi değerler ile ilgili olduğu söylenebilir. Din dâhil olmak üzere vatan, gelenek ve görenekler, vatandaşlık gibi kavramların daha çok Türki milliyetçiliği ile ilişkili olduğu, bu husus göz önünde bulundurulduğunda Kürt kökenli katılımcıların bu alanlara olan yumuşak bağlılığı daha iyi anlaşılacaktır.

**Tablo 43. İnsanları bir arada tutan değerler
(Türk kökenliler için- Demografik özelliklere göre)**

		T.C. vatandaş olmak	Aynı dinden olmak	Aynı dili konuşmak	Aynı vatanda yaşamak	Aynı gelenek ve göreneklere sahip olmak	Aynı etnik kimlikten olmak
		Tutar	Tutar	Tutar	Tutar	Tutar	Tutar
CİNSİYET	Kadın	59,5	59,1	58,9	57,4	58,8	61,7
	Erkek	40,5	40,9	41,1	42,6	41,2	38,3
EĞİTİM	Düşük	24,2	27,3	25,4	22,9	25,3	26,7
	Orta	40,5	39,3	38,3	41,8	38,6	39,3
	Yüksek	35,3	33,5	36,3	35,3	36,1	34,0
YAŞ	18-23	41,6	40,5	42,3	43,8	42,1	45,6
	24-30	58,4	59,5	57,7	56,2	57,9	54,4

Türk kökenli gençlerin insanları bir arada tutma hususunda toplumsal birliktelik alanlarına yaklaşımları cinsiyet, eğitim ve yaş değişkeni üzerinden incelenmiştir. Öncelikle cinsiyet değişkeni üzerinden incelendiğinde, Tablo 43'e yansıyan sonuçlara göre, Türk kökenli kadınların bu konudaki inançlarının erkeklerden daha yüksek olduğu görülmektedir. Genel olarak kadınların tüm toplumsal birliktelik alanlarına olan destekleri yüzde 60 civarındadır. Diğer tarafta erkeklerde ise bu oran yüzde 40'lardadır. Son olarak kadınlar için "aynı etnik kimlikten olma" en çok tercih edilen toplumsal birliktelik alanı olurken erkeklerde ise bu alan en düşük paya sahiptir.

Konu eğitim değişkeni üzerinden incelendiğinde tüm toplumsal birliktelik alanlarının en yüksek oranda orta eğitimliler tarafından benimsendiği görülmektedir. Düşük eğitimliler bu konuda diğer eğitim gruplarına göre daha düşük bir inanç düzeyine sahiptirler. Düşük eğitim seviyesine sahip Türk kökenli katılımcıların toplumsal birliktelik alanlarına olan inançları ortalama yüzde 25 civarında olurken, bu oran orta seviyedekilerde yüzde 40 ve yüksek seviyedekilerde ise yüzde 35 civarındadır. Eğitim seviyesine göre, yüzde

42 oranında “aynı vatanda yaşamak” insanları bir arada tutma hususunda en çok etkili olacağı düşünülen değerdir.

Yaş değişkeni üzerinden incelendiğinde, verilen toplumsal birliktelik alanlarının insanları bir arada tutma konusundaki inanç katılımcıların yaşları ile doğru orantılıdır. Yaşın artmasıyla bu alanlara karşı inanç düzeyi de artmaktadır. 18-23 yaş grubundakilerin toplumsal birliktelik alanlarına yaklaşımları ortalama yüzde 43 civarında olurken, bu oran 24-30 yaş grubundakilerde yüzde 57 civarında olmaktadır. 18-23 yaş grubunun en çok benimsediği toplumsal birliktelik alanı yüzde 60 oranında “aynı etnik kimlikten olmak” olurken, 24-30 yaş grubunun ise en çok benimsediği “aynı dinden olmak” değeridir.

**Tablo 44. İnsanları bir arada tutan değerler
(Kürt kökenliler için- Demografik özelliklere göre)**

		T.C. vatandaşı olmak	Aynı dinden olmak	Aynı dili konuşmak	Aynı vatanda yaşamak	Aynı gelenek ve göreneklere sahip olmak	Aynı etnik kimlikten olmak
		Tutar	Tutar	Tutar	Tutar	Tutar	Tutar
CİNSİYET	Kadın	35,9	38,3	42,0	36,2	40,4	41,0
	Erkek	64,1	61,7	58,0	63,8	59,6	59,0
EĞİTİM	Düşük	20,0	20,2	19,5	16,9	19,1	16,0
	Orta	51,0	50,8	51,7	53,7	53,0	56,3
	Yüksek	29,0	29,0	28,7	29,4	27,9	27,8
YAŞ	18-23	50,3	51,4	52,3	49,7	46,4	51,4
	24-30	49,7	48,6	47,7	50,3	53,6	48,6

Kürt kökenli gençlerin toplumsal değer alanları cinsiyet, eğitim ve yaş değişkeni üzerinden incelenmiştir. Öncelikle cinsiyet değişkeni üzerinden incelendiğinde kadın ve erkekler arasında dikkat çekici farklılıklar görülmektedir. Türk kökenli gençlerin aksine Kürtler arasında erkeklerin tüm toplumsal birliktelik alanlarına verdikleri destek kadınlardan daha yüksektir. Erkekler için bu alanlara verilen

destek ortalama yüzde 62 civarında olurken, bu oran kadınlarda yüzde 38 civarındadır. Erkeklerin en çok desteklediği toplumsal birliktelik alanı yüzde 62 oranında “T.C. vatandaşı olmak” olurken kadınlar ise en çok “aynı dili konuşmak” değerini desteklemiştir.

Eğitim değişkeni üzerinden incelendiğinde, tüm toplumsal birliktelik alanlarının en yüksek oranda orta eğitimliler tarafından benimsendiği görülmektedir. Düşük eğitimliler bu konuda diğer eğitim gruplarına göre daha düşük bir inanç düzeyine sahiptirler. Düşük seviyesine sahip Kürt kökenli katılımcıların toplumsal birliktelik alanlarına olan inançları ortalama yüzde 19 civarında olurken, bu oran orta seviyedekilerde yüzde 53 ve yüksek seviyedekilerde ise yüzde 28 civarındadır. Eğitim seviyesine göre yüzde 52 oranında “aynı etnik kimlikten olmak” insanları bir arada tutma hususunda en çok etkili olacağı düşünülen değerdir.

Yaş değişkeni üzerinden incelendiğinde, artan yaşa bağlı olarak verilen toplumsal birliktelik alanlarının insanları bir arada tutma konusundaki inanç katılımcıların yaşları ile doğru orantılıdır. Yaşın artmasıyla olumlu yöndeki inanç da artmaktadır. Yaş gruplarının toplumsal birliktelik alanlarına yaklaşımları ortalama yüzde 50 civarındadır. 18-23 yaş grubunun en çok benimsediği toplumsal birliktelik alanı yüzde 52 oranında “aynı dili konuşmak” olurken, 24-30 yaş grubunun en çok benimsediği ise yüzde 54 oranında “aynı gelenek ve göreneklere sahip olmak” değeridir.

3.4. Hoşgörü Bağlamında Değerler

Dünya Değerler Araştırması 2017-20 sonuçlarında, Türkiye’deki katılımcıların yüzde 63,3’ü çocukların, “insanlara saygı ve tolerans gibi değerlere sahip olması gerektiği” önermesine katıldığını ifade etmiştir (WVS,2020). Ancak şaşırtıcı olan şudur ki, katılımcıların yaklaşık üçte biri çocukların evrensel kabul edilen hoşgörü ve saygı değerlerini benimsemelerini önemsiz bulmuştur. Genel çerçevede yapılan bu araştırmalar şüphesiz toplumsal yapının durumunu da özetlemektedir.

Araştırmanın bu kısmında Kürt ve Türk kökenli gençlerin Türkiye toplumundaki farklı dini, etnik ve sosyal gruplara yaklaşımı Bogardus'un 1925 yılında geliştirdiği (Payne, Michael ve Fagan, 1974) sosyal mesafe ölçeğinden istifade edilerek "komşu olma" ve "evlilik tercihleri" üzerinden sorgulanmıştır. Ortaya çıkan sonuçlarda gençlerin farklı gruplara yaklaşımlarının olumlu olması yani hoşgörü düzeylerinin yüksek olması onların evrensel değerleri benimsediği anlamını taşımaktadır. Dolayısıyla bu durum toplumsal birlikteliğin sağlanması bakımından önemli olurken, olumsuz yönde bir sonucun oluşması da toplumsal kutuplaşmalara işaret etmektedir. Çünkü toplumsal kutuplaşmaların temel sebeplerinden biri de kişinin kendisi ile farklı ulusal, ırksal, dini veya politik grup üyeleri arasında algıladığı "sosyal mesafenin" (Payne, Michael ve Fagan, 1974) ve bireyler arasındaki farklılıkların ve eşitsizliklerin yüksek düzeyde olmasıdır.

3.4.1. Komşu Tercihi Bağlamında Değerler

Komşu tercihi iradi değildir. Dolayısıyla katılımcıların farklı gruplara karşı yaklaşımları varsayımsal olarak sorgulanmıştır. Yani insanlar komşularını seçemeyebilirler ama niyetler üzerinden bu konudaki fikirlerini açıkça belirtebilirler. Bu da onların değer yargılarına bağlı olarak kendilerine göre öteki olan kimliklere karşı algılarını ve sosyal mesafelerini, dolayısıyla bir bütün olarak ötekine karşı hoşgörü düzeylerini ortaya koyar. Bu yaklaşım ve algı doğrudan deneyimlenmiş bir bireysel bellek sürecinin sonucu olabileceği gibi "bazen de hayatın olağan akışı içerisinde hiç karşılaşılmasa da kolektif hafızada olumlu veya olumsuz bir şekilde yer edinmiş de olabilir." (Çaha vd., 2018).

Katılımcıların kendilerine herhangi bir detaylı bilgi verilmeden sadece bir varsayıma dayanarak komşularının kimliklerine yönelik farklı bir tutum sergilemeleri, onların benimsedikleri değerlerden kaynaklı çok net öteki imgesine sahip olduklarını göstermektedir. Diğer bir deyişle, katılımcıların komşu tercihlerinde farklı alanlardaki -dini, siyasal ve sosyal- değerlerinin bu yöndeki tutumlarında etkili olduğu gözlemlenmiştir. Ancak farklı oranlarda olsa da hem

Türk hem de Kürt kökenli gençlerin komşuluk tercihlerinde ortaya çıkan benzer -eşcinsellere karşı olumsuz, dindar ve başörtülülere yönelik olumlu- tutumlar, gençlerin etnik farklılıklara sahip olsalar dahi aynı toplumun bir parçası ve benzer gelenek, görenek, inanışlara sahip olmalarından kaynaklı olmuştur.

Tablo 45. Aşağıda verilen grupların her biri için komşunuz olmasını isteyip istemeyeceğinizi söyler misiniz?

	Türk kökenli			Kürt kökenli		
	İstemem	Fark etmez	İsterim	İstemem	Fark etmez	İsterim
Eşcinsel	67,8	28,7	3,5	59,1	32,3	8,7
Ateist	51,6	40,1	8,3	44,9	39,4	15,7
Suriyeli	49,4	41,1	9,6	40,2	46,1	13,8
Yahudi	48,7	42,4	8,9	39,4	45,3	15,4
Aşırı solcu	44,6	46,8	8,6	42,1	37,8	20,1
Çingene	43	45,2	11,8	44,5	42,5	13
Hıristiyan	40,8	49	10,2	32,7	50,4	16,9
Radikal dinci	38,5	49	12,4	48,8	35	16,1
Aşırı sağcı	35	49,4	15,6	58,7	31,5	9,8
Alevi	22,9	60,8	16,2	15,7	45,3	39
Kürt	22,6	56,7	20,7	3,9	29,5	66,5
Dindar	11,1	44,3	44,6	10,6	40,2	49,2
Başörtüsüz	6,1	60,8	33,1	6,7	59,1	34,3
Başörtülü	2,5	53,2	44,3	3,9	48	48

Tablo 45’de özetlenen sonuçlarda, Kürt ve Türk kökenli gençler arasında verilen gruplar ile komşu olma tercihlerinde farklılıklar ve benzerlikler görülmektedir. İlgili tabloya yansıyan sonuçlara bakıldığında, gençlerin en yüksek oranda komşu olmak istedikleri gruplar dindar ve başörtülülerdir. Türk kökenli gençler yüzde 44,6 oranında dindarlarla ve yüzde 44,3 oranında da başörtülüler ile komşu olmak isterken, bu oran Kürt kökenli gençlerde dindarlar için yüzde 49,2 ve başörtülüler için ise yüzde 48’dir. Bu sonuca bakıldığında, Kürt kökenli gençlerin Türk kökenli gençlerden biraz daha fazla oranda, dindar eğilimli kişiler ile komşu olmak istediği görülmektedir. Ancak gençlerin, en yüksek oranda dindar ve başör-

tülülere komşu olmak istemeleri sahip oldukları dini değerlerinin yanında, bu grupların gündelik hayatta sık karşılaşılan kişiler olmalarından da kaynaklanmaktadır. Örneğin KONDA Araştırma'nın 2010 yılında yaptığı 'Başını Örtme ve Türban Araştırması'na göre Türkiye'de kadınlarda başörtüsü kullanım oranı %71,2'dir (KONDA, 2010). Elde edilen bulgular 2011 yılında gerçekleştirilen "Türk Toplumunda Cemaat Algısı" adlı çalışma ile örtüşmektedir. Bu çalışmada elde edilen bulgularda "Toplumda belirgin biçimde komşu olunmak istenen veya istenmeyen insanların olduğu dikkatlerden kaçmamaktadır. Araştırma bulgularına göre sırasıyla eşcinseller, ateistler, Yahudiler, Ermeniler ve içki içenler komşu olarak daha az kabul gören kesimleri oluşturmaktadır." (Çaha vd., 2011).

Gençlerin en yüksek oranda komşu olmak istemediği kişiler eşcinsellerdir. Türk kökenli gençlerin yaklaşık üçte ikisi, Kürt kökenli gençlerin de yarısından fazlasının eşcinsel kişiler ile komşu olmak istemediği görülmektedir. Bu konudaki araştırmalarda eşcinsellerin hem arkadaşlık hem de komşuluk anlamında en az istenilen grup olmaları sosyolojik olarak ayrıca değinilmesi gereken bir konudur. Diğer taraftan ortaya çıkan bu sonucun etnik kimlikten bağımsız ancak dini değerler ile ilişkili olabileceğini göstermektedir. Örneğin bu çalışmada sorulan "Gündelik yaşamda veya aldığımız kararlarda dini kurallara dikkat eder misiniz?" sorusu ile "eş cinsel biri ile komşu olmak isteyip istememe" tercihi arasında anlamlı ve ters yönde bir ilişki vardır ($r = 0,305$). Yani gençlerde dindarlık düzeyinin artmasıyla eşcinsel biri ile komşu olma isteği azalmaktadır.

Şüphesiz eşcinsel kişilere yönelik olumsuz tutumun tek nedeni dini değerler değildir. Yani eşcinsellerin sadece dindar gruplar tarafından istenmediğini söylemek yanlış olabilir. Çünkü eşcinsel kişilere olan yaklaşımın sorgulandığı başka bir çalışmada, "Öyle bir durum düşünün ki, yaşadığımız yerdeki belediye başkanı adaylarının her birisi şu aşağıdaki özelliklerden birine sahip. Mecburen birini seçmek zorunda kalsanız hangisini tercih ederiniz?" sorusuna katılımcıların yüzde 61'i içki içen, yüzde 21'i eşcinsel olan ve yüzde 14'ü de eşini aldatan bir belediye başkanı adayını tercih ettiğini belirtmiştir. Yani günah veya ayıp sayılan davranışta bulunan

kişilere yaklaşımda bile eşcinsel kimlik ile ilişki sınırlandırılmıştır (KONDA, 2017). Dahası bu araştırma kapsamında eşcinseller ile komşu olmak istemeyen katılımcıların kendi değer yargılarının yanında bir de ailelerinden birilerinin bu kimlikten insanlar ile tanışması ve benzer yönelimleri tercih etmesi yönündeki korkuları da etkili olmaktadır. Dolayısıyla bu yönde tercihlerin oluşmasında dini, ahlaki ve toplumsal değerlerin bir bütün halinde etkili olduğu söylenebilir.

Son olarak eşcinselliğin toplumsal reddinin başka bir nedeni de siyasallaşmadır. Örneğin, Kaos GL Derneğinin 2018 araştırmasına göre eşcinsel grupların da içinde olduğu LGBT'lilerin en çok yer aldığı haberler siyasi içeriklidir (Veri kaynağı, 2018). Yani LGBT'liler doğrudan muhalif görülmekte ve mücadele edilmesi gereken bir sorun şeklinde algılanmaktadır.

Eşcinsel gruplara karşı yaklaşım derinlemesine görüşmelerde konunun daha iyi anlaşılabilmesi için tekrar ele alındı. Katılımcı (Ömer, Mülakat, 2020) bu konunun akademik mecralarda tartışılmasına önermektedir:

Eşcinsellik konusu, başta psikolog ve psikiyatristlerin incelemesi gereken, sonrasında da ilahiyatçıların için içine dâhil olması gereken bir konudur. Ben şahsen bu tür yönelimleri olan kişiler ile komşu olmak istemem. Çünkü ben eşcinsellerin yaşamını hem dinen hem de ahlaken tasvip etmiyorum. Bununla birlikte ailemden hiçbirinin de bu kimlikten insanlar ile arkadaşlık yapmasını istemem.

Kayseri'den bu çalışmaya katılan (Mert, 2019) ise bu konuyu ailevi değerler üzerinden değerlendirip konu ile ilgili düşüncelerini şu şekilde ifade ediyor:

Çevremde bu kişiler ile ilgili komşuluğun sıkıntılı olduğu dile getiriliyor. Şahsen ben bu görüşlere pek katılmıyorum. Sonuçta herkes kendi hayatını yaşıyor. Ancak bu konuyu ailemi göz önünde bulundurarak değerlendirdiğimde düşüncelerin farklılaşıyor. Bu kimlikten insanların bana zarar vereceğini falan düşünmüyorum ama ahlaki değerlerimden ve çocuklarımın da

eşcinsellerden etkilenip bu tür bir eğilim göstermesinden tedirgin olacağım için eşcinseller ile komşu olmak istemem.

Türk kökenli gençlerin eşcinsellerden sonra en yüksek oranda komşu olmak istemediği gruplar yüzde 51,6 oranıyla ateistlerdir. Kürt kökenli gençler arasında bu grup ile komşu olmak istemeyenler ise yüzde 45 oranındadır. KONDA'nın 10 yıllık toplumsal değişim raporunda, 2009 yılında kendilerini ateist olarak tanımlayanların oranı yüzde 1, 2019 yılında da ise yüzde 3 olduğu görülmektedir (KONDA, 2018). Bu sonuçlara bakıldığında -Kürtler bu konuda daha ılımlı olsalar da- katılımcıların görünürlüğü az olan bir gruba karşı bu denli toleranssız yaklaşımlarının sebebi, dindar-muhafazakâr kimliklerinin etkisi ile olduğu söylenebilir. Bununla birlikte toplumsal algının da etkili olduğunu söylemek gerekir. Çünkü ateist kişiler kamuoyunda “kedi kesenler” olarak tanınan satanistler ile karıştırılmakta ve ateistliğin tam olarak ne olduğu herkes tarafından bilinmemektedir.

Türk kökenli gençlerin yüzde 49,4 oranında komşu olmak istemediği diğer grup, ülkelerinde iç savaş çıktığından beri Türkiye’de sığınmacı olarak bulunan Suriyelilerdir. Kürt kökenli gençler arasında bu oran yüzde 40,2’dir. Suriyeli sığınmacılara toplumsal bakışı ölçmek amacıyla yapılan başka bir araştırmada, “Suriyeliler sizin apartmanınızda komşunuz olarak veya arkadaş grubunuzda bulunabilirler mi?” sorusuna katılımcılar yüzde 59 oranında hayır cevabı vermiştir (KONDA, 2016).

Türkiye Göç İdaresi’nin²⁷ verdiği rakamlara göre 6 Eylül 2020 tarihi itibarıyla barınma merkezinde 59.877 ve barınma merkezleri dışında 3.559.041 olmak üzere Türkiye’deki toplam koruma kapsamındaki Suriyeli sayısı 3.618.918’dir. Büyük çoğunluğu barınma merkezleri dışında ve halk ile iç içe yaşayan Suriyeliler için oluşan algılar, onların temizlik konusunda noksan, suça meyilli ve güvenilirmez olduklarıdır. Bununla beraber ucuz iş gücü olarak görülmeleri

27 <https://www.goc.gov.tr/gecici-korunamiz-altindaki-suriyeliler>

ve Suriye Devletinin Türkiye için tehdit olarak algılanması istenmemelerinde etkili olmaktadır.²⁸

(KONDA, 2016) Raporunda Suriyelilere yönelik algı şu şekilde açıklanmaktadır:

Kürtlerin meseleye ilişkin konumu ise biraz farklı görünüyor. Suriyeli sığınmacıların geri döneceklerine daha fazla inanmalarına rağmen, sığınmacıları kabul etmenin sorumluluğunu ve insani görev olmasını daha fazla vurguluyor ve yardımları daha yetersiz buluyor.

Suriyeliler konusunda endişelerini ifade eden Murat'a (2019) göre Suriyeliler Türkiye pek fazla istenmiyor:

Öncelikle ben Türkiye'deki Suriyelilere yapılan ayrımcılığı doğru buluyorum. Çünkü ben bazı Suriyelileri görüyorum ve düşünüyorum: Acaba biz ülkemizi terk etmek zorunda kalsaydık onlar bizimle bu kadar ilgilenirler miydi? Bence bizim milletimizin, devletimizin başına bu türden şeyler gelseydi kesinlikle Suriyeliler bizim onlara yaptığımız bu yardımları bize yapmazlardı. Bununla birlikte Suriyeliler burada bizim bacımıza, anamıza göz dikiyorsa Suriyeli değil hangi millet olursa olsun onun Türkiye'de yaşamasını istemem.

Suriyelilerin toplumun belirli bir kesimi için endişe kaynağı olduğuna değinen Trabzon'da yaşayan Arzu'ya (2019) göre kişiler Suriyelileri görünce tedirgin oluyorlar:

Suriyeli biri ile komşu olmak beni genel anlamda tedirgin ediyor. Çünkü her geçen gün daha kalabalık olmaya başlıyorlar. İlerde bizim nüfusumuzu geçerlerse ne olur acaba diye endişeleniyorum. Bizim kültürümüze yabancılar ve eğitim düzeyleri ne durumda bilmiyoruz. Suça karıştıkları iddia ediliyor. Tüm bu sorunlar insanları Suriyeliler ile komşu konusunda olumsuzluğa sevk ediyorlar.

Tablo 45'e bakıldığında Kürt kökenli gençlerin en çok komşu olmak istemediği diğer bir grup aşırı sağcı gruplardır. Kürt kökenli

²⁸ Türkiye'de yaşıyan Suriyelilere yönelik algı ile ilgili bkz.; Suriyeli Sığınmacılara Bakış, KONDA (2016) ve Türkiye Eğilimleri – 2019 Araştırması

gençler yüzde 58,7 oranında bu grup ile komşu olmak istememektedir. Bu grup ile komşu olmak istemeyen Türk kökenli gençlerin oranı ise yüzde 35'tir. Kürt kökenli gençlerin aşırı sağcı gruplar ile komşu olmak istememelerinde siyasal değerlerin etkili olduğu söylenebilir. Diğer taraftan bu grup ile komşu olmak istemeyen Türk kökenli gençlerin de öncelikle aşırılıklara karşı yaklaşımları ve siyasal değerlerinin etkili olduğu söylenebilir.

Bireylerin sahip oldukları değerler bazen hiç tanımadıkları kişilere karşı ön yargı oluşturabilmektedir. Benzer bir düşünceye sahip olan Van ilinde yaşayan Cabbar (2019) farklı siyasal kimliklere karşı yaklaşımını şu şekilde ifade etmektedir:

Ben aşırı sağcı biri ile komşu olmak istemem. Çünkü bu tip insanlar sürekli kendi siyasal kimlikleri ile ilgili propoganda yaparlar. Ben de siyasal olarak sol görüşlü olduğum için aşırı sağcı bir insan ile anlaşabileceğimi düşünmüyorum. Çünkü biliyorum ki, bu kimlikten biri muhakkak kendi siyasal görüşünü herkes tarafından bilinmesini sağlayacak şekilde ya kapısına siyasal bir partinin bayrağını asacak veya onların giyim tarzında giyinecek veya onlar gibi büyük bırakacak. Her durumda böyle biri ile komşu olmak istemem.

Kürt kökenli gençlerin en çok komşu olmak istemediği üçüncü grup 48,8 oranında radikal dincilerdir. Bu algının oluşmasında şüphesiz yakın tarihte meydana gelen Suriye'deki olaylar ve bunun neticesinde ortaya çıkan ve sözde kendilerini İslam için mücadele edenler olarak tanıtan cihatçı gruplar ile Kürtler arasındaki çatışmalar ve İşid'in Yezidi Kürtlere yönelik soykırımlarının etkili olduğu söylenebilir. Türk kökenli gençler arasında bu grup ile komşu olmak istemeyenlerin oranı da yüzde 38,5'tir.

Çaha ve ekibinin araştırmasında gençlerin kolektif hafızasında yer alan öteki imgesine yaklaşımı arkadaşlık sorusu üzerinden sorgulanmıştır. Ortaya çıkan sonuca göre katılımcıların en yüksek oranda arkadaşlık kurmak istemedikleri gruplar yüzde 71,1 oranıyla eşcinseller, yüzde 67,9 oranıyla içki içenler, yüzde 57,0 oranıyla ateistler ve yüzde 56,7 oranıyla Yahudilerdir (Çaha vd. 2018, s. 527). TESEV'in 2006 yılı araştırmasında katılımcıların yaklaşık

üçte ikisi (%66,2) kendilerine herhangi bir bilgi verilmediği halde yan koşusunun eşçinsel olmasını istememiştir (Çarkoğlu ve Toprak, 2006). Bu sonuçlar bu araştırmadaki bulgular ile benzerlik göstermektedir.

Türk kökenli gençlerin Kürtler ile komşu olmak isteyip isteme oranlarına bakıldığında Türk kökenli her beş katılımcıdan birinin Kürtler ile komşu olmak istemeği görülmektedir. Diğer tarafta Türk kökenli gençlerin yarısından fazlası komşusunun Kürt olup olmadığı ile ilgilenmediği görülmektedir. Kürt kökenli vatandaşların Türkiye'nin farklı illerine zorunlu veya isteğe bağlı göç ederek iş, eğitim vb. sebepler ile dağılmaları ve buradaki insanlar ile komşuluk, akrabalık (kız alıp verme), ortaklık vb. sebepler ile daha içli dışlı olmaları Kürtlerin diğer gruplardan daha görünür ve tanınır olmasında etkili olmuştur. Buna rağmen bu oranda istenilmemelelerinde Türk kökenli katılımcıların siyasal değerlerinin etkili olduğu söylenebilir (Yılmaz, Cesur ve Bayad, 2018).

Komşularının kimliklerinin kendisi için önemli olmadığını ifade eden İstanbul'da yaşayan Türk kökenli Burak (Mülakat, 2020) bu konudaki düşüncelerini şu şekilde ifade etmektedir:

Ben komşularımı sahip oldukları siyasal, etnik veya farklı kimlikleri üzerinden değerlendirmem. Herkesin görüşü, inancı, yaşayışı kendinedir. Burada önemli olan komşumun benim hayatıma müdahale edip etmediğidir. Örneğin, normal bir Kürt vatandaşı ile benim bir sorunum olmaz ancak o siyasal kimliği ile beni rahatsız ederse ben de rahatsız olurum. Dolayısıyla bu tür durumlarda kimlikler üzerinden bir tercih yapmak zorunda kalırım.

Hem Türk hem de Kürt kökenli gençlerin Yahudi ve Hıristiyan dinine mensup grupları komşu olarak isteme ve istememe yaklaşımları oransal olarak farklı ancak öncelikliler açısından benzerdir. Her iki etnik kimlikte de gençler farklı dini gruplar olmalarına rağmen Hıristiyanlara oranla daha çok Yahudi gruplar ile komşu olmak istememektedir. Hıristiyanlar ile komşu olmak istemeyen Türklerin oranı 40,8 iken bu oran Yahudiler için yüzde 48,7'dir. Kürt kökenli gençlerde ise bu oran Hıristiyanlar için yüzde 32,7 iken Yahudiler

için yüzde 39,4'tür. Bu yönde bir tablonun oluşmasında şüphesiz toplumsal ve siyasal kültür içerisinde yabancılara yaklaşımın etkili olduğu söylenebilir. İki dini grup arasında Yahudiler aleyhine bu şekilde farklı bir yaklaşımın var olması; İsrail Devleti'nin Filistinli Müslümanlara yönelik tutumları ve iki ülke arasında az kalsın savaş başlatacak kadar etkili olan Mavi Marmara olaylarının etkili olduğu söylenebilir (Nefes, 2019). Dolayısıyla hafızada Yahudiler ile ilgili biriken algılar hep olumsuz yönde olmuştur.

Bu konudaki gelişimleri (Nefes, 2019, s. 2) şu şekilde açıklamaktadır:

Türklerin Yahudilere algısına ilişkin akademik literatür iki ana perspektife ayrılabilir. Birincisi, hoşgörülü, çok kültürlü bir atmosfer sunar. Bu yazarlar, Yahudi karşıtı olayları, marjinal gruplardan gelmesi muhtemel istisnalar olarak kavramsallaştırır. Örneğin, Toktaş (2006), Türk-Yahudilerle insanların kendilerine yönelik muamelesi hakkında görüşmesinde ortaya çıkan sonuç; antisemitizmin seyrek ve bireysel düzeyde önyarguların olduğuydu. Diğer yaklaşım ise Yahudi karşıtlığı olarak tanımlanan anti-Semitizm'in Türkiye'de ana akım bir fenomen olduğunu ve Türk-Yahudilerin yabancı bir grup olarak görüldüğünü savunmaktadır.

Son olarak; Türkiye nüfusu az sayıda Alevi mezhebinden oluşmakla birlikte büyük ölçüde Sünni'dir. Yani hem Kürt hem de Türk kökenli gençleri büyük ölçüde Sünni olarak aynı mezheptendirler. Araştırma sonuçlarına bakıldığında, genel olarak hem Türk hem de Kürt kökenli gençlerin Alevi kişiler ile komşuluk düzeyi yansızdır. Ancak yine de bu konuda gençlerin farklı tutumlar takındıkları görülmektedir. Aleviler ile komşu olmak istemeyen Türk kökenli gençlerin oranı yüzde 23 civarında olurken bu oran Kürt kökenli gençler de yüzde 16 civarındadır. Son olarak Alevi kişiler ile komşu olmak isteyen Kürt kökenli gençlerin oranı Türk kökenlilerin iki katından fazladır. Bu yönde bir tablonun oluşmasında seksenli yıllarda meydana gelen Alevi-Sünni çatışmalarının etkili olduğu söylenebileceği gibi Kürt kökenli gençlerin Aleviler ile sosyal ve sosyolojik anlamda birlikteliğinin de etkili olduğu söylenebilir.

Tablo 46. Türk kökenli gençlerin en çok komşu olmak istemediği gruplar (Demografik özelliklere göre)

		Eşcinsel		Ateist		Yahudi	
		İstemem	İsterim	İstemem	İsterim	İstemem	İsterim
CİNSİYET	Kadın	94,5	5,5	92,3	7,7	90,8	9,2
	Erkek	95,9	4,1	78,6	21,4	77,1	22,9
EĞİTİM	Düşük	98,5	1,5	96,4	3,6	91,1	8,9
	Orta	98,9	1,1	88,8	11,3	87,8	12,2
	Yüksek	86,4	13,6	71,2	28,8	72,5	27,5
YAŞ	18-23	88,9	11,1	74,2	25,8	75,8	24,2
	24-30	98,6	1,4	92,6	7,4	89,6	10,4

Türk kökenli gençler arasında en çok komşu olunmak istenmeyen gruplar cinsiyet değişkeni üzerinden incelendiğinde Tablo 46'a yansıyan sonuçlara göre eşcinsel gruplara yaklaşım konusunda kadın ve erkekler arasında benzerlik, Ateist ve Yahudilere yaklaşımda da farklılıklar görülmektedir. Kadın ve erkekler arasında eşcinseller ile komşu olma isteği düşük düzeyde ve aralarında sadece yüzde 1,4 oranında kadınların lehine bir fark görülmektedir. Ateistler ve Suriyelilere yaklaşımda ise erkekler lehine yüzde 13,7 oranında bir fark görülmektedir.

Türk kökenli gençlerin komşuluk ilişkileri eğitim düzeyleri üzerinden incelendiğinde eğitim ile komşu olma isteği arasında doğru bir orantının olduğu görülmektedir. Yüksek eğitimlilerin her üç grupta da komşu olma isteği düşük eğitimlilerden daha yüksektir. Bu sonuçlara bakıldığında eğitilmiş gençlerin farklı kimliklere karşı daha toleranslı olduğu görülmektedir. Eğitimin sosyalleşme, farklı kültürleri tanıma ve kişilere yönelik önyargıların kırılması ve hoşgörü değerinin edinim alanı olması bakımından önemli bir işlevi vardır. Bu durum yapılan çalışmalarda da kanıtlanmıştır (Janmaat ve Keating, 2017).

Yaş değişkeni üzerinden bakıldığında ise yaş ile farklı kimliklere hoşgörülü yaklaşımın ters orantılı olduğu görülmektedir. Yaşın

artması ile birlikte bu üç grubun tümüne yönelik komşuluk isteği azalmaktadır. Bu da insanların artan yaşa bağlı olarak daha geleceksel bir yaşam tarzı benimsediği yaklaşımını desteklemektedir.

Tablo 47. Kürt kökenli gençlerin en çok komşu olmak istemediği gruplar (Demografik özelliklere göre)

		Eşcinsel		Aşırı sağcı		Radikal dinci	
		İstemem	İsterim	İstemem	İsterim	İstemem	İsterim
CİNSİYET	Kadın	86,2	13,8	88	12	74,6	25,4
	Erkek	87,7	12,3	83,8	16,2	75,5	24,5
EĞİTİM	Düşük	89,2	10,8	81,1	18,9	73,2	26,8
	Orta	92,1	7,9	91	9	82,4	17,6
	Yüksek	76,1	23,9	79,2	20,8	61,5	38,5
YAŞ	18-23	87,5	12,5	88,4	11,6	69,2	30,8
	24-30	86,9	13,1	83	17	80,5	19,5

Kürt kökenli gençlerin en yüksek oranda komşu olmak istemediği gruplar cinsiyet, eğitim ve yaş değişkeni üzerinden incelenmiştir. Öncelikle cinsiyet değişkeni üzerinden bakıldığında Tablo 47'e yansıyan sonuçlara göre kadın ve erkekler arasında radikal dincilere yaklaşımda benzerlikler, eşcinsel ve aşırı sağcı gruplara yaklaşımda ise farklılıklar görülmektedir. Erkekler en çok aşırı sağcılar ve sonrasında eşcinseller ile komşu olmak istemezken, kadınlarda tersi bir durum söz konusudur. Erkeklerin aşırı sağcı ve eşcinsellere yaklaşımında, eşcinseller lehine yüzde 3,9 oranında bir fark görülmektedir. Radikal dinci gruplar ile komşuluk ilişkisinde kadın ve erkekler arasında yüzde 1'in altında bir fark mevcuttur.

Eğitim değişkeni üzerinden bakıldığında, Kürt ve Türk kökenli gençler arasında benzer bir yaklaşımın olduğu görülmektedir. Türk kökenli gençlerde olduğu gibi Kürt kökenli gençler de eğitim seviyesinin artması ile farklı kimlikler ile komşu olma isteğinde bir artış gerçekleşmektedir.

Yaş değişkeni üzerinden incelendiğinde Türk ve Kürt kökenli gençler arasında benzerlik görülmektedir. Kürt kökenli gençlerde de Türklerde olduğu gibi yaşın artmasına bağlı olarak farklı kimlikler ile komşu olma isteği azalmaktadır.

Tablo 48. Siyasal kimliklerin farklı kimlikler ile komşuluk ilişkisindeki tutumları

		Atatürkçü Laik	Dindar Muhafazakâr	Milliyetçi Vatansever	Liberal Özgürlükçü	Demokrat Sosyal Demokrat	Marksist Sosyalist
Alevi	İstemem	24,4	29,6	18,5	9,0	10,6	22,2
	İsterim	21,8	14,4	17,2	48,3	40,4	55,6
Aşırı sağcı	İstemem	42,3	47,2	33,8	60,7	51,1	72,2
	İsterim	12,8	12,8	13,9	10,1	8,5	16,7
Aşırı solcu	İstemem	34,6	64,0	41,1	39,3	34,0	16,7
	İsterim	14,1	4,0	6,6	21,3	23,4	66,7
Ateist	İstemem	39,7	74,4	51,0	29,2	31,9	27,8
	İsterim	14,1	2,4	6,6	22,5	17,0	33,3
Başörtülü	İstemem	6,4	1,6	1,3	2,2	8,5	5,6
	İsterim	33,3	64,0	42,4	37,1	40,4	66,7
Başörtüsüz	İstemem	9,0	7,2	6,0	2,2	6,4	0,0
	İsterim	29,5	29,6	34,4	34,8	42,6	61,1
Çingene	İstemem	47,4	48,8	45,0	40,4	29,8	38,9
	İsterim	11,5	11,2	11,3	7,9	21,3	22,2
Dindar	İstemem	21,8	2,4	9,3	18,0	14,9	11,1
	İsterim	28,2	73,6	47,0	31,5	40,4	33,3
Eşcinsel	İstemem	50,0	83,2	73,5	42,7	51,1	50,0
	İsterim	5,1	2,4	2,6	11,2	10,6	16,7
Kürt kökenli	İstemem	20,5	13,6	25,8	6,7	0,0	0,0
	İsterim	25,6	40,0	22,5	60,7	68,1	72,2
Radikal dinci	İstemem	37,2	42,4	42,4	51,7	44,7	55,6
	İsterim	15,4	14,4	9,3	15,7	14,9	16,7
Suriyeli	İstemem	57,7	35,2	54,3	43,8	38,3	38,9
	İsterim	5,1	14,4	7,9	7,9	23,4	22,2
Hristiyan	İstemem	30,8	55,2	41,7	22,5	19,1	16,7
	İsterim	11,5	8,8	8,6	18,0	23,4	38,9
Yahudi	İstemem	35,9	60,8	51,7	25,8	27,7	38,9
	İsterim	10,3	7,2	8,6	15,7	23,4	22,2

Not: İlgili tabloya “fark etmez” cevabı veren katılımcılar dâhil edilmemiştir.

İlgili tabloya bakıldığında verilen siyasal kimliklerin savundukları değerleri çerçevesinde ve paralelinde bir sosyal yaşamı kabul ettikleri görülmektedir. Tablo 48'ce yansıyan sonuçlara göre, sol ve liberal siyasal kimlikler farklı kimlikler ile komşuluk ilişkisinde daha hoşgörülü/toleranslı bir yaklaşım sergilerken muhafazakâr-dindar ve milliyetçi-vatansever kimliklerin bu noktada daha seçici oldukları, çoğunlukta kendi değerleriyle örtüşen kimliklere karşı daha hoşgörülü/toleranslı oldukları anlaşılmaktadır.

3.4.2. Farklı Kimlikten Biriyle ile Evlilik Bağlamında Değerler

Komşuluk konusunda olduğu gibi kişinin evlilik konusundaki tercihleri de doğrudan sahip olunan değerler ile ilişkilidir. Türk ve Kürt kökenli gençlerin ailelerinden bir erkeğin farklı dinden veya etnik kimlikten biri ile evlilik konusuna yaklaşımları istatistiki olarak Tablo 49'da verilmektedir. İlgili tabloya göre Türk kökenli gençlerin üçte biri bu konuda olumsuz bir yaklaşım içerisinde olmaktadır. Yüzde elliye yakını bu konuyu normal görürken, olumlu tutum içerisinde olanların oranı ise yüzde 16'dan biraz fazladır. Diğer tarafta Kürt kökenli gençlerin bu konudaki tutumunun Türk kökenlilere göre daha olumlu olduğu göze çarpmaktadır. Diğer bir deyişle bu konuda Kürt kökenli gençlerin Türk kökenli gençlerden daha yüksek oranda toleranslı olduğu görülmektedir. Bu konuda olumlu tutum içinde olan Kürt kökenli katılımcıların oranı yüzde 31 civarında olurken olumsuzların oranı yüzde 28'dir. Bu türden bir evliliği normal görenlerin oranı yüzde 41 civarında olmuştur.

Tablo 49. Ailenizden bir erkeğin farklı etnik köken veya dinden biri ile evlenmesini nasıl karşılırsınız?

	Türk kökenli	Kürt kökenli
Olumsuz	35	28
Normal	47,1	40,6
Olumlu	16,2	30,7
Sadece farklı etnik köken ile olabilir	1,6	0,8
Toplam	100	100

Etnik kimlikler arasındaki farklılığın olduğu diğer bir alan ise dini değerlerdir. Müslümanlık inancında farklı dinden kadın veya erkek birileri ile evlilik belirli şartlara bağlanmıştır (Kur'an-ı Kerim Maide Süresi, 5. ayet). Bu sebeple Türk ve Kürt kökenli gençlerin gelin adayının dini inancını sorgulamakta ve bu konuda Türklerin Kürtlerden biraz daha az toleranslı olduğu görülmektedir. Bu tür sorulara olumlu yanıt verenlerin oranının yüksek olması kişilerin dini değerlerden bağımsız hareket ettiği anlamına gelebilir. Diğer tarafta bu oranın düşük çıkması tamamıyla dini değerlerin yüksek olduğu anlamına gelmemektedir. Çünkü insanlar dini değerlerden bağımsız bir şekilde duygusal sebepler ve kendi kültürel yapılarına bağlı kalmak istedikleri için de kendi dinlerinden veya etnik kökenlerinden olmayan kişiler ile ilişkilerde temkinli davranabilmekteler.

TESEV'in 2006 araştırmasında "Oğlumun Müslüman olmayan biriyle evliliğine karşı çıkarım." önermesine katılırim diyenleri oranı yüzde 66,6'dır. Yani her üç kişiden ikisi gelin adaylarının dini inancını sorgulamış ve gelin adayında Müslüman olma şartı aradığını ifade etmiştir. Dini değerler ile bağlantılı farklı bir soru da "Kızımın veya oğlumun başka mezhepten bir Müslümanla evlenmesine karşı çıkarım." önermesine erkekler yüzde 58,9 oranında, kadınlar da yüzde 48,9 oranında katılırim cevabı vermiştir (Çarkoğlu ve Toprak, 2006). Son soru ile birlikte katılımcıların dini inançları ile birlikte yabancılara yaklaşımları da sorgulanmıştır. Dini yönden hiçbir engel olmamasına rağmen katılımcıların yaklaşık yarısı bu konuda olumsuz tutum sergilemiştir. Yani kişi kendisine göre genel olarak öteki olana karşı temkinlidir.

Tablo 50. Ailenizden bir erkeğin farklı etnik köken veya dinden biriyle evliliğini nasıl karşılırsınız? (Demografik özelliklere göre)

		Türk kökenli		Kürt kökenli	
		Olumsuz	Olumlu	Olumsuz	Olumlu
CİNSİYET	Kadın	77,3	22,7	48,3	51,7
	Erkek	57,5	42,5	47,2	52,8
EĞİTİM	Düşük	78,3	21,7	37,1	62,9
	Orta	73,9	26,1	63	37
	Yüksek	50	50	21,2	78,8
YAŞ	18-23	61,8	38,2	49,3	50,7
	24-30	71,7	28,3	46,3	53,8

Not: “Farklı etnik kökenden olabilir” ve “normal” seçenekleri bu tabloya dâhil edilmedi.

Türk ve Kürt kökenli gençlerin ailelerinden bir erkeğin farklı etnik köken veya dinden biri ile evliliği cinsiyet, eğitim ve yaş özelliklerine göre ele alınmaktadır. Öncelikle cinsiyet değişkeni üzerinden incelendiğinde Tablo 50’e yansıyan sonuçlara göre bu konuda erkeklerin kadınlardan daha toleranslı olduğu göze çarpmaktadır. Ancak burada Türk kökenli gençler arasında erkeklerin lehine yüzde 20 oranında bir fark ortaya çıkarken Kürt kökenli gençler arasında bu fark yok denecek kadar azdır. Bu konuda sosyolojik olarak değinilmesi gereken diğer önemli bir husus Kürt kökenli kadınların Türk kökenli kadın ve erkeklerden daha yüksek oranda olumlu bir tutum içerisinde olmasıdır. Yani Kürt kökenli kadınlar farklı kimlikler ile ilişkilerde Türk kökenli gençlere kıyasla daha açıktırlar. Şüphesiz bu tablonun arka planında sosyolojik nedenler ile birlikte siyasal gerekçelerin de bulunduğunu söyleyebiliriz. Örneğin Kürt kökenli kadınlar geleneksel siyasal değerlerden ziyade bireyci ve eleştirici siyasal anlayışları benimsemektedirler.

Farklı dini ve etnik kimlikler ile evlilik durumu eğitim değişkeni üzerinden incelendiğinde, her iki etnik gruptaki gençlerde eğitim düzeyinin artması ile birlikte bu konudaki tolerans düzeyi de artmaktadır. Ancak pozitif yönde gelişen bu durum Türk kökenli gençlerde daha belirgindir. Örneğin düşük eğitilmiş Türk kökenli

gençlerin bu konudaki olumlu yaklaşımı yüzde 22 civarında olurken yüksek eğitimlilerde bu oran yüzde 50'ye yükselmiştir. Yani eğitim faktörünün bu konuda Türk kökenli gençleri ciddi anlamda etkilediği söylenebilir. Diğer tarafta Kürt kökenli gençlerde bu düzeyde bir artış görülmemektedir. Çünkü her üç eğitim seviyesinde de Kürt kökenli gençlerin bu konudaki olumlu yaklaşımı yüksektir. Düşük eğitimlilerde bu oran yüzde 63, yüksek eğitimliler de ise yüzde 79 oranındadır.

Her iki yaş grubunda da Kürt kökenli katılımcıların yarısından fazlası bu konuda olumlu cevap verirken, Türk kökenli gençlerde bu oran düşük düzeydedir. Ancak hem Türk hem Kürt kökenlilerde yaşın artmasına bağlı olumlu yaklaşımda bulunanların oranında düşüş görülmektedir. Bu oran Kürtler için yüzde 3, Türkler için ise yüzde 4'tür.

Tablo 51. Ailenizden bir kadının farklı etnik köken veya dinden biriyle evliliğini nasıl karşılırsınız?

	Türk kökenli	Kürt kökenli
Olumsuz	47,5	40,9
Normal	37,9	33,9
Olumlu	12,7	24,4
Sadece farklı etnik köken ile olabilir	1,9	0,8
Toplam	100	100

Tablo 51'e yansıyan sonuçlara göre ailelerinden bir kadının farklı etnik kimlik veya dinden biri ile evliliği konusunda Türk ve Kürt kökenli gençler arasında dikkat çekici bir farklılık görülmektedir. Elde edilen bulgulara göre Kürt kökenli gençler bu konuda Türk kökenli gençlerden daha olumlu bir tutuma sahipler. Yabancı bir damat konusunda olumlu olan Kürtlerin oranı Türklerin yaklaşık iki katıdır. Bununla birlikte bu tarz bir evlilikte sadece etnik farklılığı olumlu karşılayıp dini farklılığı kabul etmeyen Türk kökenli gençlerin oranı aynı fikirde olan Kürt kökenlilerin iki katından fazladır.

Bir önceki soru ile kıyaslandığında Hem Kürt hem Türk kökenli gençler gelin adayından ziyade daha çok damat adayının etnik veya dini kimliğini sorguladığı görülmektedir. Türk kökenli gençler arasında ailesinden evlenecek olan kişinin kadın veya erkek olması olumsuz yaklaşımı yüzde 12,5 oranında artırırken olumlu yaklaşımı da yüzde 3,5 oranında düşürmektedir. Kürt kökenli gençlerde ise olumsuz yaklaşım yüzde 12,9 oranında artarken, olumlu yaklaşımda yüzde 5,7 oranında düşüş görülüyor. Kürt kökenli gençlerde evlenecek olan kişinin kadın olması durumunda tolerans düzeyindeki değişim Türklerden daha yüksektir.

Tablo 52. Ailenizden bir kadının farklı etnik köken veya dindar biri ile evliliğini nasıl karşılırsınız? (Demografik özelliklere göre)

		Türk kökenli		Kürt kökenli	
		Olumsuz	Olumlu	Olumsuz	Olumlu
CİNSİYET	Kadın	82,2	17,8	63,8	36,2
	Erkek	75,0	25,0	61,9	38,1
EĞİTİM	Düşük	92,9	7,1	56,4	43,6
	Orta	78,9	21,1	72,9	27,1
	Yüksek	64,9	35,1	47,6	52,4
YAŞ	18-23	78,5	21,5	61,8	38,2
	24-30	79,0	21,0	63,3	36,7

Türk ve Kürt kökenli gençlerin ailelerinden bir kadının farklı etnik köken veya dinden biri ile evliliğine yaklaşımları cinsiyet değişkeni üzerinden incelendiğinde Türk ve Kürt kökenli gençler arasında dikkat çeken bir benzerlik görülmektedir. Öncelikle, Tablo 52'e yansıyan sonuçlara göre, Türk kökenli gençler arasında kadınların erkeklerden yüksek oranda olumsuz tutum takındığı görülmektedir. Türk kökenli kadın ve erkeklerde de olumlu yaklaşım oranı erkekler lehine yüzde 7 civarındadır. Diğer tarafta Kürt kökenli gençler için de benzer bir durum söz konusudur. Kürt kökenli gençler arasında olumsuz yaklaşım sergileyen kadınların oranı erkeklerden daha yüksektir.

Aileden bir kadının farklı etnik köken veya dinden biri ile evliliği konusu eğitim düzeyi üzerinden incelendiğinde Türk ve Kürt kökenli gençler arasında dikkat çekici farklılıklar mevcuttur. Öncelikle, tüm eğitim seviyelerinde Kürt kökenli gençler Türk kökenlilerden daha olumlu bir yaklaşım sergilemektedir. Türk kökenli gençler arasında bu konuya olumlu cevap verenlerin oranı eğitim seviyesinin artmasına bağlı olarak yükselmektedir. Düşük eğitim seviyesinden yüksek eğitim seviyesine çıkarken olumlu yaklaşım sergileyenlerin oranı yaklaşık beş kat artmaktadır. Kürt kökenli gençlerde ise farklı bir durum söz konusudur. Düşük eğitimden orta eğitime geçerken olumlu yaklaşım sergileyenlerin oranında azalma görülmektedir. Buna rağmen eğitim seviyesine göre en yüksek oranda olumlu yaklaşım sergileyenler yüksek eğitim seviyesindekilerdir.

Etnik ve ya dini kimlikler arasındaki farklılıklar katılımcıların bazıları için sorun teşkil etmezken bazıları için büyük sorunlar oluşturmaktadır. Farklı dinden veya etnik kimlikten biri ile evlilik konusunda sorun yaşayacağını söyleyen Kübra (2019) şu şekilde ifade etmektedir:

Ben örneğin bir Kürt'ü çok sevsem bile ailemin bunu onaylayacağını düşünmüyorum. Çünkü ilk akla gelen şey, bu kişinin kendisi olmasa bile ailesinde birilerinin PKK ile ilişkili birilerinin olup olmayacağıdır. Dolayısıyla benim Kürt biri ile evleneceğimi aileme anlatmam çok zor bir durumdur. Zaten ailem de böyle bir evliliğe izin vermez. Ben de doğal olarak karşımdaki kişiyi ne kadar çok sevsem de ailem izin vermediği takdirde kendisiyle evlenemem.

Bu konudaki benzer endişelerini dile getiren Arzu'ya (2019) göre Kürtlere yönelik var olan algıyı kırmak çok zor:

Öncelikle bu konuyu kendim için düşününce farklı dinden biri ile inancımın dolayısıyla evlenmezdim. Farklı etnik kimlik için de benzer bir düşününceyi taşıyorum. Ailem benim farklı etnik kimlikten, örneğin Kürt biri ile evliliğime kesinlikle izin vermez. Ben de bu durumda onların kararlarına karşı çıkmazdım.

Çünkü Kürt birinden söz edildiğinde bende bir korku oluşuyor. Acaba kendisinin veya ailesinden birinin PKK ile ilişkisi var mıdır? Bir de ben de korkuyorum Doğu bölgeleri ile ilgili haberleri duyunca. Doğuda kadınlara verilen haklar Trabzon'daki gibi midir bilmiyorum ama Kürt biri ile Trabzon'da yaşamak koşulluyla da evlenebilirim.

Konuyu özgürlükler çerçevesinden değerlendiren Pınar'a (2020) göre kişinin eş seçimi tamamen kendi kararıdır:

Ben kendi erkek veya kadın yakınımdan birinin farklı dini ve etnik kimliklerden biri ile evliliği konusunda evlenecek kişiyi olumsuz anlamda etkileyecek bir tutum içerisinde olmam. Çünkü bu tamamen kişinin kendi kararı. Benim bu konuda farklı kimliklere karşı bir önyargım yok. Sadece dini inancım bu konuda bir sınır çiziyor. Çünkü din kadından ziyade bir farklı dinden bir erkek ile evliliği zorlaştırıyor.

Neyin değer olup olmadığı kişiye göre değişebileceği ve değerlerin hem somut hem de soyut anlamlara sahip olabilecekleri önceki bölümlerde ifade edildi. Soyut değerler (hoşgörü, saygı gibi) bireylerin davranışlarını yönlendiren yönlendiricilerdir. Diğer tarafta dini, sosyal kültürel faktörlere bağlı olarak kişiler için önem ifade eden şeyler -askerlik hizmeti, vatan için savaşma veya semboller, bayrak- kimileri için değer olarak kabul edilebilir.

3.5. Bayrağı Sahiplenme Bağlamında Değerler

Ulusal sembollerin etkili bir siyasi güç ve nüfuz kaynağı olduğu, ulusal kimlik, bağlılık ve fedakârlığın duygusal ifadelerini uyandırarak devlet çıkarlarına destek sağlama yeteneğine sahip olduğu geniş bir kabul görmektedir (Schatz ve Lavine, 2007). Bu sembollerin önemli olanlarından biri de renkleri ve üzerindeki şekiller ile ülkelerin tarihi, dini²⁹, siyasal kimliğini, bağımsızlık ve özgürlük simgelerini yansıtan bayraklardır.

²⁹ Pew Research analizine göre, dünyadaki 196 ülkesinin üçte biri şu anda dini semboller içeren ulusal bayraklara sahip. Bu kategorideki 64 ülkeden yaklaşık yarısında Hristiyan sembolleri (%48) ve yaklaşık üçte birinde İslam dinine ait semboller (%33) bulunmaktadır (Theodorou, 2014).

Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan araştırmaya göre subliminal olarak ülke bayrağını çok fazla görmeye maruz kalan kişilerde siyasal ve sosyal eşitliğe dair hissiyatlarının arttığı sonucuna varılmıştır (Butz, Plant ve Doerr, 2007). Dahası bayrağa atfedilen değer büyüdükçe onu koruma fikri de büyür. Örneğin Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda bayrağın şekli ve renginin asla değiştirilemeyeceği kanunla güvence altına alınmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982). Ulusal bayrakların ulusun temel değerlerini kavramsal olarak temsil etmede, kişinin milletiyle ilişkili tarihi ve hatıraları yoğunlaştırmada ve ulusun temsil ettiği şeyi somutlaştırmada çok önemli olduğu varsayılır. Hatta bazıları bayrağın, ulusal bilincin sembolik temsili açısından bir toplumun ruhunu temsil ettiğini söylüyor. Bu, insanları bunun için hayatlarını feda etmeye teşvik edebilir. Bu nedenle, bir yönüyle ulusal bayraklar, grup üyeliklerini ve kişinin ulusu için hissedilen güçlü duygusal bağları temsil eder (Butz, 2009).

Tablo 53. Türkiye Cumhuriyeti bayrağının sizi temsil ettiğini düşünüyor musunuz?

	Türk kökenli	Kürt kökenli
Kesinlikle hayır	0,3	6,7
Hayır	1,9	24,4
Ne evet ne hayır	3,2	22,4
Evet	17,3	26,0
Kesinlikle evet	77,3	20,5
Toplam	100	100

Türk ve Kürt kökenli gençlerin aidiyetler bağlamında Türkiye Cumhuriyeti Bayrağı'na yaklaşımları arasında bir farklılık var mıdır? Bu soruya Tablo 53'e yansıyan veriler üzerinden cevap bulunabilir. İlgili tabloya bakıldığında Türk ve Kürt kökenli gençler arasında Türkiye Cumhuriyeti bayrağının kendilerini temsil edip etmeme konusunda anlamlı bir farklılık görülür ($P=,000$).³⁰ Elde edilen bulgular Türk kökenli gençlerin bayrak konusundaki aidiyet duygularının Kürt kökenli gençlere oranla daha yüksek oranda ol-

30 Ek 5: T-testi (Etnik kimlik)

duğunu göstermektedir. Türk kökenli gençlerin neredeyse tamamı Türkiye Cumhuriyeti Bayrağı'nın kendilerini temsil ettiğini düşünürken, bu oran Kürt kökenli gençlerde yüzde 46,5'dir. Türkiye Cumhuriyeti Bayrağı'nın kendilerini temsil etmediğini söyleyen Türk kökenli gençlerin oranı yüzde 2 civarında olurken, bu oran Kürt kökenli gençler de yüzde 31 civarındadır.

Türkiye siyasal tarihinde kurutuluş simgesi olan bayrak, milliyetçilik ve vatanseverlik duygularında dışa vurum aracıdır. Ancak milliyetçi-vatansever kimliklerin yanında bayrak aynı zamanda muhalif grupları iktidarın politikalarını eleştirirken kullanıldığı en temel objedir. Özellikle PKK'nın kuruluşu ile birlikte artan milliyetçi dalga ile bayrağın daha görünür bir obje olarak siyasal yönelim unsuru olduğu söylenebilir.

Aidiyetler bağlamında T.C. bayrağına yaklaşımlarının sorgulandığı araştırmada genel olarak katılımcıların bayrağa karşı olumlu bir yaklaşımının olduğu gözlemlenmiştir. Derinlemesine görüşmelerde de katılımcılar bu konudaki olumlu yaklaşımlarını daha çok manevi değerler üzerinden açıklamaktadır. Arzu (2019) bu konudaki yaklaşımını şu şekilde ifade etmektedir:

Türkiye Cumhuriyeti bayrağının beni temsil ettiğine tamamiyle inanmıyorum. Onun için bayrağın rengi veya şekliyle ilgili herhangi bir değişikliği kesinlikle kabul etmem. Çünkü kırmızı, şehitlerin kanını temsil ediyor. Bu ülkenin kurtuluşuna ulaşabilmesi için birçok asker şehit oldu. Kırmızı renk askerlerimizin kanını temsil ediyor. Bundan dolayı bayrağa karşı sonsuz düzeyde bir bağlılığım var.

Bayrak ile ilgi bir sorun yaşamamasına rağmen bazı katılımcılar bayrağın siyasete alet edildiğini ifade etmektedir. Bu nedenle bu tür durumlarda bayrağa olan saygının azaldığı düşünülmektedir. Mustafa'nın (2020) bu konudaki yaklaşımı şöyledir:

Semboller her zaman toplumlar için bir şey ifade etmiştir. Ama T.C. bayrağı benim için bir şey ifade etmiyor. Aslında benim bu ülkeye karşı bir aidiyetim yok. Çünkü bu toplumda ben hep öteki kabul edildim. Hep uzak tutulan oldum. Türkiye'deki siyasal

tutum beni bu duruma getirdi. Aslında bayrak kimseyi temsil etmiyor. Kim iktidar oluyorsa o bayrağı kendisi için kullanıyor. Şayet bu ülkede ekonomik ve siyasal olarak mutlu olmuş olsaydım bu ülkeye karşı bir aidiyetim olabilirdi. Ama yine de bayrağa ayrı bir değer yüklemezdim.

Tablo 54. Türkiye Cumhuriyeti bayrağı sizi temsil ediyor mu? (Demografik özelliklere göre)

		Türk kökenli		Kürt kökenli	
		Hayır	Evet	Hayır	Evet
CİNSİYET	Kadın	2,3	97,7	51,3	48,8
	Erkek	2,4	97,6	32,5	67,5
EĞİTİM	Düşük	2,7	97,3	47,2	52,8
	Orta	2,4	97,6	40,6	59,4
	Yüksek	1,9	98,1	34,5	65,5
YAŞ	18-23	3,2	96,8	39,8	60,2
	24-30	1,7	98,3	40,4	59,6

Katılımcıların aidiyetler bağlamında bayrağa yaklaşımlarını cinsiyet rolleri üzerinden analiz ettiğimizde Türk kökenli gençler arasında bu konuda herhangi bir farklılık olmadığı anlaşılmıştır. Tablo 54'e yansıyan sonuçlara göre, Türk kökenli kadın ve erkeklerin neredeyse tamamı T.C. bayrağının kendilerini temsil ettiğine inanmaktadır. Diğer tarafta Kürt kökenli kadın ve erkekler arasında bu konuda erkeklerin lehine yüzde 20'ye yakın oransal bir fark görülür. Kadınların yaklaşık yarısı bayrağın kendilerini temsil etmediğini düşünürken diğer yarısı da temsil ettiğini düşünmektedir. Erkeklerin ise yüzde üçte ikisi bayrağın kendilerini temsil ettiğini ifade ederken, yaklaşık üçte biri de bu konuda olumsuz bir tutum sergilemiştir.

Katılımcıların eğitim düzeyleri üzerinden bayrağa olan yaklaşımları incelendiğinde, eğitim Türk kökenli gençler arasında bayrağa yaklaşım konusunda bir fark oluşturmazken Kürt kökenli gençler de ise eğitim düzeyinin yükselmesi ile birlikte bayrağa yönelik aidiyet duygusunda artış meydana gelmektedir. Düşük eğitimliler-

de yüzde 53 oranında olan aidiyet duygusu, yüksek eğitimlilerde yüzde 65,5 oranında olmuştur.

Yaş değişkeni üzerinden bakıldığında Türk kökenli gençlerde yüksek olan bayrağa bağlılık artan yaş bağlı olarak biraz daha yükselmiştir. Diğer tarafta Kürt kökenli gençler için ise tersi bir durum söz konusudur. Her iki yaş grubunda da katılımcıların yarısından fazlası bayrağın kendilerini temsil ettiğini ifade ederken küçük düzeyde de olsa artan yaşa bağlı olarak bu oran düşmektedir.

3.6. Vatan İçin Savaşma Bağlamında Değerler

Ülke için savaşa katılma aidiyet ile ilişkili değer kaynaklı bir dışavurumdur. Özellikle milliyetçi değerlere -siyasal anlam dışında- sahip bireylerin bu konuda olumlu bir yaklaşım içerisinde olduğu söylenebilir. Ülke için savaşa katılıp katılmama kararı, bireylerin ülkelerine, vatanlarına yönelik duygularını yansıttasının yanında toplumsal bütünlük konusunda da önemli bulgular sunmaktadır.

Dünyanın önde gelen pazar araştırması ve anket derneği WIN / Gallup International tarafından 64 ülkede gerçekleştirilen araştırmada, katılımcılara sorulan “Ülkeniz için savaşır mısınız?” sorusuna katılımcılar yüzde 61 oranında evet, yüzde 27 oranında da hayır cevabı vermiştir. Kadınlar yüzde 67 oranıyla erkeklerden daha yüksek düzeyde ülkeleri için savaşa katılmak isterken, yaş grupları içerisinde en istekli olanlar 18-34 yaş arasındakiler olmuştur. Dinler arası kıyaslamada da Müslümanların (%78) ülkeleri için savaşmaya en istekli olduğu sonucu elde edilmiştir. Fas ve Fiji yüzde 94'lük oranla birinci sırada yer alırken 12. sırada yer alan Türkiye'de de katılımcıların yüzde 73'ü ülkesi için savaşacağını ifade etmiştir. Japonya (%11) ve Hollanda (%15) ise son sırada yer almıştır (Gallup International, 2015).

Tablo 55. Olası bir savaş çıkması durumunda savaşa katılmak ile ilgili ne düşünüyorsunuz?

	Türk kökenli	Kürt kökenli
Kesinlikle katılmam	5,1	30,2
Katılmam	2,2	7,1
Kararsız	13,4	16,7
Katılırim	18,2	14,3
Kesinlikle katılırim	59,6	23,8
Müslüman veya Kürtler dışında evet	1,6	7,9
Toplam	100	100

Araştırmaya katılan gençlere sorulan “Herhangi bir savaş durumunda ülkeniz için savaşmak ister misiniz?” sorusuna verilen cevapların istatistiki sonuçları Tablo 55’te verilmektedir. İlgili tabloya bakıldığında bu konuda Türk ve Kürt kökenli gençler arasında anlamlı farklılık görülür ($P=,000$). Kiminle olduğu önemsenmeden olası bir savaş çıkması durumunda Türk kökenli gençlerin dörtte üçü bu savaşa katılacağını ifade ederken bu oran Kürt kökenli gençlerde yüzde 38’dir. Bu sonuçlardan da anlaşılacağı üzere Türk kökenli gençlerin ülkeleri için savaşma konusunda Kürt kökenli gençlerden daha isteklidirler. Savaşa katılmak isteyen ve istemeyen Kürt kökenli gençlerin oranı birbirine yakındır. Son olarak, savaş konusunda Kürt kökenli gençler için istisnai bir durum görülmektedir. O da savaşılan kişilerin dini ve etnik kimlikleridir. Kürt kökenli gençlerin yaklaşık yüzde 8’i olası bir savaş durumunda Müslüman ve Kürt kimliğine sahip kişiler ile savaşmayacağını ifade etmiştir.

Bu yönde bir tablonun ortaya çıkmasında asker ve PKK arasında süre gelen çatışma sürecinin etkisini olduğu kadar Suriye’de meydana gelen olayların da etkili olduğu söylenebilir. Bu ülkeye asker gönderilmesi kararı “Müslüman Müslüman ile savaşmaz.” eleştirisine neden olmuştur. Sonuç olarak savaşa katılma bağlamında Türk kökenli gençlerin yaşadıkları ülkeyi sevdikleri ve ona karşı bir aidiyet hissine sahip oldukları tezi savunulabilir. Ancak buna karşın Kürt kökenli gençlerin ise daha zayıf bir aidiyet duygusuna sahip olduğu tam anlamıyla söylenemez. Çünkü öncelikle Kürt kökenli gençler herhangi bir savaş ihtimalinde savaşılacak olan kişilerin

dini ve etnik kimliklerini önemsemektedir. Dolayısıyla Kürt kökenli gençlerin dini ve etnik kimlikler hususunda bir aidiyet bağına sahip olduğu görülmektedir. Ancak koşulsuz olarak savaşa katılma isteklerinin zayıf olması çoklu süreçlerin etkisi altındadır. Özellikle Cumhuriyet'in inşası ile başlayan Türk olmayan kimliklerin öteki olarak algılanması dolayısıyla Kürt kökenli gençlerde bu yönde bir duygunun gelişmesini engellemektedir. Bununla birlikte vatandaşlarda ülkelerine karşı bir aidiyet değerinin oluşabilmesi için tüm kurumsal yapıların bireyler arasında herhangi bir ayırımın olmadığı gerçeğini sunmakla yükümlüdürler.

Olası bir savaşa çıkması durumunda doğrudan savaşa katılmak ile ilgili tereddütleri olan Van'da yaşayan Asalet (2019) savaşılacak kişilerin öncelikle kim olduklarını önemsemektedir:

Öncelikle savaşa her türlü karşıyım ama olası bir savaşta öncelikle savaşın gerekçesine bakarım. Örneğin bazen haberlerde seyrediyoruz Türkiye Silahlı Kuvvetleri Suriye'de askeri operasyonlar yapıyor. Ben bunu doğru bulmuyorum. Çünkü orada yaşayan binlerce Kürt kökenli insan var ve bu insanların Türkiye'ye zarar verecek bir durum içerisinde olduklarına da inanmıyorum. Ben niçin bunların ölmesini kabul edeyim ki. Dolayısıyla eğer ki seçme hakkım olsa ben bu tür savaşlarda TSK saflarında savaşa katılmak istemem.

Savaşa katılıp katılmama kararının doğrudan milliyetçi değerler ile ilişkilendirmeyen Trabzon'dan araştırmaya katılan Ali'ye (2019) göre savaşa katılıp katılmama kararı zaman içerisinde değişebilmektedir. Bu konudaki düşüncelerini şu şekilde ifade etmektedir:

Ben şahsen herhangi bir savaş durumunda kesinlikle savaşa katılırmım. Ancak benim bu konuda çekincelerim olabilir. Örneğin mazlum bir topluma karşı ben savaşmam. Yani savaşa katılmam için ikna edici sebeplerin olması gerekir. Örneğin Müslüman bir toplum ile savaş girme konusunda tereddütlerim olabilir ama diyelim ki, Müslüman bir toplum dahi olsa ülkem için tehdit oluşturuyorsa ben o zaman savaşa katılırmım.

Tablo 56. Olası bir savaş çıkması durumunda savaşa katılmak ile ilgili ne düşünüyorsunuz? (Demografik özelliklere göre)

		Türk kökenli		Kürt kökenli	
		İstemem	İsterim	İstemem	İsterim
CİNSİYET	Kadın	9,9	90,1	54,5	45,5
	Erkek	7,0	93,0	46,0	54,0
EĞİTİM	Düşük	10,1	89,9	52,6	47,4
	Orta	6,6	93,4	43,9	56,1
	Yüksek	9,8	90,2	57,4	42,6
YAŞ	18-23	6,3	93,7	42,6	57,4
	24-30	10,3	89,7	57,3	42,7

Olası bir savaşa katılma durumu katılımcıların cinsiyet rolleri üzerinden incelendiğinde, Türk kökenli kadın ve erkekler arasında dikkat çekici bir benzerlik görülmektedir. Türk kökenli kadın ve erkekler yüksek oranlarla olası bir savaşta yer almak isterken Kürt kökenli gençler arasında cinsiyetlere göre savaşa katılma isteği değişmektedir. Kürt kökenli gençler arasında olası bir savaşa erkeklerin kadınlardan daha fazla katılmak istediği görülmektedir. Kürt kökenli erkekler arasında bu soruya katılırim cevabı verenlerin oranı yüzde 54 olurken, kadınlarda ise bu oran yüzde 46'dır.

Eğitim değişkeni de cinsiyette olduğu gibi bu konuda Türk kökenli gençler arasında herhangi bir farklılık oluşturmamaktadır. Eğitimin tüm alt gruplarında Türk kökenli gençlerin ülkelerine yönelik aidiyet duyguları çok kuvvetlidir. Diğer tarafta Kürt kökenli gençler arasında düşük eğitimliler de yüzde 47 olan herhangi bir savaşa katılma oranı yüksek eğitimlilerde yüzde 43'e gerilemiştir.

Konuya yaş değişkeni üzerinden bakıldığında Türk kökenli gençler arasında her iki yaş grubunda da katılım isteği yüksek düzeydedir. Ancak yaş grupları arasında artan yaşa bağlı olarak katılım isteğinde bir azalma meydana gelmiştir. Diğer tarafta Kürt kökenli gençler de ise 18-23 yaş grubunun herhangi bir savaşa katılma isteği 24-30 yaş grubundan daha yüksektir. 18-23'lerde yüzde 57 olan savaşa katılma isteği 24-30 yaş grubunda yüzde 43'tür.

3.7. Askerlik Yapma Bakımından Değerler

Toplumsal aidiyet alanlarında biri olan askerlik bireylerin ülkeleriyle kurduğu aidiyet duygusu ile ilişkilidir. Genel olarak askere gitmek isteyen kişilerde aidiyet duygusunun yüksek olduğu, gitmek istemeyenlerde ise düşük olduğu varsayımı doğrudan yapılmassa da bu konudaki yaklaşımları az çok aidiyet duygularını açıklamaktadır.

Tablo 57. Askerlik hizmeti ile ilgili ne düşünürsünüz?

	Türk kökenli	Kürt kökenli
Zorunlu olmalıdır	63,4	27,7
Rızaya dayalı olmalıdır	36,6	72,3
Toplam	100	100

Katılımcılara yöneltilen “Askerlik hizmetinin zorunlu mu yoksa gönüllük esasına göre yapılması gerekir?” şeklinde sorunun cevabı ile ilgili istatistikî bilgiler Tablo 57’de verilmektedir. İlgili tabloya göre Kürt ve Türk kökenli gençler arasında askerlik görevinin yerine getirilme şekli bakımından dikkat çekici bir farklılık görülmektedir. Türk kökenli gençler daha çok askerliğin zorunlu olmasını isterken Kürt kökenli gençler ise askerliğin rızaya dayalı olması fikrindedir. Askerliğin zorunlu olmasını isteyen Türk kökenli gençlerinin oranı kendileri ile aynı fikirde olan Kürt kökenli gençlerin iki katından fazladır. Askerliğin rızaya dayalı olmasını isteyen Kürt kökenli gençlerin oranı da kendileri ile aynı fikirde olan Türk kökenli gençlerin yaklaşık iki katıdır

Tablo 58. Askerlik hizmeti gönüllük esasına göre olursa askere gider misiniz?

	Türk kökenli	Kürt kökenli
Evet	67,8	28,0
Hayır	32,2	72,0
Toplam	100	100

Askerlik hizmetinin gönüllük esasına göre olması durumunda yine de askere gitmek isteme konusunda da Kürt ve Türk kökenli gençler arasında görüş farklılığı oluşmuştur. Gönüllük esasına göre

olması durumunda askere gitmek isteyen Türk kökenli gençlerin oranı gitmek istemeyenlerin iki katından fazladır. Kürt kökenli gençler arasında ise tersi bir durum söz konusudur. Böyle bir durumda her dört Kürt kökenli katılımcının üçü askere gitmek istemezken sadece dörtte biri askere gitmek istediğini ifade etmiştir. Bir önceki soru ile kıyaslandığında hem Türk hem de Kürt kökenli gençler içerisinde askerliğin gönüllü olması durumunda askere gitme düzeyinde artış görülmektedir.

3.8. Kişilere Güven Bağlamında Değerler

“Çoğu insana güvenebileceğinizi mi yoksa insanlarla ilişkilerde çok dikkatli olmanız gerektiğini mi söylersiniz?” Noelle-Neumann tarafından 1948’de geliştirilen bu soru, insanların yakın ve tanıdıklarından oluşan küçük bir çevreden ziyade, geniş ve tanışıklık mesafesinin uzak olduğu kesimlere karşı olan güven düzeylerini ölçmeyi amaçlamaktadır. İlk başlarda sosyolojik sınırlar içerisinde ölçülmek istenen güven konusu günümüzde siyasal meselelerden ekonomiye kadar etkin bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda bazı araştırmacılar şöyle demektedir. “Güven karşılıklılığın, toplumsal bağlılığın, barışçıl kolektif eylemin, kapsayıcılığın, hoşgörünün, toplumsal cinsiyet eşitliğinin, kurumlara güvenin ve demokrasinin temelidir.” (Delhey, Newton ve Welzel, 2011).

Inglehart(1999) kişiler arası güven ve demokrasi arasındaki ilişkiyi şu şekilde tarif etmiştir;

Kişilerarası güven, belirli toplumların nispeten kalıcı bir özelliğidir. Ekonomik, politik, dini ve diğer faktörler dâhil olmak üzere belirli bir insanın tüm tarihsel mirasını yansıtır. Siyasi kültür literatürünün uzun süredir iddia ettiği, ancak doğrudan gösteremediği gibi, kişilerarası güven (diğer kültürel faktörlerle birlikte) istikrarlı demokrasiye elverişlidir. Demokratik kurumlar mutlaka kişiler arası güven üretmez. Bir toplumun siyasi kurumları, bir güven veya güvensizlik kültürünün ortaya çıkmasında rol oynayan birçok faktörden yalnızca biridir.

Yapılan araştırmalar kişiler arası güven düzeyinin düşük olduğu toplumlarda zayıf sivil toplum kurumları, artan toplumsal kutup-

laşma, otoriter eğilimlerin kaçınılmaz olduğunu görülürken, refah seviyesinin yüksek olduğu toplumlarda ise kişiler arası güven düzeyi refah seviyesi düşük toplumlara oranla daha fazladır. Bunun en belirgin örneklerini DDA sonuçlarında görmekteyiz. 77 katılımcı ülke arasında kişiler arası güven düzeyinin en yüksek olduğu ülke Danimarka (%73,9) ve en düşük olduğu ülke de Zimbabve (%2,1) dir (World Value Survey, 2020).

Tablo 59. Kişilere güven hususunda Dünya Değerler Araştırması Türkiye sonucu

	Güvenmem	Güvenirim	Bilmiyorum	Cevapsız
Genelde insanların çoğuna	84.1	14.0	1,6	0.2
İlk kez tanıştığımız insanlar	74,6	25.1	0.2	0.0
Başka dinden insanlar	62.8	32,8	4.2	0.2
Başka milletten insanlar	65.1	31,0	3.4	0.5
Şahsen tanıdığımız insanlar	27,8	70.9	0.1	0.1
Komşularımız	17,9	81.8	0.1	0.2
Aileniz	3	96,9	0.0	0.1

Kaynak: World Value Survey <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSONline.jsp>

Tablo 60. Sizce genel olarak insanlara güvenilebilir mi?

	Evet	Dikkatli olmak gerekir
Norveç	72,1	26.9
Hollanda	58.5	40
Yeni Zelenda	56.6	38.5
Japonya	33.7	61
Güney Kore	33	67
İtalya	26,6	71.3
Pakistan	23,3	75,9

Kaynak: World Value Survey, <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSONline.jsp>

Dünya Değerler Araştırması 2017-20 araştırma sonucu göre Türkiye’de kişiler arası güven yüzde 14 oranındadır. Bu oran ile Türkiye araştırmanın yapıldığı 77 ülke arasında son sıralarda (51) yer almaktadır. Dolayısıyla bu durum Türkiye toplumunda kişiler arası güven sorunun olduğunu göstermektedir.

Tablo 61. Kişilere güven (Türk kökenliler için)

	Hiç Güvenmem	Fazla Güvenmem	Orta	Biraz Güvenirim	Çok Güvenirim
Aileniz	1,3	0,6	2,2	7,3	88,5
Komşularınız	10,2	9,2	23,9	38,5	18,2
Şahsen tanıdığımız insanlar	6,1	5,4	16,2	41,4	30,9
İlk kez tanıştığımız insanlar	39,5	26,8	28	4,8	1
Başka dinden insanlar	28,7	18,5	38,2	10,8	3,8
Başka milletten insanlar	28,7	16,2	38,5	11,8	4,8
Genelde insanların çoğuna	28	25,2	30,9	14	1,9

Türk kökenli katılımcıların farklı gruplara yönelik güven düzeyleri Tablo 61’te verilmektedir. İlgili tabloya göre verilen gruplar içerisinde Türk kökenli gençlerin en yüksek oranda güvendikleri grup aileleridir. Türk kökenli gençlerin yüzde 96’sı ailelerine güvendiklerini ifade etmiştir. Türk kökenli arasında diğer gruplara duyulan güven düzeyi tanışıklık mesafesinin artmasına bağlı olarak azalmaktadır. Örneğin, aileden sonra en yüksek oranda güvenilen grup yüzde 72 oranında şahsen tanışılan insanlardır. Türk kökenli gençler arasında genel olarak insanlara duyulan güven yüzde 16 civarında olurken ilk kez tanıştıkları kişilere güvenebilenlerin oranı yüzde 6 civarındadır.

Tablo 62. Kişilere güven (Kürt kökenliler için)

	HİÇ Güvenmem	Fazla Güvenmem	Orta	Biraz Güvenirim	Çok Güvenirim
Aileniz	2,4	0,4	1,2	11,5	84,6
Komşularınız	11,5	10,3	21,3	40,7	16,2
Şahsen tanıdığınız insanlar	8,3	2,4	17	41,5	30,8
İlk kez tanıştığınız insanlar	37,2	31,6	24,9	6,3	0
Başka dinden insanlar	22,9	22,9	37,5	14,6	2
Başka milletten insanlar	22,5	21,7	37,5	15,4	2,8
Genelde insanların çoğuna	30	30,4	28,1	10,3	1,2

Benzer bir durum Kürt kökenli gençler için de geçerlidir. Onların da en çok güven duydukları grup aileleridir. Ailelerine güven duyan Kürt kökenli gençlerin oranı yüzde 96 civarındadır. Kürt kökenli gençlerde de diğer gruplara duyulan güven düzeyi tanışıklık mesafesinin artmasına bağlı olarak azalmaktadır. Örneğin, aileden sonra en yüksek oranda güvenilen grup yüzde 72 oranında şahsen tanışılan insanlardır. Kürt kökenli gençler arasında genel olarak insanlara duyulan güven yüzde 11,5 olurken ilk kez tanıştıkları kişilere güvенеbilenlerin oranı yüzde 6 civarındadır.

Kişilere güven konusu etnik kimlik üzerinden incelendiğinde Tablo 61 ve 62'de görüldüğü gibi hem Türk hem Kürt kökenli gençlerin yakın çevreleri haricindeki diğer kişilere güvenmedikleri görülmektedir. Her iki etnik kimlikte de aileye güven DDA ortalaması üstündedir. Elde edilen bulgular, toplumsal bütünleşme ve kutuplaşma hakkında bilgi veren kişiler arası güvenin, etnik kimlikten bağımsız olarak Türkiye için makro bir sorun olduğunu ortaya koymuştur.

Türkiye'nin Sorunlarına Bakış Bağlamında Değerler

Bu bölümde gençlerin Türkiye'nin sorunlarına bakış bağlamında değerleri ele alınacaktır. Ele alınan her bir başlık için öncelikle Türk ve Kürt kökenli katılımcılar arasında anlamlı bir farklılığın olup olmadığı sorgulanacaktır. Yedi alt başlıktan oluşan bu bölümde öncelikle Türk ve Kürt kökenli katılımcılar için Türkiye'nin en önemli sorunları saptanmaya çalışılacaktır. Devamında katılımcıların Kürt sorunu için kendilerine sunulan çözüm yöntemlerine yaklaşımları ele alınacaktır. Kürt sorunu çözümünde ele alınan “ana dilde eğitim” konusu bu başlıktan sonra bu sefer de bireysel ve toplumsal bir hak olarak sorgulanacak ve bu konuda Türk ve Kürt kökenli katılımcıların sahip oldukları değerlerin kendilerini nasıl yönlendirdiği incelenecektir. Bu başlıktan sonra Türkiye'nin ne derece demokratik bir ülke olduğu ve Türkiye'de ifade özgürlüğünün olup olmadığı ele alınacak, böylelikle Türk ve Kürt kökenli katılımcıların demokrasi ve insan haklarıyla doğrudan ilişkili olan değerleriyle Türkiye'ye yaklaşımları ele alınacaktır. Son olarak sırasıyla katılımcıların ne derece mutlu ve ümitli oldukları irdelenip bu konuda Türk ve Kürt kökenli katılımcılar arasındaki farklılıklar sorgulanacaktır.

4.1. Ön Plana Çıkan Sorunlara İlişkin Algı ve Değerler

“Türk ve Kürt kökenli gençler için Türkiye'nin en önemli sorunları nelerdir?” Bu soruya Tablo 63'e yansıyan veriler üzerinden cevap bulunabilir. İlgili tabloya göre, tüm katılımcıların -etnik kimlikten bağımsız olarak- öncelikli gördükleri en önemli sorun “ekonomi” olmuştur. Bu oran Türk kökenli katılımcılarda yüzde 52, Kürt kökenlilerde ise yüzde 44 olmuştur.

Benzer soruların sorulduğu farklı araştırmalarda bakıldığında, Türkiye için ekonomi ve terör -sıralama değişebilir- öncelikli sorunlar olmuştur (Konrad Adenauer Vakfı, 1998; Aydın vd. 2020). Araştırmasında katılımcılar yüzde 41,6 oranında hayat pahalılığı, işsizlik, ekonomik durgunluk gibi ekonomi ile bağlantılı olan konuları öncelikli sorun olarak kabul etmiştir.

Tablo 63. Sizce şu an Türkiye'nin en önemli sorunu nedir?

	Türk kökenli	Kürt kökenli
Adaletsizlik	4,9	8,4
Eğitim	3,6	6
Ekonomi	52,1	43,6
İnsan hakları ve özgürlükler	5,6	4
Kürt sorunu	6,2	10
Suriyeliler	4,6	4
Terör	8,2	7,6
Yönetim	9,2	7,2
Diğer	5,6	9,2
Toplam	100	100

Ekonominin ardından Türk kökenli katılımcılar için öncelikli görülen sorun yüzde 9 oranında “yönetim” ve yüzde 8 oranında da “terör” olmuştur. Diğer tarafta Kürt kökenliler için ekonomiden sonraki en önemli sorunlar yüzde 10 oranında “Kürt sorunu” ve yüzde 8,4 oranında da “adaletsizlik” ile ilgili sorunlar olmuştur.

Ingelhart (1971), Maslow'un (1943) İhtiyaç Kuramından hareketle kişilerin değer önceliklerinin ekonomik durumları ile bağlantılı olduğunu ifade etmiştir. Elde edilen bulgular çok net bir şe-

kilde temel ihtiyaçların doğrudan kişilerin sahip oldukları değer önceliklerini etkilediğini göstermiştir.

Tablo 64. Sizce şu an Türkiye'nin en önemli sorunu nedir?
(Türk kökenliler için demografik özelliklere göre)

		Ekonomi	Terör	Yönetim
CİNSİYET	Kadın	58,4	5,6	9,0
	Erkek	43,3	11,8	9,4
EĞİTİM	Düşük	52,1	1,4	8,2
	Orta	55,6	7,1	7,1
	Yüksek	48,1	14,2	12,3
YAŞ	18-23	60,2	5,5	6,3
	24-30	46,3	10,2	11,3

Türk kökenli katılımcıların Türkiye'nin öncelikli sorunlarına yaklaşımları demografik özelliklerine göre incelenmiştir. Cinsiyet rolleri üzerinden incelendiğinde Tablo 64'e yansın sonuçlara göre, ekonomi ile ilgili sorunlar daha çok kadınlar için öncelikli durumdadır. Bu konuda kadınların lehine yüzde 15 oranında bir fark görülmektedir. Terör ve yönetim gibi siyasal sorunlar ise erkekler tarafından daha öncelikli bulunmuştur.

Eğitim değişkeni üzerinden bakıldığında bu konuda ilk dikkat çeken gelişme, Türk kökenli gençlerde eğitim düzeyinin artması ile ekonomiyi öncelikli gören kişilerin oranındaki azalmadır. Temel ihtiyaçların sorun olarak görülmemesiyle “terör” ve “yönetim” gibi değerler ile de ilgili sorunlar eğitim düzeyinin artmasıyla daha da öncelikli bulunmuştur.

Yaş üzerinden Türk kökenli katılımcıların Türkiye'nin en önemli sorunlarına bakıldığında eğitim ile benzer bir durumun oluştuğu görülmektedir. Yaşın yükselmesiyle ekonomik kaygılar yerini değer kaynaklı kaygılara bırakmıştır.

**Tablo 65. Sizce şu an Türkiye'nin en önemli sorunu nedir?
(Kürt kökenliler için demografik özelliklere göre)**

		Adaletsizlik	Ekonomi	Kürt Sorunu
CİNSİYET	Kadın	3,0	67,7	5,1
	Erkek	11,9	27,8	13,2
EĞİTİM	Düşük	10,0	56,0	14,0
	Orta	7,9	42,1	8,7
	Yüksek	8,1	37,8	9,5
YAŞ	18-23	4,8	41,1	10,5
	24-30	11,9	46,0	9,5

Kürt kökenli katılımcıların Türkiye'nin öncelikli sorunlarına yaklaşımları demografik özelliklerine göre incelenmiştir. Cinsiyet rolleri üzerinden incelendiğinde Tablo 65'e yansın sonuçlara göre, ekonomi ile ilgili sorunlar Türk kökenlilerde olduğu gibi daha çok kadınlar için öncelikli olmuştur. Kadınların üçte ikisi ekonomi ile ilgili soruları öncelikli tutarken erkeklerin ise dörtte biri bu sorunu öncelikli tutmuştur. Diğer tarafta "Kürt sorunu" ve "adaletsizlik" gibi siyasal değerler ile ilişkili sorunlar cinsiyet rolleri üzerinden incelendiğinden erkekler tarafından daha öncelikli görülmüştür.

Konuya eğitim değişkeni üzerinden bakıldığında eğitim düzeyinin artmasıyla katılımcıların ekonomik kaynaklı ve siyasal değer ile ilişki sorunları öncelikli olarak görme düzeylerinde azalma olmuştur.

Yaş üzerinden katılımcıların Türkiye'deki en önemli sorun ile ilgili yanıtına bakıldığında Kürt kökenli katılımcıların "ekonomi" ve "adaletsizlik" ile bağlantılı konuları öncelikli görme durumu artan yaşa bağlı olarak yükselmiştir. Sadece "Kürt sorunu" konusunda düşük oranda azalma olmuştur.

4.2. Kürt Sorunu Çözümüne İlişkin Algı ve Değerler

Dönemsel olarak farklı şekillerde tanımlanan ama genel olarak Kürt Sorunu olarak ifade edilen yaklaşık yarım asırdır devam eden çatışma süreci, hayatın her alanında -siyasal, sosyal, ekonomik vb.- neden olduğu tahribatlarla etnik kimlikten bağımsız olarak tüm va-

tandaşları etkileyerek onların değer oluşum ve değişim süreçlerine kaynaklık etmiştir.

Doktorasını “Kürt Sorunu ve Barış Üzerine Algılar” çerçevesinde hazırlayan Uluğ (2017) Türk kökenli vatandaşların Kürt sorununu yaklaşımını şu şekilde ifade etmektedir:

Benim çalışmamda yer alan Türkler, Kürt sorununu üç farklı şekilde algılıyorlardı. Birincisi, Kürt sorununu hem PKK terörü hem de Amerika, İngiltere gibi ülkelerle ilişkili bir şekilde bir dış güçler sorunu olarak görenlerdi. Birinci bakış açısı hemen hemen sadece Türklerde ortaya çıkan bir bakış açısıydı. (Sadece bir tane Kürt katılımcı bu görüşü benimsemişti.) İkincisi, Kürt sorununu hem bölgenin geri kalmışlığı sorunu hem bir sınıf sorunu olarak hem de bir demokrasi sorunu olarak görenlerdi. İkinci bakış açısını da Türk bakış açısı olarak tanımlamak mümkündür çünkü bu görüşü benimseyenlerin de hemen hemen hepsi Türk olmakla birlikte sadece bir katılımcı kendisini hem Türk hem de Arap olarak tanımlamıştı. Üçüncüsü ise, sorunu haklar, özgürlükler ve demokrasi sorunu olarak görenlerdi. Bu bakış açısını ise Türk, Kürt, Arap olmak üzere birçok etnik gruptan katılımcı paylaşmıştı.

Tablo 66. Sizce Kürt sorununun çözümünde askeri yöntem hangi ölçüde etkili olur?

	Türk kökenli	Kürt kökenli
Hiç etkili olmaz	15,7	49,6
Fazla etkili olmaz	11,2	15,4
Ne etkili olur ne olmaz	14,4	9,4
Biraz etkili olur	21,5	16,5
Çok etkili olur	37,2	9,1
Toplam	100	100

Türk ve Kürt kökenli katılımcıların Kürt sorununun çözüm yöntemlerine yaklaşımları doğrudan bu sorunu nasıl algıladıkları -terör mü, başkaldırı mı vb.- ve doğal olarak sahip oldukları siyasal değerler ile ilgilidir. Türkiye siyasal tarihi bu bağlamdan incelendiğinde milliyetçi duygunun varlığı ile Kürt sorunu arasında belir-

gin bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılacaktır (Erdoğan ve Coşkun, 2008, s. 6).

Askeri yöntem Kürt sorununun çözümünde ne derece etkili olmaktadır? Yapılan istatistiki testler sonucunda Türk ve Kürt kökenli katılımcılar arasında bu konuda anlamlı bir farklılığın olduğu sonucuna ulaşılmıştır ($P = ,000$)³¹. Tablo 66'a yansıyan sonuçlar bu farklılığı açık bir şekilde göstermektedir. Tabloya yansıyan sonuçlara bakıldığında, Türk kökenli gençler arasında askeri yöntemin etkili olacağına inanların oranı (çok etkili olur ve etkili olur) yüzde 59 olurken bu yöntemin faydalı olmayacağına inanlar ise 27 oranındadır. Diğer tarafta Kürt kökenli gençlerin bu yönteme verdiği destek yüzde 25,5 oranında olurken tersi bir görüşü savunanların oranı ise yüzde 65 olmuştur. Buradan hareketle bir yandan uzun yıllardır devam edegele bir çatışma sürecinin etkisinin de sorgulandığı bu soruda askeri yöntem Türk kökenli katılımcılar tarafından önemli bulunmaktadır. Bu karşın Kürt kökenli katılımcılar içerisinde de bu düşünceye destek az olmakla birlikte genel olarak bu konuda olumsuz bir tutumun olduğu görülmektedir.

Türk ve Kürt kökenli gençlerin bu konuda farklı yaklaşımlar içerisinde olduğunu değişik zamanlarda yapılan araştırmalar teyit etmiştir. Örneğin, Türkiye Eğilimler Araştırması sonucuna göre, katılımcılara Kürt sorununun çözümü için sunulan yöntemler içerisinde en çok tercih edilen yüzde 29 oranında askeri yöntem olurken, Kürt kökenlilerin bu yönteme verdikleri destek yüzde 5,5 oranında olmuştur. Bu yönüyle Kürt kökenlilerin en az tercih ettiği yöntem askeri müdahale olmuştur (Aydın, 2021).

Türk ve Kürt kökenli gençler arasında askeri yöntem olan farklı yaklaşım gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerde de ele alınmış, her iki grubun da bu konuda farklı argümanlara sahip olduğu anlaşılmıştır. "Kürt sorunu" ifadesine katılmayan Murat'a (Mülakat, 2019) göre, ortada evet bir sorun var ama bunun adı Kürt

---

31 Ek 5: T-testi (Etnik Kimlik)

sorunu değil. Murat konu ile ilgili düşüncelerini şu şekilde ifade etmektedir:

Ben “Kürt sorunu” diye bir şey duymadım. Bana göre böyle bir sorun da yok. Ortadaki sorunun adı: Türkiye Cumhuriyeti’ni Kürt Cumhuriyeti yapmak. Yani var olan sorun terör sorunudur Doğu tarafından bir kesim, Kürdistan Cumhuriyeti kurmak istiyor. Ben de ülkenin bölünmesini istemediğim için bunu bir sorun olarak görüyorum ve askeri yöntemin de bu sorunu çözmede etkili olacağı kanaatindeyim.

Kürt sorununa askeri müdahalelerin pek bir etkisi olmadığını ifade eden Mustafa (2020) konu ile ilgili düşüncelerini şu şekilde ifade etmektedir:

Kürt sorunu ortaya çıktığından beri askeri çözüm yolları deneniyor. Yıllarca bu böyle devam etti. Sorun hâlâ devam ettiğine göre demek ki askeri yöntemler çözüm değil. Bir de askeri yöntemin sorunu daha da çözümsüzlüğe itme gibi bir özelliği var. Örneğin her operasyonda dağdakiler öldüğü gibi asker de hayatını kaybediyor. Yani acı daha da büyüyor.

Tablo 67. Kürt sorununun çözümünde askeri yönetime yaklaşım (oy verilen partilere göre)

	Etkili olmaz	Kararsız	Etkili olur
AK PARTİ	17,7	29,4	43,4
CHP	11,1	19,1	11,2
HDP	46,9	16,2	13,6
MHP	2,9	10,3	15,7
İYİ Parti	3,7	4,4	2,9
Kullanmadım	13,2	17,6	10,7
Diğer	4,5	2,9	2,5

Tablo 67’e bakıldığında Kürt sorununun çözümünde askeri yöntemin faydalı olacağını ifade eden Türk kökenli gençlerin dörtte üçünün merkez ve sağ partilere oy verdiği görülmektedir. Askeri yöntemin bu konuda etkili olmayacağını düşünenlerin ise en çok tercih ettiği parti HDP’dir. Dolayısıyla yukarıda ifade edilen, bi-

reylerin siyasal değerlerinin Kürt sorununa yaklaşımlarında etkili olduğu söylemi böylelikle netleşmektedir.

Gençlerin, Kürt sorununun çözümünde askeri yöntemin hangi düzeyde etkili olup olmadığı konusuna yaklaşımları cinsiyet, eğitim ve yaş değişkenleri üzerinden incelendi. Öncelikle cinsiyet rolleri üzerinden bakıldığında Tablo 68'e yansıyan sonuçlara göre, Türk ve Kürt kökenli gençler içerisinde askeri yönetime kadınlar erkeklerden daha yüksek oranda destek vermektedir.

Tablo 68. Kürt sorununun çözümünde askeri yönetime yaklaşım (Demografik özellikler)

		Türk kökenli		Kürt kökenli	
		Etkili olmaz	Etkili olur	Etkili olmaz	Etkili olur
CİNSİYET	Kadın	26,5	56,9	59,8	31,4
	Erkek	27,5	61,1	68,4	21,7
EĞİTİM	Düşük	22,7	61,3	72,5	21,6
	Orta	27,7	60,0	60,2	28,9
	Yüksek	29,0	55,1	68,0	22,7
YAŞ	18-23	24,0	63,6	60,6	27,6
	24-30	29,0	55,2	69,3	23,6

*Kararsızlar dâhil edilmemiştir.

Konuya eğitim değişkeni üzerinden bakıldığında, Türk kökenli gençler arasında eğitim seviyesinin yükselmesi ile askeri yönetime verilen destek oranı düşmektedir. Bu durum eğitim seviyesinin yükselmesi ile birlikte farklı çözümlere olan ilginin arttığı yönünde yorumlanabilir.

Yaş değişkeni üzerinden incelendiğinde ise 18-23 yaş grubundaki Türk kökenlilerin askeri yönetime verdikleri destek düzeyi 24-30 yaş grubundakilerden daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 69. Sizce Kürt sorunun çözümünde siyasal yöntemler hangi ölçüde etkili olur?

	Türk kökenli	Kürt kökenli
Hiç etkili olmaz	12,8	8,7
Fazla etkili olmaz	5,4	7,1
Ne etkili olur ne olmaz	16,0	9,1
Biraz etkili olur	32,9	31,1
Çok etkili olur	32,9	44,1
Toplam	100	100

İngiltere eski Başbakanı Tony Blair'in kıdemli danışmanı Jonathan Powell çatışmaların diyalog yolu olmadan çözüme kavuşamayacağını, devletlerin eninde sonunda silahlı kalkışma yürüten örgütler ile masaya oturduğunu ve oturması gerektiğini ve 1975-2011 yılları arasında 45 devletin bu şekilde barış anlaşması imzaladığını ifade etmiştir (Powell, 2014). Bu noktada 2013-15 yılları arasında Kürt sorununun çözümü için başlatılan sürecin ana amaçlarından biri çatışma sürecini ortaya çıkaran tüm sorunların siyasal diyalog içerisinde çözüme kavuşturulmasıydı. Her ne kadar bu konuda itirazlar yükselmiş olsa da birçok kesimden bu konuda destek gelmiştir.

Kürt sorununun çözümünde siyasal yöntemler hangi etnik kimlik tarafından daha çok tercih edilmektedir? Bu soruya Tablo 69'a yansıyan veriler üzerinden cevap bulabiliriz. İlgili tabloya göre, siyasal yöntemlere en yüksek destek Kürt kökenliler tarafından verilmektedir. Kürt kökenli gençlerin dörtte üçü (çok etkili olur ve etkili olur) bu yöntemlerin etkili olacağını ifade etmiştir. Diğer tarafta Türk kökenli gençlerin de üçte ikisi bu konuda olumlu bir tutum içerisinde olmuştur. Elde edilen bulgular açık bir şekilde bu konuda Türk ve Kürt kökenliler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olduğunu göstermektedir ($p=,013$).³² Ancak buradan hareketle olası bir çözüm süreci içerisinde kullanılacak siyasal yöntemlerin gençler arasında bir karşılık bulduğu söylenebilir. Bu konuda yapılan araştırmalar da ortaya çıkan sonucu desteklemek-

32 Ek 5: T-testi(Etnik Kimlik)

tedir. Türkiye Eğilimler Araştırması'na göre, Türk kökenli kişilerin Kürt sorununun çözümü için en çok tercih ettiği yol yüzde 28 oranında siyasal yöntem olmuştur (Aydın vd., 2021). Bu sonuçlardan yola çıkarak siyasal yöntemin toplum nezdinde kabul gördüğü söylenebilir.

Tablo 70. Kürt sorununun çözümünde siyasal yöntemlere yaklaşım (Demografik özelliklere göre)

		Türk kökenli		Kürt kökenli	
		Etkili olmaz	Etkili olur	Etkili olmaz	Etkili olur
CİNSİYET	Kadın	17,0	65,9	16,7	74,5
	Erkek	19,8	65,6	15,1	75,7
EĞİTİM	Düşük	26,7	57,3	23,5	70,6
	Orta	14,6	67,7	12,5	76,6
	Yüksek	16,7	69,4	16,0	76,0
YAŞ	18-23	16,2	65,4	15,7	74,8
	24-30	19,7	66,1	15,7	75,6

Tablo 70'de araştırmada yer alan gençlerin cinsiyet, eğitim ve yaş özelliklerine göre Kürt sorununun çözüm yöntemlerinden biri olan siyasal yönetime yaklaşımları ele alınmaktadır. Öncelikle cinsiyet değişkeni üzerinde incelendiğinde, Türk kökenli kadın ve erkeklerin yüzde 66'sı, Kürt kökenli kadın ve erkeklerin ise yüzde 75'i bu yöntemi desteklemektedir. Bir önceki sonuçlarda ifade edildiği gibi siyasal yöntem Kürt sorununun çözümünde kabul gören bir yoldur.

Konuya eğitim değişkeni üzerinden bakıldığında genel olarak eğitimin tüm alt gruplarında gençler siyasal yöntemi faydalı bulmuştur. Eğitim düzeyinin artmasıyla Türk ve Kürt kökenli gençlerin bu yönetime verdiği destek de artmıştır. Türk kökenli gençlerde yüksek eğitim seviyelerindekilerin üçte ikisi siyasal yöntemi faydalı bulmaktadır. Kürt kökenli gençlerde ise eğitim tüm alt gruplarındaki katılımcıların dörtte üçü siyasal yöntemin etkili olacağını ifade etmiştir. Elde edilen bu sonuçlardan hareketle olası bir çözüm sü-

reci veya diyalog sürecinin yüksek eğitimli kesimlerce olumlu karşılanacağı çıkarımı yapılabilir.

Benzer bir durum yaş değişkeni için geçerlidir. Artan yaşa bağlı olarak siyasal yöntemin Kürt sorununun çözümünde faydalı olacağına inananların oranı da artmaktadır. Türk kökenli gençlerin her iki yaş grubunda siyasal yönetime verdikleri destek yüzde 65 civarındadır. Kürt kökenliler ise bu oran 75 civarındadır. Tüm yaş gruplarında siyasal yöntemin etkili olacağı düşüncesinin yüksek olması toplumsal mutabakat adına önem taşımaktadır.

Tablo 71. Sizce Kürt sorununun çözümünde kültürel-sosyal politikalar hangi ölçüde etkili olur?

	Türk kökenli	Kürt kökenli
Hiç etkili olmaz	10,6	6,3
Fazla etkili olmaz	5,5	5,5
Ne etkili olur ne olmaz	19,0	9,5
Biraz etkili olur	29,7	36,0
Çok etkili olur	35,2	42,7
Toplam	100	100

Kültürel ve sosyal politikaların Kürt sorununun çözümünde hangi düzeyde etkili olacağı, katılımcılara sorulmuş ve elde edilen bulgular Tablo 71’de verilmiştir. İlgili tabloya bakıldığında Kürt ve Türk kökenli gençlerin Kürt sorununun çözümünde bu yöntemin etkili olacağına dair kuvvetli bir inanca sahip oldukları anlaşılmaktadır. Bu yöntemi destekleyen Kürt kökenli gençlerin oranı yüzde 79 civarında olurken, Türklerde ise bu oran yüzde 66 civarında olmuştur. Aradaki oransal fark Kürt ve Türk kökenliler arasında bu yöntem ile ilgili anlamlı bir farklılığın olduğunu ortaya koymaktadır ($P=,004$).³³ Ancak kültürel faaliyetler içerisinde hangilerinin Türk kökenli vatandaşlarca olumlu karşılanacağı ayrı bir tartışma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü kültürel ve sosyal politikalar; ana dilde eğitimden sanata, kişi adlarından yer, köy, ilçe adlarına varıncaya kadar geniş bir alanı kapsamaktadır.

33 Ek 5: T-testi(Etnik Kimlik)

Kürt sorununun çözümü amacıyla geliştirilen kültürel-sosyal politikalar -TRT Kürdi, Kürtçe yüksek lisans ve doktora programları, okullarda Kürtçe seçmeli derslerin olması, Kürtçe tiyatrolar- bir nebze bu konudaki sorunun çözümünde faydalı olmuş olsa da bu konudaki çalışmaların devlet kontrolünde olması tıkanmalara sebep olmaktadır. Örneğin; (Yeğen vd., 2015, s.86) “Kürt Seçmenlerin Oy Verme Dinamikleri” araştırmasında katılımcıların izlediği Kürtçe TV kanallarının eski adıyla “TRT 6” ve şimdiki adıyla “TRT Kürdi” dışındaki birçoğunun kapatıldığı ifade edilmiştir.

Tablo 72. Kürt sorununun çözümünde kültürel-sosyal politikalara yaklaşım (Demografik özellikler)

		Türk kökenli		Kürt kökenli	
		Etkili olmaz	Etkili olur	Etkili olmaz	Etkili olur
CİNSİYET	Kadın	14,4	69,4	13,7	78,4
	Erkek	18,5	58,5	10,6	78,8
EĞİTİM	Düşük	29,7	51,4	19,6	68,6
	Orta	13,2	65,1	10,9	79,7
	Yüksek	10,3	73,8	8,1	83,8
YAŞ	18-23	12,5	65,6	15,1	73,0
	24-30	18,7	64,3	8,7	84,3

Katılımcıların bu yönetime yaklaşımları cinsiyet rolleri üzerinden incelendiğinde etnik kökenler arasında bir fark olup olmadığına Tablo 72'ye bakılarak bir cevap bulunabilir. İlgili tabloya göre, Kürt kökenli kadın ve erkekler arasında herhangi bir farklılık görülmezken Türk kökenli kadın ve erkeklerin bu yönetime yaklaşımının birbirinden oransal olarak farklı olduğu görülmektedir. Türk kökenli erkekler kadınlardan daha yüksek oranda bu yöntemi desteklemektedir. Bu konuda erkeklerin lehine yüzde 9 oranında bir fark mevcuttur. Bu düzeyde oransal bir farkın oluşmasında erkeklerin konuyu daha çok siyasal değerler ile ilişkilendirerek ele almasının etkisi olduğu söylenebilir.

Eğitim değişkeni üzerinden konuya bakıldığında hem Türk hem de Kürt kökenli gençler arasında eğitimin tüm alt gruplarında

bu yöntemeye verilen destek yüksek düzeydedir. Kürt ve Türk kökenliler arasında oransal farklılıklar görülmekle beraber biçimsel olarak bir benzerlik mevcuttur. Her iki etnik grupta da eğitim seviyesinin yükselmesi katılımcıların bu yöntemeye olan desteğinde olumlu bir etki oluşturmuştur. Elde edilen bulgular eğitimin bu konuda olumlu bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Yaş değişkeni üzerinden konuya bakıldığında Türk kökenli gençler arasında yaşın tüm alt gruplarında bu yöntemeye verilen destek yüzde 65 oranında olmuştur ve yaş kategorisine göre bir fark oluşmamıştır. Diğer tarafta Kürt kökenliler için yaşın tüm alt gruplarında bu yöntemeye verilen desteğin yüksek olmasının yanında artan yaşa bağlı olarak bu desteğin de yükseldiği görülmektedir.

Tablo 73. Sizce Kürt sorununun çözümünde anadilde eğitim hangi ölçüde etkili olur?

	Türk kökenli	Kürt kökenli
Hiç etkili olmaz	36,0	4,7
Fazla etkili olmaz	14,1	3,5
Ne etkili olur ne olmaz	16,7	4,7
Biraz etkili olur	17,7	19,7
Çok etkili olur	15,4	67,3
Toplam	100	100

Kürt sorununun çözüm yollarından biri olan anadilde eğitim talebinin gerçekleştirilmesi için öncelikle ortak bir siyasal uyumun sağlanıp anayasanın 42. maddesinin son fıkrasında yer alan “Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez.” ifadesinin öncelikle değiştirilmesi gerekmektedir. Bu yöndeki talepler sivil toplum kurumlarınca hazırlanan raporlarda da sık sık dile getirilmiştir. Örneğin (TESEV, 2008) raporunda ana dilde eğitim önerisi şu şekilde yer almıştır;

Sivil ve demokratik yeni bir anayasa olmaksızın Kürt Sorunu’na kalıcı bir çözüm mümkün gözükmemektedir. Herhangi bir ideolojiye, etnik/dini/mezhepsel/dülsel kimliğe dayanmayan, Türkiye’nin çok kültürlü yapısını gözeten bir vatandaşlık anlayışını

benimseyen, hak ve özgürlüklerin kullanılmasını engelleyen unsurlar içermeyen, talep halinde Kürtlerin yoğun yaşadıkları yerlerde resmi dil dışındaki dillerde kamu hizmetleri almalarına ve anadilde eğitim veya anadil öğrenimi görmelerine imkân sağlayan, bütün din ve inançlara eşit mesafede duran, gerçek bir laiklik anlayışını benimseyen ve anayasal düzeni ortadan kaldırmaya yönelik anti-demokratik teşebbüsleri önleyici mekanizmalar içeren bir anayasa hazırlanmalıdır.

Yasal olarak anadilde eğitim konusundaki durum bu şekildeyken gençler arasında anadilin Kürt sorununun çözümüne sunacağı katkıya dair kanaat ne durumdadır? Tablo 73'e yansıyan sonuçlara bakıldığında, ana dil konusuna Kürt ve Türk kökenli gençler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık mevcuttur ($P = ,000$)³⁴. İlgili tabloya göre, Türk kökenli gençlerin yarısı anadilde eğitimin bu konuda herhangi bir etkisinin olmayacağına inanmaktadır. Yaklaşık üçte biri de anadilde eğitimi bir çözüm yolu olarak görmektedir. Diğer tarafta Kürt kökenliler anadilde eğitimin bu sorunun çözümünde etkili olacağına dair kuvvetli bir inanca sahipler. Yaklaşık yüzde 87'si bu konuda olumlu tutum sergilemektedir.

Tablo 74. Kürt sorununun çözümünde anadilde eğitime yaklaşım (oy verilen partilere göre)

	Etkili olmaz	Kararsız	Etkili olur
AK PARTİ	48,6	40,3	18,6
CHP	16,8	12,9	9,5
MHP	16,8	16,1	3,8
İYİ Parti	5,8	6,5	1,6
Kullanmadım	5,8	17,7	15,5
Diğer	4,0	0,0	3,8
HDP	2,3	6,5	47,3

Elde edilen bulgular açıkça katılımcıların sahip oldukları değerlerin bu konudaki yaklaşımlarını nasıl etkilediği göstermektedir. Örneğin, Tablo 74'e katılımcıların 2018 yılında oy verdikleri par-

³⁴ Ek 5: T-testi (Etnik Kimlik)

tiler üzerinden anadilde eğitim Kürt sorununun çözümünde etkili olacağına inanan Kürt kökenli gençlerin çoğunlukla HDP seçmeni olduğu görülmektedir. Aksi yönde bir görüş bildirip bu yöntem ile ilgili olumsuz bir tutum içinde olanların ise daha çok sağ seçmen olduğu dikkat çekmektedir. Elde edilen bulgular ışında bir kez daha katılımcıların sahip oldukları siyasal değerlerin onları farklı tercihlere yönelttiği sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 75. Kürt sorununun çözümünde anadilde eğitime yaklaşım (Demografik özellikler)

		Türk		Kürt	
		Etkili olmaz	Etkili olur	Etkili olmaz	Etkili olur
CİNSİYET	Kadın	51,4	33,1	10,8	83,3
	Erkek	48,5	33,1	6,6	89,5
EĞİTİM	Düşük	56,0	34,7	2,0	90,2
	Orta	48,8	31,0	13,3	83,6
	Yüksek	47,7	34,6	4,0	90,7
YAŞ	18-23	43,4	39,5	5,5	90,6
	24-30	54,9	28,6	11,0	83,5

Konu katılımcıların cinsiyet rolleri üzerinden incelendiğinde bu yöntemin etkili olacağına inanan ve inanmayan Türk kökenli kadın ve erkekler arasında ciddi bir oransal fark görülmemektedir. Tablo 75'e bakıldığında aynı durumun Kürt kökenliler için de geçerli olduğu görülmektedir. Diğer bir deyişle katılımcıların bu konuya yaklaşımları cinsiyet rollerine göre değişmemektedir.

Konu eğitim değişkeni üzerinden sorgulandığında Türk kökenli gençler arasında eğitimin tüm alt gruplarında bu konuda olumsuz bir tutum sergilenirken Kürt kökenliler için tersi bir durum söz konusudur. Ayrıca Türk kökenli gençlerde eğitim seviyesinin artmasıyla bu yönetime duyulan inanç da azalmaktadır. Aynı durum yaş değişkeni için de geçerlidir.

Tablo 76. Sizce Kürt sorunun çözümünde ekonomik çözümler hangi ölçüde etkili olur?

	Türk kökenli	Kürt kökenli
Hiç etkili olmaz	13,5	9,4
Fazla etkili olmaz	7,7	7,9
Ne etkili olur ne olmaz	20,5	8,7
Biraz etkili olur	28,5	26,8
Çok etkili olur	29,8	47,2
Toplam	100	100

Kürt sorununu temelde bölgelerin ekonomik geri kalmışlığı ile ilişkilendiren yaklaşımlar³⁵ daha çok konuyu ekonomik refah üzerinden değerlendirmiş ve insanların maddi kazançlarının olması durumunda Kürt sorunu ile ilgili taraf olmayacakları tezini savunmuştur (Yeğen, 1999, s. 13). Ancak uluslararası araştırmalar bireylere ortak bir yaşam alanı sunan demokratik ortamların ekonomiden ziyade özgürlükler ile ilişkili olduğunu göstermiştir (Christian ve Inglehart, 2006).

Bu bağlamdan hareketle Kürt sorununun çözümünde “ekonomik çözümlerin” ne derece etkili olacağı katılımcılara sorulmuş; alınan cevaplar istatistiksel olarak Tablo 76’ya yansıtılmıştır. İlgili tabloya bakıldığında her iki etnik kimlik içerisinde katılımcıların yarısından fazlası bu yöntemi desteklemiştir. Bu oran Türk kökenlilerde yüzde 58 olurken Kürt kökenlilerde ise yüzde 74’tür. Oransal olarak ortaya çıkan bu fark istatistiksel olarak Türk ve Kürt kökenliler arasında anlamlı bir fark olduğuna işaret etmektedir ($P=,000$).³⁶ Ancak yine de olası bir çözüm sürecinde bu yönetime yönelik toplumsal bir desteğin olabileceği söylenebilir. Ayrıca ilgili tablodan hareketle Türk kökenli katılımcıların Kürt sorununu hangi bakış açısıyla, diğer bir deyişle hangi değerlerle ele aldıkları sorusuna da cevap aranabilir. Ekonomik çözüm önerilerinin, Türk

35 Türkiye Eğilimleri 2020 araştırma raporuna göre, kendilerine sunulan çözüm yolları içerisinde ekonomik önlemlerin Kürt sorununun çözümünde etkili olacağına inanan Türk kökenli katılımcı yüzde 24,4 oranındadır (Aydın & Diğerleri, Türkiye Eğilimleri-2020, 2021)

36 Ek 5: T-testi (Etnik Kimlik)

kökenli katılımcılar tarafından desteklenmesi Kürt sorununun siyasal veya etnik değerlerden uzak, ekonomik yoksunluk kaynaklı olarak kabulünün bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Katılımcıların cinsiyet değişkeni üzerinden ekonomik önlemlere olan yaklaşımlarına bakıldığında Türk kökenli erkek ve kadınların yarısından fazlasının bu yöntemi desteklediği görülmektedir. Tablo 77'e bakıldığında Kürt kökenli gençler arasında ise kadın ve erkekler arasında bu konuda farklı bir yaklaşımın olduğu görülmektedir. Kadınların yüzde 80'i bu yöntemin etkili olacağına inanırken, erkeklerin ise yüzde 70'i kadınlar ile aynı fikirde olmuştur. Erkeklerin bu önlemlerin etkili olacağına kadınlardan daha az inanmasında, sorunun aslında ekonomiden ziyade bir demokrasi ve kimlik meselesi olduğuna dair yaklaşımlarının etkili olduğu şeklinde bir varsayımda bulunulabilir.

Tablo 77. Kürt sorununun çözümünde ekonomik çözümlere yaklaşım (Demografik özelliklere göre)

		Türk kökenli		Kürt kökenli	
		Etkili olmaz	Etkili olur	Etkili olmaz	Etkili olur
CİNSİYET	Kadın	21,0	59,1	9,8	80,4
	Erkek	21,4	57,3	22,4	69,7
EĞİTİM	Düşük	28,0	53,3	21,6	70,6
	Orta	19,4	59,7	14,8	79,7
	Yüksek	18,5	60,2	18,7	66,7
YAŞ	18-23	20,0	57,7	19,7	67,7
	24-30	22,0	58,8	15,0	80,3

Konuya eğitim değişkeni üzerinden bakıldığında Türk ve Kürt kökenli gençler arasında bu yönetime yönelik olumlu bir kanaat mevcuttur. Türk kökenliler içerisinde düşük eğitimlilerin yüzde 53 oranında onayladığı ekonomik çözümleri yüksek eğitime sahip olanlar yüzde 60 oranında desteklemiştir. Buradan hareketle Türk kökenliler için eğitimin bu çözüm yöntemine karşı olumlu bir yaklaşım sağladığı söylenebilir. Aynı değişken üzerinden Kürt kökenli

gençlerin bu konudaki yaklaşımları incelendiğinde eğitimin tüm alt gruplarında da bu yönetime verilen destek yüksek düzeydedir. Ancak Türk kökenlilerde olumlu bir etkiye sahip olan eğitim değişkeni Kürt kökenlilerde tersi bir durum oluşturmuştur. Eğitim seviyesi arttıkça bu yöntemin etkili olacağına yönelik kanaat azalmaktadır. Ortaya çıkan sonuç, Kürtlerin ekonomik çözümleri Kürt sorununun çözümünde temel faktör olarak görmediği şeklinde açıklanabilir.

Yaş değişkeni üzerinden konuya bakıldığında her iki etnik grup içerisinde yaşa bağlı olarak doğru bir orantı olduğu görülmektedir. Yaş arttıkça Türk ve Kürt kökenli gençler için Kürt sorununun çözümünde ekonomik çözümün etkili olacağına yönelik inanç da artmaktadır. Bu yönde bir sonucun oluşmasında, artan yaşa bağlı olarak olayları duygusal nedenler dışında daha realist bir çerçeveden bakma durumunun etkili olduğu söylenebilir.

4.3. Anadilde Eğitime İlişkin Algı ve Değerler

Araştırmada ele alınan konulardan biride anadilde eğitimidir. Anadil kavramı (UNESCO, 2003) tarafından şu şekilde tanımlanmaktadır;

Yaygın olarak kullanılmasına rağmen, 'ana dil' terimi birkaç farklı duruma atıfta bulunabilir. Tanımlar genellikle şu unsurları içerir: Kişinin ilk öğrendiği dil(ler); kişinin özdeşleştiği veya başkaları tarafından anadili olarak tanımlandığı dil(ler); kişinin en iyi bildiği dil(ler) ve en çok kullanılan dil(ler). 'Ana dil', "birincil" veya "ilk dil" olarak da anılabilir. Ana dil' terimi, politik ifadelerde ve eğitim meseleleriyle ilgili genel söylemde yaygın olarak kullanılmaktadır.

Eğitim yönüyle bakıldığında anadilde eğitimin çocukların kişisel gelişiminden, eğitimdeki başarısına kadar birçok noktada etkili olduğu ifade edilmektedir (Cummins, 2001). Ancak anadilde eğitim günümüzde sosyolojik bir mesele olmasının yanında temel yaşam hakkı olarak görülerek siyasallaştırılmıştır. Çünkü dil yalnızca bir iletişim ve bilgi aracı değil, aynı zamanda birey ve gruplar

için kültürel kimliğin temel bir özelliğidir. Dolayısıyla dilini konuşamayan veya bunu sonraki nesillere aktaramayan toplulukların asimile olması veya kültürel erozyona kapılıp kimliğini unutmaması kaçınılmaz olmaktadır. Bir başka yaklaşıma göre de, “İnsanın fiziksel yaşamı için ana sütünün önemi ne ise, ruhsal ve kültürel gelişimi için anadilin önemi odur.” (Çaha, 2021). Bu bağlamdan incelendiğinde ana dilde eğitim talebi aslına bir var olma mücadelesi ve arzusudur.

Kürt kökenli vatandaşlar için dil bir var olma aracı olması sebebiyle anadilde eğitim talebinin daha çok Kürt kökenli vatandaşlar tarafından dile getirildiği söylenebilir. Bununla birlikte bu konu Kürt sorununun ortaya çıkış nedenlerinden biri olarak da kabul edilebilir (Erdem, 2011, s. 141). Bununla beraber farklı etnik kökenler için anadilde eğitim talebi bir toplumsal kutuplaşma veya bağımsızlığın zedelenmesi anlamına gelmektedir. Diğer bir deyişle bu konudaki söylemler güvenlik ve var olma değerleri bağlamında ele alındığı için konu daha çok siyaset zemininde tartışılmaktadır.

Kendilerine herhangi bir etnik kimlik ve dilden söz edilmeden katılımcılara sorulan “Farklı etnik kökenden vatandaşların anadilde eğitim almasını nasıl karşılırsınız?” sorusuna verilen cevaplar istatistiksel olarak Tablo 78’de verilmektedir. İlgili tabloya göre, Türk kökenli gençlerin yaklaşık üçte bu türden bir uygulamaya karşı çıkarken, yüzde 40’ı da bu konuda destek sunacağını ifade etmiştir. Diğer tarafta Kürt kökenli gençlerin bu konuda yüksek oranda olumlu bir yaklaşım sergilediği görülür. Farklı etnik kimlikler için anadilde eğitimi destekleyen Kürt kökenli gençlerin oranı yüzde 90 civarındadır. Elde edilen bulgular anadilde eğitim konusunda Kürt ve Türk kökenli gençler arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık olduğunu göstermektedir ($P=.000$).³⁷

---

37 Ek 5: T-testi(Etnik kimlik)

Tablo 78. Farklı etnik kimlikten vatandaşların ana dillerinde eğitim almalarını nasıl karşılırsınız?

	Türk kökenli	Kürt kökenli
Kesinlikle karşı çıkarım	18,5	2,4
Karşı çıkarım	15,3	3,5
Kararsız	26,1	3,9
Desteklerim	17,5	13,8
Kesinlikle desteklerim	22,6	76,4
Toplam	100	100

Tüm etnik kimlikleri kapsayacak şekilde sorulmasına karşın Kürtlerin Türk kökenli gençlerden daha yüksek oranda bu konuda destekçi olması şüphesiz Kürt kökenli gençlerin bu konuda karşılaştıkları sorunların onları bu yönde bir karara ittiği söylenebilir. Türk kökenli gençlerin bu konuda herhangi bir sıkıntı ile karşılaşmaları da bu yönde bir tavır takınmalarında etkili olmuştur. KONDA Araştırma'nın katılımcılara sorduğu "Türkiye'deki Suriyeli çocuklar ana dilleri olan Arapça ile eğitim alabilmelidirler." şeklindeki önermesine katılımcıların yarısı katılırken, diğer yarısı ise katılmamıştır. Cevapların ortalaması alındığında halkın bu konuda tam ortada durduğu ortaya çıkmıştır. Kürtler için de sorulan aynı soruda benzer sonuçlar çıkmıştır. Ancak "Almanya'daki Türk çocuklarının ana dilleri olan Türkçe eğitim alamaması insan hakları ihlalidir." önermesine de katılımcılar yüzde 82 oranında yani büyük çoğunlukla "evet" cevabı vermiştir (KONDA, 2016).

Anadilde eğitim konusunun siyasallaştığına inanan Ömer'in (2020) bu konudaki yaklaşımı şöyledir:

Anadilde eğitim konusu günümüzde siyaset mekanizması içerisinde değerlendirilen bir konu haline geldi. Hâlbuki bu konuyu öncelikle; eğitimcilerin, sosyologların ve psikologların değerlendirmesi gerekir. Sonrasında belki siyasetçiler bu konuda konuşabilmelidir. Ben Kürt biri olarak, nasıl ki ülkede Almanca, İngilizce veya diğer dillerde eğitim veren lise ve üniversiteler varsa eğitim dilinin Kürtçe olduğu okulların da olmasını istiyorum. Bu okullarda sadece Kürtçe değil aynı zamanda Türkçe,

İngilizce ve farklı dillerin de öğretilmesi taraftarıyım. Bu şekilde okullar açılırsa zannediyorum siyasal kutuplaşmalar da azalır. İnsanların Kürtçe eğitim olduğu takdirde ülkenin bölüneceği yönünde korkuları var. Şayet böyle bir durum olsa bile ben ülkemden ayrılmak istemem. Zaten böyle bir şeyin olacağına da inanmıyorum. Eskiden okullarda Kürtçe hiç öğretilmiyordu. Bakın seçmeli ders olarak eklendi. Herhangi bir sorun çıkmadı.

Ana dilde eğitimin oluşturacağı sıkıntılarına değinen Kübra (2019) göre, yaşanan yerde çoğunluk hangi dili konuşuyorsa herkes onu bilmeli:

Ben şahsen böyle bir şeyi desteklemem. Çünkü bence eğer ki biz Türkiye’de yaşıyorsak herkesin Türkçe konuşması gerektiğine inanıyorum. Toplumla sağlıklı bir iletişim kurulabilmesi için bu gerekli. Farklı etnik kimlikten vatandaşlar eğer ki bu konuda bir talepte bulunmuyorsalr okullarda bu dillerin öğretilmesine gerek yok. Ama eğer ki dillerini öğrenemedikleri takdirde bu durum çatışmalara neden olacaksa da okullarda seçmeli dersler kapsamında bu diller öğretilbilir.

Ana dilde eğitimin okullar dışında özel kuruluşlar aracılığı ile olmasını savunan araştırmaya Trabzon’dan dâhil olan Celalettin (2019), Türkiye sınav sisteminin farklı dillerde eğitime pek müsait olmadığını ifade etmekte ve devamında konu ile ilgili ifadelerini şöyle sürdürmektedir:

Şahsen ben anadilde eğitim veren okulları pek onaylamıyorum. Farklı etnik kimliklerin kendi dillerini öğrenmelerini kesinlikle isterim ama bunun anadilde eğitim veren bir okulda değil de normal devlet okulunda seçmeli dersler olarak gerçekleşmesi gerektiğini düşünüyorum. Bir de sonuçta hepimizin Türkiye’de girdiği ortak sınavlar var. Dolayısıyla farklı dillerde eğitim bu sınavlardaki başarıyı da etkileyebilir.

Türk ve Kürt kökenli gençlerin demografik özelliklere göre anadilde eğitim konusu ile ilgili verdiği cevaplar Tablo 79’da verilmektedir. Öncelikle bu konu cinsiyet değişkeni üzerinden incelendiğinde, Türk kökenli gençler arasında bu konuda en yüksek

oranda desteğin kadınlar tarafından verildiği anlaşılmaktadır. İlgili tabloda Türk kökenli kadınların lehine yüzde 3 oranında bir fark görülmektedir. Bununla birlikte kadın ve erkeklerin üçte biri de bu konu hakkında olumsuz yaklaşım sergilemektedir. Diğer tarafta Türk kökenli kadın ve erkekler arasındaki oransal destek farkı, tersi biçimde Kürt kökenli gençler için geçerlidir. İlgili tabloda ana dilde eğitim konusunu Kürt kökenli kadın ve erkeklerin yüksek oranda desteklediği ve bu konuda erkeklerin lehine bir fark oluştuğu görülmektedir.

Tablo 79. Farklı etnik kimlikten vatandaşların anadillerinde eğitim almalarını nasıl karşılırsınız? (Demografik özellikler)

		Türk kökenli		Kürt kökenli	
		Desteklemem	Desteklerim	Desteklemem	Desteklerim
CİNSİYET	Kadın	33,5	41,2	7,8	88,2
	Erkek	34,1	38,6	4,6	91,4
EĞİTİM	Düşük	37,3	33,3	3,9	90,2
	Orta	34,6	37,7	7,0	89,1
	Yüksek	30,3	47,7	5,3	92,0
YAŞ	18-23	30,8	46,2	3,9	91,3
	24-30	35,9	35,9	7,9	89,0

Bu konu katılımcıların eğitim seviyeleri üzerinden incelendiğinde, eğitimin her iki etnik kimlikte de olumlu değişimler meydana getirdiği görülmektedir. İki etnik kimlikte de gençlerin eğitim seviyelerinin artmasıyla farklı etnik kimliklerin anadillerinde eğitim almasına yönelik destek oranında artış yaşanmaktadır. Türk kökenli gençler arasında düşük eğitimlilerin üçte biri bu konuda olumlu yaklaşım sergilerken, yüksek eğitim seviyesindekilerin de yarısı aynı yaklaşımı benimsemektedir.

Bu konu yaş değişkeni üzerinden incelendiğinde daha olgun yaş grubundaki Kürt ve Türk kökenli gençlerde bu konudaki olumlu

yaklaşım oranlarında azalma meydana gelmektedir. Ancak yine de tüm yaş gruplarındaki Kürtlerin bu konudaki desteği yüksek oranlardadır. Diğer tarafta Türk kökenli gençler arasında daha genç olanların diğer yaş grubuna göre daha toleranslı olduğu görülmektedir. Türk kökenli gençler için yaş grupları arasında yaklaşık yüzde 10 oranında bir fark vardır.

4.4. Demokrasi ve İnsan Haklarına İlişkin Algı ve Değerler

Demokrasi ile ilgili tartışmalar çokça yapıldı (Dahl, 1993). Bu tartışmalar nihai bir sonuca ermediği gibi daha da devam edecek gibidir. Ancak bu tartışmalar arasında ortak kanaat, demokrasinin bire bir tüm insanlar için olmasa da toplumsal düzenin sağlanabilmesi için kötünün iyisi olduğu gerçeğidir. Bununla birlikte demokrasiden daha etkin olabilecek yönetim biçimi ise güçlendirilmiş ve sağlamlaştırılmış demokrasidir. Bu da Inglehart'ın ifadesiyle, geniş katılım, kişiler arası güven, azınlık gruplara yönelik tolerans ve hoşgörü ve ifade özgürlüğünün olması ile mümkündür (Inglehart, 1997, s. 3).

Pew Araştırma Merkezi'nin 34 ülkede insanların demokrasiye yönelik memnuniyetleri üzerine yaptığı araştırmaya göre, katılımcıların yüzde 44'ü demokrasilerinin işleyişinden memnun olduklarını söylerken, memnun olmayanların oranı ise yüzde 52 olmuştur. Bu ülkeler içerisinde en yüksek memnuniyet yüzde 72 oranında İsveç olurken, Türkiye'de ise demokrasinin işleyişinden memnun olanların oranı yüzde 50 olmuştur (Wike ve Schumacher, 2020). Elde edilen bulgular demokrasinin işleyişi ile ilgili tartışmaların birçok yerde olduğu gibi Türkiye'de de var olduğunu göstermektedir. Hal böyleyken demokrasi konusunda gençlerin nasıl bir tutum içerisinde oldukları önem arz etmektedir. Çünkü demokrasinin işleyişi ile ilgili memnuniyet toplumsal birliktelik adına önemliken bu konudaki memnuniyetsizlik toplumsal kutuplaşmalara neden olabilmektedir (Sommer ve McCoy, 2018).

Tablo 80. Sizce demokratik bir ülkede yaşamak ne kadar önemlidir?

	Türk kökenli	Kürt kökenli
Hiç önemli değil	2,2	4,3
Önemli değil	1	0,8
Ne nemli ne önemsiz	4,8	4,3
Önemli	12,1	7,9
Çok önemli	79,9	82,7
Toplam	100	100

Elde edilen bulguların demokrasinin etnik kimlikten bağımsız olarak tüm gençler için ortak bir değer olduğunu göstermesinin yanında, toplumsal kutuplaşmaları engellenmesi adına bir çözüm önerisi olarak kabul edilebilir. Yani demokratik işleyişin etkin olduğu durumlarda kutuplaşmaların azalabileceği söylenebilir.

Bu konudaki düşüncelerini Ömer (2020) şu şekilde ifade etmektedir:

Demokrasi kişinin bireyselleşmesine yardımcı olan en ideal yönetim şeklidir. Demokrasi özgürlüklerin, adaletin, liyakatin sağlanabilmesi için önemli bir araçtır. Ancak toplumların demokratik bir yönetime sahip olması demokrasinin etkin olduğu anlamına gelmez. Çünkü demokrasi bir araç ise bu aracı kullanması gereken bir şoföre yani bir yönetici gruba ihtiyaç vardır. Denetleme mekanizmalarının sağlanmadığı toplumlarda demokrasi sadece yönetici grubun elinde halka karşı kullanılan bir güç haline gelebilir.

Demokratik bir ülkenin kişilere sağladığı faydalara değinen İstanbul'dan araştırmaya katılan Türk kökenli Zuhul (2020) bu konu hakkındaki düşüncelerini şu şekilde ifade etmektedir:

Demokratik bir ülkede yaşamak çok önemlidir. Çünkü demokratik bir ülkede yaşamak özgürlükler ve ifade özgürlüğü sağlar. Kimse kimseye karşımaz, fikirlerinden düşüncelerinden ötürü kimse yargılanmaz ve şartlar herkes için eşittir. Demokratik bir ülkede toplumsal düzen vardır. İnsanlar adaletli yaşadığı için kargaşa meydana gelmez.

Tablo 81. Sizce demokratik bir ülkede yaşamak ne kadar önemlidir? (Demografik özellikler)

		Türk kökenli	Kürt kökenli
		Önemli	Önemli
CİNSİYET	Kadın	94	93,1
	Erkek	89,4	88,8
EĞİTİM	Düşük	88	88,2
	Orta	90,8	90,6
	Yüksek	96,3	92
YAŞ	18-23	93,1	87,4
	24-30	91,3	93,7

Gençlerin, demokratik bir ülkede yaşam tercihleri cinsiyet, eğitim ve yaşları üzerinden değerlendirildi. Öncelikle cinsiyet değişkeni üzerinden bakıldığında, Tablo 81'e yansıyan sonuçlara göre, tüm cinsiyet gruplarının demokratik bir ülkede yaşamayı önemseydiği görülmektedir. Ancak, her iki etnik kimlik içerisinde kadınların lehine yüzde 5 oranında bir fark ortaya çıkmıştır. Diğer bir deyişle kadınlar, erkeklerden daha yüksek oranda demokrasinin hâkim olduğu bir yaşam alanını tercih etmektedirler.

Yapılan araştırmalar katılımcıların cinsiyet rollerine göre demokrasinin farklı değerlerini öncelikli tuttuğunu göstermiştir. Örneğin; bu araştırmalarda kadınlar demokrasinin referandum, hükümet kararlarının doğru ve makul çerçevede alındığı ve sosyal hakların korunmasıyla cinsiyet eşitsizliğinin azaltılmasına yönelik özelliklerine daha fazla önem verdiği ifade edilmiştir (Hansen ve Goenaga, 2019). Bu yönde bir sonucun oluşmasında kadınların tacize uğramaları, eğitim hakkından yoksun bırakılmaları, giyimlerinden dolayı eleştiri odağı olmaları ve küçük yaşta evliliğe zorlanmaları gibi doğrudan cinsiyetlerinden dolayı maruz kaldıkları durumların etkili olduğu söylenebilir. Demokratik işleyişin sağlam temellere dayandığı toplumlarda bu türden sorunların daha az olabileceği varsayılabilir.³⁸

38 <https://turkey.unfpa.org/tr/topics/toplumsal-cinsiyet-e%C5%9Fidli%C4%9Fi>

Demokratik bir ülkede yaşamının kadınlara sağladığı faydaya değinen Pınar (2020) demokrasinin özgürlükler konusunda önemli olduğunu şu şekilde ifade etmektedir:

Demokratik bir ülkede kişi hakları ve toplumsal düzenin sağlanması açısından önemlidir. Bununla bir ülkede toplumsal refahın doğrudan demokrasinin işleyişle bağlantılı olduğunu düşünüyorum. Demokratik ortamın sağladığı özgürlük ortamı ile kişinin kendisinin bir birey olduğunun farkına varmasına yardımcı olmaktadır.

Pınar ile benzer düşünceleri dile getiren Arzu (2019) bu konudaki düşünceleri ile demokrasinin önem düzeyinin etnik kökenlere göre değişmeyeceğini açığa vurmaktadır:

Öncelikle demokratik bir ülkede yaşamak insanın özgürce tercih yapabilmesini sağlar. Örneğim seçimlerde oy kullanıyoruz. Beğendiğimiz kişilere oy verirken diğerlerine vermiyoruz. Böylelikle bir siyasal irade ortaya koyuyoruz. Düşünün böyle bir hakkınız olmadığını. Bu toplumsal kutuplaşma ve çatışmalara sebep olur.

Gençlerin demokratik bir ülkede yaşam istekleri eğitim seviyesi üzerinden incelendiğinde tüm eğitim gruplarında demokratik yaşam alanına yüksek düzeyde önem verildiği ve etnik kimlikten bağımsız olarak eğitim seviyesinin artmasıyla gençlerin demokrasiyi önemli görme düzeylerinin de arttığı görülmektedir. Bu konuda Yüksek eğitimli grubunda Türk kökenli gençlerin lehine yüzde 4 oranında bir fark görülmektedir.

Konuya yaş değişkeni üzerinden bakıldığında, Türk kökenli gençler arasında yaş grupları arasındaki fark yok denecek kadar düşük olurken Kürt kökenli gençler arasında etnik kimlikler arasında yüzde oranında bir fark görülmektedir. 18-23 yaş grubuna kıyasla 24-30 yaş arasındaki gençlerin demokratik bir ülkede yaşama verdikleri önem daha fazladır.

Özgürlükler ile ilgili Türkiye'yi de kapsayan araştırmalara bakıldığında bu konuda olumsuz bir tablonun olduğu görülmektedir. Örneğin; demokrasi, özgürlük ve insan hakları konularında araş-

tirmalar yapan sivil toplum örgütü “Freedom House” 2020 yılı raporunda, Türkiye, “özgür olmayan ülkeler” kategorisinde yer aldı. Siyasal ve sivil haklar olmak üzere iki kategoride yapılan incelemeler sonucunda 100 puan üzerinden 32 puan alan Türkiye, 195 ülkenin yer aldığı “özgürlük” sıralamasında 146’ncı sırada yer aldı. Finlandiya, Norveç ve İsveç 100 puanla ilk sırada yer alırken, Suriye ve Tibet 1 puan ile son sırada yer aldı (Freedom House, 2020).

Pew Research Center tarafından düzenlenen ve farklı bölgelerden 34 ülkeyi kapsayan araştırma sonucuna göre ise, ifade özgürlüğü talebinin son 5 yılda en fazla arttığı ülkelerin başında Türkiye gelmektedir. Araştırmaya katılanlara, “Ülkenizde hükümetin sansürü olmadan herkesin istediğini söylemesi ne kadar önemli?” sorusu yöneltildi. Buna göre, 2015 yılında ifade özgürlüğüne destek genel olarak yüzde 56 iken Türkiye’de bu oran yüzde 43 idi. 2019 yılında ise genel ortalama yüzde 64 olurken Türkiye’de bu oran 22 puanlık artışla yüzde 65’e çıktı. Bu sıralamada Türkiye’yi Fransa izledi. 2015 yılında ifade özgürlüğüne destek Fransa’da yüzde 67 iken, bu oran 2019 yılına gelindiğinde 16 puanlık artışla yüzde 83’e çıktı (Pew Research Center, 2020).

Tablo 82. Sizce Türkiye’de ifade özgürlüğü var mıdır?

	Türk kökenli	Kürt kökenli
Kesinlikle yok	16,2	48,4
Yok	18,5	23,6
Ne var ne yok	17,5	9,1
Var	27,1	13,0
Kesinlikle var	20,7	5,9
Toplam	100	100

Araştırma kapsamında katılımcılara sorulan “Türkiye’de ifade özgürlüğü var mıdır?” sorusuna Türk ve Kürt kökenli gençlerin verdiği cevaplar etnik kimlikler arasında bu konuda istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olduğunu göstermektedir ($P=.000$).³⁹ Bu kapsamda Tablo 82’ye yansıyan sonuçlar incelendiğinde ilk dikkat

³⁹ Ek 5: T-testi (Etnik Kimlik)

çeken gelişme bu konuda Kürt kökenli gençlerin takındığı tutumdur. Kürt kökenli gençlerin yaklaşık yarısı Türkiye'de ifade özgürlüğü olduğuna kesinlikle inanmazken genel toplumda (kesinlikle yok+ yok) ise dörtte üçünün bu konuda olumsuz bir kanaate sahip olduğu görülmektedir. Bu konu ile ilgili Türk kökenli gençler Kürt kökenlilerden farklı bir kanaate sahip olsa da genel toplumda Türkiye'de ifade özgürlüğünün olduğuna inanan Türklerin oranı yüzde 48 civarında olmuştur. Geri kalanların ise bu konuda farklı bir tutum içerisinde olduğu görülmektedir.

Elde edilen bulgular etnik kimlikler arasında oluşan farklılığın yanında Türk kökenli gençler arasında da Türkiye'de ifade özgürlüğünün olup olmadığı konusunda endişelerin olduğunu göstermektedir. Diğer bir deyişle Türkiye'deki ifade özgürlüğü konusuna gençler çekinceli yaklaşmaktadır.

Şüphesiz bu yönde bir sonucun ortaya çıkmasında birçok neden etkili olmuş olabilir. Özellikle son dönemlerde sosyal medya aracılığıyla yapılan paylaşımlara açılan soruşturmalar, Cumhurbaşkanı'na hakaret davalarındaki artış⁴⁰ ve gazetecilerin⁴¹ düşünce ve yazılarından dolayı hapse atılması öncelikle nedenler olarak sıralanabilir.

İfade özgürlüğü konusunda düşüncelerini ifade eden Cabbar'a (2019) göre Türkiye'de ifade özgürlüğü yoktur:

Ben Türkiye'de ifade özgürlüğü olduğuna inanmıyorum ama bunun tamamen yaşanan bölge ile ilgili olduğuna inanıyorum. Örneğin, ben Van'da yaşayan bir Türk olarak destek verdiğim parti ile ilgili ortalıkta rahatlıkla konuşamıyor veya partim ile ilgili obje ve eşyalar kullanamıyorum. Aynı durumun Türklerin çoğunlukta olduğu bölgelerde yaşayan Kürtler için

40 2014 yılından 2019 yılı sonuna kadar olan dönemde, Cumhurbaşkanına hakaret suçundan 63 bin 41 kişiye dava açıldı. Açılan bu davalardan 9 bin 554 kişi mahkûm oldu (Şen, 2020).

41 Gazetecileri Koruma Komitesi (CPJ), 2020 yılına ilişkin raporuna göre, en az 47 gazetecinin tutuklu olduğu Çin ile 37 gazetecinin hapiste olduğu Türkiye "dünyanın en büyük gazeteci hapishanesi olarak" tanımlandı (Dünya çapında rekor sayıda gazeteci hapiste, 2020).

de geçerli olduğu kanaatindeyim. Onlar da benim gibi siyasal görüşlerini ve tercihlerini rahatlıkla açıklayamıyorlardır.

Toplum içerisinde göz önünde olan kişilerin düşüncelerini ifade etmesi ile normal bir vatandaşın düşüncelerini ifade etmesi arasındaki farka değinen Hatice'nin (2020) Türkiye'deki ifade özgürlüğü düzeyi ile ilgili yaklaşımı şu şekildedir:

Ben herhangi bir mesleği olmayan normal bir vatandaş olarak düşüncelerimi rahatlıkla ifade edebiliyorum. Ancak örneğin bir gazeteci, bir araştırmacı olsam veya bir meslek sahibi olsam fikirlerimi rahatlıkla her ortamda dile getiremezdim. Bazı şeyleri söylemekten çekinebilir veya istediğim şekilde açıkça ifade edemezdim.

Türkiye'de ifade özgürlüğü konusunda düşüncelerini ifade eden kişilere açılan davalarla ilgili düşüncelerini açıklayan Hasan'a (2020) göre Türkiye'de ifade özgürlüğü sıkıntılı haldedir:

Bence Türkiye'de ifade özgürlüğü yoktur. Bunun en büyük kanıtı da cezaevlerinde yatan insanlardır. İnsanlar düşüncelerini ifade etmekten korkar bir haldeler. Gazeteciler, siyasetçiler fikirlerinden dolayı tutuklanıyor veya haklarında dava açılıyor.

Türkiye'de ifade özgürlüğünün olup olmadığı katılımcıların cinsiyet, eğitim ve yaş değişkenleri üzerinden incelendi. Öncelikle cinsiyet değişkeni üzerinden bakıldığında Tablo 83'e yansıyan sonuçlara göre, Türk ve Kürt kökenli gençler arasında her iki cinsiyet grubunda farklılıklar görülmektedir. Türk kökenli gençler arasında erkeklerin yarısından fazlası Türkiye'de ifade özgürlüğünün olduğunu inanırken bu oran kadınlarda yüzde 44'tür. Kıyaslandığında erkeklerin lehine yüzde 9'luk bir farkın olduğu görülmektedir. Diğer tarafta Kürt kökenli gençler arasında ifade özgürlüğü konusunda erkeklerin kadınlardan daha olumsuz bir yaklaşım sergilediği görülmektedir. Erkekler yüzde 76 oranında ve kadınlarda yüzde 66 oranında Türkiye'de ifade özgürlüğü olmadığını ifade etmiştir.

**Tablo 83. Sizce Türkiye’de ifade özgürlüğü var mıdır?
(Demografik özellikler)**

		Türk kökenli		Kürt kökenli	
		Hayır	Evet	Hayır	Evet
CİNSİYET	Kadın	36,8	44,0	65,7	22,5
	Erkek	31,8	53,0	76,3	16,4
EĞİTİM	Düşük	24,0	52,0	64,7	25,5
	Orta	34,6	53,1	73,4	16,4
	Yüksek	42,2	38,5	74,7	18,7
YAŞ	18-23	43,1	40,0	73,2	17,3
	24-30	28,8	53,3	70,9	20,5

Eğitim değişkeni üzerinden incelendiğinde Türk ve Kürt kökenli gençler arasında oransal olarak farklılık olsa da biçimsel bir benzerlik görülmektedir. Öncelikle tüm eğitim gruplarında Kürt kökenli gençler, çoğunlukla Türkiye’de ifade özgürlüğünün olmadığını inanmaktadır. Eğitim düzeyinin artmasıyla bu konudaki olumsuz tutum daha da artmıştır. Benzer bir durum Türk kökenliler için de geçerlidir.

Konuya yaş değişkeni üzerinden bakıldığında Türk ve Kürt kökenli gençler arasında ifade özgürlüğü konusunda oransal olarak farklılıklar olmakla beraber biçimsel olarak bir benzerlik görülmektedir. Her iki etnik kimlikte 24-30 yaş aralığındaki gençler Türkiye’de ifade özgürlüğü olduğuna 18-23 yaş grubundakilerden daha yüksek oranda inanmaktadır.

Tablo 84. Sizce Türkiye demokratik bir ülke midir?

	Türk kökenli	Kürt kökenli
Kesinlikle hayır	10,2	33,5
Hayır	16,6	30,3
Ne evet ne hayır	35,0	23,6
Evet	24,5	7,5
Kesinlikle evet	13,7	5,1
Toplam	100	100

Türkiye demokratik bir ülke midir? Tablo 84'teki verilere bakıldığında Türk ve Kürt kökenli gençler arasında bu konuda farklı değerlerin benimsendiği görülmektedir. Diğer bir deyişle Kürt ve Türk kökenli gençler arasında bu konuda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık oluşmuştur ($P=,000$).⁴² Kürt kökenli gençlerin büyük çoğunluğu Türkiye'nin demokratik bir ülke olmadığına inanırken Türk kökenli gençler içerisinde bu konuda üç farklı fikrin ortaya çıktığı görülmektedir. Bir kesim yüzde 38 oranında Türkiye'nin demokratik bir ülke olduğunu ifade ederken diğer bir kesim de yüzde 27 oranında tersi bir görüş benimsemiştir. Son olarak geri kalanlar yüzde 35 oranında bu konuda kararsız olduklarını ifade etmişlerdir. Dolayısıyla elde edilen bulgular Kürt kökenli gençlerin çoğunlukla ve Türk kökenli gençlerin de kısmi olarak Türkiye'nin demokratik bir ülke olduğu görüşüne katılmadığını göstermektedir.

**Tablo 85. Sizce Türkiye demokratik bir ülke midir?
(Demografik özellikler)**

		Türk kökenli		Kürt kökenli	
		Hayır	Evet	Hayır	Evet
CİNSİYET	Kadın	26,9	36,3	59,8	16,7
	Erkek	26,5	40,9	66,4	9,9
EĞİTİM	Düşük	21,3	46,7	56,9	17,6
	Orta	24,6	45,4	62,5	12,5
	Yüksek	33,0	23,9	70,7	9,3
YAŞ	18-23	26,9	29,2	64,6	10,2
	24-30	26,6	44,6	63,0	15,0

Tablo 85'deki veriler Türkiye'nin demokratik bir ülke olup olmadığı konusunda katılımcıların cinsiyet, yaş, eğitim özelliklerine göre verdikleri cevapları göstermektedir. Öncelikle cinsiyet değişkeni üzerinden konuya bakıldığında, Türk kökenli erkekler kadınlardan daha iyimser bir yaklaşıma sahiptirler. Erkeklerin yüzde 41'i, kadınların ise yüzde 36'sı Türkiye'nin demokratik bir ülke olduğuna inanmaktadır. Diğer tarafta Kürt kökenli gençler arasında var olan olumsuz yaklaşım erkeklerde daha fazla olmuştur.

42 Ek 5: T-testi (Etik Kimlik)

Konu eğitim değişkeni üzerinden incelendiğinde her iki kimlikte de dikkat çeken bir benzerlik görülmektedir. Türk ve Kürt kökenli katılımcıların eğitim seviyelerinin yükselmesiyle birlikte Türkiye'nin demokratik bir ülke olduğuna yönelik inançta azalma olmaktadır. Burada eğitim ile birlikte gençlerin daha sorgulayıcı ve özgürlükler ile daha bağlantılı bir yaşam kalitesi isteklerinin etkili olduğu söylenebilir.

Yapılan araştırmalar, geleneksel ve otoriter eğilimler içerisinde yönetim anlayışlarının gençler -özellikle eğitilmiş olanlar- aracılığıyla yerini insan haklarının ve özgürlüklerin önemsendiği bir ortama bıraktığına dair gelişmelerin olduğunu vurgulamaktadır. Inglehart'ın bu teorisi özellikle Arap Baharı'nın yaşandığı bölgede otoriter yönetimden tam bir geçiş yapan tek yerin bölgenin en eğitilmiş nüfuslarından birine ve son derece gelişmiş sivil toplum sektörlerine sahip ülke olan Tunus için geçerli olmaktadır (Baily, 2019).

Konuya yaş değişkeni üzerinden bakıldığında 18-23 yaş grubundaki gençlerin 24-30 yaş grubundakilere oranla Türkiye'nin demokratik bir ülke olduğu konusunda daha endişeli oldukları anlaşılmaktadır. Bu durum kuşaklar arası değer farklılığının da bir işareti olarak kabul edilebilir.

4.5. Kurumlara Güvene İlişkin Algı ve Değerler

Demokrasinin bir siyasal kurumlar bütünü olduğu tanımından (Dahl, 1993, s. 2) hareketle aslında kurumlara güven konusunun doğrudan demokratik kuramların işleyişi ile yani doğrudan demokrasinin işleyişi ile ilgili olduğu söylenebilir (Inglehart vd., 2008).

Güven konusunun demokrasi ile ilişkisi toplumsal bütünlük bağlamında incelendiğinde toplum içerisinde farklı kimliklere sahip bireylerin kurumlara duydukları güven düzeylerinin yüksek ve benzer olması toplumsal bütünlük ile ilgiliyken birbirinden belirgin bir şekilde farklı olması da toplumsal kutuplaşma zemini hazırlamaktadır. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan bir araştırmaya göre, Demokratların iktidarda olduğu dönemde Cumhuriyetçilerin yerel hükümete olan güven düzeyi düşük olurken Cumhuriyetçilerin iktidarda olduğu dönemlerde ise Demokratların

yerel hükümete duydukları güven düşük düzeyde olmuştur (Hetherington ve Rudolph, 2018).

Tablo 86. Aşağıda verilen kurumlara ne ölçüde güvenirsiniz?

KURUMLAR		Türk kökenli	Kürt Kökenli
Diyanet İşleri Başkanlığı	Güvenmem	26,8	59,7
	Güvenirim	49,7	24,1
Cumhurbaşkanı	Güvenmem	21	62,8
	Güvenirim	57,3	20,2
Ordu	Güvenmem	10,9	53,8
	Güvenirim	70,3	26,9
Medya	Güvenmem	60,4	67,5
	Güvenirim	15	16,3
Polis teşkilatı	Güvenmem	12,5	51,2
	Güvenirim	71,8	29,8
Mahkemeler-Hukuk Sistemi	Güvenmem	27,2	57,1
	Güvenirim	49,2	27,8
Hükümet	Güvenmem	24	61,4
	Güvenirim	52,2	19,5
Siyasi Partiler	Güvenmem	48,9	55,6
	Güvenirim	22,4	22,2
Türkiye Büyük Millet Meclisi	Güvenmem	22,4	52
	Güvenirim	49	21,4
YÖK-ÖSYM	Güvenmem	42,3	50,6
	Güvenirim	31,1	21,9
Büyük Şirketler	Güvenmem	47,9	55,6
	Güvenirim	20,3	16,3
Sivil Toplum Örgütleri	Güvenmem	29,6	34,4
	Güvenirim	42,4	38,7
Avrupa Birliği	Güvenmem	63,6	49,2
	Güvenirim	16,9	25,8

Not: Bu soruda katılımcılara 5 seçenek sunulmuştur: Hiç güvenmem, fazla güvenmem ne güvenir ne güvenmem, biraz güvenirim ve çok güvenirim. Tabloların geniş alan kaplamaması amacıyla hiç güvenmem ve güvenmem seçeneklerinin istatistiksel sonuçları toplanarak "güvenmem", biraz güvenirim ve çok güvenirim şıklarının istatistiksel sonuçları da toplanarak "güvenirim" şeklinde verilmiştir. Ayrıca ne güvenir ne güvenmem şıkkı da tablodaki hesaplamaya dâhil edilmemiştir.

Hem demokrasi ve güven hem de güven ve kutuplaşma üzerinden hareketle farklı etnik kökenlerden katılımcıların Tablo 86'da verilen kurumlara olan güven düzeyleri incelendiğinde Türk ve Kürt kökenli gençler arasında özellikle doğrudan ülke yönetimi ile ilişkili kurumlara yönelik güven konusunda açık bir şekilde farklılık görülür. Diyanet İşleri Başkanlığı ($P=0,000$)⁴³, Cumhurbaşkanlığı ($P=0,000$)⁴⁴, Hükümet ($P=0,000$)⁴⁵, Polis Teşkilatı ($P=0,000$)⁴⁶, Ordu ($P=0,000$)⁴⁷, Mahkemeler-hukuk sistemi ($P=0,000$)⁴⁸, Büyük Millet Meclisi ($P=0,000$)⁴⁹, YÖK/ÖSYM ($P=0,006$)⁵⁰.

Türk kökenli gençlerin kurumlara güven düzeylerinin yer aldığı Tablo 84'e bakıldığında en çok güven duyulan kurumların başında güvenlik güçleri ve siyasal otoriteyi temsil eden kurumlar gelmektedir. Orduya duyulan güven yüzde 70, Polis teşkilatına duyulan güven yüzde 72 ve Cumhurbaşkanlığına duyulan güven de yüzde 57 oranındadır. Öte yanda medya ve Avrupa Birliği, Türk kökenli gençlerin en az güven duydukları kurumlardır. Şüphesiz bu yönde bir tablonun oluşmasında Türk kökenli gençlerin siyasal değerlerinin etkili olduğu ve mevcut durumun politize edilmiş veya kutuplaştırılmış güveni yansıttığı da söylenebilir.

Kürt kökenli gençlerin kurumlara güven düzeylerinin yer aldığı Tablo 84'e bakıldığında, Türk kökenli gençlerin aksine Kürt kökenli gençlerin verilen kurumların hiçbirine tam olarak güvenmediği görülür. Kürt kökenli gençlerin en yüksek oranda (%39) güvendikleri kurum sivil toplum örgütleri olurken, diğer gruplara olan güven düzeyleri yüzde 16 ile 30 arasında olmuştur. Kürt kökenli gençlerin sivil toplum örgütlerinden sonra en çok güvendikleri kurumlar yüzde 30 oranında "Polis teşkilatı" ve yüzde 28 oranında "Mahkemeler, hukuk sistemi"dir.

43 Ek 5: T-testi (Etnik kimlik)

44 Ek 5: T-testi (Etnik kimlik)

45 Ek 5: T-testi (Etnik kimlik)

46 Ek 5: T-testi (Etnik kimlik)

47 Ek 5: T-testi (Etnik kimlik)

48 Ek 5: T-testi (Etnik kimlik)

49 Ek 5: T-testi (Etnik kimlik)

50 Ek 5: T-testi (Etnik kimlik)

Türkiye'deki tüm Müslümanları doğrudan ilgilendiren bir kurum olan Diyanet İşleri Başkanlığı'na güven durumunu Kayseri'den araştırmaya katılan Recep (Mülakat, 2019) şu cümleler ile ifade etmektedir:

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ne iş yaptığını bilmiyorum ki güven konusunda bir karar vereyim. Diyanet İşleri Başkanlığı ile ilgili tek bildim şey, onların yılbaşı öncesi takvim sattıklarıdır. Diğer kurumlara da tam olarak güvendiğimi söyleyemem. Ama asker ve polis hariç.

Türkiye'de kuramlara güven duymama nedenini liyakat değeri üzerinden açıklayan Ömer'e (Mülakat, 2020) göre genel olarak tüm kurumların işe alım şekillerinde sorunlar var. Bu konudaki düşüncülerini şu şekilde açıklamıştır:

Ben bu ülkede hiçbir kuruma güvenmem. Çünkü bu ülkede liyakat diye bir şey yok. Zaten mülakatın olduğu bir süreçte liyakatten bahsedilemez. Benim birçok tanıdığım henüz kurum sınavlarına girmeden kendilerine tanıdık birilerini ayarlamaya çalışıyorlar. Çünkü onlar da biliyorlar ki, sınavları geçseler dahi mülakatlarda elenebilirler. Diğer taraftan AB gibi uluslararası bir kuruluşa biraz güvenim var ama onların da bizleri birliğe almayacaklarından eminim.

2008 yılında gerçekleştirilen Avrupa Sosyal Araştırması sonuçları da bu araştırma bulguları ile benzer olmuştur. İlgili araştırmaya göre, Kürtlerin yerel kurumlara düşük düzeyde güven duymalarına rağmen, güvensizliklerinin tüm kurumlarda aynı olmadığı ve Türk kökenli vatandaşlara kıyasla uluslararası kurumlara daha çok güvendikleri ifade edilmiştir (Karakoç, 2013).

Bireylerin kurumlara olan güvenlerinin düşük veya yüksek olması demokrasi ile bağlantılı (Inglehart vd., 2008) olmak ile birlikte belirli bir grubun veya kimliğin kurumlara güvensizlik duyması, buna karşın diğer grup veya kimliklerin kurumlara olan güvenlerinin yüksek olması toplumsal kutuplaşmalara işaret etmektedir. Öte yandan Diyanet İşleri Başkanlığı dâhil geri kalan kurumlara olan

güven düzeyinin Türk ve Kürt kökenli gençlerde düşük düzeyde olması da başlı başına izah edilmesi gereken bir durumdur.

4.6. Mutluluğa İlişkin Algı ve Değerler

Toplumsal algıda paranın mutluluk getirdiği yönünde bir düşüncenin olduğu söylenebilir. Ancak Dünya Mutluluk İndeksi' ne göre mutluluk, ekonomik kaynaklar ile ilişkili olduğu kadar sosyal kalkınma ile de ilişkilidir ve mutluluğun gelirden daha fazla ilişkili olduğu kavram ise refahtır. Refah doğrudan ekonomik gelir ile bağlantısının yanında daha çok sosyal çevre ile bağlantılıdır. Örneğin, güvenecek birine sahip olmak, önemli yaşam kararları verme özgürlüğü, cömertlik ve güven duygusuna sahip olmak kişilerin refah seviyesini artırmaktadır. Diğer bir deyişle kişinin toplum içerisinde kendini güvende hissetmesi veya özgürce kararlar alabilmesi, mutluluk seviyesini ekonomik gelirden daha çok etkilemektedir (Helliwell vd., 2020).

Benzer bir görüş de Dünya Değerler Araştırması ile ortaya konulmuştur. 1981-2007 yılları arasındaki araştırma serileri ile mutluluğun sabit olduğu fikri reddedilmiş; ekonomik gelişme, demokratikleşme ve artan sosyal hoşgörünün, çoğu toplumun ekonomik, politik ve sosyal yaşamda özgür seçim yapma derecesini artırdığı ve daha yüksek mutluluk ve yaşam doyumu seviyelerine yol açtığı ifade edilmiştir (Inglehart, 2018, s. 140-141).

Toplumun mutluluk düzeyindeki değişmeyi ortaya koyan araştırmalara bakıldığında değişen yıllara bağlı olarak kendisini mutlu olarak görenlerin oranında düşüş yaşanmıştır. Örneğin; KONDA Araştırma'nın, gençlerin son on yıl içerisindeki siyasal, sosyal ve ekonomik alanlardaki değişimlerini irdeleyen araştırma bulgularına göre, 2008 yılında kendini mutlu olarak görenlerin oranı yüzde 57 iken, bu oran 2018'de yüzde 6 azalarak yüzde 51'e gerilemiştir (KONDA, 2018).

2017-19 yılı değerlendirmelerine göre İskandinav ülkelerinin üst sıralarda yer aldığı Dünya Mutluluk İndeksi'nde Türkiye 153 ülke arasında 93'üncü sırada yer almıştır. Bu hesaplamalar kişi başı

GSYİH, sosyal destek, sağlıklı yaşam beklentisi, yaşam seçimleri yapma özgürlüğü, cömertlik ve katılımcıların yolsuzluk algıları harmanlanarak elde edildi (Helliwell vd., 2020).

Tablo 87. Kendinizi hangi düzeyde mutlu hissediyorsunuz?

	Türk Kökenli	Kürt Kökenli
Hiç mutlu değilim	6,4	16,6
Pek mutlu değilim	9,2	16,6
Ne mutluyum ne mutsuzum	32,2	30,0
Biraz mutluyum	34,1	26,9
Çok mutluyum	18,2	9,9
Toplam	100	100

Mutluluk konusunda Türk ve Kürt kökenli gençlerin ortalaması arasında anlamlı bir farklılık var mıdır? Tablo 87 ve yanı sıra T-testi analizine bakıldığında bu sorunun cevabı bulunabilir. İlgili tabloda görüldüğü gibi, kendilerini mutlu hisseden Türk kökenli gençlerin oranı Kürt kökenlilerden daha yüksektir. Türk kökenli gençlerin yüzde 52'si (biraz mutluyum ve çok mutluyum toplamı) kendilerini mutlu hissederken, kendilerini mutlu hissetmeyenlerin oranı yüzde 16 civarında olmuştur. Diğer tarafta Kürt kökenli gençlerin yüzde 37'si kendini mutlu hissederken, yüzde 33'ü ise mutsuz hissetmektedir. T-testi analizi Türk ve Kürt kökenli gençler arasında mutluluk bağlamında anlamlı bir farklılık bulmuştur ($P=,000$).⁵¹

Elde edilen bulgular Türk kökenli gençlerin Kürt kökenli gençlerden ciddi bir farkla daha mutlu olduklarını ortaya koymaktadır. Bu yönde bir tablonun oluşmasında şüphesiz sosyal refah bağlantılı faktörlerin -ifade özgürlüğü, demokratik bir ülkede yaşamak etkili olduğu söylenebilir. Örneğin, bu çalışma kapsamında ifade özgürlüğü ve mutluluk arasında yapılan korelasyon analizi bu ilişkiyi doğrulamaktadır ($r=,325$). Elde edilen bulgular, katılımcıların Türkiye'de ifade özgürlüğü olduğuna dair inançları ve kendilerini mutlu görme düzeyleri arasında pozitif bir ilişkinin olduğunu ortaya koymaktadır. Yani katılımcıların Türkiye'de ifade özgürlüğü

51 Ek 5: T-testi (Etnik kimlik).

olduğu yönündeki inançlarının artmasına bağlı olarak mutluluk ve umut düzeylerinde de artış olmaktadır.

Mutluğun sadece ekonomi veya siyasal konular ile ilgili olmadığını ancak bunların bir bütün olarak insanların mutluluğunu etkilediğini ifade eden Mustafa (2020) genel olarak mutluluk düzeyini şu şekilde açıklamaktadır:

Ben kendimi mutlu görmüyorum. Öncelikle sabit bir işim yok. Ama para her şey midir? Bence değil. Örneğin çok param olsa ve maddi imkânların yerinde olsa da yine çok mutlu olmazdım. Çünkü Türkiye'de siyasal olarak çözümü çok zor sorunlar var. Bu sorunlar beni mutsuz ediyor. Örneğin batı illerinde zengin olarak yaşasam biliyorum ki oradaki kişiler ile siyasal konularda er yâda geç sorunlar yaşayacağım. Bu da benim mutluluğumu etkiler. Yani hem siyasal hem ekonomik bir bütün halinde iyi yaşamum olursa kendimi o zaman mutlu görürüm.

Nisanur'un (2020) bu konudaki ifadeleri şu şekilde olmuştur:

Ne mutlu ne mutsuzum. Sabah kalkıp işe gidiyorum. Akşam eve geliyorum. İşimi kaybetmekten korkuyorum. Aldığımız ücret ancak benim temel ihtiyaçlarımı gidermeye yetiyor. Örneğin biraz tatil yapmak istesem veya temel ihtiyaçlar dışında bir şeyler elde etmek istesem, yapamam.

Gençlerin mutlu olup olmamaları cinsiyet, eğitim ve yaş değişkenleri üzerinden incelendi. Öncelikle cinsiyet değişkeni üzerinden bakıldığında Tablo 88'e yansıyan sonuçlar her iki etnik kimlikte de kadınların erkeklerden daha mutlu olduğunu göstermektedir. Türk kökenli kadın ve erkeklerin ve Kürt kökenli kadınların yüzde 50'ye yakını kendilerini mutlu görürken, bu konuda kadın ve erkekler arasındaki yüksek oransal fark Kürt kökenli gençler arasında olmuştur. Türk kökenli gençler arasında kadınların lehine olan yüzde 2,5 oranındaki fark Kürt kökenlilerde yüzde 19 civarındadır.

Tablo 88. Mutluluğa yaklaşım (Demografik özellikler)

		Türk kökenli		Kürt kökenli	
		Mutsuz	Mutlu	Mutsuz	Mutlu
CİNSİYET	Kadın	13,7	53,3	25,5	48,0
	Erkek	18,2	50,8	38,4	29,1
EĞİTİM	Düşük	13,3	57,3	30,0	36,0
	Orta	17,7	46,2	32,0	37,5
	Yüksek	14,7	56,0	37,3	36,0
YAŞ	18-23	13,8	47,7	33,3	33,3
	24-30	16,8	55,4	33,1	40,2

Mutluluk konusunda yapılan farklı araştırmalar kadınların erkeklerden daha mutlu olduğu sonucunu ortaya koymuştur. Kuzey ve Batı Avrupa, Kuzey Amerika ve Avustralya-Yeni Zelanda kırsal-kent kıyaslamasında kadınların erkeklerden daha mutlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Burger vd., 2020). TÜİK'in Yaşam Memnuniyeti Araştırması da benzer sonuçlar vermektedir. Mutlu olduğunu belirten erkeklerin oranı 2018 yılında yüzde 49,6 düzeyindeyken, 2019 yılında yüzde 47,6'ya geriledi. Kadınlarda ise bu oran değişmedi ve yüzde 57'de kaldı (TÜİK, 2020).

Gençlerin mutluluk durumları eğitim değişkeni üzerinden incelendiğinde Türk ve Kürt kökenli gençler arasında dikkat çeken bir benzerlik görülmektedir. Öncelikle eğitimin tüm alt gruplarında Türk kökenli gençler Kürtlerden daha mutludurlar ancak eğitim seviyesinin artması her iki kimlikte de herhangi bir değişime neden olmamıştır. Bu durum başlı başına irdelenmesi gereken bir sonuçtur.

Konuya yaş değişkeni üzerinden bakıldığında her iki etnik kimlik için oransal olarak farklılık olsa da şekilsel olarak benzerlik görülmektedir. Türk ve Kürt kökenli gençler arasında 24-30 yaş grubundakilerin mutluluk düzeyi 18-23 yaş grubundakilerden daha yüksektir.

4.7. Geleceğe Güvene İlişkin Algı ve Değerler

İnsanların geleceğe dair umut düzeyleri mutlulukta olduğu gibi çoklu faktörlerin etkisiyle oluşur. Ekonomik gelişmelerden siyasal yaşama, sosyal çevreden kimliklere kadar çeşitli parametreler bu sürecin içerisinde yer alır. Araştırmanın bu bölümünde ele alınan katılımcıların geleceğe dair güven düzeyleri aslında içinde buldukları toplumun siyasal, sosyal ve ekonomik yapısı ile ilgili bilgi vermektedir. Bununla beraber etnik kimlikler üzerinden incelenen güven konusu genel anlamda güven yerine grupların hangi düzeyde geleceğe dair umutlu olup olmadıkları ile ilgili bilgiler sunmaktadır.

Gallup International'ın yapmış olduğu araştırmada katılımcılara sorulan, "2017'nin 2016'dan daha iyi mi, daha kötü mü yoksa aynı mı olacağını düşünüyorsunuz?" sorusuna Türkiye'deki katılımcılar yüzde 37 oranında umutlu olduklarını ifade etmiştir (Gallup International, 2016).

Tablo 89. Sizce önünüzdeki beş yılda hayat şartlarınızı daha iyi olacak mı?

	Türk kökenli	Kürt Kökenli
Kesinlikle hayır	21,0	37,5
Hayır	19,1	20,6
Ne evet ne hayır	24,2	20,2
Evet	27,4	16,6
Kesinlikle evet	8,3	5,1
Toplam	100	100

Geleceğe dair güven algıları bağlamında araştırmaya katılan Türk ve Kürt kökenli gençler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($P=,000$).⁵² Tablo 89'da görüldüğü gibi, aralarında oransal farklar mevcut olmasa da genel olarak gençlerin geleceğe dair çoğunlukla umutsuz oldukları anlaşılmaktadır. İlgili tabloya göre geleceğe dair umutlu olduğunu ifade edenlerde Türk kökenli gençlerin oranı yüzde 36 civarında olurken bu oran

52 Ek 5: T-test(Etnik kimlik)

Kürt kökenli gençlerde yüzde 22 civarındadır. Geleceğe dair umudunun olmadığını ifade eden Türk kökenli gençlerin oranı yüzde 40 olurken bu oran Kürt kökenli gençlerde yüzde 58'dir. Sonuç olarak Kürt kökenli gençlerin Türk kökenli gençler ile kıyaslandığında geleceğe dair güven düzeyleri daha düşüktür.

Umut ve Mutluluk verileri kıyaslandığında hem Türk hem Kürt kökenli gençlerin her ne kadar gündelik yaşam içerisinde kendilerini mutlu hissediyor olsalar da geleceğe dair umutsuz bir yaklaşım içerisinde oldukları görülmektedir. Mutsuz olanlar geleceğe dair daha yüksek oranda umutsuzluk hissederken mutlu oldukları durumda bile gelecek endişesi taşıdığı anlaşılmaktadır. Bu konuda Kürt ve Türk kökenli gençlerin oranı benzerdir. Türk kökenli gençlerde mutluluk-umut oranları arasındaki fark yüzde 24 olurken Kürt kökenli gençlerde bu fark yüzde 25'dir.

Bu konudaki düşüncelerini Ömer (2020) şu şekilde ifade etmiştir:

Geleceğe dair pek bir umudum yok. Çünkü yarımımın ne olacağını bilemiyorum. Ekonomik sıkıntıların yanında Türkiye'de siyasal sorunlar da mevcut; keyfi gözaltılar, ehil olmayan kişilerin yüksek makamlara atanması. Biz Kürt olduğumuz için zaten sıkıntılı olan bir toplum içerisinde hayata daha geriden başlıyoruz. Kürt olduğumuzu söylediğimizde öncelikle PKK'lı veya Kürtçü olmadığımızı ispatlamak zorunda kalıyoruz. Toplumun bize bakışı bu yöndedir. Herkes için bu söylenemeyebilir ama böyle bir gerçek var. Mülakatlarda potansiyel PKK'lı olarak görülüyoruz. Yani bize karşı kırmakta zorlandığımız bir algı var.

Yapılan araştırmalar da umutsuzluk konusunda benzer bir tablo sunmaktadır. Örneğin, 2013 yılında yapılan araştırma sonucuna göre Türkiye'de yaşamaktan mutlu olanların oranı yüzde 67 iken bu oran 21 puan düşüşle 2019 yılında yüzde 46 olmuştur (Aydın vd., 2020). Başka bir araştırma sonucuna göre ise "Benim hayat şartlarım daha iyi olacak." önermesine katılanların oranı yüzde 46 olmuştur (KONDA, 2018).

Gençlerin geleceğe dair güven algılarının genel olarak düşük düzeyde olması tüm yönleriyle cevap bulunması gereken bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak Kürt kökenli gençlerin geleceğe dair güven düzeylerinin Türk kökenliler ile kıyaslandığında daha düşük seviyelerde olması ayrıca üzerinde düşünülmesi gereken bir husustur. Çünkü önceki analizlerde ortaya konulduğu gibi ayrımcılık bağlamında elde edilen veriler Kürt kökenli gençlerin ayrımcılığa daha fazla uğradığını göstermekteydi. Bununla birlikte güncel literatür, demokrasi ve umudun birbirini desteklediği tezini savunmaktadır (Stitzlein, 2020).

Etnik kimlikten bağımsız olarak yapılan korelasyon analizi de bu tespiti doğrulamaktadır. “Türkiye demokratik bir ülke midir?” sorusu ile geleceğe dair umut arasında pozitif bir ilişki mevcuttur ($r=-,428$). (Türk kökenliler için $r=0,379$ ve Kürt kökenliler için $r=0,402$). Yani Türkiye'nin demokratik bir ülke olduğuna olan inanç arttıkça bireylerin geleceğe dair güven düzeyleri de artmaktadır.

Benzer sonuçlar katılımcıların Türkiye’de ifade özgürlüğü olup olmadığı yönündeki tutumları ile geleceğe dair güven algıları arasında da mevcuttur. Etnik kimlikten bağımsız olarak yapılan korelasyon testinde geleceğe dair mutlu olmak ve ifade özgürlüğü arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir ($r=,392$). Türk kökenliler için yapılan korelasyon testinde ilişkinin kuvvet derecesi $r=0,402$ olurken Kürt kökenli gençler için ise korelasyon derecesi $r= 0,284$ 'dir. Buradan hareketle Kürt kökenli gençlerin umut düzeyinin düşük olmasında güncel siyasal konular ile birlikte etnik ve siyasal kimlikleri ile doğrudan kuvvetli bir ilişkisinin olduğu söylenebilir.

Tablo 90'da katılımcıların geleceğe dair umut düzeyleri cinsiyet, eğitim ve yaş özelliklerine bağlı olarak verilmektedir. İlgili tabloya cinsiyet değişkeni üzerinden bakıldığında mutluluk konusunda olduğu gibi Türk kökenli gençler arasında kadınların geleceğe dair güven düzeylerinin de erkeklerden daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu konuda kadınların lehine yüzde 8 oranında bir fark

mevcuttur. Kürt kökenli gençler arasında cinsiyet rolleri üzerinden geleceğe dair güven algısına bakıldığında oransal olarak daha düşük düzeylerde olmakla birlikte biçimsel olarak Türk kökenliler ile bir benzerlik görülmektedir. Kürt kökenli gençler arasında da kadınların geleceğe dair güven algıları erkeklerden daha yüksektir. Bu konuda kadınların lehine yaklaşık yüzde 5 oranında bir fark mevcuttur.

Tablo 90. Sizce önünüzdeki beş yılda hayat şartlarınız daha iyi olacak mı? (Demografik özellikler)

		Türk kökenli		Kürt kökenli	
		Hayır	Evett	Hayır	Evett
CİNSİYET	Kadın	36,8	39,0	54,9	24,5
	Erkek	44,7	31,1	60,3	19,9
EĞİTİM	Düşük	37,3	45,3	60,0	18,0
	Orta	40,0	30,0	54,7	25,8
	Yüksek	42,2	35,8	62,7	17,3
YAŞ	18-23	43,8	35,4	54,8	21,4
	24-30	37,5	35,9	61,4	22,0

Konu eğitim üzerinden incelendiğinde Kürt ve Türk kökenli gençlerde eğitim seviyesinin artmasıyla birlikte geleceğe dair umutlarında azalma olmaktadır. Bu konuda düşük ve yüksek eğitimli Türk ve Kürt kökenli gençler arasındaki oransal fark yüzde 7 civarında olmuştur.

Konuya yaş değişkeni üzerinden bakıldığında Türk kökenli gençler arasında her iki yaş grubu içerisinde geleceğe dair umutlu olanların oranı yüzde 35'tir. Geleceğe dair umutları olmayanların yaş durumuna bakıldığında 24-30 yaş arasındaki kişilerin umut düzeylerinin 18-23 yaş arasındakilerden daha düşük olduğu anlaşılmaktadır. Kürt kökenli gençler için de benzer sonuçların elde edildiği görülmektedir. Kürt kökenli gençler arasında yaşça daha büyük olanlar, daha genç olanlardan daha çok umutsuzdurlar.

Sonuç ve Değerlendirme

Kitap kapsamında ilk önce değer ve gençlik konuları teorik olarak ele alındı. Devamında, siyasal değerler kapsamında Türk ve Kürt kökenli gençler arasında hangi boyutta bir değer farklılığının olduğu, bu farklılığın belirginleştiği başlıkların neler olduğu ve bu farklılaşmanın oluşmasında Kürt meselesinin ne tür bir rolü olduğu üzerinde duruldu. Sonrasında, katılımcıların yaşadıkları illerin hâkim siyasal kültürü ile sahip oldukları siyasal değerler arasında bir ilişkinin kurulup kurulamayacağı sorgulandı. Son olarak da toplumsal cinsiyet, eğitim ve yaş gibi değişkenlerin bu farklılaşmada anlamlı bir fark oluşturup oluşturmadığı araştırıldı.

Değer terimi özü itibariyle farklı anlamlar barındıran bir yapıya sahiptir. En basit haliyle istekler, ihtiyaçlar, tercihler, arzular, vazife, ahlaki yükümlülükler ve diğer birçok tercihsel ve seçici yönelim bildiren anlamlarına karşılık gelir (Pepper, 1970, s. 7). Ancak değer araştırmalarında değer teriminin ne ifade ettiğinden ziyade daha çok işlevsel yönü, dahası birey tercihlerini yönlendirmede etkili olan işlevleri üzerinde durulmuştur. Böylelikle hem değerlerin sosyal bilimler alanında niçin önem arz ettiği kanıtlanmış hem de insan davranışlarını/eylemlerini ve amaçlarını açıklamada önemli bir dayanak olarak kullanılmıştır. Özellikle Türkiye gibi kimlik çeşitliliğinin fazla olduğu toplumlarda kişi ve grupların eylem ve taleplerine kaynaklık eden değerlerin bilinmesi toplumun tüm hücrelerinin anlaşılabilirliği bakımından önemlidir. Böylelikle toplumsal kutuplaşmalar veya çatışmalar başlamadan bir çözüm yolu bulunabilecektir.

Gençlik terimi de değer terimi gibi karmaşık bir anlam zenginliğine sahiptir. Gençlik, sosyal bilimler alanında özellikle 60'lı yıllardan itibaren daha fazla ilgi duyulan bir konu olarak karşımıza çıkmıştır. Toplumsal analizlerde mevcut zamanı değerlendirmek veya geçmişin bugüne etkisini ele almak önemli olduğu kadar bugün ve gelecek arasında bir bağ kurmak, bugün şartlarına bakıp yarın için varsayımlarda bulunmak -ki değerler üzerinden bakıldığında bu varsayımların gerçekleşme ihtimali yüksektir -gençliğin bilinmesi ve tanınmasıyla mümkün olabilmektedir. Dolayısıyla gençliği anlamak geleceği anlamak ile eşdeğer olmaktadır. Diğer taraftan gençlik sahip olduğu nitel önemin yanında nicel bir öneme de sahiptir. Özellikle genç nüfusun seçimlere etkisi -oy kullanma üzerinden- kamuoyu oluşturabilme özelliği ve düşüncelerini sosyal veya fiziksel meydanlarda dile getirebilmeleri onları özel kılmaktadır.

1. Türk ve Kürt Kökenli Gençler Arasında Değer Farklılığının Öne Çıktığı Başlıklar ve Bunların Kürt Meselesiyle İlişkisi

Türk ve Kürt kökenli gençler arasında, siyasal değerler noktasında hangi boyutta bir değer farklılığı olduğuna ve bu farklılığın hangi başlıklarda öne çıktığına bakıldığında elde edilen bulgular, açık ve net bir şekilde Türk ve Kürt kökenli gençler arasında belirgin düzeyde bir değer farklılığının olduğunu ortaya koymuştur. Bu farklılığın ortaya çıktığı başlıklar da şunlardır: Siyasal tercihler, ayrımcılık, dini inanç, demokrasi ve özgürlüklerin işlevleri, toplumsal birliktelik alanları, komşu tercihi ve farklı etnik-dini kimlikler ile evlilik, aidiyetler, Kürt sorununun çözümü adına sunulan yöntemler, mutluluk ve umut konusu, anadilde eğitim ve son olarak ku-rumlara güven.

Türk ve Kürt kökenli gençler arasında değer farklılıklarının olması beklenen bir durumdur ve bu farklılıkların ortaya çıkışında şüphesiz uzun soluklu ve çoklu faktörler söz konusudur. Ancak bunlar içerisinde hangi faktörlerin etkin olduğunu söylemek zordur. Buna karşın genel olarak birey üzerinde sosyo politik etkiler

birakan gelişmelerin kişilerin değerlerini daha kuvvetli şekilde etkilediği söylenebilir.

Bu noktada, Kürt meselesi etnik kimlik fark etmeksizin gerek sosyo-kültürel, gerekse iktisadi ve politik yönüyle -çatışmalar, ölüm ve yaralanmalar, köylerin boşaltılması, zorunlu göçler, sosyoekonomik tahribatlar- Türk ve Kürt kökenli gençlerin yukarıda sayılan başlıklarda farklı değerlere sahip olmalarında şüphesiz kuvvetli bir etkiye sahiptir. Ayrıca Kürt meselesi ile ilgili sorunların hâlâ devam ediyor olması nedeniyle hem Kürt hem de Türk kökenli yurttaşların bu meselesinin sonuçlarıyla doğrudan veya dolaylı olarak muhatap olma gibi bir zorunlulukları mevcut.

Kürt meselesinin bir sonucu olarak Türk ve Kökenli gençler arasındaki değer farklılıkların yaşandığı ilk başlık, siyasal tercihlerdir. Çok partili sistemin ortaya çıkışıyla birlikte illerin siyasal tercihleri birbirinden farklı olmuştur. Araştırma kapsamında seçilen illerin belirli bir siyasal kimliği temsil ettiği gerçeğinden hareket edilmiştir. Elde edilen bilgiler bu gerçeği desteklemiş ve seçilen illerde -İstanbul hariç- etnik kökene göre siyasal yönelimin değiştiği saptanmıştır. Trabzon ve Kayseri illeri sağ ideolojilerin, Diyarbakır ve Van illeri ise liberal ve sol ideolojilerin temsilcileri olmuştur.

Kronolojik olarak Kürt kökenli kişilerin siyasal tercihlerindeki değişime bakıldığında, 1950-1977 ve 1983-2011 yılları arasında Kürt nüfusunun yoğun olduğu bölgelerdeki genel seçim sonuçları (Yeğen, 2015), Kürt kökenli seçmenin Kürt siyasal hareketini temsil eden parti veya kişilere yöneldiğini ortaya koymuştur. Tez kapsamında elde edilen bulgulara bakıldığında da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Elde edilen bulgular, açık bir şekilde Türk ve Kürt kökenli gençlerin siyasal olarak birbirinin zıddı tercihlerde bulduklarını ortaya koymaktadır. Türk kökenli gençler, genellikle merkez ve sağ siyasal kimlikleri kendilerine yakın bulmuş ve bunların temsilcisi sayılan partilere -AK PARTİ, MHP ve İYİ Parti- yönelmiştir. Diğer tarafta Kürt kökenli gençler ise büyük çoğunlukla liberal ve sol siyasal kimlikleri kendilerine yakın bulup bu kimliğin temsilcisi sayılan HDP'ye yönelmiştir.

Değerlerden bağımsız bir toplumun ütopya olacağı söyleminden hareketle Türk ve Kürt kökenli gençlerin siyasal tercihler noktasında siyasal yelpazenin farklı yönlerinde yer almalarında sahip oldukları değerlerin ne kadar etkili olduğu, diğer bir deyişle ne ölçüde rasyonel olduklarını bilmek önemli sonuçlar barındırmaktadır. Çünkü seçmen tercihi ile ilgili çalışmalarda, bireyin siyasal tercihlerinde rasyonel olması zayıf bulunmakta ve rasyonelliğin aksine duyguların ve sahip olunan değerlerin daha belirleyici olduğu ileri sürülmektedir. Bu noktada tez kapsamında elde edilen bulgular da seçmen davranışı ile ilgili literatürle örtüşmekte ve katılımcıların büyük ölçüde rasyonellikten uzak ve sahip oldukları siyasal değerler ile ilişkili siyasal pratikler geliştirdiklerini ortaya koymaktadır.

Elde edilen bulgulara göre, etnik kimlik fark etmeksizin katılımcıların merkez partiye (AK PARTİ) oy verme nedenleri genellikle lider ve icraata bağlı olurken, milliyetçi sağ (MHP) ve sol (HDP) seçmenin parti tercihi ise ideoloji öncelikli neden olmuştur. Siyasal partilerin programı ve kadrosu gibi rasyonel tercih biçimini etkileyen seçenekler katılımcılar tarafından neredeyse hiç önemli bulunmazken, partilerin icraatları ise ikinci derece öneme sahip olmuştur. Katılımcıların bu noktada yaşadıkları farklılaşmanın nedenleri şüphesiz Kürt meselesinin sonuçlarıyla ilişkili olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü MHP ve HDP ve arasındaki ideolojik farklılığın temel kaynaklarından biri Kürt meselesidir. Ayrıca seçmen davranışı ile ilgili araştırmalarda belli bir grubun toplum içerisinde sosyo-kültürel ve siyasal olarak ötekileştirilmesinin bir sonucu olarak kişilerin kendi mahallerinden olan siyasallara yöneldiği sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla burada sonuç Türkiye gerçeğini yansıtmakta ve katılımcıların kendi mahallerindeki siyasallara yöneldiği söylemini de doğrulamaktadır.

Gençler arasında değer farklılıklarının görüldüğü diğer konulardan biri ise demokrasi ve özgürlüklerin işlevleri ile ilgili olmuştur. Elde edilen bulgulara göre Türk ve Kürt kökenli katılımcıların en yüksek oranda benimsedikleri ortak değer, demokrasi olmuştur. Katılımcıların neredeyse tamamı demokratik bir ülkede yaşamayı önemli bulmuştur. Ancak farklı tanımları nedeniyle herkesin

“demokrasi” den anladığı şey aynı olmamaktadır. Dolayısıyla söylesel olarak demokrasinin ne derece önemli olduğundan ziyade demokrasinin işlevlerine verilen önem üzerinden bakıldığında katılımcılar arasındaki değer farklılığı daha net şekilde görülmektedir.

Bu doğrultuda katılımcıların Türkiye’de ifade özgürlüğü olup olmadığı sorusuna verdikleri cevaplar ve farklı etnik kimlikten kişilerin ana dilde eğitim almaları konusundaki yaklaşımları bize bu konuda bazı ipuçları vermektedir. Sonuç olarak Türk kökenli katılımcıların Kürt kökenlilere oranla Türkiye’de ifade özgürlüğü olduğuna yönelik inançları daha yüksek olmuş ve farklı etnik kimliklerin ana dilde eğitim alma konusundaki tavırları daha katı olmuştur. Buna karşın Kürt kökenli katılımcıların her iki konuda da Türk kökenli gençler ile farklı değerlere sahip olmaları, hem katılımcılar arasındaki değer farklılığının boyutunu gözler önüne sermekte hem de katılımcıların sahip oldukları değerlerin, onların demokrasinin işlevselliği ile ilgili düşüncelerini ne derece yönlendirdiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Katılımcıların, en azından Türk kökenli gençler için, ifade özgürlüğü ile ilgili soruya verdikleri cevaplar doğrudan Kürt meselesiyle ilişkilendirmek iki nedenden ötürü pek mümkün değil. Birincisi, Türkiye’de ifade özgürlüğünü ölçen kuruluşların raporları bu konuda olumlu bir tablo sunmamaktadır. Diğer bir deyişle bu konuda genel olarak bir sorun var. İkincisi, farklı bölgelerde yaşayan Türk ve Kürt kökenli gençlerin Kürt meselesinin sonuçlarıyla ilişkili sayılabilecek konularda -çatışmalar, köylerin boşaltılması, sık aralıklarla yapılan yol kontrolleri, belediyelere kayyım atanması, Kürt siyasal hareketi içerisindekilerin tutuklanması vb.- benzer düzeyde etkilendiklerini söylemek zor olacak. Dolayısıyla bu konuda her iki grubu da farklı eğilimler göstermeye iten farklı dinamiklerden söz edilebilir.

İfade özgürlüğünün aksine katılımcılar tarafından ana dilde eğitim doğrudan Kürt meselesi üzerinden tartışıldığı için bu konuya yaklaşımda siyasal değerler yol gösterici olmaktadır. Nere-deyse Kürt sorununun çıkış nedenlerinden biri olarak kabul edilen

anadilde eğitim meselesi Kürt siyasal hareketini temsil eden siyasal partiler ve sivil toplum örgütleri aracılığıyla sürekli dile getirilmektedir. Öyle ki çözüm süreci içerisinde uygulamaya konulan faaliyetlerden bazıları da bu talebe karşılık oluşturulan uygulamalar ile ilgili olmuştur; Kürtçenin seçmeli ders olarak okutulması, Üniversitelerde Kürt Dili Enstitüleri'nin açılması ve bu dilde yüksek lisans ve doktora programlarının açılması gibi. Kürt kökenliler için genel olarak farklı etnik kimliklerin ana dilde eğitimlerinin olması önemli bulunmuş ve desteklenmiştir.

Ancak seçmeli derslerin dışında tamamıyla ana dilde bir eğitim, milliyetçilikleri duyguları farklı düzeyde olan Türk kökenli gençlerin önemli kısmı için coğrafi ve toplumsal bölünme/parçalanma endişesine yol açmaktadır. Üstelik ülkede farklı dillerde eğitim veren kurumlar olmasına rağmen. Diğer tarafta bu konu Kürt kökenli katılımcıları için ise varlığını sürdürme, ana dilin kaybolmasının engellenmesi şeklinde yorumlanmaktadır. Dolayısıyla bu konudaki yaklaşım rasyonellikten uzak ve sahip olunan değerlerin yönlendirmesine bağlı olmaktadır.

Kürt ve Türk kökenli gençler arasında belirgin bir değer farklılığının olduğu alanlardan biri de dini inanç olmuştur. Tez kapsamında katılımcıların kendilerini hangi oranda dindar buldukları etnik kimlikleri üzerinden sorgulanmış ve sonuç olarak Türk kökenli gençlerin kendilerini dindar görme oranlarının Kürt kökenlilerden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dindar olmadığını ifade eden Türk kökenli gençlerin oranı yüzde 13 civarındayken, Kürt kökenli gençlerde bu oran yüzde 25 olarak saptanmıştır. Kürt kökenli gençlerin dindarlık düzeylerinin Türk kökenli katılımcılardan daha düşük olması önemli bir tartışma alanıdır.

Çünkü bu noktada siyasal değerlerin kişilerin yaşam şekillerini değiştirdiği varsayımında bulunulabilir. Ki elde edilen bulgular da bu varsayımı desteklemiştir. Yapılan çapraz tablo analizlerinde Kürt siyasal hareketini temsil edilen partiyi (HDP) tercih eden Kürt kökenli gençlerin, dini değerleri geleneksel siyasal değerleri ön planda tutan Türk kökenliler kadar önemsemediği anlaşılmış-

tır. Diğer bir deyişle, kişilerin siyasal görüşlerine paralel şekilde bir dini yaşam içerisinde oldukları anlaşılmıştır.

Gençler arasında belirgin bir değer farklılığının ortaya çıktığı diğer konulardan biri de toplumsal birliktelik alanları olmuştur. Tüm insanları bir arada tutmada etkili olacağı varsayılan altı değerlerin etki dereceleri Türk ve Kürt kökenli katılımcılara göre farklı oranlarda olmuştur. Türk kökenli katılımcılar genel olarak bu değerlerin farklı kimlikten bireyleri bir arada tutma konusunda etkili olacağı kanaatini taşıırken, Kürt kökenli gençler için bu değerler daha az ilgi görmüştür. Türk kökenli gençler için insanları bir arada tutma konusunda en çok önemsenen değerler sırasıyla, “Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak” ve “aynı vatanda yaşamak” olmuştur. Diğer tarafta Kürt kökenli gençlerin insanları bir arada tutacağına en yüksek oranda inandığı toplumsal birliktelik alanı “aynı gelenek ve göreneklere sahip olma” değeri olurken en az inandıkları ise “aynı etnik kimlikten olmak” ve “T.C. vatandaşı olmak” değerleri olmuştur.

Bu yönde bir tablo sonrasında Kürt kökenli katılımcıların toplumsal birliktelik alanlarını yok saydığı veya Türk kökenlilerden daha az önemseydiği doğrudan söylenemeyebilir. Çünkü sayılan birliktelik alanları-T.C. vatandaşı olmak, aynı vatanda yaşamak, aynı dinden olmak- kısmî olarak Türk milliyetçiliği ile özdeşleştirilen alanlar olmuştur. Bu kavramların sürekli Türk milliyetçiliği ile ilişkilendirilmesi veya Türk milliyetçiliğinin sürekli kullanıldığı argümanlar olması nedeniyle özellikle Kürt milliyetçisi kişiler tarafından daha az değer görme gibi sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Diğer bir deyişle, doğal olarak burada bu alanları yok sayma yerine bu alanların “ötekinin değerleri” veya “ötekinin alanları” olarak algılanması söz konusu olmuştur.

Katılımcıların siyasal olarak ayrışma içerisinde oldukları diğer önemli bir başlık farklı kimliklere -siyasal, dini, etnik- karşı yaklaşımlarıdır. Hem komşuluk ilişkisi hem de evlilik konusu üzerinden sorgulanan bu alanda elde edile bulgular Kürt kökenli gençlerin Türk kökenli gençlere oranla gerek dini gerek mezhepsel ve etnik

kimlikler ile ilişkilerde daha hoşgörülü olduklarını ortaya koymaktadır. Bu yönde bir tablonun ortaya çıkmasında sayısız neden sayılabilir. Bunlar içerisinde ilk olarak Türk ve Kürt kökenli gençlerin sahip oldukları siyasal değerlerin bu konuda bir rol aldığı söylenebilir. Diğer bir deyişle bireylerin kendine yakın buldukları siyasal kimlikler ve partiler üzerinden sosyal ilişkileri ile ilgili bir varsayımında bulunulabilir. Özellikle HDP'nin farklı din, etnik ve mezhepten kişileri parti bünyesine dâhil etmesi ve ayrıca bunların parti içerisinde aktif görevler almaları bu durumu açıklayan önemli bir sonuçtur. Tez kapsamında elde edilen bulgular da (tablo 47) bu sonuçlar ile örtüşmektedir. İlgili sonuçlara bakıldığında farklı kimlikler ile komşuluk ilişkisinde özellikle liberal ve sol siyasal kimliği benimsemiş ve HDP'ye oy vermiş kişilerin daha kabullenici bir pozisyonda olduğu anlaşılmaktadır.

Kürt kökenli katılımcıların farklı kimlikler ile komşuluk ilişkilerinde daha pozitif olmalarının Kürt meselesi ile ilişkilendirildiği Kürt meselesinin oluşturduğu sosyopolitik durumunun elde edilen bu sonuçla bir ilişkisi olduğu söylenebilir. Kürt meselesinin özellikle çatışma döneminin bir sonucu olarak Kürt kökenli vatandaşların farklı bölgelerde yaşamaya mecbur kılınması Kürt kökenli kişilerin farklı kimliklerle ilişkilerini güçlendirdiği söylenebilir.

Türk ve Kürt kökenli vatandaşlar arasında belirgin düzeyde bir değer farklılığının ortaya çıktığı diğer bir başlık da kurumlara güvendir. Elde edilen bulgulardan hareketle, Türk kökenli katılımcıların kendilerine sunulan kurumlara olan güven düzeyi Kürt kökenli katılımcılardan daha yüksek olurken, özellikle de siyasal bağ kurulabilecek -güvenlik kuvvetleri, Cumhurbaşkanı, Diyanet İşleri gibi- kurumlara olan güven düzeyi daha yüksek olmaktadır. Diğer tarafta Kürt kökenlilerde ise açık ve net bir şekilde tersi bir durum söz konusu olmuştur. Kürt meselesinden bağımsız olarak bu yönde bir sonucun ortaya çıkmasında farklı nedenler sayılabilir. Örneğin, sayılan kurumların mevcut durumda her geçen gün daha çok siyasallaşması -iktidar erkine göre şekillenmesi- ve bu kurumların Müslüman-Türk sentezine göre dizayn edilmesinin de bu yönde bir sonuç doğurduğu söylenebilir.

2. Değer Farklılığında Toplumsal Cinsiyet ve Eğitim Değişkenlerin Rolü

Inglehart *Silent Revolution* (Sessiz Devrim) tezinde, gençlerin eğitim seviyelerinin yükselmesiyle birlikte modern değerlerden ayrılıp post-modern değerlere yöneldiklerini savunmuştur. 43 ülkede yapılan araştırmalardan elde edilen bulgular da bu tezi doğrulamıştır (Inglehart, 1997, s. 41). Ayrıca farklı çalışmalarda eğitimin sosyalleşme, farklı kültürleri tanıma, kişilere yönelik önyargıların kırılması ve hoşgörülü olma konusunda etkin bir rolü olduğu savunulmaktadır (Janmaat ve Keating, 2017). Eğitimin kişilerin sahip oldukları değerler üzerindeki bu rolünden hareketle bu çalışmada cevabı aranan sorulardan biri de Türk ve Kürt kökenli gençler arasındaki değer farklılıkları üzerinde eğitimin anlamlı bir fark oluşturup oluşturmadığı olmuştur.

Anketlerden ve derinlemesine görüşmelerden elde edinilen bulgular, bizlere genel olarak etnik kimlikten bağımsız olarak katılımcıların eğitim seviyelerinin artmasıyla birlikte ayrışmalardan uzaklaşmalarını, demokrasi ve özgürlük ile ilişkili değerleri benimzediklerini ve geleneksel siyasal düşüncelerden uzaklaşıp bilgiye daha çok ihtiyaç duyulan ideolojilere yöneldiklerini göstermiştir.

Sırasıyla değerler ve eğitim arasındaki ilişkiye bakıldığında ilk dikkat çeken nokta, eğitim seviyesinin artmasıyla birlikte Türk kökenli gençlerin milliyetçi-muhafazakâr siyasal kimliklerden Atatürkçü-laik ideolojiye ve Kürt kökenli gençlerin de dindar-muhafazakâr kimlikten liberal-özgürlükçü ve demokrat-sol ideolojilere yönelmeleri olmuştur. Ayrıca oy verme davranışı ve eğitim arasındaki ilişkiye bakıldığında da, Türk kökenli katılımcılar içerisinde eğitim seviyesinin artmasıyla oyların AK PARTİ ve MHP'den CHP'ye kaydığı sonucuna ulaşılmıştır. Kürt kökenliler de bu konuda bir değişim yaşanmamış, eğitimin tüm alt gruplarında HDP ilk tercih olmuştur. Bununla birlikte hem Türk hem Kürt kökenli gençler arasında yüksek eğitimlilerin düşük eğitimlilere oranla siyasete daha fazla ilgi duyduğu anlaşılmıştır.

Eğitimin değerler üzerinde dikkat çeken diğer bir etkisine “Kürt sorununun çözüm yolları” üzerinden ulaşılmıştır. Türk kökenli katılımcılar içerisinde “askeri yöntem” ve verilen destek oranında eğitim seviyesinin yükselmesiyle birlikte ciddi oranda bir azalma gözlemlenmiştir. Diğer bir deyişle eğitim faktörü, toplumsal kutuplaşmaları tetikleyen tercihlere yönelimi azaltmış ve toplumsal birlikteliği sağlamaya yönelik -savaştan ve kutuplaşmalardan gayri olan- tüm çözüm yollarına verilen destek oranlarında da artışa neden olmuştur. Benzer durum toplumsal birliktelik alanları için de geçerli olmuştur. Katılımcıların eğitim seviyelerinin artmasıyla birlikte bu alanlar içerisinde yer alan değerlerin insanları bir arada tutacağına dair inançlarında genel olarak bir artış gözlemlenmiştir.

Kürt sorununun ana temalarında biri olduğu ifade edilen ve toplumun bir kesimi için bir bölünme nedeni sayılan anadilde eğitim konusu katılımcıların eğitim düzeyleri üzerinden incelendiğinde, özellikle Türk kökenli katılımcılar içerisinde eğitim düzeyinin yükselmesiyle birlikte gençlerin ana dilde eğitime verdikleri destek oranında belirgin düzeyde bir artış olmuştur. Ortaya çıkan bu durumun uzun süredir devam edegelen Kürt sorununun çözüm bulması bakımından da önem arz ettiği söylenebilir. Diğer bir deyişle bu konudaki politikalara yüksek eğitilmiş kişilerden bir destek geleceği beklenebilir.

Elde edilen bulgular, Kürt kökenli katılımcıların farklı kimlikle komşuluk ve evlilik konusunda Türk kökenli katılımcılara oranla daha toleranslı olduklarını ortaya koymuştur. Eğitim seviyesinin artmasıyla birlikte hem Kürt hem de Türk kökenli katılımcılarda bu konulardaki olumlu yaklaşımın artması eğitimin değerler üzerindeki olumlu etkisi ile açıklanabilir. Yani eğitim seviyesinin artmasıyla birlikte insanlar karşılıklarındaki dini, etnik, siyasal vb. kimliklerine göre değil de, daha çok sahip oldukları insani değerleri göz önünde bulundurarak değerlendirebilmektedirler.

Eğitimin değerler üzerinde belirgin düzeyde farklılık oluşturduğu diğer bir alan da aidiyetler olmuştur. Türk kökenli gençlerde T.C. bayrağına verilen önem eğitimin tüm alt gruplarında yüksek

düzeyde olurken Kürt kökenli gençlerde eğitimin seviyesinin yükselmesi ile birlikte bayrağa olan bağlılık ve aidiyet duygusunda da bir artış meydana gelmiştir. Bu durum doğrudan bayrak ve eğitim üzerinden kurulan bir ilişkiden ziyade eğitim düzeyinin yükselmesi ile birlikte kişilerin ortak değerlere verdikleri önem üzerinden açıklanabilir.

Şüphesiz bireylerin değer edinimi ve mevcut değerlerindeki önceliklerin değişimi çoklu faktörlerin etkisiyle olmaktadır. Bu faktörlerden biri de eğitimidir. Bu konuda yapılan araştırmalar eğitimin bireyleri siyasallaştırdığı tezini büyük ölçüde desteklemektedir. Değerler çerçevesinde düşünüldüğü ise bu siyasallaşmanın kaynağında bireylerin yeni değerler edinmeleri yatmaktadır. Eğitim düzeyinin artmasıyla birlikte kişilerin gelenekselci yaşam anlayışlarına ve sonradan edindikleri değerlere karşı bir savaş başlatmaları muhtemeldir.

Bu çalışmada elde edilen bulgular bu söylemi desteklemiştir. Örneğin araştırmaya katılan gençler eğitim düzeylerine göre Türkiye'nin ne derece demokratik bir ülke olduğu, Türkiye'de hangi düzeyde ifade özgürlüğüne sahip bulunduğu ve kurumlara güven konularında farklı bir tutum içerisinde olmuştur. Eğitim seviyesinin yükselmesi ile birlikte özellikle Türk kökenli katılımcılar, sayılan bu konulara karşı olumsuz bir tutum içerisinde olmuşlardır. Kürt kökenli katılımcıların neredeyse eğitimin tüm alt gruplarında olan olumsuz yaklaşım Türk kökenli katılımcılarda eğitim düzeyinin artmasıyla birlikte daha da belirginleşmiştir.

Eğitim ile birlikte katılımcıların sahip oldukları siyasal değerler arasında anlamlı bir fark oluşturup oluşturmadığı sorgulanan diğer bir değişken de cinsiyet olmuştur. Bireylerin cinsiyet rollerine göre siyasal yaşam pratiklerini ele alan araştırmalarda sonuçlar, genel olarak kadınların parti üyeliği, milletvekili olma veya siyasal konulara ilgi duyma konularında erkeklere göre daha düşük bir katılım içerisinde oldukları yönünde olmuştur. Ayrıca kadınların, aktif bir siyasal yaşamın aksine daha geleneksel siyasal pratikler sergiledikle-

ri ve bunun bir sonucu olarak da geleneksel-dindar partilere yönel-
dikleri ileri sürülmüştür.

Tez kapsamında elde edilen bulgular yukarıda verilen literatür sonuçları ile örtüşmektedir. Ancak araştırma sonucunda, özellikle Kürt kadınının sosyo-kültürel ve siyasal olarak geleneksel kadın-erkek ilişkisi için geçerli olan yaklaşımların aksine, özellikle siyasal, dini, sosyal konularda farklı bir yerde olduğu saptanmıştır. Yani tez kapsamında elde edilen bulgular, güncel literatür ile örtüşmesinin yanında özellikle Kürt kökenli katılımcıların cinsiyet rollerine göre yapılan tasnifte farklı sonuçlar ortaya koymuştur. Aşağıda sırasıyla bu farklılıklar detaylı olarak açıklanmıştır.

Cinsiyet rollerine göre farklılıkların olduğu ilk alan siyasal kimlikler ve tercihler olmuştur. Elde edilen bulgular Türk kökenli kadın ve erkekler için geleneksel kadın-erkek rolünün geçerli olduğunu ortaya koymuştur. Türk kökenli katılımcılar içerisinde erkekler kadınlardan daha yüksek oranda siyasete ilgi duymuş; kadınlar dindar-muhafazakâr kimlikleri tercih ederken erkekler daha çok milliyetçi-vatansever kimliği öncelikli tutmuş ve siyasal katılım konularında -oy verme- erkekler daha aktif olmuştur. Diğer tarafta Kürt kökenli katılımcılar için farklı bir durum söz konusu olmuştur. Örneğin, siyasal ilgi konusunda her ne kadar Kürt kökenli gençler içerisinde erkekler siyasete daha fazla ilgi duyduklarını ifade etmiş olmasalar da kadın ve erkekler arasındaki oransal fark Türk kökenlilerden çok daha düşük olmuştur. Yani elde edilen bulgular Kürt kökenli kadınların Türk kökenli kadınlardan daha yüksek oranda siyasete ilgili duyduğunu ortaya koymuştur.

Siyasal kimlik ve parti tercihi bakıldığında, Türk kökenli katılımcılar için beklenen bir sonuç ortaya çıkmış; kadınlar dindar-muhafazakâr kimliklere yönelirken, erkekler milliyetçi vatansever kimliği daha öncelikli tutmuştur. Diğer tarafta Kürt kökenli katılımcılar için önemli bir sonuca ulaşılmıştır. Elde edilen bulgular Kürt kökenli kadınların Kürt kökenli erkeklerden daha liberal olduklarını ve siyasal yelpazede solda yer aldıklarını göstermiştir. Liberal, sosyal-demokrat ve demokrat kimlikleri benimseyen Kürt

kökenli kadınların oranı Kürt kökenli erkeklerden daha fazla olmuştur. Diğer bir deyişle Kürt kadını geleneksel cinsiyet-siyaset ilişkisi ritüelinin dışına çıkarak tam anlamıyla siyasi kişi olmuştur.

Türk kökenli kadınlar ile kıyaslandığında Kürt kökenli kadınların, kadın figürüne yüklenen geleneksel yaklaşımların dışında hareket etmesi -Kürt kökenli kadınların Kürt kökenli erkeklerden daha liberal ve solda yer alması- doğrudan cinsiyet rolleri üzerinden açıklanacak bir durum değildir. Böyle bir sonucun ortaya çıkmasında çoklu faktörlerin etkili olduğu söylenebilir. Örneğin, PKK'nın kuruluşuyla birlikte kadının özgürlüğün ve özgürleşmenin sembolü olarak sunulması ve devamında Kürt siyasal hareketleri içerisinde kadına daha fazla alan açılması ayrıca değerlendirilmesi gereken hususlardır. Çünkü PKK'nın ortaya çıkışı ile birlikte hem sosyo-kültürel ve siyasal olarak kadın figürüne geleneksel anlayışın dışında bir yaşam alanı sunulmuş hem de Kürt siyasal hareketi içerisinde kadına yüklenen görev geleneksel muhafazakar ve sağ siyasal söylemlerin dışında olmuştur. Diğer bir deyişle kadına bir özgürleştirme misyonu yüklenmiştir. Bunun doğal bir sonucu olarak da Kürt kökenli kadınların Türk kökenli kadınlardan ve hatta Kürt kökenli erkeklerden daha fazla siyasallaştığı gözlemlenmiştir.

Kürt kökenli katılımcıların eğitim düzeylerinin artmasıyla birlikte bilgiye dayalı ve geleneksel olmayan siyasal tercihlerde bulunmaları (liberal ve sol siyasal kimlikler) dini konularda sınırlandırma ortaya koymaktadır. Örneğin liberalizm ve din arasında kurulan ilişkide dinin sınırlandırıcı yönü kısmen ifade edilirken (Erdoğan M. , 2013), din ve sol siyasal değerler arasındaki ilişkide dinin bireyin hayatını bir şekilde sınırlandırdığı kabul edilmiştir (Belge, 2020). Diğer tarafta Kürtlerin siyasal parti tercihleri, dini değerlerden uzaklaşmaları adına bir zemin oluşturmuştur. PKK'nın kuruluşunda dini değerler ile arasına koyduğu mesafe bu bağlamda değerlendirilebilir (Bozarlan, 2002).

Sonuç olarak, araştırmada elde edilen bulgular Türk ve Kürt kökenli gençler arasında belirgin düzeyde değer farklılaşması olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca bu farklılaşmanın ortaya çıktığı

başlıkların Kürt meselesiyle ilişkili olma durumu mevcut farklılaşmayı daha da derinleştirmiştir. Bununla birlikte eğitim ve cinsiyete bağlı olarak da bu farklılığın düzeyi değişim göstermiştir.

Elde edilen bulgular ve derinlemesine görüşmelerden sonra oluşan kanaat, Türk ve Kürt kökenli gençler arasındaki değer farklılığının güncel siyasal düzene göre değişim gösterdiğiidir. Diğer bir deyişle bu farklılığın marjinalleşip ayrılmaya dönüşmesi de, bu farklılığın zamanla azalması da mümkün. Bu konuda şüphesiz politika yapıcılarına, sivil toplum örgütlerine ve bilim insanlarına çok iş düşmektedir. Politika yapıcılarının doğru, toplumun istek ve beklentilerini karşılayan, ötekileştirmenin olmadığı politikalar tercih etmeleri, sivil toplum ve bilim insanlarının politika yapıcılarını bu yönde zorlaması, şüphesiz kısa zamanda Türk ve Kürt kökenli gençler arasındaki bu farklılıkları daha aza indirecektir.

Ekler

EK 1. Katılımcıların Araştırmaya Katıldıkları İllere Göre Doğdukları İller

Şehir	İstanbul	Trabzon	Diyarbakır	Van	Kayseri
Adana	0,0	0,0	0,0	0,0	1,8
Adıyaman	1,5	0,0	0,0	0,0	0,0
Aksaray	0,0	0,0	0,0	0,0	,9
Ankara	1,5	1,7	0,0	0,0	1,8
Ardahan	1,5	0,0	0,0	0,0	0,0
Aydın	0,0	,9	0,0	0,0	0,0
Balıkesir	1,5	0,0	0,0	0,0	0,0
Batman	2,2	0,0	0,0	0,0	0,0
Bingöl	0,0	0,0	4,4	0,0	0,0
Bitlis	0,0	0,0	0,0	,9	0,0
Bursa	2,9	0,0	0,0	0,0	0,0
Çanakkale	2,2	0,0	0,0	0,0	0,0
Çankırı	,7	0,0	0,0	0,0	0,0
Denizli	,7	0,0	0,0	0,0	0,0
Diyarbakır	2,2	0,0	84,4	,9	0,0
Edirne	1,5	0,0	0,0	0,0	0,0
Elazığ	1,5	0,0	0,0	0,0	0,0
Erzincan	2,2	,9	0,0	0,0	0,0
Erzurum	7,4	0,0	0,0	0,0	0,0
Gaziantep	,7	0,0	0,0	0,0	0,0
Gebze	,7	0,0	0,0	0,0	0,0
Giresun	0,0	1,7	0,0	0,0	0,0
Gümüşhane	0,0	,9	0,0	0,0	0,0
Hakkâri	,7	0,0	0,0	5,4	0,0

Şehir	İstanbul	Trabzon	Diyarbakır	Van	Kayseri
Hatay	,7	0,0	0,0	0,0	0,0
İstanbul	31,6	2,6	2,2	0,0	0,0
İzmir	3,7	0,0	0,0	0,0	0,0
İzmit	,7	0,0	0,0	0,0	0,0
Kahramanmaraş	,7	0,0	0,0	,9	,9
Karabük	,7	0,0	0,0	0,0	0,0
Kars	2,2	0,0	0,0	0,0	,9
Kastamonu	,7	0,0	0,0	0,0	0,0
Kayseri	0,0	0,0	0,0	0,0	79,8
Kırklareli	1,5	0,0	0,0	0,0	0,0
Kocaeli	1,5	0,0	0,0	0,0	0,0
Konya	0,0	0,0	0,0	0,0	1,8
Malatya	2,2	0,0	0,0	0,0	,9
Malazgirt	0,0	0,0	0,0	,9	0,0
Mardin	3,7	0,0	6,7	0,0	0,0
Mersin	0,0	0,0	0,0	,9	0,0
Muş	1,5	0,0	0,0	1,8	0,0
Nevşehir	,7	0,0	0,0	0,0	1,8
Ordu	,7	0,0	0,0	0,0	0,0
Rize	,7	3,4	0,0	0,0	0,0
Sakarya	,7	0,0	0,0	0,0	0,0
Samsun	1,5	2,6	0,0	0,0	0,0
Siirt	,7	0,0	0,0	0,0	0,0
Sivas	,7	0,0	0,0	0,0	3,5
Şanlıurfa	2,2	0,0	2,2	0,0	0,0
Şırnak	2,2	0,0	0,0	0,0	0,0
Tokat	,7	0,0	0,0	0,0	0,0
Trabzon	1,5	84,6	0,0	0,0	0,0
Tunceli	2,2	0,0	0,0	0,0	0,0
Van	1,5	0,0	0,0	87,4	0,0
Yozgat	0,0	0,0	0,0	0,0	5,3
Zonguldak	,7	0,0	0,0	0,0	0,0
Cevapsız	0,0	,9	0,0	,9	,9
TOPLAM	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

EK 2. İllere Göre Katılımcıların Kendilerini Nereli Hissettikleri

Şehir	İstanbul	Trabzon	Diyarbakır	Van	Kayseri
Adana	,7	0,0	0,0	0,0	0,0
Adıyaman	,7	0,0	0,0	0,0	0,0
Almanya	0,0	,9	0,0	0,0	0,0
Ankara	1,5	,9	0,0	0,0	,9
Antalya	0,0	,9	2,2	1,8	,9
Artvin	,7	0,0	0,0	0,0	0,0
Aydın	0,0	1,7	0,0	0,0	0,0
Batman	1,5	0,0	2,2	0,0	0,0
Bingöl	0,0	0,0	2,2	0,0	0,0
Bitlis	,7	0,0	0,0	,9	0,0
Bodrum	0,0	,9	0,0	0,0	0,0
Bolu	,7	0,0	0,0	0,0	0,0
Bursa	,7	0,0	0,0	0,0	0,0
Çanakkale	1,5	0,0	0,0	0,0	0,0
Çankırı	,7	0,0	0,0	0,0	0,0
Diyarbakır	1,5	0,0	86,7	,9	0,0
Doğulu	0,0	0,0	0,0	1,8	0,0
Dünyalı	,7	,9	0,0	3,6	,9
Egeli	0,0	0,0	0,0	0,0	,9
Elazığ	0,0	0,0	0,0	,9	0,0
Erzincan	1,5	0,0	0,0	0,0	0,0
Erzurum	5,9	0,0	0,0	0,0	0,0
Giresun	0,0	1,7	0,0	0,0	0,0
Gümüşhane	,7	0,0	0,0	0,0	0,0
Hakkâri	,7	0,0	0,0	4,5	0,0
Hiçbir yer	,7	0,0	0,0	,9	0,0
İstanbul	39,7	,9	4,4	2,7	0,0
İzmir	2,2	2,6	0,0	,9	,9
Kahramanmaraş	,7	0,0	0,0	,9	0,0
Karadenizli	,7	3,4	0,0	0,0	0,0
Kars	2,2	0,0	0,0	0,0	,9
Kastamonu	1,5	0,0	0,0	0,0	0,0
Kayseri	,7	,9	0,0	0,0	78,9
Kırklareli	,7	0,0	0,0	0,0	0,0
Kocaeli	,7	,9	0,0	0,0	0,0
Konya	0,0	0,0	0,0	0,0	1,8

Şehir	İstanbul	Trabzon	Diyarbakır	Van	Kayseri
Kore	0,0	,9	0,0	0,0	0,0
Londra	0,0	0,0	0,0	0,0	,9
Malatya	,7	0,0	0,0	0,0	,9
Malazgirt	0,0	0,0	0,0	,9	0,0
Mardin	3,7	0,0	0,0	0,0	0,0
Mersin	,7	0,0	0,0	,9	0,0
Muş	1,5	0,0	0,0	,9	0,0
Neveşehir	,7	0,0	0,0	0,0	1,8
Orta Asya	0,0	0,0	0,0	0,0	,9
Oslo	0,0	0,0	0,0	0,0	,9
Rize	1,5	1,7	0,0	0,0	0,0
Sakarya	,7	0,0	0,0	0,0	0,0
Samsun	2,2	2,6	0,0	0,0	0,0
Siirt	1,5	0,0	0,0	0,0	0,0
Sinop	0,0	0,0	0,0	0,0	,9
Sivas	2,2	0,0	0,0	0,0	4,4
Şanlıurfa	,7	0,0	0,0	0,0	,9
Şırnak	1,5	0,0	0,0	1,8	0,0
Tokat	,7	0,0	0,0	0,0	0,0
Trabzon	1,5	74,4	2,2	0,0	0,0
Trakya	,7	0,0	0,0	0,0	0,0
Tunceli	3,7	0,0	0,0	0,0	0,0
Türkiyeli	2,9	2,6	0,0	,9	,9
Türkmenistan	0,0	,9	0,0	0,0	0,0
Van	1,5	0,0	0,0	73,0	0,0
Yozgat	0,0	0,0	0,0	0,0	1,8
Zonguldak	,7	0,0	0,0	0,0	0,0
Cevapsız	0,0	,9	0,0	1,8	0,0
TOPLAM	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

EK 3. İllere Göre Katılımcıların Buldukları İllerdeki Yaşam Süreleri

YIL	İstanbul	Trabzon	Diyarbakır	Van	Kayseri
1-3	11,4	1,7	0,0	5,6	1,8
4-7	13,6	3,4	4,4	4,6	7,0
8-11	11,4	2,6	4,4	1,9	8,8
12-15	4,5	4,3	4,4	,9	,9
16-19	11,4	7,8	4,4	9,3	9,6
+20	47,7	80,2	82,2	77,8	71,9
TOPLAM	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

EK 4. Katılımcıların Etnik Kimlik Sorusuna Verdikleri Cevaplar

	Sayı	Yüzde
Arap	3	,4
Bağımsız	1	,1
Çerkez	1	,1
Doğulu	1	,1
Dünya Vatandaşı	2	,3
Evrensel	1	,1
Göçmen	2	,3
Hiçbir şey	3	,4
Hümanist	1	,1
İnsan	12	1,8
Kimliksiz	6	,9
Kürt	241	36,1
Kürt/Alevi	3	,4
Laz	5	,7
Muhafazakâr	1	,1
Müslüman	8	1,2
Özgür	1	,1
Sıradan	1	,1
T.C Vatandaşı	2	,3
TC	1	,1
Terekeme	1	,1
Türk	310	46,5
Türk Vatandaşı	1	,1
Türk-Müslüman	3	,4

	Sayı	Yüzde
Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı	22	3,3
Türkiye Vatandaşı	1	,1
Türkiye	1	,1
Vatandaş	1	,1
Zaza	10	1,5
Cevapsız	21	3,1
Total	667	100,0

EK 5: T test sonuçları (Etnik kimliğe göre)

Maddeler	Değişken grupları	N	X	SD	Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means		
					F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)
Kendinizi ne derece dindar bir kişi olarak görüyorsunuz? Tablo 23	Türk	312	3,6667	561	15,294		2,533	561	,012
	Kürt	251	3,4343	493,740			2,491	493,740	,013
Kendinizi hangi düzeyde mutlu hissediyorsunuz? Tablo 87	Türk	314	3,4841	565	1,676		5,305	565	,000
	Kürt	253	2,9684	508,812			5,238	508,812	,000
Gündelik yaşamda veya aldığımız kararlarda dini kurallara dikkat eder misiniz? Tablo 26	Türk	314	3,8567	565	31,070		1,324	565	,186
	Kürt	253	3,7273	472,978			1,291	472,978	,197
Siyasete hangi düzeyde ilgi duyuyorsunuz? Tablo 32	Türk	312	3,1282	560	,417		-2,140	560	,033
	Kürt	250	3,3360	529,777			-2,136	529,777	,033

Maddeler	Değişken grupları	N	X	SD	Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means		
					F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)
Herkes istediği kıyafetle her yerde çalışabilmelidir. Tablo 39	Türk	314	3,9013	565	2,143	,144	-1,217	565	,224
	Kürt	253	4,0395	551,422			-1,225	551,422	,221
Kadınlar ve Erkekler eşit haklara sahip olmalıdır. Tablo 39	Türk	314	4,5637	565	5,197	,023	-1,065	565	,287
	Kürt	253	4,6482	564,537			-1,086	564,537	,278
T.C vatandaşı olmak/ Tablo 41	Türk	314	4,4427	566	89,206	,000	10,458	566	,000
	Kürt	254	3,4567	415,268			10,015	415,268	,000
Aynı dinden olmak/ Tablo 41	Türk	312	4,1827	564	5,041	,025	2,902	564	,004
	Kürt	254	3,9016	494,708			2,851	494,708	,005
Aynı vatanda yaşamak Tablo 41	Türk	310	4,2839	560	8,202	,004	4,336	560	,000
	Kürt	252	3,8968	475,197			4,238	475,197	,000
Aynı dili konuşmak Tablo 41	Türk	312	4,2404	564	30,766	,000	5,261	564	,000
	Kürt	254	3,7402	449,678			5,097	449,678	,000
Aynı etnik kimlikten olmak Tablo 41	Türk	312	3,8654	562	24,873	,000	3,799	562	,000
	Kürt	252	3,4365	484,377			3,723	484,377	,000

Maddeler	Değişken grupları	N	X	SD	Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means		
					F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)
T.C bayrağının sizi tam temsil ettiğini düşünmüyor musunuz? Tablo 53	Türk	313	4,6933	565	177,886	,000	17,354	565	,000
	Kürt	254	3,2913	367,728			16,376	367,728	,000
Askeri Yöntem Tablo 66	Türk	312	3,5321	564	,460	,498	10,852	564	,000
	Kürt	254	2,2008	547,212			10,887	547,212	,000
Siyasal Yöntem Tablo 69	Türk	313	3,6773	565	3,461	,063	-2,476	565	,014
	Kürt	254	3,9488	550,534			-2,488	550,534	,013
Kültürel-Sosyal Politikalar Tablo 71	Türk	310	3,7323	561	11,937	,001	-2,883	561	,004
	Kürt	253	4,0316	556,509			-2,917	556,509	,004
Ana dilde eğitim Tablo 73	Türk	311	2,6238	563	94,891	,000	-16,050	563	,000
	Kürt	254	4,4134	552,174			-16,600	552,174	,000
Ekonomik Çözümler/ Tablo 76	Türk	312	3,5353	564	3,005	,084	-3,639	564	,000
	Kürt	254	3,9449	545,778			-3,647	545,778	,000
Farklı etnik kökenden vatandaşların ana dillerinde eğitim almalarını nasıl karşılırsınız? Tablo 78	Türk	314	3,1051	566	77,861	,000	-14,517	566	,000
	Kürt	254	4,5827	541,156			-15,163	541,156	,000

Maddeler	Değişken grupları	N	X	SD	Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means		
					F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)
Türkiye'de ifade özgürlüğü var mı? Tablo 82	Türk	314	3,1752	566	8,136	,004	10,041	566	,000
	Kürt	254	2,0433	556,005			10,125	556,005	,000
Sizce önünüzdeki beş yılda hayat şartlarınız daha iyi olacak mıdır? Tablo 89	Türk	314	2,8280	565	,291	,590	4,808	565	,000
	Kürt	253	2,3123	539,638			4,808	539,638	,000
Diyaret İşleri Başkanlığı Tablo 86	Türk	314	3,2611	565	,535	,465	7,934	565	,000
	Kürt	253	2,3399	539,333			7,932	539,333	,000
Cumhurbaşkanlığı Tablo 86	Türk	314	3,5478	565	,019	,889	11,424	565	,000
	Kürt	253	2,2490	539,194			11,422	539,194	,000
Polis Teşkilatı Tablo 86	Türk	312	3,9006	562	28,130	,000	12,040	562	,000
	Kürt	252	2,5595	497,924			11,852	497,924	,000
Hükümet Tablo 86	Türk	312	3,4038	561	,755	,385	10,289	561	,000
	Kürt	251	2,2430	546,284			10,350	546,284	,000
Mahkemeler, hukuk sistemi Tablo 86	Türk	313	3,2588	563	4,819	,029	7,212	563	,000
	Kürt	252	2,4206	524,636			7,171	524,636	,000

Maddeler	Değişken grupları	N	X	SD	Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means		
					F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)
Ordu Tablo 86	Türk	313	3,9585	564	23,587	,000	13,441	564	,000
	Kürt	253	2,4901	500,739			13,236	500,739	,000
Büyük Millet Meclisi Tablo 86	Türk	312	3,3333	562	,760	,384	8,401	562	,000
	Kürt	252	2,4206	539,008			8,408	539,008	,000
YÖK/ÖSYM Tablo 86	Türk	312	2,7308	561	,012	,914	2,757	561	,006
	Kürt	251	2,4223	542,393			2,767	542,393	,006
Türkiye demokratik bir ülke midir? Tablo 84	Türk	314	3,1497	566	,013	,908	9,732	566	,000
	Kürt	254	2,2047	545,800			9,753	545,800	,000

EK: 6 Anket Soruları

Sayın katılımcı

Bu anket çalışması “Genç nüfusun” güncel konularla ilgili düşüncelerini ve kanaatlerini konu edinmektedir. Araştırma tümüyle bilimsel amaçlarla yapılmaktadır. Sizden alınan bilgiler başka bir amaçla kullanılmayacağı gibi, araştırmada sizin kimlik bilgileriniz hiçbir şekilde istenmeyecektir. Araştırmaya katılarak yapılmakta olan çalışmaya katkıda bulunmuş olacaksınız.

Araştırmaya katıldığınız için şimdiden çok teşekkür ediyoruz.

Araştırma Görevlisi Mehmet Mazhar YILDIZ

Dicle Üniversitesi

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

A1. Herhangi bir siyasi partiye üye misiniz? Ya da gönüllü olarak çalışıyor musunuz?

1. Evet
2. Hayır
3. Diğer (lütfen belirtiniz) .....

A2. Herhangi bir STK'ya üye misiniz? Ya da gönüllü olarak çalışıyor musunuz?

1. Evet
2. Hayır
3. Diğer (lütfen belirtiniz) .....

A3. Aşağıdaki kimliklerden hangisini kendinize en fazla yakın görüyorsunuz?

1. Atatürkçü-Laik
2. Dindar-Muhafazakâr
3. Milliyetçi-Vatansever
4. Liberal-Özgürlükçü
5. Demokrat-Sosyal demokrat
6. Marksist-Sosyalist
7. Diğer (lütfen belirtiniz) .....
8. Fikrim yok

A4. Aşağıdakilerden biriyle komşu olma konusunda ne düşünüyorsunuz?

	İstemem	Fark etmez	İsterim
Alevi			
Aşırı sağcı			
Aşırı solcu			
Ateist			
Başörtülü			
Başörtüsüz			
Çingene			
Dindar			
Eşcinsel			
İçki içen			
Kürt kökenli			
Radikal dinci			
Gayrimüslim			
Suriyeli			
Hıristiyan			
Yahudi			

A5. Ailenizden bir erkeğin farklı bir etnik köken veya dinden biriyle evlenmesini nasıl karşılırsınız?

1. Olumsuz
2. Normal
3. Olumlu

A6. Ailenizden bir kadının farklı bir etnik köken veya dinden biriyle evlenmesini nasıl karşılırsınız?

1. Olumsuz
2. Normal
3. Olumlu

B1. Size göre demokratik bir ülkede yaşamak ne kadar önemlidir?

1. Hiç önemli değil
2. Fazla önemli değil
3. Ne önemli ne önemsiz
4. Biraz önemli
5. Çok önemli

B.2 Sizce Türkiye demokratik bir ülke midir?

1. Kesinlikle hayır
2. Hayır
3. Ne evet ne hayır
4. Evet
5. Kesinlikle evet

B3. Sizce genel bazı sebeplerden dolayı demokrasinin değerlerinden taviz verilebilir mi?

1. Kesinlikle hayır
2. Hayır
3. Ne evet ne hayır
4. Evet
5. Kesinlikle evet

B4. 15 Temmuz darbe girişiminden sonra yapılan herhangi bir demokrasi nöbetine katıldınız mı?

1. Evet
2. Hayır
3. Diğer (belirtiniz)....

B5. Sizce Türkiye’de ifade özgürlüğü var mı?

1. Hiç yoktur
2. Fazla yoktur
3. Ne var ne de yok
4. Biraz var
5. Kesinlikle var

B6. Sizce aşağıda sıralanan yönetim modellerinden hangisi Türkiye için uygun olur?

1. Çok partili yönetim
2. Tek partili yönetim
3. Askeri yönetim

4. İslami yönetim
5. Diğer (belirtiniz)....

B7. Şimdiye kadar Herhangi bir nedenden dolayı ayrımcılığa maruz kaldınız mı?

1. Evet
2. Hayır
3. Diğer (belirtiniz)....

B8. Hangi konuda ayrımcılığa maruz kaldınız? (Evet diyenlere sorulacak!)

1. Fikirlerimden dolayı
2. Cinsiyetimden dolayı
3. İnançımından dolayı
4. Etnik kimliğimden dolayı
5. Diğer (belirtiniz)....

B9. Size veya bir yakınınıza ayrımcılık yapıldığına şahit olursanız ne yaparsınız?

1. Ayrımcılığa maruz kalan kişiye destek olurum
2. Ayrımcılık uygulayanları uyarırım
3. Ayrımcılık yapanı şikâyet ederim
4. Pek karışmam
5. Diğer (belirtiniz)....

C1. Farklı etnik kökene sahip vatandaşların ana dilinde eğitim almasını nasıl karşılırsınız?

1. Şiddetle karşıyım
2. Biraz karşıyım
3. Ne desteklerim ne desteklemem
4. Biraz desteklerim
5. Kesinlikle desteklerim

C2. Türkiye Cumhuriyeti bayrağının sizi tam temsil ettiğini düşünüyor musunuz?

1. Kesinlikle hayır
2. Hayır
3. Ne evet ne hayır
4. Evet
5. Kesinlikle evet

C3. Bir savaş çıkması durumunda savaşa katılmakla ilgili aşağıdakilerden hangisi sizin için geçerlidir?

1. Hiç katılmak istemem
2. Fazla katılmak istemem
3. Ne katılmak isterim ne de istemem
4. Biraz katılmak isterim
5. Şiddetle katılmak isterim

C4. Sizce Türkiye için en iyi yönetim yapısı aşağıdakilerden hangisidir?

1. Federal yapı
2. Üniter yapı
3. Özerk yönetim
4. Diğer (belirtiniz)....

C5. Size göre aşağıdakilerin her biri tüm vatandaşları hangi ölçüde bir arada tutar?

	Hiç Tutmaz	Fazla Tutmaz	Orta	Biraz tutar	Çok tutar
T.C vatandaşı olmak					
Aynı dinden olmak					
Aynı dili konuşmak					
Aynı vatanda yaşamak					
Aynı gelenek ve göreneklere sahip olmak					
Aynı siyasi düşünceye sahip olmak					
Aynı etnik kimlikten olmak					

C6. Sizce Askerlik hizmeti zorunlu mu yoksa rızaya dayalı mı olmalıdır?

1. Zorunlu
2. Rızaya dayalı
3. Diğer (belirtiniz)....

C7. Şayet askerlik hizmeti gönüllük esasına göre olursa askere gider misiniz?

1. Evet
2. Hayır
3. Diğer (belirtiniz)....

C8. Kürt sorununun çözümünde aşağıdaki yöntemler size göre hangi ölçüde etkili olur?

	Hiç Tutmaz	Fazla Tutmaz	Orta	Biraz tutar	Çok tutar
Askeri Yöntem					
Siyasal Yöntem					
Kültürel-Sosyal Politikalar					
Ekonomik Çözümler					
Bağımız bir Kürt devletinin kurulması					
Ana dilde eğitim					

C9. Size göre Türkiye'nin şu anki en önemli sorunu nedir?

.....

D1. Genel olarak bakıldığında, kendinizi hangi düzeyde mutlu hissediyorsunuz?

1. Hiç mutlu değilim
2. Pek mutlu değilim
3. Ne mutluyum ne mutsuzum
4. Biraz mutluyum
5. Çok mutluyum

D2. “Önümüzdeki beş yılda hayat şartlarımın daha iyi olacaktır” ifadesine hangi ölçüde katılırsınız?

1. Kesinlikle katılmam
2. Fazla katılmam
3. Ne katılırim ne katılmam
4. Biraz katılırim
5. Şiddetle katılırim

D3. Aşağıdaki grupların her birine ne kadar güvenirsiniz?

	Hiç Güvenmem	Fazla Güvenmem	Orta	Biraz Güvenirim	Çok Güvenirim
Aileniz					
Komşularınız					
Şahsen tandığımız İnsanlar					
İlk Kez tanıştığımız insanlar					
Başka dinden İnsanlar					
Başka milletten insanlar					
Genelde insanların çoğuna					

D4. Aşağıda sayacağım kurumlardan her birine hangi ölçüde güvenirsiniz?

	Hiç Güvenmem	Fazla Güvenmem	Orta	Biraz Güvenirim	Çok Güvenirim
Diyanet İşleri Başkanlığı					
Cumhurbaşkanlığı					
Ordu					
Medya					
Polis Teşkilatı					
Mahkemeler, hukuk sistemi					
Hükümet					
Siyasi Partiler					
Büyük Millet Meclisi					
YÖK/ÖSYM					
Büyük şirketler					
Sivil Toplum Örgütleri					
Avrupa Birliği					

E1. Kendinizi ne derece dindar bir kişi olarak görüyorsunuz?

1. Hiç dindar değil
2. Fazla dindar değil
3. Ne dindar ne değil
4. Biraz dindar
5. Son derecede dindar

E2. Aşağıdakileri genel olarak hangi düzeyde yapıyorsunuz?

	Hiç Yapmam	Fazla değil	Orta	Ara sıra	Düzenli
Sinema					
Cuma namazı					
Ramazanda Oruç					
İçki					
Sigara					
Beş vakit namaz					
Tiyatro					

E3. Gündelik yaşamda veya aldığımız kararlarda dini kurallara dikkat eder misiniz?

1. Hiç etmiyorum
2. Fazla etmiyorum
3. Ne ediyorum ne etmiyorum
4. Biraz ediyorum
5. Kesinlikle ediyorum

E4. Sizin için öncelikle herhangi bir etnik yapıya mensup olmak mı yoksa herhangi bir dine bağlı olmak mı önemlidir?

1. Herhangi bir etnik yapıya mensup olmak
2. Herhangi bir dine bağlı olmak
3. Hiçbiri önemli değildir
4. Diğer (belirtiniz).....

E5. Aşağıdaki ifadelerin her birine hangi ölçüde katılırsınız?

	Hiç katılmam	Fazla katılmam	Orta	Biraz katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
Din ve Devlet işleri birbirinden ayrı olmalıdır					
Kadınlar ve Erkekler eşit haklara sahip olmalıdır					
Devlet dini kurallara göre yönetilmelidir					
Her inançtan vatandaşın ibadet yeri devlet tarafından tanınmalıdır					
AB gibi bir İslam Birliğinin olması gerekir					
Herkes istediği kıyafetle her yerde çalışabilmelidir					

F1. Siyasete hangi düzeyde ilgi duyuyorsunuz?

1. Hiç ilgili değilim
2. Fazla ilgili değilim
3. Ne ilgiliyim ne de ilgisiz
4. Biraz ilgiliyim
5. Çok ilgiliyim

F2. 2018 Milletvekili seçiminde hangi partiye oy vermişsiniz?

.....

F3. Bugün seçim yapılırsa oyunuzu hangi partiye verirsiniz?

.....

F4. Neden bu partiye oy vermeyi tercih ediyorsunuz?

1. Partinin lideri
2. Partinin kadrosu
3. Partinin programı
4. Partinin icraatları
5. Partinin ideolojisi
6. Duygusal Sebepler
7. Diğer (Belirtiniz).....

G1. Cinsiyetiniz

1. Kadın
2. Erkek

G2 Medeni Durumunuz

1. Evli
2. Bekâr
3. Diğer (belirtiniz).....

G3. Mesleğiniz

1. Esnaf/İş adamı
2. Memur
3. İşçi

4. Öğrenci
5. Ev hanımı
6. Çiftçi
7. İşsiz
8. Serbest meslek erbabı (eczacı, mimar, avukat vs.)
9. Diğer (belirtiniz).....

G4. Aylık olarak AİLENİZİN geliri TL cinsinden aşağıdakilerden hangisine denk gelmektedir?

1. 1000 TL ve altı
2. 1001–2000 TL
3. 2001–3000 TL
4. 3001–5000 TL
5. 5000 ve üstü

G5. Eğitimi durumunuz

1. Okur-yazar değil
2. Diplomasız okuryazar
3. İlkokul
4. Ortaokul
5. Lise
6. Üniversite / Yüksekokul

G6. Yaşınız

1. 18-20
2. 21-23
3. 24-26
4. 27-29
5. 30

G7. Doğum Yeriniz

G8. Kendinizi nereli hissediyorsunuz?

G9. Siz etnik kimliğinizi ne olarak görüyorsunuz?

G.10 Ne zamandan beri bu şehirde yaşıyorsunuz?

Kaynakça

Kitaplar

- Aktar, Y. (1999). *İkinci Meşruiyet Dönemi Öğrenci Olayları (1908-1918)* (2 b.). Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Albert, E. M. (1968). The Concept of Values. D. L. Sills içinde, *International Encyclopedia of the Social Sciences* (s. 283-291). Free Press
- Allport, G. (1961). *Pattern And Growth In Personality*. New York.
- Almond, G., ve Verba, S. (1963). *The Civic Culture*. Princeton University Press.
- Baykal, D. (1970). *Siyasal Katılma Bir Davranış İncelemesi*. Ankara: Ankara.
- Borg, S. (1995). Electoral Participation. J. Van Deth, ve E. Scarbrough içinde, *The Impact of Values* (s. 441-460). Oxford: Oxford University Press.
- Bozarslan, H. (2002). Kürt Miliyetçiliği ve Kürt Hareketi. T. Bora içinde, *Milliyetçilik* (s. 841-870). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çağlayan, H. (2007). *Analar, Yoldaşlar, Tanrıçalar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çaha, Ö. (2008). *Türkiye’de Seçmen Davranışı ve Siyasi Partiler*. Ankara: Orion Kitapevi.
- Çaha, Ö. (2012). Demokrat Parti’den Ak Parti’ye Türkiye’de Merkez Sağ . Ö. Çaha içinde, *Türkiye’de Seçmen Davranışı ve Siyasi Partiler*. Ankara: Orion.

- Çaha, Ö. (2012). *Dört Akım, Dört Siyaset* (5 b.). Ankara: Orion Kitabevi.
- Çaha, Ö. (2021). *Sayın Vekilim*. İstanbul: Liman.
- Çaha, Ö., ve Guida, M. (2011). *Türkiye’de Seçim Kampanyaları*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Dahl, R. A. (1993). *Demokrasi ve Eleştirileri*. (L. Köker, Çev.) Ankara
- Deth, J., ve Scarbrouhg, E. (1994). J. W. Deth, ve E. Scarbrouhg içinde, *Impact of Values* (s. 5). Oxford.
- Esmer, Y., ve Pettersson, T. (2009). The Effects of Religion and Religiosity on Voting Behavior. R. Dalton , ve H. Klingemann içinde, *The Oxford Handbook of Political Behavior*. Oxford.
- Esmer, Y. (2012). *Türkiye Değerler Atlası*. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi.
- Fichter, J. (1971). *Sosyoloji Nedir?* (N. Çelebi, Çev.) University of Chicago.
- Gabriel , O., ve Van Deth, J. (1995). Political Interest. J. Van Deth, ve E. Scarbrough içinde, *The Impact of Values* (s. 390-411). Oxford: Oxford University Press.
- Gökçe, B. (1971). *Gecekondu Gençliği*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Gökçe, B. (1984). *Orta Öğrenim Gençliğinin Beklenti ve Sorunları*. Ankara: MEGSB Yayınları.
- Halman, L. (2009). Political Values. R. J.-D. Klingemann içinde, *The Oxford Hanbook of Political Behavior* (s. 1-22). The Oxford Handbooks Online.
- Harrop , M., ve L. Miller, W. (1987). *Elections and Voters: A Comparative Introduction*. Bloomsbury Publishing.
- Hechter, M. (1993). Values research in the social and behavioral sciences. M. Hechter, L. Nadel, ve R. Michod içinde, *The Origin of Values*. New York.
- Hetherington , M., ve Rudolph, T. (2018). Political Trust and Polarization. E. Uslaner içinde, *Political Trust and Polarization* (s. 1-21). Oxford: Oxford University Press.
- Heywood, A. (2004). *Political Theory*. New York: Palgrave Macmillan.

- Higgins, E. (2016). What is value? Where does it come From? A psychological perspective. B. Tobias , ve D. Sander içinde, *Handbook of Value*. Oxford University Press.
- Inglehart, R. (1977). *The Silent Revolution Changing Values and Political Styles*. Princeton: Princeton University Press.
- Inglehart, R. (1997). *Modernization and Postmodernization*. Princeton University Press.
- Inglehart, R. F. (1999). Trust, well-being and democracy. M. Warren içinde, *Democracy and Trust* (s. 88-120). Cambridge University Press.
- Inglehart, R. F. (2018). *Cultural Evolution: People's Motivations are Changing, and Reshaping the World*. Cambridge University Press.
- Inglehart, R., ve Norris, P. (2009). *Gender Equality and Cultural Change Around the World*. Cambridge University Press.
- Inglehart, R., ve Welzel, C. (2005). *Value Change and the Persistence of Cultural Traditions. In Modernization, Cultural Change, and Democracy: The Human Development Sequence*. New York: Cambridge University Press.
- Kabacalı, A. (2007). *Türkiye'de Gençlik Hareketleri*. İstanbul: Gürer yayıncılık.
- Kısacık, R. (2011). *Diyarbakır Cezaevi İşkence ve Ölümün Adresi*. İstanbul: Ozan Yayıncılık.
- Kışlalı, A. T. (1974). *Öğrenci Ayaklanmaları*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Kışlalı, A. T. (2010). *Siyasal Sistemler* (8 b.). Ankara: İmge Kitacevi
- Klandermans, B. (2004). The Demand and Supply of Participation: Social-Psychological Correlates of Participation in Social Movements. D. Snow, S. Soule, ve H. Kriesi içinde, *The Blackwell Companion to Social Movements* (s. 360-379). Blackwell Publishing Ltd.
- Kluckhohn, C. (1951). Values and Value Orientations in the Theory of Action. E. A. TalcottParsons içinde, *Toward a General Theory of Action* (Cilt New York, s. 389-433). Oxford Universty Press.

- Knutsen, O. (1995). Party Choice. J. Van Deth, ve E. Scarbrough içinde, *The Impact of Values* (s. 461-491). Oxford: Oxford University Press.
- Konrad Adenauer Vakfı. (1999). *Türk Gençliği 98 Suskun Kitle Büyümeç Altında*. Ankara: İstanbul Mülkiyeliler Vakfı Sosyal Araştırmalar Merkezi
- Lüküslü, D. (2009). *Türkiye’de Gençlik Miti 1980 Sonrası Türkiye Gençliği*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Maio, G., Olson, J., Bernard, M., ve Luke, M. (2006). Ideologies, Values, Attitudes, and Behavior. J. Delamater içinde, *Handbook of Social Psychology* (s. 283-308). New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.
- Milbrath, L. (1981). Political Participation. S. Long içinde, *The Handbook of Political Behavior* (s. 197-240). New York: Plenum Press.
- Neyzi, L. (2004). Nesne ya da Özne? Türkiye’de “Gençliğin” Paradoksu. L. Neyzi içinde, “*Ben Kimin?*” (s. 103-140). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oran, B. (2002). Kürt Miliyetçiliğinin Diyalektiği. T. Bora içinde, *Milliyetçilik* (s. 871-879). İstanbul: İletişim.
- Pepper, S. C. (1970). *The Sources of Value* (II b.). Los Angeles: University of California Press.
- Powell, J. (2014). *Talking to Terrorists: How to End Armed Conflicts*. London: Vintage
- Rokeach, M. (1973). *The Nature of Human Values*. London: A Division of Macmillan Publishing.
- Rose, R., ve McAllister, I. (1990). *The Loyalties of Voters: A Lifetime Learning Model*. Sage Publications.
- Schwartz, S. (2012). Values: Individual and cultural. F. Vijver içinde, *undamental questions in cross-cultural psychology* (s. 463-493). Cambridge University Press.
- Sekaran, U. (2003). *Research Methods For Business: A Skill Building Approach* (Cilt 4). New York: Wiley.
- Spranger, E. (1928). Types of Men: The psychology and ethics of personality. New York: Hafner Publishing Company.

- Stitzlein, S. M. (2020). *Learning How to Hope: Reviving Democracy through our Schools and Civil Society*. Oxford : Oxford University Press.
- Tan, A. (2009). *Kürt Sorunu*. İstanbul: Timaş.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*. (1982).
- van Deth, J., ve Scarborough, E. (1995). *The Impact of Values Beliefs in Government*. New York, Amerika: Oxford.
- Verba , S., Nie, N., ve Kim, J.-o. (1978). *Participation and Political Equality*. New York: Cambridge University Press.
- Williams, R. (1968). Values. D. Sills içinde, *International Encyclopedia of the Social Sciences*. (s. 283-291). NewYork: Macmillan.
- Yücekök, A. N. (1987). *Siyasetin Toplumsal Tabanı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Kütüphanesi.
- Yeğen, M. (1999). *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Makaleler

- Altan, C. (2018). Kişi Adları Siyasal Eğilim İlişkisi: Mersin Üniversitesi Örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 621-631.
- Ataöv, T. (1996). *Çatışmaların Kaynağı Olarak Ayrımcılık*. Ankara: A.U. S.B.F. İnsan Hakları Merkezi Yayınları.
- Aygün, Z., ve İmamoğlu, E. (2002). Value Domains of Turkish Adults and University Students. *The Journal of Social Psychology*, 333-351.
- Baran, A. G. (2013). Genç ve Gençlik: Sosyolojik Bakış. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*.
- Barnea, M., ve Schwartz, S. (1998). Values and Voting. *Political Psychology*, 17-40.
- Bora, T. (2015). *Türk Sağının Üç Hali* (9 b.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Burcu, E. (1998). Gençlik Teorilerinin Sınıflandırılmasına İlişkin Bir Çalışma. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 105-136.
- Butz, D. A. (2009). National Symbols as Agents of Psychological and Social Change. *Political Psychology*, 779-804.

- Butz, D., Plant, E., ve Doerr, C. (2007). Liberty and Justice for All? Implications of Exposure to the U.S. Flag for Intergroup Relations. *SAGE Journals*, 396-408.
- Caprara, G., Schwartz, S., Capanna, C., ve diğerleri, v. (2006). Personality and Politics: Values, Traits, and Political Choice. *Political Psychology*, 1-28.
- Christian, W., ve Inglehart, R. (2006). Emancipative Values and Democracy. *Studies in Comparative International Development*, 74-94
- Çarkoğlu, A. (2007). Ideology or Economic Pragmatism?: Profiling Turkish Voters in 2007. *Turkish Studies*, 317-344 .
- Çarkoğlu, A., ve Hinich, M. (2006). A spatial analysis of Turkish party preferences. *Electoral Studies*, 369-392.
- Çileli, M. (2000). Change in Value Orientations of Turkish Youth From 1989 to 1995. *Journal of Psychology*, 297-305.
- Delhey, J., Newton, K., ve Welzel, C. (2011). How General Is Trust in “Most People”? Solving the Radius of Trust Problem. *American Sociological Review*, 786-807.
- Demirutku, K., ve Sümer, N. (2010). Temel Değerlerin Ölçümü:Portre Değerler Anketinin Türkçe Uyarlaması. *Türk Psikoloji Yazıları*, 17-25.
- Erdem, F. (2011). Kürt Meselesinin Çözümünde Anadilin Eğitimde Kullanılmasını Konuşmak. *Liberal Düşünce*, 141 - 152.
- Erdoğan, M., ve Coşkun, V. (2008). Türkiye'nin Kürt Meselesi. *Liberal Düşünce*, 5-18.
- Evans, G., ve Neundorf, A. (2018). Core Political Values and the Long-Term Shaping of Partisanship. *British Journal of Political Science*, 1-19.
- Feather, N. (1995). Values, valences, and choice: The influences of values on the perceived attractiveness and choice of alternatives. *Journal of personality and social psychology*, 1135-1151.
- Flesken, A., ve Hartl, J. (2017). Party Support, Values, and Perceptions of Electoral Integrity. *Political Psychology*, 1-18.
- Gezik, E. (2015, Ocak-Şubat). Bu ‘yol’ nereden gelir? Anadolu Aleviliğinin başlangıcını aramak. *Birikim*, 23-27.

- Gidengil, E., Wass, H., ve Valaste, M. (2016). Political Socialization and Voting: The Parent-Child Link in Turnout. *Political Research Quarterly*, 373-383.
- Goren, P. (2005). Party Identification and Core Political Values. *American Journal of Political Science*, 881-896.
- Hanel, P., Litzellachner, L., ve Maio, G. (2018). An Empirical Comparison of Human Value Models. *Personality and Social Psychology*, 1-14.
- Hansen, M., ve Goenaga, A. (2019). Gender and Democratic Attitudes: Do Women and Men Prioritize Different Democratic Institutions? *Politics and Gender*, 1-30.
- Henn, M., Oldfield, B., ve Hart, J. (2017). Postmaterialism and young people's political participation in a time of austerity. *The British journal of sociology*, 712-737.
- Higgins, E. (2006). Value From Hedonic Experience and Engagement. *American Psychological Association*, 113(3), 439-460.
- Hitlin, S., ve Piliavin, J. (2004). Values: Reviving a Dormant Concept. *Annual Review of Sociology*(30), 359-393.
- Husted, E. (2018). 'Some have ideologies, we have values': the relationship between organizational values and commitment in a political party. *Culture and Organization*, 1-22.
- Inglehart, R., Foa, R., Peterson, C., ve Welzel, C. (2008). Development, Freedom, and Rising Happiness. *Perspectives on Psychological Science*, 264-85.
- Inglehart, R. (1971). The Silent Revolution in Europe: Intergenerational Change in Post-Industrial Societies. *The American Political Science Review*, 991-1017.
- Inglehart, R., ve C. Flanagan, S. (1987). Value Change in Industrial Societies. *The American Political Science Review*, 1289-1319.
- Ives, C., ve Kidwell, J. (2019). Religion and social values for sustainability. *Sustainability Science*, 1355-1362.
- Janmaat, J., ve Keating, A. (2017). Are today's youth more tolerant? Trends in tolerance among young people in Britain. *Ethnicities*, 1-22.

- Kalaycıoğlu, E. (1984). Siyasal Değerler ve Siyasal Bilim. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 145-159.
- Kalaycıoğlu, E. (2007). Attitudinal Orientation to Party Organizations in Turkey in the 2000s. *Turkish Studies*, 297-316.
- Kalaycıoğlu, E. (2014). Local Elections and the Turkish Voter: Looking for the Determinants of Party Choice. *South European Society and Politics*, 583-600.
- Karakoç, E. (2013). Ethnicity and Trust in National and International Institutions: Kurdish Attitudes toward Political Institutions in Turkey. *Turkish Studies*, 92-114.
- Kılıçbay, M. A. (2003, Mayıs-Haziran-Temmuz). Kimlikler Okyanusu. *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, s. 161-165.
- Kuşdil, M., ve Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). Türk Öğretmenlerin Değer Yönelimleri ve Schwartz Değer Kuramı. *Türk Psikoloji dergisi*, 59-76
- Mardin, Ş. (1973). Center-Periphery Relations: A Key to Turkish Politics? *The MIT Press on behalf of American Academy of Arts ve Sciences*, 169-190.
- Mardin, Ş. (1978). Youth and Violence in Turkey. *European Journal of Sociology*, 229-254.
- McClosky, H., ve Chong, D. (1985). Similarities and Differences Between Left-Wing and Right-Wing Radicals. *British Journal of Political*, 329 - 363.
- McLaughlin, B. (1965). Values in Behavioral Science. *Journal of Religion and Health*, 258-279.
- Nefes, T. (2019). Negative Perceptions of Jews in Turkish Politics: An Analysis of Parliamentary Debates, 1983-2016. *South European Society and Politics*, 397-419.
- Neyzi, L. (2011). Object or Subject? The Paradox of “Youth” in Turkey. *Middle East Study*, 411-432.
- Neyzi, L., ve Darıcı, H. (2015). Generation in debt: family, politics, and youth subjectivities in Diyarbakır. *New Perspectives on Turkey*, 55-75.

- Öztürk, B. H. (2020). Inglehart'ın Değer Dönüşüm Teorisi: Akademisyenler Üzerine Bir İnceleme. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 391-428
- Payne, M., Michael, C., ve Fagan, J. (1974). Changes in Measured Social Distance Over Time. *American Sociological Association*, 131-136.
- Roccas, S., Sagiv, L., Schwartz, S., ve Knafo, A. (2002). The Big Five Personality Factors and Personal Values. *Personality and Social Psychology Bulletin*, s. 789-801.
- Rohan, M. j. (2000). The Rose by Any Name? The Value Construct. *Personality and Social Psychology Review*, 255-277.
- Sagiv, L., Roccas, S., Cieciuch, J. ve Schwartz, S. (2017). Personal values in human life. *Nature Human Behaviour*, 630-639.
- Schatz, R., ve Lavine, H. (2007). Waving the Flag: National Symbolism, Social Identity, and Political Engagement. *Political Psychology*, 329-355.
- Schwartz, S., ve Bilsky, W. (1987). Towards A Psychological Structure of Human Values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 550-562.
- Schwartz, S. H., ve Bilsky, W. (1990). Toward a Theory of the Universal Content and Structure of Values: Extensions and Cross-Cultural Replications. *Journal of Personality and Social Psychology*, 878-891.
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 1-65.
- Schwartz, S. H. (1999). Work, A Theory of Cultural Values and Some Implications for. *Applied Psychology*, 23 - 47.
- Schwartz, S. (2006). Basic Human Values: Theory, Measurement, and Applications. *Revue française de sociologie*, 249-288.
- Schwartz, S. H., Caprara, G., ve Vecchione, M. (2010). Basic Personal Values, Core Political Values, and Voting: A Longitudinal Analysis. *Political Psychology*, 1-46.

- Schwartz, S. (2012). An Overview of the Schwartz Theory of Basic Values. *International Association for Cross-Cultural Psychology*, 1-20.
- Somer, M., ve McCoy, J. (2018). Déjà vu? Polarization and Endangered Democracies in the 21st Century. *American Behavioral Scientist*, 1-13.
- Spates, J. L. (1983). The Sociology of Values. *Annual Reviews Social*, s. 27-49.
- Topçuoğlu, A., ve Aksan, G. (2019). Üniversite Gençliğinin Değerleri: 20 Yıl Sonra Ne Değişti? *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 2243-2274.
- Towfigh, N. H. (2007). Do students' values change in different types of schools? *Journal of Moral Education*, 453-473
- Weinschenk, A., Dawes, C., Oskarsson, S., Klemmensen, R., ve Norgaard, A. (2021). The relationship between political attitudes and political participation: Evidence from monozygotic twins in the United States, Sweden, Germany, and Denmark. *Electoral Studies*, 1-7.
- Yaman, Ö. M. (2013). Türkiye'de Gençlik Sosyolojisi Çalışmalarına Dair Bibliyografik Bir Değerlendirme. *Alternatif Politika*, 114-138.
- Yılmaz, O., Cesur, S., ve Bayad, A. (2018). Türklerin ve Kürtlerin Birbirlerine Karşı Olumsuz Tutumlarının Bazı Psikolojik Değişkenlerle İlişkisi. *Türk Psikoloji Yazıları*, 82-99.

Araştırmalar

- Aydın, M., ve Diğerleri. (2020). *Türkiye Eğilimleri-2019*. İstanbul: Kadir Has Üniversitesi.
- Aydın, M., ve Diğerleri. (2021). *Türkiye Eğilimleri-2020*
- Aytaç, S., ve Çarkoğlu, A. (2019). *Türkiye'de Bireysel Bağışçılık ve Hayırseverlik*. İstanbul: Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV).
- Coşkun, M., ve Şen, E. (2020). *Türkiye'de Ayrımcılık Algısı ve Hak Arama Mekanizmaları Başvuru Sürecinde Karşılaşılan Engeller*. İstanbul: SOAR Sosyal Araştırmalar.
- Çaha, Ö., Çaha, H., ve Okur Gümrükçüoğlu, S. (2018). *Kadın ve Siyaset*. KADEM.

- Çaha, Ö., Çaylak, A., Önder, M., ve Köktaş, M. (2018). *TR2 Bölgesi Gençlik Araştırması*. Serhat Kalkınma Ajansı.
- Çaha, Ö., Kentel, F., Aktay, Y., ve Yelken, R. (2011). *Türk Toplumunda Cemaat Algısı Araştırması*. ANDY-AR Sosyal Araştırmalar Merkezi.
- Çarkoğlu, A., ve Toprak, B. (2006). *Değişen Türkiye’de Din, Toplum ve Siyaset*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV).
- Çarkoğlu, A., ve Kalaycıoğlu, E. (2009). *Türkiye’de Dindarlık: Uluslararası Bir Karşılaştırma*. İstanbul: İstanbul Politikalar Merkezi.
- Erdoğan, E., Kemahloğlu, Ö., Moral, M., Kalaycıoğlu, E., ve Toros, E. (2019). *23 Haziran 2019 Tekrar Seçimleri Seçmen Davranışı Açısından Bir Değerlendirme*. İstanbul: İstanbul Politikar Merkezi.
- Helliwell, J., Layard, R., Sachs, J., ve Neve, J.-E. (2020). *World Happiness Report*. World Happiness Index.
- İstanbul Bilgi Üniversitesi. (2019). *Türkiye’de Gönüllülük Araştırması*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- KONDA. (2010). *Başını Örtme ve Türban Araştırması*.
- KONDA. (2011). *Kürt Meselesi’nde Algı ve Beklentiler*.
- KONDA. (2014). *Türkiye’de Gençlerin Katılımı*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- KONDA. (2015). *Güven ve Kürt Meselesi*.
- KONDA. (2016). *Demokrasi Nöbeti Araştırması - Meydanların Profili*.
- KONDA. (2016). *Suriyeli Sığınmacılara Bakış*.
- KONDA. (2017). *Ayıp, Günah ve Suç Algısı*.
- KONDA. (2018). *10 Yılda Neler Değişti.*
- KONDA. (2019). *Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Raporu Hayat Tarzları 2018 Araştırması*
- Özatalay, C., ve Doğuç, S. (2018). *Türkiye’de Ayrımcılık Algısı*. İstanbul: Eşit Haklar İçin İzleme Derneği.
- Pew Research Center. (2016). *The Gender Gap in Religion Around the World*.
- Pew Research Center. (2017). *The changing global religious landscape*.

- Pew Research Center . (2020). *Worldwide Optimism About Future of Gender Equality, Even as Many See Advantages for Men.*
- Pew Research Center. (2020). *Democratic Rights Popular Globally but Commitment to Them Not Always Strong.*
- Rawest Araştırma. (2020). *Kürt Gençler’20 Benzerlikler, Farklılıklar, Değişimler.*
- SODEV. (2020). *Laiklik Araştırması Raporu.* Sosyal Demokrasi Vakfı.
- TESEV. (2008). *Kürt Sorununun Çözümüne Dair Bir Yol Haritası: Bölgeden Hükümete Öneriler.* Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı.
- Theodorou, A. (2014). *64 countries have religious symbols on their national flags.* Pew Research Center.
- TOG. (2017). *Gençlik Çalışmasının Toplumsal Katılıma Etkisi Araştırması.* İstanbul: Toplum Gönüllüleri Vakfı Yayınları.
- TürkuazLab. (2020). *Türkiye’de Kutuplaşmanın Boyutları Araştırması.*
- TÜİK. (2020). *Öğretim Yılına Göre İlköğretimde Net Okullaşma Oranı(2019-2020).*
- TÜİK. (2020). *Yaşam Memnuniyeti Araştırması.*
- World Value Survey. (2020). *Active/Inactive membership of any other organization.*
- Yeğen, M., ve vd. (2015). *Kürt Seçmenlerin Oy Verme Dinamikleri.*
- Yanatma, S. (2018). *Reuters Institute Digital News Report 2018.* Reuters Institute for the Study of Journalism.

Elektronik Kaynaklar

- Baily, A. (2019, Mart). *Cultural evolution, democracy, and freedom.* British Council: <https://www.britishcouncil.org/research-policy-insight/insight-articles/cultural-evolution-democracy> adresinden alındı.
- Belge, M. (2020, Ağustos 10). *Sol ve Din.* birikimdergisi.com. <https://birikimdergisi.com/haftalik/10235/sol-ve-din-konusu> adresinden alındı.

- Burger, M., Morrison, P., Hendriks, M., ve Hoogerbrugge, M. (2020). *Urban-Rural Happiness Differentials across the World*. World Happiness Index.
- Cemal, H. (2021, Şubat 26). 1930'lar Türkiye'sinden: "Kürtçe konuşma, jandarma gelir!". T24.
- Cemal, H. (2021, Şubat 23). İŞKENCE... "Genç olsam dağa çıkardım!". T24. <https://t24.com.tr/yazarlar/hasan-cemal/iskence-genc-olsam-daga-cikardim,29983> adresinden alındı.
- Conservatives*. (2020). conservatives.com: <https://www.conservatives.com/> adresinden alındı.
- Coughlan, S. (2020, Ocak 29). *Dissatisfaction with democracy 'at record high'*. <https://www.bbc.com/>: <https://www.bbc.com/news/education-51281722> adresinden alındı
- Cummins, J. (2001). *Bilingual Children's Mother Tongue: Why is it important for education?* Toronto. Independent Education Today. adresinden alındı
- Dünya çapında rekor sayıda gazeteci hapiste*. (2020, Aralık 15). CPJ: <https://cpj.org/tr/reports/2020/12/dunya-capinda-rekor-sayida-gazeteci-hapiste/> adresinden alındı.
- Erdogan, M. (2013). *İslam ve Liberalizm (1)*. Liberal Düşünce Topluluğu: <http://www.liberal.org.tr/sayfa/islam-ve-liberalizm-1-mustafa-erdogan,236.php> adresinden alındı.
- Esmer, Y. (2019, Şubat 27). Seçmen duygusallığında son nokta: "Biz adayımızı yüziünden tanırız." *Herkes Bilim ve teknoloji*. <https://www.herkesebilimteknoloji.com/haberler/toplum/secmen-duygusalligininda-son-nokta-biz-adayimizi-yuzunden-taniriz> adresinden alındı.
- Freedom House. (2020). <https://freedomhouse.org/countries/freedom-world/scores> adresinden alındı.
- Gallup International. (2015). *WIN/Gallup International's Global Survey Shows Three in Five Willing to Fight for Their Country*. Şubat 3, 2021 tarihinde Gallup International: <https://www.gallup-international.bg/en/33483/win-gallup-internationals-global-survey-shows-three-in-five-willing-to-fight-for-their-country/> adresinden alındı.

- Gallup International. (2016). *Happiness, Hope, Economic Optimism*. Şubat 4, 2021 tarihinde https://www.gallup-international.com/fileadmin/user_upload/surveys/2016/2016_Happiness_Hope_Economic-Optimism-2.pdf adresinden alındı.
- Gandal, N., Roccas, S., Sagiv, L., & Wrzesniewski, A. (2004). Personal Value Priorities of Economists. Centre for Economic Policy Research. Mayıs 04, 2021 tarihinde <file:///C:/Users/com/Desktop/SSRN-id629082.pdf> adresinden alındı.
- Helliwell, J., Huang, H., Wang, S., ve Norton, M. (2020). *Social Environments for*. World Happiness Index. <https://happiness-report.s3.amazonaws.com/2020/WHR20.pdf> adresinden alındı.
- Martinovich, M. (2017, Ağustos 31). *Americans' partisan identities are stronger than race and ethnicity, Stanford scholar finds*. Stanford news: <https://news.stanford.edu/2017/08/31/political-party-identities-stronger-race-religion/> adresinden alındı
- Oran, B. (2022, 04 12). Baskın Oran: Diyarbakır'da planlanan 'Devlet Bahçeli Hatıra Ormanı' Kürtleri çıldırtmanın en uç örneği. (B. Uçak, Röportaj Yapan) Haziran 15, 2022 tarihinde <https://artigercek.com/haberler/baskin-oran-diyarbakir-da-acilmasi-planlanan-devlet-bahceli-hatira-ormani-ni-kurtleri-cildirmenin-en> adresinden alındı
- Scarrow, S. (2017, Ocak 25). The Changing Nature of Political Party Membership. Şubat 23, 2021 tarihinde <https://oxfordre.com/politics/view/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-226> adresinden alındı.
- Smith, M. (2018, Mayıs). *www.yougov.co.uk*. Mayıs <https://yougov.co.uk/topics/politics/articles-reports/2018/03/06/how-young-are-young-people-and-what-age-does-perso>, 2019 tarihinde YouGov. adresinden alındı.
- Şen, A. (2020, Kasım 13). *"Erddoğan'a hakaretten 63 bin 41 kişiye dava açıldı"*. Sozcu: <https://www.sozcu.com.tr/2020/gundem/erdogana-hakaretten-63-bin-41-kisiye-dava-acildi-6123830/> adresinden alındı.
- Uluğ, Ö. M. (2017, Şubat 22). Çatışma Sürecine Sosyal Psikolojiden Bakmak: Kürt Sorununun Çözümüne Dair Algılar. <https://>

demos.org.tr/catisma-cozumune-sosyal-psikolojiden-bakmak/adresinden alındı.

UNESCO. (2003). *Educationin a multilingual world*. France: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.

Veri kaynağı. (2018). *LGBTİ+’ların en çok yer aldığı haberler 2018*. Verikaynağı.com. adresinden alındı.

Wike, R., ve Schumacher, S. (2020). *Satisfaction with democracy*. Pew Research Center. <https://www.pewresearch.org/global/2020/02/27/satisfaction-with-democracy/> adresinden alındı

Konferanslar

Halman, L. (1995). The need for theory in comparative research on values. *Fourth Annual Convention Work and Organization Research Centre* (s. 1-30).

Isajiw, W. W. (1992). Definition And Dimensions of Ethnicity: A Theoretical Framework. *Joint Canada-United States Conference on the Measurement of Ethnicity* (s. 1-24). Ottawa: Challenges of Measuring an Ethnic World.

Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri

Başer, Z. (2011). Imagining Peace and Conflict: The Kurdish Children and Youth in Diyarbakır. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Sabancı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Doğanay, G. (2018). Kentin Aidiyet ve Benlik Mekânı Olarak İnşası: Gençlerin Trabzon Deneyimi ve Trabzonluluk. *Doktora Tezi*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Onatlı, M. (2011). The Ideology of Stones: The empowerment of Kurdish children as political actors in Turkey. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yalçın, E. (2019). Birlikte Yaşama Kültürü Bağlamında Kültürlerarası Etkileşimler: Konya Örneği. *Yüksek Lisans Tezi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yıldız, M. M. (2014). Gençlik ve Siyasal Katılım: Dicle Üniversitesi Örneği. *Yüksek Lisans Tezi*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Mülakatlar

Ahmet, A. (2020, Nisan 17). Mülakat [M. M. Yıldız tarafından kaydedildi]. İstanbul.

Ali, A. (2019, Eylül 25). Mülakat [M. M. Yıldız tarafından kaydedildi]. Trabzon.

Arzu, A. (2019, Eylül 30). Mülakat [M. M. Yıldız tarafından kaydedildi]. Trabzon.

Asalet, A. (2019, Şubat 23). Mülakat [M. M. Yıldız tarafından kaydedildi]. Van.

Begüm, B. (2019, Eylül 30). Mülakat [M. M. Yıldız tarafından kaydedildi]. Trabzon.

Burak, B. (2020, Nisan 17). Mülakat [M. M. Yıldız tarafından kaydedildi]. İstanbul.

Cabbar, C. (2019, Şubat 23). Mülakat [M. M. Yıldız tarafından kaydedildi]. Van.

Celalettin, C. (2019, Eylül 30). Mülakat [M. M. Yıldız tarafından kaydedildi]. Trabzon.

Hasan, H. (2020, Nisan 18). Mülakat [M. M. Yıldız tarafından kaydedildi]. İstanbul.

Hatice, H. (2020, Nisan 17). Mülakat [M. M. Yıldız tarafından kaydedildi]. İstanbul.

Kübra, K. (2019, Mart 8). Mülakat [M. M. Yıldız tarafından kaydedildi]. Kayseri.

Mert, M. (2019, Mart 8). Mülakat [M. M. Yıldız tarafından kaydedildi]. Kayseri.

Murat, M. (2019, Nisan 8). Mülakat [M. M. Yıldız tarafından kaydedildi]. Kayseri.

Mustafa, M. (2020, Nisan). Mülakat [M. M. Yıldız tarafından kaydedildi]. Diyarbakır.

- Nisanur, N. (2020, Nisan 17). Mülakat [M. M. Yıldız tarafından kaydedildi]. İstanbul.
- Ömer, Ö. (2020, Nisan 5). Mülakat [M. M. Yıldız tarafından kaydedildi]. Diyarbakır.
- Pınar, P. (2020, Nisan 20). Mülakat [M. M. Yıldız tarafından kaydedildi]. Diyarbakır.
- Recep, R. (2019, Mart 8). Mülakat [M. M. Yıldız tarafından kaydedildi]. Kayseri.
- Zuhal, Z. (2020, Nisan 18). [M. M. Yıldız tarafından kaydedildi]. İstanbul.

Türkiye’de Gençlerin Siyasal Değerleri

Mehmet Mazhar YILDIZ

Gençlik, sosyo-politik çerçevede tanınması gereken ve bu tanınma üzerinden yeni politikaların geliştirilmesini zorunlu kılan, geleceğin asli aktörleri ve önemli bir toplumsal kesimi oluşturmaktadır. Her ne kadar X, Y, Z gibi harflerle ifade edilmeye çalışılsa da önemi her geçen gün artan bu kitle, siyasal değerler bağlamında incelendiğinde hem bugünün mevcut siyasal resmini yansıtmaması hem de yarının politik aktörlerini oluşturmaması bakımından önemli bir kaynaktır. Bu bağlamda da gençlerin sahip oldukları siyasal değerlerin tespiti toplumsal ayrışmaların hangi düzeyde olduğuna bir cevap niteliğinde olmakla birlikte bu tespit üzerinden atılacak adımlar da yarının toplumsal uzlaşısı için önem arz etmektedir. Mehmet Mazhar Yıldız’ın, bu çalışması, bugünkü şartlarda Türk ve Kürt gençlerin sahip oldukları siyasal değerlerin tespitini yapmakta ve karşılaştırmalı olarak bu kimlikler arasındaki siyasal değerler arasındaki mesafeyi ortaya koymaktadır. Çalışma bu yönüyle Türkiye’nin sosyolojik yapısının yanı sıra siyasal düzeydeki resmine de ayna tutmaktadır.

Prof. Dr. Ömer Çaha